

1986

ISSN 0132-500 X

საქართველოს
რესპუბლიკის
ეროვნული ბიბლიოთეკა

გეოგრაფია

34
114

9

1986

ენათობა

სოციალ-დემოკრატიული რევოლუციური-საბჭოთაო და
საზოგადოებრივ-კოლექტიური შურობი

წიგნი 62-0

№ 9

სექტემბერი, 1986 წ.

საქართველოს საბჭოთა მწერლების კავშირის ორგანო

შინაარსი

პროზა, პოეზია

რეზა ჯაფარიძე — ოთხი დღე ნიკის ქვევანაში. ნარკვევი. ვაგრაძელება	3
რეზა ინანიშვილი — სამაგიერო რაბულაბიძიდან	49
მეზარ კვიციანი — ცის ქალაქი. პოემა.	65
გიგლა სარგშილი — ლექსები	75
გორანა ჯაფარიანი — ლექსები	78
ვახა მიგაშვილი — პატარა მოთხრობები	80
ბადრი გუგუშვილი — ლექსები	87
ალექსანდრე ბაბუაძე — ლექსები	90
ნანა ჯერანაშვილი — მოთხრობები	93
იოსებ ვოლფგანგ მომთე — შაუსტი. ვაგრაძელება. თარგმნი ვერმანულიდან ვიორჯი ქორჩაქიძე	104

კრიტიკა, პუბლიცისტიკა

აკოლონ დანაბა — „რაც იკითხვო ცხოვრება სულ დააჩნდებინს...“	114
კობა იმიდაშვილი, თამაზ გიგულაძე — საუბარი	120
ანიკან რობაქიძე — წინობრივი კათარჯისისაქან სავალი გზები...	132

მეხინარება

რეზა კახარიძე — ძეგა ქართული ბინა	136
ვახტანგ გომილაძე — ბრანქთა ანბანი წმინდა ბინოს „ცხოვრებაში“	144
ჯემალ სტუდნაძე — ოდესღაც დიდი ქოფილს საქართველო	152

(იხ. მეორე გვერდი)

შეგონებები, ფაქტები

სიკვდილიანი დღეები — ბარბაროსული დღითა კვალნი 159

გამოსათხოვარი

აღმასი ჯიშა — გამოთხოვების წესები 169
 დავით კვიციანი — დიდი შემართების მწიკლი 170
 ილია ტაბაღაძე — კალიგრაფი სალია 171

წიგნების მიმოხილვა

ფრიდონ სიხარულიძე — „და ზა თელილი“ 173

მთავარი რედაქტორი არჩილ სულაბაძე

სარედაქციო კოლეგია:

გრ. აბაშიძე, ი. აბაშიძე, რ. ამოშვილი, მ. ბერძენიშვილი, ალ. გო-
 შილაშვილი, ბ. დოჩანაშვილი, პ. კალაძე, მ. ლანსკია, მ. ლიბანიძე,
 ე. მარტოვილი, ლ. მრავალშვილი, ბ. ნატროშვილი, რ. პატარია, ჯ. ჩა-
 რკვიანი, ნ. წულუშიძე, ი. შილაძე, ბ. ხარაბაძე (პ/მგ. მდივანი)
 რ. ჯაფარიძე, ბ. ჯიბლაძე.

ოთხი დღე ნაირის ქვეყანაში

იმისათვის, რომ ქალაქიდან გახვიდე და მის ჩრდილოეთით, გელამის მთებში, გარნის გზას დაადგე, ნორკის ახალთ-ახალი საცხოვრებელი მასივი უნდა გაიარო. მასივი მშრალ ხევშია გაშენებული და მთლიანად დუბეში დგას. სხვა ადგილებიდან იგი თითქმის არა ჩანს, რადგან სახლებს უკან აღმართული კლდეები ეფარება. პირველი სოფელი, რომელიც აღმართ-აღმართ მიმავალს გზად შემოგხვდება, ჭრევეია, რომლის პატარ-პატარა, ერთ და ორ-სართულიანი სახლები, სკოლა, ადმინისტრაციული შენობები და სამრეწველო თუ სასურსათო მაღაზიები აგრეთვე ტუფით არის აშენებული და არცთუ ნაკლები ხელოვნებით, ვიდრე შიგ ერევანში აშენებენ. ხის დამზადებულ შენობებს, გლეხაკის კარ-მიდამოს რომ ახლავს და რაჭა-იმერეთში შინაურულად ნაშრომებს რომ ეძახიან, აქ ვერსად შეხვდები. ხე, ეტყობა, გაცილებით ძვირი ჯდება, ვიდრე ქვა, ნაკლებ საიმედოცაა და ამიტომ საშენ მასალად მხოლოდ ქვას იყენებენ. გამძლეობითა და სიჯანსაღით, აგრეთვე სიმსუბუქითა და დამუშავების სიადვილით ტუფს რა ჯობს, თუ წელი მოგდევს და შეგიძლია სახლის ლარითი სწორი კედლები ამოიყვანო!

გელამის მთავრებილი, რომლის წვე-

რზედაც თოვლი ქათქათებს, ერთიმეორეზე გადაჯაჭვული ღრმა ხევსუფებითა და მოყავისფრო ქედებითურთ, ვერ მოგხიბლავს ულრანი ტყეებითა და ქოჩორა ბუჩქნარებით. ირგვლივ ბიბლიური პეიზაჟია. სამყარო თითქოს ესაა შეიქმნა, აქა-იქ მქრქალი კვამლი ასდის, ჭერაც არ გაგრილებულა და მცენარეულობისა და სხვა ცოცხალი ორგანიზმების გაჩენამდე აწი მილიონმა წელიწადმა უნდა გაიაროს. სერპანტინად დაკლავნილი გზა სულ ზევით და ზევით მიდის. ძირს, თითქოს ახალდაბადებული სამყაროს ფსკერზე, რჩება ხელისგულივით სწორი, ცამდე აზიდული მთებით ოთხივე კუთხივ შემოზღუდული არარატის ველი და სქელი ღრუბლების პირბადეში გახვეული ორწვერიანი მასისი — არარატი.

— სერგო, ცოტა ნელა, — მხარზე უბიძგა შოფერს გვეორქმა. — ჩარენცის თაღთან უნდა გააჩერო. იქ გადმოვალთ.

— ჩარენცის თაღთან? — გავიკვირე მე. — ეგ რაღაა?

— ცოტა დაგვიჩა, მივალთ და გაჩვენებთ. გადასახედა. ჩვენს დიდებულ პოეტს, ელიშე ჩარენცს, ყვარებაა აქ გაჩერება. იდგა თურმე და საათობით გაჰყურებდა არარატს. ამის აღსანიშნავად ცოტა ხნის წინათ თალი ავაშენეთ და ჩარენცის სახელი ვუწოდეთ. განა ცუდია?

18211

— ცუდიო? რას ბრძანებთ, ცუდი როგორ არის! მადლიერმა ერმა მის სიყვარულში დაფერფლილი დიდი შეილის სახე მარტო მისსავე ლექსებში კი არ შემოინახა, შეიყვარა ყველაფერი, რაც მას სიცოცხლეში უყვარდა, გააღმერთა, რასაც აღმერთებდა და ამით პოეტის ადამიანური გატაცება საყოველთაო გატაცების საგნად აქცია!

— გულის კარნახით!.. — ფრთხილად დაუმბრა გვეორქვმა.

— დიახ, გულის კარნახით!.. — ცხარედ გავიმეორე მე. — მაგრამ არა მგონია, აქ მარტო გული იყოს, გონებასაც არანაკლები როლი ეკისრება!..

საშუალო ტანის, მხარბეჭჩაკირულმა სერგომ, რომელსაც აქა-იქ ჭიკაბაძე-მორეული ოდნავ შეთხლებული ხე-შეშითმა მოკლედ შეეკრიბა და ლონიერ კისერზე ორი მკვირივი ნაკეცი დასდებოდა, მანქანა გზის მარცხენა მხარეს, წყაროსთან შეიჩერა, ხელის მუხრუჭით საიმედოდ გაამაგრა, ემანდ თვალი არ გვეცეს, არ დაგვიგორდესო და კარი გააღო.

ჩარენცის თალი გზის მარჯვნივ, კარგა მოზრდილი ბორცვის წვერზე დაეინახე და თანამგზავრებისათვის აღარ დაშიცდია, მაშინვე ციცაბო აღმართს შეეუდღეო. ხეობიდან ძვალ-რბილის გამოთოშავი ცივი ქარი უბერავდა, ზამთარგამოვლილ ხმელ ბალახებში სისინებდა და აქამდე ზედმეტ ბარგად ქცეული ჩემი თბილი ქურქი ახლა დაუფასებელ სამსახურს მიწევდა. აღმართი უღვთოდ გაჰიანურდა, ათავებას საშველი არ დაადგა, გულმა ძგერას უშატა, მაგრამ თალი უკვე ცხვირწინ იყო და ვითომ ვივადკაცე, დაღლა არ გამოვამტლავნე. ქარი აბა ზევით, ბორცვის თხემზე უნდა გენახა! ისე ძლიერად უბერავდა, თავის შემაგრება სათუო საქმე შეიქნა.

ფანქრის ერთი მოსმით მოხაზული თალი ვარდისფერი ტუფის ფილებით აუტავთ. აქ შევიძლია ჩამოჭდე, დაისვენო და მთელი გულისყური ირიბი ხა-

ზებით დასერილი მოყავისფრო ქედების ჯაჭვს და თითქმისღერ შეხუცნულში დარჩენილ, ბუნებრივად სწავლულური ტბებით მოციმციმე არარატის ველს მიაპყრო.

მართლაც განსხვავებული სილიადით უნდა ჩანდეს აქედან არარატი, როცა ცა მოწმენდილია და ველზე ნისლი არ არის გაწოლილი. თუმცა ველზე გაწოლილი ნისლი მთელს ცისქვეშეთზე გადაფოფრებულ არარატს რას უშლის, მთავარია, ნისლმა თვით ის არ დაფაროს, უჩინმაჩინის ჯადოსნური ქული არ დაახუროს.

ახლა სწორედ ასე იყო. ყველაფერი ნათლად და გარკვევით ჩანდა, როგორც მთის მდინარის ბროლივით გამჟვირვალე მორგვის ფსკერზე, მხოლოდ არარატი იფასებდა თავს, ჩადრში ეხვეოდა და მშვენიერ პირს გვარიდებდა. თალის ნახევარკალზე, გზის მხრიდან, მარცხნიდან და მარჯვნივ, რაღაც სომხური წარწერა იყო ამოკვეთილი.

— ჩარენცის ლექსის ნაწყვეტია? — ვკითხე გვეორქს, რომელიც მყის მომიხლოვდა და გაწეწილი თმის სწორებ-სწორებით, ამ საშინელ ქარში სიზიფეს შრომას რომ უტოლდებოდა, გვერდში ამომიდგა.

— სწორად გამოიცანით. აი, დაახლოებით სიტყვასიტყვითი თარგმანი ქვაში ამოკვეთილი სტრიქონისა: „მოიარო თუნდ ქვეყანა, ვერსად კხოვო თეთრი მთა, მასისის შესადარი“.

— ვინ იცის, სწორედ აქ დაწერა, სადაც შემდეგ ეს შემორჩალური თალი აღმართეს! — მცირე დუმულის შემდეგ ვთქვი მე და თან ნისლში გახვეულ ბიბლიურ მთას თვალს არ ვაშორებდი.

— აგრე ამბობენ!

— არარატი აქედან მართლაც დიდებულია!

— ოღონდ არ უნდა შეგაქართოს და შეგვაფიქრიანოს პოეტის მტკიცებამ, თუკი შეიძლება პოეტური ლაღადისი ამ უქანასკნელი სიტყვით მოინათლოს.

არარატი მისი სამშობლოს ცოცხალი სახეა, სიმბოლოა და ვგონებ არ უნდა გაგვიკვირდეს და არ უნდა ჩავუთვალოთ მიკერძობებად, თუ ის ყველა სხვა მთაზე უფრო მოწონს და უყვარს!

— ასე რომ არ იყოს, პოეტიც არ იქნებოდა. ეს პოეტური აღსარებაა და არა ტრაქტიკა მთების შესახებ. ჩარენცი თანამემამულეს მიმართავს და მას სამშობლოს სიყვარულს ასწავლის! ვინ დაგიშალა, შენ, სხვა ერის შვილმა, ჩარენცისეულ არარატში შენი მთა და შენი სამშობლო დაინახო! კონკრეტული ემოციის ზოგადსაკაცობრიო შინაარსი სწორედ ამნაირად ახსნება!

— სავსებით გეთანხმებით. არ შემძლია, არ დაგეთანხმით! გაბსოვთ, იყო ერთი ასეთი სიმღერა, ომის დროს მღეროდნენ: „ბოროთა სტრანა ბოლგარია, ა როსია ლუჩშე ვსეხ!“ ვინ არ მღეროდა, ვის არ ეკერა პირზე ეს კეთილშოვნანი სიმღერა! მასში, თუ არ ვცდები, ბულგარეთი წარმტაც, ბუნებრივი მშვენიერებით შემკულ ქვეყნად წარმოგვიდგებოდა, მაგრამ ჩანდა ისიც, რომ სიმღერის ტექსტი თავის სამშობლოზე უსაზღვროდ შეყვარებულმა რუსმა პოეტმა დაწერა, რომელსაც მოწონს და მთელი სინაზით უყვარს ბულგარელების ტურფა ქვეყანა. შეუძლებელი იყო, სხვა აზრი დაგზადებოდა. დრო რომ გავიდა, ვილაცის მოეჩვენა, სიმღერის მეორე სტრიქონი „ა როსია ლუჩშე ვსეხ“ ბულგარეთს შეურაცხყოფსო და, არ ვიცი კი, ეს როგორ მოხერხდა, მშვენიერი სიმღერა თანდათან გამოვიდა ხმარებიდან, დღეს იგი თითქმის აღარავის ახსოვს!

მწარედ გაგვეცინა. მართლაც და რა უნდა ყოფილიყო ამაზე მეტი უგუნურება? განა ცოტა რამა გვაქვს გადასასინჯი და გასასწორებელი, სიყვეთის მთესველ უწყინარ სიმღერას რომ არ ვეცეთ და ჩხირკედლაობის ექსტაზით შეპყრობილებმა შიგ ქვეყნის ამომგდები ბოროტება არ დავინახოთ?

დაღმართში თავებირის მტერევეთ დავეშვით და ჩვენს მყუდრო სახლს, წყაროსთან რომ გველოდებოდა, მშვი-

დობით ჩავალწვიეთ. სერუანტინად დგალაცილმა გზამ ისევ დასაქმებულნი წაგვიყვანა. გვერდი ავუარეთ რომელიღაც დიდ მშენებლობას და რამდენიმე ადგილას დახვავებულ საშენ მასალებს, ამ თვალშეუდგამ სიმაღლეზე მძიმე სატვირთო მანქანებით რომ ამოეზიდათ, შიშველ ფერდობს ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ გაუყვებით და მოულოდნელად თვალწინ რაზისი გადაგვეშალა. ეს გახლდათ ხეხილის ბაღებში ყელამდე ჩაფლული, მჭიდროდ დასახლებული მაღალმთიანი სოფელი გარნი, ზაფხულის ხვატით გასაფეთებულ ერევენელთა ერთ-ერთი საყვარელი დასასვენებელი ადგილი. ზაფხულობით აქ ხალხმრავლობაა, კაცი კაცს გვერდს ვერ აუვლის. საიდან, დედამიწის რომელი კუთხიდან არ მოდიან აქ ყველგანმავალი ტურისტები, რათა თვალწარმტაც გარნი უძველესი სომხური სიძველენი მოიხილონ. თუ გინდა აქვე ვერ აუვლის. საიდან, დედამიწის როგორც ჩვენ, აღრიან გაზაფხულზე უნდა მოხვიდე, სანამ ტურისტებს თავიანთი ჭრელ-ჭრულა კარვები არ გაუშლიათ და ნახევრად შიშველ ქალებსა და კაცებს, მიუხედავად მათი ასაკისა, სამხრეთის თაკარა მზით გარუჭული სხეული საქვეყნოდ არ გამოუფენიათ.

რა დასამალია, თვალი უკვე შეეჩვია ხრიოვ ფერდობებს, აქ კი გამაკვირვა ლაღად ნაზარდი ვაშლის, მსხლის, გარგარის და ატმის ხეებით დაჩრდილულმა ლამაზ-ლამაზმა ეზოებმა, მონღოლებით დამუშავებულმა ბოსტნებმა, ყვავილნარებმა. თავი საღდაც ალაზნის პირას, შუა კახეთში მეგონა.

თუ ირგვლივ, გელამის ქედის მოყავისფრო კალთებზე, მხოლოდ ქვა-ლორია და სიციცხლის ნიშან-წყალი თითქმის არსად იგრძნობა, ამის მიზეზი, როგორც ჩანს, ნიადაგის ქრონიკული გამოფიტულობა სულაც არ უნდა იყოს. წყლის ნაკლებობამ და შემოსეული მტრის მსახვრალი ხელით უხსოვარ დროს ტყეების გაჩეხვამ, რის სამწყურბარო მაგალითებიც სხვაგან კიდევ მეტი მოგვეპოვება, მიდამო თანდათან

გაუღებურა, ნიადაგის წყლების დონემ კატასტროფულად დაიწია და ადამიანის საცხოვრისი გულის შემოღობვად შევიწროვდა.

მაგრამ გარანი? მისი ლაღად მოშრილ ბაღები, ამწვანებული ველები და ბოსტნები? სსსრული მაცოცხლებელ წყალს მოუხდენია, რომელიც უხსოვარ დროს აქ თიხის მიღებით გამოუყვანიათ. ერთი ორი წყარო შიგ სოფელშიაც ამოქუხს მიწიდან. სომხეთის წყლები სასიამოვნო სიგრილითა და გემოთაა განთქმული და მათ შორის გარანის წყაროებს არცთუ უკანასკნელი ადგილი უჭირავთ. წყაროებითა და გამაჯანსაღებელი მთის ჰაერით აქაურობა ყოველთვის მდიდარი იყო და უთუოდ ეს გახლდათ მიზეზი იმისა, რომ გარანი სომხეთის მეფეებმა, სატახტო ქალაქები რომ არარატის ველზე ჰქონდათ, უძველეს დროიდანვე თავიანთ საზაფხულო რეზიდენციად აირჩიეს, აქ ბრწყინვალე პალატები აიშენეს და ზაფხულის თვეებს, როცა არარატის ველზე სიცხისაგან კვერცხი შეიწვის, თუკი მოძალბებული მტერი ამის საშუალებას მისცემდა, აქ ატარებდნენ, აქვე იღებდნენ უცხო ხელმწიფეების მიერ წარმოგზავნილ ელჩებს, ნადიმობდნენ, მართავდნენ სპორტულ ასპარეზობებს, აწყობდნენ შემოჭრილი მტრის ურდოების განადგურების გეგმებს. მეფეთა დიდებული სრა-სასახლეები, რომელთაგან დღეს მხოლოდ ნანგრევთა ნაშთებია დარჩენილი, სოფლის აღმოსავლეთით, მთის მდლალ გადასახელებზე მდგარა, სადაც ზამთარ-ზაფხულ სიმხნევის ჩამწერავი ნიავე უბერავს. სასახლეს და მის დამხმარე ნაგებობებს გარს ერტყა სამი მხრიდან სავსებით მიუღვამელი ციტადელი მაღალი საღარაჯო კოშკებითურთ, რომელსაც სოფლის მხრიდან ერთადერთი, მეფის მკველი რაზმების მიერ სამედოდ გამაგრებული კარიბჭე ჰქონდა.

სასახლეცა და ციტადელიც სომხეთის ქრისტიანმა მეფეებმა ტრადიციულ ადგილას ააგეს. ჯერ კიდევ პირველ სულ-

ქუნეში აქ წარმართული ტაძარი იდგა. ტაძარი ელინური ხანისაა, სწორედ ამათისი არქიტექტურული სტილია, რომელიც დროის საკულტო ნაგებობათა ყველა ნიშან-თვისებას ატარებდა. 301 წელს, როგორც საყოველთაოდ ცნობილია, სომხეთმა ზურგი შეაქცია წარმართობას და ლირბთა და უპოვართა შემწედ დაბადებული ქრისტიანული რელიგია სახელმწიფო სარწმუნოებად გამოაცხადა.

ეს არა მარტო რწმენის საკითხი იყო, იგი პოლიტიკურ ორიენტაციასაც გამოხატავდა. რაკი ქრისტიანობა თავის ოფიციალურ სარწმუნოებად აღიარა, ამით სომხეთი იდეოლოგიურად გაემიჯნა მტაცებელ მეზობლებს, უპირველეს ყოვლისა სპარსეთს, რომლისგანაც განუწყვეტელ თავდასხმებს განიცდიდა და თავისი მომავალი ბედი ქრისტიანულ დასავლეთს დაუკავშირა.

გავრცელებული მითის თუ ისტორიული ფაქტის თანახმად, რომელიც როგორც სომხურ, ასევე ქართულ მატია-ნებშია შეტანილი, ქრისტეს მოძღვრების საქადაგებლად სომხეთში მშვენიერი სქესის ორი წარმომადგენელი რიფსიმე და გაიანე მოვიდნენ.

ენის უცოდინარობის გამო, სამწუხაროდ, სომხურ საისტორიო წყაროზე მე ხელი არ მიმიწვდება და ამიტომ, თხრობის მეტი სიზუსტისათვის, ქართულ წყაროს, ლეონტი მროველისეული თხზულების შესაბამის თავს მივმართავ. მას „მოქცევა მირიან მეფისა და მის თანა ყოვლისა ქართლისა წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩუენისა ნინო მოციქულისა მიერ“ ეწოდება. ამ თავში მოთხრობილია, რომ მაცხოვრის წამებას გოლგოთაზე საქართველოდან საგანგებოდ მიწვეული ორი ებრაელი მღვდელი დაესწრო. მათვე ჩამოიტანეს საქართველოში უძვირფასესი რელიკვია — უფლის კვართი, რომელიც შემდგომ იმ ადგილას დაიფლო, სადაც მომდევნო საუკუნეებში სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქთა საქათედრო ტაძარი სვეტიცხოველი აშენდა. ქართლის გამაქრისტიანებელი, მოციქულთა სწორი ნინო კაპადოკიე-

ლი ჩვენს ქვეყანაში უფლის კვართის კვალზე სიარულმა მოიყვანა, რათა ის ხალხიც მოექცია, ქეშმარიტების გზაზე დაეყენებინა, ვის მიწაშიაც უფლის სასწაულმოქმედი კვართი იყო დამარბული.

შემდეგ ძალზე საინტერესო ამბებს გვიყვება ქართული მემატიანე.

როდესაც ნინო კაპადოკიელმა უფლის კვართის ადგილსამყოფელის ამბავი დაწერილებით გამოიძია და ისიც წარმოიდგინა, იქამდე როგორ მიედგინა, ეფესოდან ვილაც ქრისტიანი დედაკაცი ეწვიათ წმიდა აღდგომის რიტუალს შესასრულებლად. სარა ნიაფორმა, ვინც ნინოს კვართის ადგილსამყოფლის ამბავი გაიხსოვრა, ქალს ჰკითხა: „ელენე დედოფალი აგრეთსავე ცთომილებასა და ბნელსა შინა არისა?“ ე. ი. ისევე ურწმუნოა, უღმერთო, ისევე სულის წამწყმედ მნათობებს ემონებაო? ქალმა ამაზე უპასუხა: „შე ვარ მხეველი მათი და მეცნიერი განზრახვათა მათსა ყოველსა, ცხადსა და დაფარულსა, და უწყვი შე მისი, რამეთუ აქუს მას დიდი წადიერება ქრისტეს სჯულისა და ნათლისღებისათვის“.

ხედავთ, რა ხდება? მოხერხებული დედაკაცი თვით დედოფალს გამოუგზავნია, წმიდა აღდგომის თავყვანის საცემად ამოდენა გზის გამოვლა საბაბად არის მოგონილი, რათა სადაც ჯერ არს მას თავისი გულის საიდუმლო ემცნო: მინდა ქრისტეს სჯულს ვეზიარო, ქრისტიანად მოვინათლო და მირჩიეთ, ვის მივმართო, ამას როგორ მივალწიო.

ნინო იქ იჯდა და ყველაფერი ორთავ ყურით გაიგონა. გულმა სატანჯველში ჩავარდნილი დედოფლისაკენ გაუწია. შეევედრა სარა ნიაფორს: „წარმგზავნე მე და მივიდე მე წინაშე დედოფლისა, ნუ უკუე მივიპალო მის წინაშე სიტყვის-გებად ქრისტესთვის“. სარამ შეიწყნარა ნინოს თხოვნა თუ ვედრება, უშუამდგომლა პატრიარქის, მისი დედის ძმის, წინაშე, რომელმაც აჭურთხა ქალი და ქრისტეს სჯულის ქადაგებისა და ურწმუნოთა მოქცევის უზენაესი უფლებით აღჭურვა. გაუდგნენ

რომის გზას, სადაც მოუთმენელად ელოდა სულის ხსნას „ელენე დედოფალი“.

აქ, რომში, ნინომ სწინაპრებისა და ქალწულთასა, რომელთა ქრისტეს აღსარებისათვის სუროდა და ელოდნენ იერუსალიმით ნათლისღებასა, გაიცნო „მეფეთა ნათესავი, სახელით რიფსიმე, და დედამძებე მისი გაიანე“. გულმა გული იცნო, ქალებს ერთმანეთი მოეწონათ და ერთმანეთის მიმართ დიდი სიყვარულით აღივსნნო, მოგვეთხრობს ლეონტი მროველი, ერთი წლის თავზე რიფსიმე მოინათლა, მასთან ერთად მოინათლა დედამძებე გაიანეც და ოცდაათი სხვა ქალიც, რომლებიც მათ ახლდნენო. მღვდელმსახურება შეასრულა წმიდა ნინომ, რის უფლებითაც ის რომს გამოგზავნის წინ პატრიარქმა აღჭურვა.

ასე გაგრძელდა ორ წელიწადს. უზრუნელი მონაზვნები წმიდა ცხოვრებას ეწეოდნენ და ყოველ ცისმარე დღე სასოებით ლოცვას აღავლენდნენ თავიანთი ჯვარცმული ღმერთის, იესო მაცხოვრის სადიდებლად.

იმხანად ერთი საბედისწერო ამბავი მოხდა, რომელმაც სრულიად სხვანაირად შეაბრუნა ახალმოქცეულთა ბედები: „ძებნად ქალისა ქმნულ-კეთილისა“, ე. ი. ულამაზესი ქალის საძებრად, რათა იგი თანამეცხედრედ გამოეცხადებინა, კეისარმა კაცები დაგზავნა მთელს რომში და ის კაცები სასურველი სასძლოს ძიებამ ქალწულთა მონასტერშიაც მოიყვანა. ნახეს რიფსიმე, განკვიფრდნენ, როგორც კონსტანტინე გამსახურდია იტყოდა, „იგავიშუწმედომელი სომშენიერით“, გამოიკითხეს, ვინ იყო, ვისი შვილი იყო და აქ როგორ მოხვდა, დაადგინეს მისი დიდგვაროვნული წარმომავლობა.

კეისრის კაცები სიტყვიერი აღტაცებით როდი დაკმაყოფილდნენ, რიფსიმეს სახე „ფიციარსა ზედა“ დახატეს და სასწრაფოდ წარგზავნეს რომს, რათა იქ კეისრისათვის ეჩვენებინათ.

ბატი რომ ნახა, გადარიდა კეისარი, ეს რა ღვთაებრივი არსება გიპოვნიათო და ბრძანა, რიფსიმე დაუყოვნებლივ

რომს ჩამოეყვანათ, უნდა ეიქორწინო.

როგორი იყო მეფური ძღვენითა და ჭორკიდებულთ დატვირთული ახალი დეშუტაციის გაოცება და იმედის გაცრუება, როდესაც აღარც კეისრის სასძლოდ არჩეული რიფსიმე და აღარც მასთან ერთად ქალწულთა მონასტერში მყოფი ქალები იქ აღარ დაუხედნენ. მათ იქაურობა წინდახედულად მიეტოვებინათ და გაურკვეველი მიმართულებით სადღაც გადახვეწილიყვნენ.

ბევრი იარეს თუ ცოტა, ლტოლვილებმა არაქონი გადავლეს და სომეხთა დედაქალაქ დვინს მიიღწიეს, სადაც იმ დროს ტახტზე კეისრისებრ წარმართი და, მამასადამე, უღმერთო თრდატი იჯდა. უცხოელი ქალების მოსვლა არავის შეუტყია. დვინი აღმოსავლეთის ერთ-ერთი უდიდესი სავაჭრო ქალაქი იყო, აქ მუდამ მიღუთის ხალხი ირეთდა და უცხოელის დანახვა, თანაც ფლასებში გახვეულებისა, ამა ვის გაუკვირდებოდა. ლტოლვილი ქალები ღამის სათევად ვიღაცის მარანში, „საწინაბელთა ვენახისათა“ დაბინავდნენ, სომეხთა შორის სამისიონერო მოღვაწეობას შეუდგნენ და თავს ნახელსაქმარში აღებულნი ფულთი ირჩენდნენ.

დაკარგა ძილი და მოსვენება რიფსიმეს ხატზე თავდავიწყებით შეყვარებულმა კეისარმა. ოთხივე კუთხივ დაგზავნა ლეგიონერები ლტოლვილების შესაპყრობად და უკან დასაბრუნებლად. მოაწიეს რომაელმა მოციქულებმა თრდატ მეფემდეც და მოართვეს პატივმოყვარებულთაშელახული კეისრის წიგნი. თვითმპყრობელი კეისარი საყვარელ ძმასა და მეგობარსა და თანამოსაყდრესა ჩემსა თრდატსა მოგიკითხავო. მე უკვე შეუწყეს, რა დიდი ენება მოგველის შენც და მეც ქრისტიანებისაგან, რომლებიც ამ ბოლო დროს ძალიან მომრავლდნენო. ისინი ვიღაც ჭვარცმულ მკვდარს ემსახურებიან „და ძელსა თაყუანის-ცემენ“ და თავიანთი უფლისათვის სიკვდილს დიდებდა მიიჩნევენო. დაუენიათ, შხის ნათელიც, მთვარეც და ვარსკვლავებიც

ჩვენი ჭვარცმულის შექმნილთა და ა. შ. და ა. შ.

ბოლოს კეისარი პირდაპირ, საქმეზე გადადის და „ძმას, მეგობარსა და თანამოსაყდრეს“ თავის პიროვნულ გაჭირვებას ამცობს:

„ხოლო აწ შემემთხვა მე ხილვად ნათესავისა მათისაგან (ე. ი. ქრისტიანთაგან) ჰაბუკი ერთი ქალი, და განვიზრახე მოყვანება მისი ცოლად ჩემდა. ხოლო მას არა თუ ვითარცა მეფისა გული უთქმიდა სურვილად ჩემდა, არამედ საძულელადცა და არაწმიდად შემრაცხეს. რომლითაცა მეორე იქმნეს ფარულად ჩემგან, და კერძოთა ქუეყანასა შენისათა წარმოსრულ არიან. უწყებულ იყავნ შენდა, ძმავო ჩემო, მოიძიენ იგინი და, პოვნენ რა მისთანანი იგი, სიკუდილით მოაქუდივნენ. ხოლო რომელი — იგი შეაცუთუნეს, შუენიერი ხატითა და სახელით რიფსიმე, ჩემდა წარმოავლინე. და უკეთუ შენ ვთნდეს, თავისა შენისათვის იგულე, რამეთუ არაეინ იპოვა სხუა, მსგავსი მისი, იონთა სოფელსა შინა“.

ხედავთ, როგორ გამწარებულა და სადამდე იდაბლებს თავს მისი უდიდებულესობა კეისარი? მე მისი (რიფსიმეს) ცოლად შერთვა მინდოდა, შუამავლებიც მივეუზღავე, ძღვენიც ვაახლე, მან კი არამცთუ სიხარულით აიტაცა ჩემი მეფური სურვილი, სიძულვილიც კი მიჩვენა და არაწმიდად შემრაცხაო. შემდეგ ფარულად გამომქცნენ ყველა და ახლა სადღაც მანდ უნდა იყვნენო. მოიძიე და თუ იპოვნო, ყველა ამოხოცე, ვინც ჩემი გულისსწორი გააბრიყვა და მრუდე გზაზე დააყენა, თვით ეგ კი, რიფსიმე, „შუენიერი ხატითა“, აქ გამომიგზავნეო.

მაგრამ აქ კი შეეყოყმანებულა შეყვარებული მონარქი და ხელი აპკანკალებია. ეტყობა, მან კარგად იცოდა თავისი „ძმის, მეგობარისა და თანამოსაყდრის“ კომსუნაგის ამბავი, იცოდა, ლუკმას ის პირიდან არ გაავდებდა და კეთილი ურთიერთობა რომ საბოლოოდ არ გაეფუჭებინა, ჩათრევას ჩაყოლა ამჯობინა და თავისივე პირით აუწყა:

თუ რიფსიმე შენც მოგეწონოს, რამ გაყო ჩვენი ქონება, შენთვის დაიტოვე, რადგან იონთა ქვეყანაში მაგის მსგავსი სხვა არავინ მოიძებნებაო.

ბიკოს, გაიფიქრა, ალბათ, შეფე თრდატმა, ეს რიფსიმე მართლაც რაღაც სასწაულებრივად ლამაზი ქალი უნდა იყოს, რადგან რომის კეისარი ასერივად გადაურევიასო. უნდა მივდგე-მოვდგე, იქნებ კიდევაც ვიპოვნო და სასახლეში მოვაყვანირო, ხოლო ვის მოვკლავ და ვის ცოცხალს დავარჩენ, აქვე გადაწყდებოა.

ბევრი ძებნა როდი დასჭირვებიათ. მეფის მანდატურებმა უცხოელ მისიონერთა ღარიბულ სადგომს მალე მიიჩინეს, ეგ კი არა, ის საბრალონი უბატიებელ დანაშაულზეც დაიჭირეს, როდესაც ჭეშმარიტ ღვთაებებს გამოზღვენ და გუშინდელ მართლმორწმუნე წარმართ სომხებს ქრისტეს მცნების ერთგულებაზე აფიცებდნენ, და ყველა შეიპყრეს.

თრდატი გავიგნდა, რიფსიმე რომ დანიანა. ასეთი ზეციური სილამაზისათვის ჯერ თვალის არსად მოეკრა. ბევრი არ უფიქრია, უოველგვარი ეტიკეტი უკუაგლო და მამინვე ცოლობა სთხოვა, რაზედაც გადაჭრილი უარი მიიღო. განრისხდა თვითმპყრობელი მეფე, ეს რა მაკადრესო, უარი როგორ შემომბედესო და მამინ ქრისტეს სჯულის მიტოვება და კვლავ წარმართობის წილში დაბრუნება უბრძანა. როცა იმაზედაც გადაჭრილი, არაორაზროვანი უარით უპასუხეს, მეფემ ტაში შემოკრა, მანდატურები იხმო, ჯალათი დააბარებინა და რიფსიმე და მისი დედამძუღე გაიანე, ყველა მათ მხლებელ ქალთან ერთად, საწამებლად გაგზავნა.

ჯალათის ხელიდან გასხლტომა და მიმალვა, უთუოდ დღვილობრივი თანამგრძნობების დახმარებითა და ხელის შეწყობით, მხოლოდ რამდენიმე შეიძლო, მათ შორის ქართველთა განმანათლებელმა წმიდა ნინო კაპადოკიელმა, რიფსიმე და გაიანე კი ეწამნენ ქრისტეს სჯულისათვის, უზენაესი

რწმენისათვის და ამიერიდან სომეხ ხალხს ახალი სარწმუნოება მოეცა.

ცოტა სხვაგვარად მოგვეთხრობენ ამავე ამბავს სომეხი მემატიანეები. რიფსიმეს ღვთაებრივი სილამაზით აღგზნებულმა მეფე თრდატ მესამემ, რომელსაც ჯიბეში რომის იმპერატორ დიოკლეტიანეს ნახევრად შეგობრული, ნახევრად მბრძანებლური წერილი ედო, ქალს ცოლობა კი არა, ხასობა შესთავაზა. თავისი აღთქმის ერთგულმა რიფსიმემ, რომლის უარი არაფერს ნიშნავდა, რადგან სასახლეში ძალით იყო მოყვანილი და ირგვლივ მეფის შუბოსნები ედგნენ, როგორღაც მოახერხა და თავს გაქცევით უშველა. მაგრამ მეფის ქვეშევრდომები დაეწივნენ, შეიპყრეს და აწამეს.

ეს ცოდვიანი საქმე ამით არ დასრულებულა. ზენაარმა სომეხთა სამეფო სახლს საშინელი რისხვა მოუვლინა: მეფე თრდატი და მისი დიდებულები ღორებად გადაიქცნენ. თრდატმა სიზმარი ნახა: ეს უბედურება სამეფოს აესხნება, თუ ქრისტეს მოძღვრების კიდევ ერთ მქადაგებელს, გრიგოლს, ორმოდან ამოიყვანთ, სადაც ის უკვე ჩვიდმეტი წელია უღუთოდ ეწამება და მთელი სომეხი ხალხი მის სარწმუნოებას მიიღებს, ქრისტიანული წესით მოინათლებოა.

ღორად ქცეულ მეფეს სხვა რაღა გზა ჰქონდა. სურდა თუ არა, ღვთის მიერ დადებული პირობა უნდა შეესრულებინა. გრიგოლ განმანათლებელი ორმოდან დიდი პატივით ამოიყვანეს, ერი მონათლეს, ქრისტიანობა სახელმწიფო სარწმუნოებად გამოაცხადეს და, თანახმად პირობისა, პირველ ქრისტიან სომეხ მეფე თრდატ მესამეს და მის დიდებულებს კვლავ ადამიანობა დაუბრუნდათ.

ქრისტიანობა, მისი ჩასახვისა და აღზევების პირველ წლებსა და საუკუნეებში, რა სისასტიკე და წარმართობის ნაშთების საბოლოო აღმოფხვრის მიზნით გაჩაღებული სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლებიც არ უნდა

გაგვახსენდეს, წინამორბედ სარწმუნოებებთან შედარებით ლმობიერი და შემწყნარებელი გამოდგა. სხვანაირად იქნებ ვერც ახსნა გარნის წარმართული ტაძრის უენებლად გადარჩენის ფაქტი. ქრისტიანმა სომეხმა მეფეებმა, რომლებიც ერთხელ და სამუდამოდ გამიჯნენ ძველ სარწმუნოებას, შვიდ საუკუნეზე მეტს, სანამ მათი ტახტი საბოლოოდ არ შეირყა და სელჩუკების ბარბაროსული შემოსევებით არ დაემხო, იგუეს იგი თავიანთ საზაფხულო რეზიდენციასში, კარის გელესიის გვერდით, თუმცა აქ აღგილი ისე მცირე იყო, თავი კედს ძლივს იბრუნებდა. სარწმუნოებრივ შეურიგებლობას, სხვანაირად რელიგიურ ფანატიზმსაც რომ უძახიან, ეტყობა, მშვენიერებისადმი ტრფობამ სძლია და იონური თეთრი სვეტებით ცაღ აზიდულა, ათენის პართენონის მსგავსი კლასიკურად მკაცრი შენობა, ვინ იცის, დღესაც, აშენებიდან ორი ათასი წლის შემდეგ, ძველებურად მდგარიყო გემოვნებით შერჩეულ ადგილზე, 1679 წლის საშინელ მიწისძვრას, სომხეთისა და ახლო აღმოსავლეთის ბევრ სხვა ღირსშესანიშნავ ისტორიულ ნაგებობასთან ერთად უწყალოდ არ დაეზგარია და საუკუნეებგამოვლილი ულამაზესი შენობა ქვისა და კირის გროვად არ ექცია.

მაგრამ ღმერთი არ გაწირავს კაცსა შენგან განაწირსაო, უბრძანებია დიდ რუსთაველს. „ღმერთი“, ეტყობა, არც ხელიხელ საგოგმანებელ ძეგლებს გასწირავს, რათა მაშერალ ერს პასპორტი სამარადემოდ შეუნარჩუნოს და დღევანდელი ურწმუნო თომბა, ყოველთვის გამარჯვებულისა და ძლევამოსილის მხარეს რომ იჭერს, საუკუნეების უფსკრულში ჩაახდოს!

დიდი ხანი არ არის მას შემდეგ, რაც გარნის ნანგრევებს ერთი განათლებული, ეროვნულ სიძველეებზე თავდავიწყებით შეყვარებული, ძველი ვარპეტების პირდაპირი შთამომავალი არქიტექტორი ეწვია, აქვე კარავი დაიდგა, შიგ დასახლდა და ტაძრის პირველ-

სახის აღდგენის მიზნით ცალკეული დეტალების სურუპულუზურ შესწავლას შეუდგა. ბევრი ვინმე უმჯობესად გაჩუქულიც, იქნებ სრულიად უნაყოფო საქმედ თვლიდა ზეგარდმო შთაგონებული არქიტექტორის წამოწყებას, მაგრამ ხელი მაინც არავის შეუშლია, ნეტარ არიან მორწმუნენიო.

რამდენიმე წელიწადი მარტო ტერიტორიის გაწმენდას და მიწაში ღრმად ჩაფლული არქიტექტურული დეტალების მზის სინათლეზე ამოტანას დასჭირდა. რაკი ეს მოსამზადებელი სამუშაო ასე თუ ისე შესრულდა, ახლა უნდა დაწყებულიყო მთავარი, დეტალების ერთმანეთთან მისადაგება, ნაწილების საშუალებით მთელის აღდგენა და ამ გზით ტაძრის თავდაპირველი სახის წარმოდგენა.

სომხეთში ერთხელ უკვე იყო შესრულებული მსგავსი სამუშაო. ჩვენი საუკუნის დამდეგს სომეხმა არქიტექტორმა ტოროს ტარამანიანმა აგრეთვე მიწისძვრის დროს ძირფესვიანად დაქცეული ზვარტნოცის რეკონსტრუქციის პირველი პროექტი შეადგინა. ქრისტიანული ხუროთმოძღვრების ერთ-ერთი უმშვენიერესი ნიმუში მთელს აღმოსავლეთში, ზვარტნოცი, რომელმაც არაბობის შეებნელ ხანაში რაღაც სამასიოდე წელიწადს იარსება და 925 და 1000 წელს შუა ყოვლის მომსვრელი მიწისძვრისაგან დაინგრა, ანისის კათედრალის წინაპირი და წინამორბედი გამოდგა. წინარები და წინამორბედები, რაღა თქმა უნდა, გარნის წარმართულ ტაძრსაც არა ერთი ეყოლებოდა, მაგრამ ის უფრო „იონთა ქვეყანაში“ იყო საძიებელი, რადგან მისი მონათესავე საკულტო შენობა ახლანდელი სომხეთის ტერიტორიაზე უკვე აღარ მოიპოვებოდა.

აქედან ცხადია, რა დიდი და შრომატევადი კვლევა-ძიება უნდა გაეწიათ ძეგლის რეკონსტრუქციაზე მომუშავე ავტორებს, რამდენი რამ უნდა შეესწავლათ, დაეგვემათ, აეზომ-დაეზომათ, რამდენი ვარიანტი უნდა გადაესინჯათ, რომ მათი მოწადინება სიბნელეში ბე-

ლების ფათურს არ დამსგავსებოდა და ტაძრის პირველსახისათვის შეუცდომლად მიეგნოთ.

არ ვიცი, ნაფიცი სპეციალისტები რას ფიქრობენ, ამის გარშემო შექმნილ ლიტერატურას, უნდა გამოვტყდეთ, მე არ გავცნობივარ, მაგრამ უშუალო შთაბეჭდილება ისეთია, რომ ჩვენმა თანამედროვე სომეხმა არქიტექტორებმა, კონსტრუქტორებმა და მშენებლებმა შეუძლებელი შესძლეს, შორეული წარსულის ხელთუქმნელ ძეგლს სული ჩაუდგეს და იგი ზუსტად იმ საბით აღადგინეს, რა სახეც იმ საბედისწერო მიწისძვრამდე ჰქონდა.

ნანგრევებში, საბედნიეროდ, შენობის შემადგენელი ყველა დეტალი იპოვნეს. ამდენი საუკუნის განმავლობაში, რაც ტაძარი დანგრეული იყო და ქვები მიწის თხელი ფენისა, მთავლის ბუჩქებისა და ბალახის ქვეშ განისვენებდნენ, ახლომახლო ერთი სულმოკლეც არავინ გამოჩნდა, ვისაც შეეძლო ერის უძველესი სალოცავის ნანგრევიდან თუნდაც კენჭი გაეტანა და იგი ახლო დანიშნულებით, თავის სასარგებლოდ გამოეყენებინა.

იქნებ ეს საგანგებოდ არც აღმენიშნა, ერთის შეხედვით ჩვეულებრივ ამბავზე მკითხველის ყურადღება არ გამომხაზილებინა, მაგრამ ამას სხვათა და სხვათა გასაგონად ვამბობ, ვინძლო საკუთარ სინდისს დაეკითხონ, ყველა ასე იქცევა თუ არა!

მკვლევართი აღმდგარ ელინური სტილის შენობაში ახალი მხოლოდ ცემენტგარეული კირის ხსნარი, ტყვიის თხელი ფურცლები და რკინის ჭანგებია, რითაც, ადგილობრივი ტრადიციისამებრ, ქვა ქვაზე მაგრდება და ერთი მთლიანი მონოლიტის სახეს იღებს, სხვა ყველაფერი, სამსხვერპლოზე ამავალი კიბის საფეხურებით, საკრეთლით ნაკვეთი რთული ლავგარდანებით, ოთხივე კუთხივ წყობისად შემოვლებული მრგვალი კოლონებით დაწყებული და ხატოვანი კაპიტელებით, ქვაში საკვირველი ოსტატობით ნაკვეთი ორნამენტებით და ბარელიეფებით დამთავრე-

ბული ძველია და თითოეული მათგანი ნანგრევიდან ამოიღეს.

გული როგორ მოგიტყვის, კრწანთის არაიარო, შიგნით არ შენვიდე და იქაურობა ძირისძირობამდე არ დაათვალიერო! რა არის შიგ? შიშველი, შეუღესავი ბაზალტის კედლები, შემალღებულ ადგილას, უკანა კედელზე მიშენებული სამსხვერპლო ნიში და მის წინ, ქვის იატაკში, მრგვალი ორმო, რომელშიაც ზეარაქად შეწირული მოზერის თუ კრავის უმანკო სისხლი ჩაედინებოდა.

ღეთისმსახურების შესასრულებლად საგანგებოდ შემოსილი წარმართი ქურუმები, ეტყობა, გამწვდომი კიბის თავში იდგნენ, როგორც თანამედროვე ესტრადაზე, ვერცხლისა და ბრინჯაოს საეცხლურებით ნელსურნელებას აგმევენენ და მუხლმოყრილ მორწმუნეთა ბრბოს წინაშე თავიანთ წარმართულ მისტერიას წარმოადგენდნენ. ხალხი ყოველ მათ ეესტს ეხმაურებოდა და ცად მხურვალე ლოცვას აღავლენდა. შემდეგ იწყებოდა სამსხვერპლოზე ზეარაქის მიტანის და თვით მსხვერპლად შეწირვის საზეიმო ცერემონიალი. ჯერ ხომ, ზენაარის გულწრფელი და უყოყმანო მორჩილება რომ დამტკიცებინათ, ბიბლიური ამბაამისა არ იყოს, ღმერთებს გულით საყვარელ ადამიანს წირავდნენ და სამსხვერპლო ორმოს მათი თბილი სისხლის ობშივარი ასდიოდა, შემდეგ მხოლოდ ტყვედ ჩავარდნილ მტრის ჯარისკაცებს იმეტებდნენ, ბოლოს კი, ეტყობა, ღმერთებს მობეზრდით ერთფეროვნება, ადამის შვილთა სისხლის განურჩევლად ღვრა და უკვე შინ გამოზრდილი თვინიერი პირუტყვის მსხვერპლად შეწირვით კმაყოფილდებოდნენ.

გალავანს შიგნით, ტაძრიდან ოცი-ოცდახუთი ნაბიჯის მოშორებით, არქეოლოგებმა ელინური ხანის კიდევ ერთი ნაგებობა — აბანო გათხარეს. მეცნიერების ვარაუდით, აბანო იმავე წლებს განეკუთვნება, რომელშიაც წარმართული ტაძარი აიგო, მაგრამ თა-

ვის მოვალეობას ის, შესაძლოა, გაცილებით მეტ ხანსაც ასრულებდა.

სანახევროდ მიწაში ჩადგმული ქვითკირის მომცრო შენობა ოთხი ოთახისაგან შედგება. აქედან ორი ოთახი საბანაო დარბაზებად უნდა ყოფილიყო განკუთვნილი. ერთში ცივი წყლით ბანაობდნენ, მეორეში — ცხელით. ცხელი წყალი აქ აგურის იატაკის ქვეშ გავყვანილი თიხის მილებით შედიოდა.

ერთ-ერთი დარბაზის იატაკზე წაირფერი სოფიის კენჭის მოზაიკური პანოა გამოხატული, რომელიც ძველი სომხეთის მონუმენტური ფერწერის ერთადერთ შემორჩენილ ნიმუშად არის აღიარებული.

პანო დროს საკმაოდ შეუღანძვარს, დაუზიანებია, მაგრამ არა იმდენად, რომ ზედ გამოსახული სიუჟეტი ვერ ამოიკითხო. მღელვარე ზღვის ტალღებში ღმერთები და მითითური არსებები — ისტიოკენტავრები, ნერეიდები და სხვადასხვა ზომისა და მოყვანილობის დიდი და მცირე თევზები დაცურავენ.

ღმერთების გამოსახულებას ბერძნული წარწერა ახლავს: გლაჯკოსი, ტეტისი, აგრიოსი, პოტოსი და ა. შ. ირგვლივ შემოვლებული ჩარჩოს ზემოთ ამოყვანილია მკაფიო წარწერა აგრეთვე ბერძნულ ენაზე: „მუშაობდნენ გასამრჩელოს მიუღებლად“.

ვის ეხება ეს სიტყვები? ვინ მუშაობდა? რატომ მუშაობდნენ „გასამრჩელოს მიუღებლად“? თუ მონები იყვნენ, მათ არავითარი „გასამრჩელო“ არ ეკუთვნოდათ და რაღა საჭირო იყო ამის საგულდაგულოდ აღნიშვნა? ვისთვის მუშაობდნენ? ვინ იყო ვალდებული „გასამრჩელო“ გადაეხადა?

ყველაეს კითხვა რიტორიკულია, ვინაიდან პასუხს ვერაფერს გვაძლევს. იგი განვილილ საუკუნეებთან ერთად ჩანთქმულა დროის უსასრულობაში!

სომეხი მეცნიერის ალექსანდრე საინიანის მიხედვით, ისტორიაში გარნის პირველი მოხსენიება ეკუთვნის რომაელ ისტორიკოსს კორნელიუს ტაციტუსს, რომელიც ჩვენი წელთაღრიცხ-

ვის პირველ საუკუნეში ცნობდა.

ტაციტუსი საგულისხმო ამბავს მოგვითხრობს: საქართველოს მეფის, გარსმანის, ძმა მითრიდატე, რომელიც მისი მძისწულის, რადამისტის, მიერ მოწყობილი სასახლის კარის გადატრიალების წყალობით სომხეთის სამეფო ტახტზე ავიდა, 51 წელს შეთქმულ სომეხ დიდებულებს გამოექცა და „თავი გარნის ციხე-სიმაგრეს შეაფარა“. ტაციტუსი ბოლოს დისძენს: „შეთქმულებმა, რომელთაც არც სააღყო მანქანები გააჩნდათ და „არც ციხე-სიმაგრეთა გარემოცვის ხელოვნებას ფლობდნენ“, ციხეში შინა გამკეპის დახმარებით შეაღწიეს.

ამით კიდევ ერთხელ მტკიცდება ის, რომ გარნი მიუვალი იყო და შიგნიდან გატეხვის გარეშე მისი აღება არავის შეეძლო.

საქართველოს საისტორიო ანალებში გარნის სახელი კიდევ ერთხელ თითქმის 12 საუკუნის შემდეგ გაიხსენებს. ეს მონღოლური ლაშქრობების ეპოქაა, რომელმაც ხალხების ისტორიის ბუნებრივ მსვლელობას კალამოტი და გეზი შეუწყვალა და დაღმა მიმავალ მდინარეებს პირი აღმა უქნა.

ხორეზმის შაჰი ჯალალედინი მონღოლთა ურდოების ძლევამოსილი მოწოდის გამო იძულებული გახდა მშობლიური შუა აზია მიეტოვებინა იმ იმედით, რომ თავისი სკიპტრის ქვეშ ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებს, მათ შორის საქართველოსა და სომხეთს გააერთიანებდა, ერთ მუშტად შეჰკრავდა, კალიასავით მოდებულ მონღოლთა როგორმე შეაჩერებდა, მანამდე კი მათი მდიდარი ქალაქების ხარჯზე თავის მტაცებელ ლაშქარს შეინახავდა.

საქართველოს სამეფოს ჯარს, მძვინვარე მტერს გელამის მთების იწროებში რომ დაუხვდა, ღრმად მოხუცებული ამირსპასალარი ივანე მხარგრძელი სარდლობდა. ბრძოლა მოხდა გარნის მიდამოებში 1225 წელს. მტერზე გაცილებით მცირერიცხოვანი ქართველები, რომელთა რიცხვშიაც სომეხთა რაზმები თავგამეტებით იბრძოდნენ, იძ-

ლიწენ ამ ომში, რასაც შედეგად ის მოჰყვა, რომ მტერმა არარატის ველი ააოხრა, დონი დაარბია და გაძარცვა, მომდევნო წელიწადს კი სისხლით გაუმძღარი ხორეშმშაში მეფე ლაშა-გიორგის მოულოდნელი გარდაცვალებით თავზარდაცემულ საქართველოში შეიჭრა, დიდძალი მსხვერპლის ფასად მისი სატახტო ქალაქი ტფილისი აიღო და, ამავე დროს, ანისა და ყარსსაც შემოეწყყო.

ქალათი ვერ მოესწრო სხვისი ხელით ნაღვერდლიდან მუგუზლის გამოღებას. ეიდრე ქართველებსა და სომეხებს „ერთ მუშტად“ შეკრავდა, მონღოლებმა აქაც მოაგნეს, გუდა-ნაბადი აკრეფინეს და მანაც პირი მესოპოტამიისაკენ იბრუნა, სადაც კიდევაც იპოვნა ის, ამდენ ხანს რომ ეძებდა — უსახელო სიკვდილი!

გარნი ყოველთვის იყო და ბოლომდე დარჩა სომეხი ხალხის მიუდგომელ ციტადელად, მაგრამ ეს მიუდგომლობა და გაუტეხელი სიმტკიცე მართო მკვიდრად ნაგებ ციხე-სიმაგრეს როდი მიეწერებოდა, იგი უპირველეს ყოვლისა გამოხატავდა ხალხის, მეციხოვნეთა, გარნელი ერისა და ბერის სულისკეთებას, ვინც სამშობლოს მიწა-წყალს ურჯულო მტრის განუწყვეტელი შემოსევებისაგან იცავდა.

უმძიმესი გამოცდა უღმობელ ბედისწერას გარნმა და გარნელებმა ამიერკავკასიის ქრისტიანი ერების, ქართველების, ალბანელებისა და სომეხების, სისხლისმსმელი შაჰ-აბასის დროს ჩააბარეს. სპარსეთ-თურქეთის ომში შევიწროებულ შაჰ-აბასს, მისებრ ფანატიკოსი ოსმალო-სუნიტების შემოტევა როგორმე რომ შეენელებინა და მათ საბოლოო გასანადგურებლად დრო მოეგო და ძალა მოეკრიბა, თავში საზარელი, აქამდე კაცობრიობის ისტორიაში გაუგონარი იდეა დაეხადა — მთელი აღმოსავლეთ სომხეთის მოსახლეობა იეყარა, სპარსეთში გადაესახლებინა, მათი ნაფუძვარი მიწა კი დაუსახლებელ უდაბნოდ ექცია. ბარბაროსული განზრახვის აღსრულებით

შაჰი ერთსა და იმავე დროს ორ კურდღელს კლავდა: დაუსახლებელი უდაბნოთი, სადაც სურსათი და ჯანსაღების საჭირო ყველა სხვა საშუალების შეგროვება და მშვიდობიანი მოსახლეობის გასაყვებლად გამოჩეკვა შეუძლებელი იქნებოდა, ერთის მხრივ ოსმალებს წინსვლის გზას უღობავდა, მეორეს მხრივ კი სომხების ინტენიური სოფლის მეურნეობა, ქალაქებში განვითარებული ვაჭრობა და ხელოსნობა თავის სამეფოს შუაგულში ან მის სამხრეთ პროვინციებში გადაქმნდა და ამით ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების საიმედო წინამძღვრებს ქმნიდა.

მეორედმოსვლა დატრიალდა. არარატის ველს შაჰის ჯარები შემოესივნენ, შემოესივნენ, ვინ იცის, მერამდენედ! დაიწყო სოფლისა და ქალაქის მოსახლეობის მამაბაპური საცხოვრისიდან აყრა და შორეული სპარსეთის უდაბურ ტრამალებში გადასახლება.

სპარსეთის დესპოტმა თვითმპყრობელმა იგივე სისხლიანი ღონისძიება, თუ შეიძლება იგი ამ მშვიდობიანი სიტყვით მოინათლოს, იმავე სისასტიკითა და შეუბრალებლობით, საქართველოშიაც განახორციელა, ოღონდ არა იმ განზრახვით, რა განზრახვითაც სომხეთს აცარიელებდა. მოუსვენარი ქართველობის სინსლის გაწყვეტა, მისი კვლის ერთხელ და სამუდამოდ წარხოცვა დედამიწის ზურგზე! — აი, რა იყო აქ მისი საბოლოო მიზანი. მაშინ დაიცალა სწორედ საქართველოს ერთი უმშვენიერესი და უმდიდრესი კუთხე კახეთი. ასი ათასობით უმწყო ადამიანი, ქალი, ბავშვი და მოხუცი, თავიანთი საოჯახო საქონლითა და სარჩო-საბადებლით, ყიზილბაშებმა წინ გაირეკეს. მათი გლოვა და ზიჟი ცას სწედებოდა. ვინ იყო გამგონე და გამკითხავი! მოსახლეობის მხოლოდ მცირე ნაწილმა უშველა თავს და მიუვალ მთებში გაიხიზნა, რათა იქ პარტიზანული ომის ხანძარი აეგვიგრიებინა. აყრილი ქართული მოსახლეობის ადგილზე შურისმაძიებელმა შაჰმა თურ-

ქმნული ტომები ჩამოასახლა, სავსებით მოშალა ქვეყნის ეკონომიკა, ანუ ვენახები და ბაღ-ბოსტნები, დაანგრია საუკუნეების მანძილზე მოწყობილი და გამართული საირიგაციო სისტემა და ქვეყნის მარჩენალი ალაზნის ნაყოფიერი ველი მომთაბარე ჯოგების საზაფხულო საძოვრებად გადააქცია. ვინ მოსთვალოს, რამდენი სისხლი დაიღვარა, რამდენი გულმხურვალე მამულიშვილის სიცოცხლე შეიწირა უთანასწორო და უსამართლო ომმა!

უკეთესი დღე არც სომხეთს და სომხობას დასდგომია. სავაჭრო ქალაქ ჟულფის და სხვათა და სხვათა სომეხი მოსახლეობა, როგორც ქალაქ ისე სოფელ ადგილებში, მდგარ წინააღმდეგობას უწევდა მოძალადეთ, თუმცა შაჰის მიერ ნაბრძანები იყო, ყველას, ვინც კი ურჩობას გაბედავს და უზენაესი ნების აღსრულებას ნებით ან უნებლიეთ წინ აღუდგება, ადგილზევე თავი მოჰკვეთეთო. გაუდაბურებისათვის განკუთვნილი სომხეთის ყოველი გოჯი მიწა შაჰს ერთობ ძვირი უჯდებოდა, მაგრამ ამას როდი დაგიდევდა, რადგან მიაჩნდა, რომ გაძალადებული ომის საბოლოო შედეგი მისი წარმართვისა და სასურველად დაგვირგვინების ყველა საშუალებას გაამართლებდა.

350 ათასი კაცის გადასახლება, როცა შაჰის ყოველ ჯარისკაცს ყოველი უწყინარი ბუჩქის უკან მომაკვდინებელი საფრთხე ემუქრებოდა, მაინც ბევრად უფრო ძნელი გამოდგა, ვიდრე აზიელ დესპოტს თავდაპირველად ეგონა. არანაკლებ რთული და სათუო საქმე სამშობლოს ძალისძალად მოწყვეტილი ასი ათასობით ადამიანის სპარსეთის სიღრმეში გადაადგილება იყო. ხშირად სრულიად უწყლო, ნახევრად უდაბნოში, როცა იქაურობას შუა ზაფხულის გაუსაძლისი ზეატი ხრუკავდა, მათ ფეხით ათას კილომეტრზე მეტი უნდა გაეგლოთ. ვინ გალევდა ამ გაუთავებელ გზას? ვინ მიიღწევდა აღთქმულ ადგილს, ამ საშინელ ცოდვის-აითხვაში უკვე სანატრელი რომ გამზ-

დარიყო? ცოტას თუ ვინმეს ასულდგმულბდა გულის სიღრმეში მოჭიპატე იმედი, რომ სული ბოლომდე შეორებოდა და ახალ ადგილზე, უცნო ცის ქვეშ, სამშობლოს მთა-გორებს, მასისსა და არაგასს სამუდამოდ მოშორებული ცხოვრებას თავიდან დაიწყებდა!

ერთ ვეებერთელა კოლონად დაწყობილი გადასახლებულნი, რომელთაც მრავალი ათასი უზილობაშისაგან შემდგარი შეიარაღებული ბადრაგი მიაცილებდა, 40 კილომეტრზე გაიქიმნენ, კოლონის სიგანე კი 15 კილომეტრს აღწევდა. მიდიოდნენ ასე უგზოუკვლოდ, დარსა და აედარში, დღისით და ღამით, ვის სად და როგორ მოხვედებოდა. მაგრამ ეს მას შემდეგ, როცა სისხლისაგან დაცლილ, გაძარცვულ და გადამწვარ ქვეყანაში, სადაც ამიერიდან გველსა და ღრიანკალს უნდა ეთარეშა, წინააღმდეგობა ასე თუ ისე შეწყდა და უცხოეთში გადასაყარავად განწირულნი თავიანთ მწარე ზვედრს შეურიგდნენ.

იმით შორის, ვისი შეუპოვრობაც სპარსელებმა ვერა და ვერ გატეხეს, ერთ-ერთი პირველები გარნი და გარნელები იყვნენ. ისინი თავიანთ მიუვალ ცოხე-სიმაგრეში გამაგრდნენ, ზეობის კლდე-ღრეებში შეიხიზნენ, სადაც ოდესღაც პირველყოფილი ადამიანი ცხოვრობდა და ბუნების ძალებისაგან თავს იცავდა და მტერს უკანასკნელი ბრძოლა გაუმართეს. დღე დღეს მისდევდა. გამოილია ტყვია-წამალიც, სურსათიც, თანდათან ვიწროვდებოდა ალყის რკალი. ის უზარმაზარი აფრკული პითონით ეკვროდა გარს ერთ მუჭა გარნელებს და მათ ყველა სასიცოცხლო სახსარს უსპობდა. რჩებოდა ერთადერთი და უკიდურესი გამოსავალი, რომ მტერს როგორმე უცხოეთში არ გაჰყოლოდნენ და ძვლები შამა-პაბის ფეხის ნადგამ მიწაზე დაეტოვებინათ — სიკვდილი! როგორ განსხვავდება ეს სიკვდილი იმ სიკვდილისაგან, უდანაშაულო ზალხების ცოდვით სინდის-დამძიმებულ ხორებზეშაჰ ქალიღედინს

სადღაც მესამოტომიაში რომ მოეწია! „ბევრი ქალიშვილი და ქალი, — გვიტყულობთ ერთ სოლიდურ საისტორიო ნაშრომში. — რომელთაც თავზე სამარცხვინო ლაფის დასხმას სიკვდილი ამჯობინეს, არბოდა მალალი კლდეების წვერზე. თვალებზე ხელებს იფარებდა და უფსკრულში ცვიოდა!“

ღირს, რაიმე დაუუმატო? გვონებ, არ უნდა ღირდეს. ჯობია, აქ „დავიდუმო“ და განზოგადებული დასკვნების გამოტანა მკითხველს მივანდო.

8

გავედით თუ არა ახალი საუკუნეების მანძილზე ხელახლა მოშენებული, მკვდრებით აღმდგარი, ვაშლისა და ატმის ბაღებში ჩაფლული გარნის ორღობეებიდან, გუდრონით მოგებული ფართო გზატკეცილი კვლავ ციციბო აღმართს შეუდგა. ქედის ზურგს ამჟერად მარჯვენა კალთაზე მოვექეციით და ერთბაშად შევედით სალი კლდეებით შემოზღუდულ ღრმა ხეობაში, რომლის ფსკერზეც მთის პატარა მდინარე აზატი მიედინება.

აზატი ქართველებსა და სომეხებს, ისევე როგორც ბევრი სხვა სიტყვა, ეს სიტყვაც საერთო გვექონია. არც მეტი, არც ნაკლები, უდაბურ ხეობაში ჩაჯარგულ, უკვადების წყალივით მოწანწვარე მდინარეს სახელად თვით თავის უფლება ქვია. აიაზმასავით შეების მომგვრელი მისი ანკარა წყალი ისე სანატრელი ყოფილა ამ უსიერ კლდეებში, საიდანაც მხოლოდ თავზე გობივით ჩამომხობილ ცას ხედავ და გასაქანი არსაით ჩანს, მკაცრზე უმკაცრეს ბუნებასთან შეჭიდებულ მამუარალ სომეხ კაცს იგი ყველაზე უფრო სათაყვანებელი სახელით მოუნათლავს, თავისუფლება დაურქმევია!

მიუხედავად იმისა, რომ ძირს, ქვესკნელში, ვიწრო ხეობის ფსკერზე მდინარეა, ქედის კალთაზე არც ხეა სადმე, არც ბუჩქი, ბალახი რომ ბალახია, ისიც არ ხარობს, ფეხს ვერსად იკიდებს, სიცოცხლის ნიშან-წყალი არაფერს ემ-

ჩნევა. დროდადრო გულგახეტილი ხელიკი გადაგვირბენს წინ, გზის ბირას ქვას ამოეფარება და სუნთქვისთვის ირებული იქიდან გვითვალთვალებს, მივდივართ თუ აქ ვაპირებთ გაჩერებას. სხვას სული არაფერს უდგია. ან ეს საცოდავი როგორ ძლებს აქ, საიდან სად დარბის საკვების საშოვნად და პირის გასასველებლად!

ღარიბთა და უპოვართა სარწმუნოების აღმსარებელი ბერები, ვიდრე ამ მოვიდოდნენ და აქაურობას თავიანთი მოღვაწეობის კვალს დაამჩნევდნენ, აზატის ხეობას, ეტყობა, ქვემოდან, არარატის მრავალპირნახული ველიდან შემოუდგნენ და აღმა-აღმა დიდხანს იარეს, რათა თავიანთი სალოცავის ასაშენებლად გარე და შინაური მტრისათვის მიუდგომელი ან ძნელად მისაგნები მყუდრო ადგილი გამოეძებნათ. მაშინ აქ არც გზა იპოვებოდა, არც კვალი, ამ სიმაღლეზე მწყემსებს ფარები და ჯოგები არ დაუდიოდათ, რადგან, გარდა წყლის ნაკლებობისა, გამუდმებული გვალვისაგან გადამხმარ მთებში საძოვარიც არსად იყო, მაგრამ თავიანთი პირველი სალოცავების ასაშენებლად და ამა ქვეყნიდან განსაღამოდ ბერები სწორედ ღეთისაგან და კაცისაგან მივიწყებულ ადგილებს ეტანებოდნენ, რათა ურჯულო მტერსაც დამალვოდნენ და სიცოცხლის დარჩენილი წლები ლოცვასა და სულის სარგო მოღვაწეობაში გაეტარებინათ.

ის პირველი კოლონისტები, ქრისტიანი სომეხი ბერები, ვინც აქ პირველად ფეხი დაადგა და უნაყოფო მიწას პირველი ბარი დაჭრა, ათას ეჭვისასი წლის წინათ ცხოვრობდნენ. აზატის სათავეში, სადაც ხეობა სამი მხრიდან წამოქანებული სალი კლდეებით იკეტება, მათ, მეუდაბნოეებმა, მეოთხე საუკუნეში საყდარი ააშენეს და სოფელ-ქვეყანას სამუდამოდ მოწყვეტილნი აქ დაეყუდნენ.

სომეხი ერის გამაქრისტიანებელი მეფე თრდატ მესამე, წმიდა რიფსიმესა და წმიდა გაიანეს წამებისა და წმიდა გრიგოლ განმანათლებლის ორმოში ჩა-

გდებისათვის თავადაც საარაკო განსაცდელი რომ გამოიარა და იქ, სადაც ხალხის სალოცავი წარმართული კერები ესვენა, ზენაარის ჩაგონებით იესო მაცხოვრის სადიდებელი ჭვარი აღმართა, ჭერ კიდევ ცოცხალია, თავს მხნედ გრძნობს და ძველი ცოდვები რომ გამოისყიდოს, წარმართული კულტურის ძეგლებს მუხარს ავლებს. ცოცხალია მისი დაც, ვინც გარნის წარმართული ტაძრის შემოგარენში საზაფხულო სასახლე აიშენა და აქაურობას მეფეთა „გამაგრილებელი ადგილი“ უწოდა. ეს ის დროა, როდესაც დიდ მწიგნობარსა და ღვთისმეტყველ მესროფ მაშტოცს სომხური დამწერლობის პირველი ასოები გამოჰყავს პერგამენტზე, რათა ამ დამწერლობით შემდეგ მრავალი სომხური სასულიერო და საერო თხზულება დაიწეროს და აგერ მეოცე საუკუნის მიწურულს იმავე პირველქმნილი სახით მოაღწიოს, რა სახითაც ათას ექვსასი წლის წინათ ერის მიერ წმიდანად შერაცხული მესროფ მაშტოცის ხელიდან გამოვიდა.

ისტორიის გზაჯვარედინია. რაღაც დიადი მთავრდება და სათავე ედება სრულიად ახალს, მუდამ ტანჯვით რომ იბადება და ვიდრე დაეჯეკიდებოდეს, ისტორიის ბევრი ოღოროლორ გზის გავლა უხდება.

მეთორმეტე-მეცამეტე საუკუნეებში, როგორც კედლის წარწერები და სომხური ისტორიული საბუთები მიუთითებენ, განდგილთა პატარა სამლოცველო სახლის ადგილზე, ხალხური ტრადიციით უკვე წმიდა ადგილად რომ იყო მიჩნეული, დიდი სამონასტრო ანსამბლი აშენდა, რომელიც, მიუხედავად მრავალჯერ შებილწვისა, გაძარცვისა და აკლებისა, ჩვენს დღეებამდე ჩინებულადაა შემონახული, მოქმედ სასულიერო ცენტრად ითვლება და ტატივის, სანაინის, ახპატის, ახთამარის და სხვა სამონასტრო ანსამბლების გვერდით გეპარდი სომხური ეროვნული ხუროთმოძღვრების ღირსშესანიშნავ შედეგს წარმოადგენს.

საიდან წარმოსდგა მონასტრის ძველ-

თაძველი სახელწოდება გეპარდი? მას სხენაირად აირივანქსაც ეძახიან. თუმცა სახელდება პირიქით მონდა მონასტრის ჭერ აირივანქი — მღერმის მონასტერი უწოდეს, შემდეგ კი გეპარდი დაერქვა იმის აღსანიშნავად, რომ აქ, საეკლესიო ტრადიციის თანახმად, ინახებოდა შუბი, რომლითაც რომელმაც ლეგიონერებმა ჭვარზე გაკრული იესო მაცხოვარი განგმირეს.

თქმა აღარ უნდა, მაცხოვრის სისხლში ამოვლებულ შუბს სომხურ ეკლესიაში ზუსტად იგივე საკრალური მნიშვნელობა ჰქონდა მინიჭებული, როგორც გოლგოთიდან წამოღებულ უფლის კვართს ქართულ ეკლესიაში და ამიტომაც მოხდა, რომ ორივე ამ სასწაულის ძალით აღქურცილი რელიქვიის ადგილსამყოფელში ორი ერის უბრწყინვალესი ძეგლი, სომხეთში გეპარდის სამონასტრო ანსამბლი, ხოლო საქართველოში მცხეთის საკათალიკოსო ტაძარი სვეტიცხოველი აშენდა.

ვიდრე კლდეში ჩამჯდარ, თითქოსდა ერთი ვეებერთელა მონოლიტისაგან გამოკვეთილ სამონასტრო ანსამბლს ზედ წაადგებოდე, გზა დაღმა ეშვება და ახლა უკვე გამოცოცხლებული და აღტაცებული ხედავ, რომ მთის ბროლივით ანკარა და გამჟვირვალე აზატს, სათავეს შენს თვალწინ კლდეებში გამოხეთქილი წყაროებიდან რომ იღებს და ევება ხავსიან ღრღინებზე გადმოკიდებული გულში სიამის მომგვრელი ჩხრიალ-ჩხრიალით მოედინება, მოწყალება მოუღია, კალთა უხვად დაუბერტყია და თვალშეუდგამი ფრიალო კლდეების ძირში ნორჩი სიმწვანით მოხასხასე ოაზისი შეუქმნია. დიახ, ირგვლივ ოაზისია, სიცოცხლე დულს და გადმოდის! ველარც კი წარმოიდგენ, თუ აქედან რაღაც ორასიოდე ნაბიჯზე, მანქანა რომ თვალის დახამხამებაში გაგატარებს, ნიაღვრებისაგან უწყალოდ გადარეცხილ და გამუდმებული ქარებისაგან გამოფიტულ მთებს შიშველი ნექნები მოუჩანთ და აღარც კი აგონდებთ დრო, როდესაც სამყაროს გაჩენისას აქაც, ამ მთების კალ-

თებზეც, უღრანი ტროპიკული ტყე შრიალებდა და მთის ნოყიერ ბალახს კიუხებში ლალად მონავარდე ირმები და არჩევები ძოვდნენ.

მდინარის აქეთა ნაპირას, ხეობის ფსკერზე, გზა მთავრდება. აქ მანქანიდან უნდა ვადმოვიდეთ და მანქანა სხვა მანქანებისა და ტურისტული ავტობუსების გვერდით დავაყენოთ. პირს თავისუფალი ადგილის გამოძებნა. სერგოს მთელი თავისი შოფრული მოხერხების გამოძვლავნება უხდება. ტურისტული სეზონი ჯერ არ დაწყებულია და მანქანებისა და ავტობუსების ტევა მაინც არ არის!

ზემოთ, მონასტერში, ყველა, დიდი და მცირე, ერი და ბერი თავისი ფეხით უნდა ავიდეს, თუმცა გუდრონმოგებული ფართო გზატყეცილი კვლავ წინ მიგვიძღვის, კარიბჭესთან კი, სიოდანაც მონასტრის ტერიტორიაზე შედობარ, კარგა მოზრდილი ბაქანია. იქ, რა თქმა უნდა, შეიძლება მომლოდინე მანქანების სადგომი მოეწყოს.

მაგრამ არა! შენ თვითონ გსიამოვნებს, მანქანას რომ ძირს ტოვებ და მონასტრის კარიბჭისაკენ, როგორც შორი გზიდან მოსული პილიგრიმი, ქვეითად მიემართები. ამით თითქოს შენს პიროვნულ პატივისცემას და კრძალვას გამოხატავ იმ ხალხის მიმართ, ვინც შორეულ სისხლის წვიმების ხანაში ეს დიდებული კმნილება აავო და კეთილშობილ წინაპართა ფესვზე ამოზრდილ შთამომავლობას რწმენის ქვაკუთხედად დაუტოვა!

თეატრალურ ფარდასავით ტალღატალღა ჩამოშვებული რუხი კლდის ფონზე ვარდისფერი საღებავით მიხატულ მონასტრს, მისი წვერწამახული სარტყლოებით და გუმბათებით, გარს ქვითკირის მკვიდრი ვალაყანი არტყია. სწორედ ამაზე ითქმის, იმსიმაღლეა, ზედ ჩიტაც ვერ გადაფრინდებათ, მაგრამ ვაი რომ სიხარბითა და სხვისი მონაგრის უკანონოდ დაპატრონების სურვილით აღგზნებული სპარსელი თუ არაბი. სელჩუკი თუ მონღოლი ჯარისკაცი მაინც ახერხებდა აქამდე მოღწე-

ვას და თუმცა ზემოდან ისრების წვიმა მოდიოდა, ფანატურული მადლიერებით ქონგურზე მიძვრებულა და მოქმედებს შიგნიდან აღება პირუტყვულად აბლავლებული ურდოს შემოსაშვებად.

რამდენი პირისხლიანი მომხვედური, მეფე, სარდალი თუ უბრალო მეომარი, ვისაც ეგონა, თუ მონასტერი ფეხი შეედგი, სამუდამოდ ავშენდები, რადგან მონასტერში დაგროვილი უთვალავი სიმდიდრის, ოქრო-ვერცხლისა და თვალ-მარგალიტის მფლობელი შევიქნებით, დარჩენილა ხელმოკარული და პირში ჩალაცამოვლებული, რადგან ამეების ნაცვლად მონასტერში ჯერაც მელანშეუმშრალი ხელნაწერი წიგნები უნახავთ, რომელთაც ყოველდღიური ცხოვრების ამო ფუსფუსისაგან განმდგარი სომეხი ბერები იმღროინდელი მსოფლიოს კულტურული ენებიდან თარგმნიდნენ და საკაცობრიო აზრის მონაპოვარს თავისი ტანჯული და მარად გაუტყეხელი ერის სულიერ საკუთრებად აქცევდნენ.

გეპარდი სომხეთის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საეკლესიო და კულტურულ-სამეცნიერო კერა იყო და თავის ამ მაღალ წოდებას იგი საუკუნეების განმავლობაში ღირსეულად ინარჩუნებდა. აქ ფილოსოფიისა და ლოგიკის, მათემატიკისა და ვარსკვლავთმრიცხველობის, ისტორიის, რიტორიკისა და მედიცინის, სამხედრო ხელოვნებისა და სამართლის სახელმძღვანელო მოძღვრები, ვარდაპეტები მოღვაწეობდნენ, თავიანთ ღრმა ცოდნას, შინ თუ უცხოეთის კულტურულ-სამეცნიერო კერებში რომ დაეგროვებინათ, სიბრძნეს დაწაფებულ ახალგაზრდობას უშურველად გადასცემდნენ და შუა საუკუნეების ბნელეთში შემოქმედი ადამიანის სულის ახსნისა და აღორძინების ერთ-ერთ უპირველეს მოციქულებად გამოდიოდნენ.

რაც დრო და ხანი გადის, ის ისტორიული ქეშმარიტება, რომელსაც მრავალზე უმრავლესი ფაქტი ამაგრებს, დღითიდღე პოულობს მხარდაჭერასა და საყოველთაო აღიარებას. წარსულს

18211

ბარდება მალაღფარდოვანი მტკიცებანი, თითქოს საკაცობრიო პროგრესში ღირებული წვლილი მხოლოდ იმ მრავალრიცხოვან ერებს და სახელმწიფოს შეაქეთ, ვისი შიშითაც მალა ჩიტს ვერ გაუფრენია და დაბლა ჭიანჭველას ვერ გაუვლია. ელადის ცხოველყოფელი მაგალითი ბევრის მიტქმელია, მაგრამ მიუღლომელმა კაცმა, თავის მეგობარ პლატონს რომ ჭეშმარიტება უჩვენებია, აქვე ისიც უნდა გაიხსენოს, რომ ელად ბედნიერ ვარსკვლავზე გაჩნდა: თუ თავიდანვე არა, შემდგომ მაინც იგი კულტურული ერგბის გარემოცვაში მოექცა, ერების იმ კულტურულ გარემოცვაში, რომლის შემქმნელი და პირველი მებაირაბტრე თვითონვე იყო. იქნებ თავი დაეიდაბლოთ და ცოტა უფრო ღრმად ვიფიქროთ იმ ერების ისტორიულ ბედზე, ასეული და ათასეული წლის განმავლობაში საკაცობრიო ცივილიზაციის ავანპოსტზე რომ იდგნენ, თანამდგომი და ხელის წამშველბელი არაიენ ჰყავდათ, აურაცხელი მსხვერპლისა და სისხლის ფასად ქვიშაზე უმრავლესი ურჯულო მტრის ბარბაროსულ შემოსევებს უმკლავდებოდნენ, განახევრდნენ, გამესამედდნენ, მდულარეში ჩაგდებული ყინულის ნატხივით დაილივნენ და მაინც შეინარჩუნეს ეროვნული სული და რწმენა, შესძლეს შეექმნათ სხვათა და სხვათა შესაშური დიდი ეროვნული კულტურა და დღესაც, კვლავაც მოუღლელნი და აღმშენებლობის ექსტაზით შეპყრობილნი, მარადიულ ღირებულებებს ქმნიან.

სომხეთი და ათასწლეულების ქარსა და წვიმაში ნაწრთობი სომეხი ერი იქ არის, იმ პირველთა შორის, ვისიც ასე ბევრი რამ მართებს კულტურულ კაცობრიობას, და ამის ერთ-ერთი ხელშესაბები საბუთი გეპარდის სამონასტრო ანსამბლია იგი რამდენიმე შენობისაგან შედგება. მათ შორის თვალში საცემი და პირველია მალალი გუმბათითა და ზედ წამოდგმული კონუსით სიერკეში აჭრილი მთავარი საყდარი-კატოლიკე წმ. მარიამის სახელობისა,

რომლისთვისაც მომდევნო ეპოქაში კარიბჭე მიუშენებიათ, ^{საქართველოში} გამოკვეთილი საყდარ-მღვინე და სარკეთვე კლდეში გამოკვეთილი აკლდამა და სენაკები.

განივ განაკვეთში, ისევე როგორც ყველა ქრისტიანულ საყულტო შენობას, საყდარს ოთხკუთხედში ჩახატული ჭვრის ფორმა აქვს. ჭვრის ხარბების გადაკვეთას დიდ სიმაღლეზე ატყორცნილი კამაროვანი თალი დაჰყურებს, რომლის ყელის ეიწრო სარკმლებიდან საყდარში დღის ბუნებრივი სინათლე შემოდის.

გეპარდის ეს მთავარი ტაძარი, თანახმად კედლის წარწერისა, 1215 წელს აუშენებიათ, როდესაც აღმოსავლეთ სომხეთი, ანისითა და ყარსითურთ, საქართველოს სამეფოს ფარგლებში შემოდიოდა და მას ტახტის უმადლესი მოხელენი, ლორეში მჭდომი ამირსპარსალარები, სომხეთში ზაქარიანებად წოდებული მხარგრძელები განაგებდნენ. კარიბჭე, სარკმელები, გუმბათის ყელი და მთელი სამხრეთი ფასადი დაფარულია ფილიგრანული ოსტატობით შესრულებული ორნამენტებით, რომლებშიაც ქრისტიანული ტრადიციისათვის დამახასიათებელი ვაზის ლერწისა, კლერტოებისა, მტევნისა და ბროწეულის შტოს მოტივები ქარბობს. ფარშეიანგებს ბოლო მზის საათივით გაუშლიათ...

გეპარდში ბლომად ნახავ სომხურ ეროვნულ კმნილებათ — ხაჩკარებს, რომლებიც გალავნის და საყდრის სამხრეთი კედლის გასწვრივ ჩაუმწკრივებიათ.

ხაჩკარი (ხაჩ — ჭვარი) ორიგინალური ეროვნული ორნამენტებით შემყული ქვა-ჭვარია, რომელსაც, როგორც წესი, რაიმე მნიშვნელოვანი ისტორიული მოვლენის აღსანიშნავად, ანდა დირსეული ადამიანის საფლავზე დგამდნენ. შემდეგ და შემდეგ, იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ ვისიმე დამსახურებასა და ღვაწლს ზომი-წონის ერთეულებით ვერ განსაზღვრავ და პატივსაც იმის მიხედვით ვერ მიაგებ,

ხაჩკარები თანდათან გაბზირდა და სომხებით დასახლებულ ტერიტორიებზე რამდენიმე ათეულ ათასს მიიღწია, თუმცა დანიშნულება კი უცვლელი დარჩა: საფლავზე დადგმული ხაჩკარი საფლავის ქვაა, საზოგადოების თავშეყრის ადგილზე კი ობელისკი.

არსებობს ერთი საველდებულო პირობა ყველა მოქანდაკისათვის, ვისაც ქვის მონოლითისაგან ხაჩკარის გამოკეთა განუზრახავს: ცერზე დაყენებული და ორმოციოდე სანტიმეტრის სიმაღლის პოსტამენტში ჩასმული ბრტყელი ოთხკუთხედის შუაწელში ყოველთვის ჭვარი, ხოლო ჭვარის ქვეშ დროის უსასრულობის გამომსახველი წრე იკვეთება. სხვა მხრივ ხელოვანს სრული შემოქმედებითი თავისუფლება ენიჭება. არამცთუ თავისუფალია, ის ვალდებულიც არის, ხაზებისა და სიმეტრიული გამოსახულებების თავბრუდამხვევ მეჭლისში მხოლოდ საკუთარ წარმოსახვას მისდიოს. ამიტომაც განმტკიცებულა აზრი, რომ არც ერთი ხაჩკარი, თუნდაც ათასობით ნახო და ერთმანეთს პროფესიონალური ჩაყარკიშალებით შეადარო, მეორეს არა ჰგავს და ყველას სათითაოდ სრულიად დამოუკიდებელი მხატვრული ღირსებები გააჩნია.

ხაჩკარების შექმნის ხელოვნება მართოდენ შორეული წარსულის ხელოვნება არ არის. არამცთუ უახლოეს წარსულში, გუშინ და გუშინწინ, ხაჩკარებს დღესაც აქანდაკებენ და ჩვენი თანამედროვე საჭრეთლის ოსტატები ეროვნული ხელოვნების ამ დარგშიაც სახელგანთქმულ ძველ ვარპეტებს ღირსეულ მეტოქეობას უწევენ.

მეცამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში გეპარდის მონასტერი ზაქარიან-მხარგრძელებისაგან თავად პროშინათა საგვარეულოს უყიდა, იგი თავის სამვალედ გაუხდია და აქ ახალი მშენებლობა გაუჩაღებია.

სხვა საყდრებთან შედარებით გეპარდის ლეთისმშობლის სახელობის საყდრის ერთი არქიტექტურული თავი-

სებურება ისიც არის, რომ მისი მურთხე კედელი მთლიანად პიტალო კლდეშია გამოკვეთილი. სამშენებლო ნაშრომის მშენებელი ხელოვნების განვითარების სამშენებლო მასალის მარტო ამ თავისებური გამოყენებით როდი დაკმაყოფილებულან. მათ შიგ კლდეში, სხვადასხვა დონეზე, ხუროთმოძღვრული საოცრება — ორი საყდარი-მღვიმე გამოკვეთიათ. საყდრებს ზემოთ, მესამე სართულად, თავად პროშინათა სიძეაღეა მოთავსებული.

კლდეში ზღაპრული ოსტატობით გამოკვეთილ ერთ-ერთ საყდარს, რომელსაც მთავარი საყდრის კარიბჭის სამხრეთ-დასავლეთი მხარე უჭირავს, აქვს წარწერა. ამ წარწერის თანახმად საყდარი 1283 წელს აუგიათ. აქვე, შეზოლილ და სანთლის ნამწვებით გათხვრილ ტალანის კედელთან, ბინულია, რომლის ყინულივით ცივი და ანკარა წყალი თავის დროზე სასწაულმოქმედად ითვლებოდა და ახლაც ასეთად ითვლება.

ბინულის ზემოთ, კედელში, ჩასმულია პროშინათა საგვარეულო ღერბი, რომელიც მთავარი საყდრის სამხრეთ კედელზე მიშენებული კარიბჭის თავზეც მეორდება.

რა გამოუსახავთ ამაყ პროშინანებს თავიანთ ღერბზე? სიბრტყიდან რელიეფურად ამოხეწილ ხარის თავზე ორი ლომია ჭაჭვით გამობმული, ქვედა ნაწილში კი ფრთაგაშლილ, მოზონე მთის არწივს ბრჭყალებით კრავი უჭირავს...

არცთუ ისე ადვილად გასაშიფრი ალეგორიამ მით უფრო არასპეციილისტისათვის. ვის ან რას უნდა ამხაბიერებდეს ასეთ უცნაურ ურთიერთმიმართებაში გამოსახული ხარის თავი, რკინის ჭვარი და ჭაჭვით ხარის თავზე გამობმული ლომები? არანაყლებ რთულია ღერბის ქვედა ნაწილის შინაარსიც, თუმცა ერთის შეხედვით აქ ყველაფერი დღესაც ნათელია.

რა დროა? 1283 წელი გარდა თარიღისა, მონასტრის გაყიდვისა და ახალი მფლობელის ხელში მისი გადასჯ-

ლის ისტორიული ფაქტიც რაღაც ერთობ მნიშვნელოვანსა და ანგარიშგასაწევს მიაჩნებოდა.

რა უნდა მომხდარიყო? რად უნდა გაემეტებინათ გასაყიდად შუა საუკუნეების უძლიერეს ფეოდალებს, მხარგრძელებს, სომხეთში ზაქარიაწებად რომ იყვნენ ცნობილი, საქართველოს სამეფოს ამირსპარსილარებს, თავიანთი მამაპაპური საძვალე? ნუთუ დრომ უმუხთლათ და ოდესღაც, დიდი თამარის ეპოქაში, დიდების მწვერვალზე ასულნი ბოლოს ასე გლარიბდნენ და დაეცნენ? ნუთუ სამეფო კარის წყალობა დროთა განმავლობაში რისხვით შეიცვალა?

ყველა ამ საკიბობოროტო კითხვაზე დამაკმაყოფილებელი პასუხის გაცემა იოლი საქმე არ იქნება, დაბეჭდვით მხოლოდ ის შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სომხეთიც და საქართველოც ამ დროს საშინელ გასაჭირში იყვნენ ჩავარდნილი: ჯერ ზორბეგშაჰა ჯალალედინის შემოსევით მიყენებული ჭრილობებიც არ მოეშუშებინა, რომ ქვეყანას ახალი სულთამბუთავი კოჭლი თემური შემოესია და ოდესღაც აღმოსავლეთის ერთ-ერთი უძლიერესი, ამჟამად კი საფუძვლებმორყვეული სამეფო მიწასთან გასწორა.

თემური, ნაპოლენონ ბონაპარტეს მსგავსი ავანტურისტი, ვინმე უჯვარო კაცის შვილი იყო. თავდაპირველად შუა აზიის თათართა საამიროს დაქირავებულ ჯარში, იმდროინდელი ქართულით როჭის სპაში მსახურობდა უბრალო ათისთავად, შემდეგ კი მთავარსარდლობას მიაღწია. ერთ-ერთ ბრძოლაში თემური ფეხში დაიჭრა, სამუდამოდ დაჭოჭლდა და ამის გამო ლენგი — კოჭლი შეერქვა. მალე მან მთელი შუა აზია დაიპყრო, სამარყანდი სატახტო ქალაქად აქცია და თავი ემირად გამოაცხადა. დასავლეთის ქვეყნების დასაპყრობად დამარულ მონღოლთა ურდოებს, რომლებიც მალე საქართველოსა და სომხეთის მიწა-წყალზე შემოვიდნენ და აქ თავიანთი ილხანები დასვეს, თემურის სახით საშიში მოწი-

ნაღმდემე და კონკურენტ გაჟოუნდა.

ერეკლემე

1386 წელს, გეგუზდუქმან-მღვიმეების მშენებლობა იყო გაჩაღებული, თემურ ლენგმა თავრიზი აიღო, სწრაფი ლაშქრობა განაბორციელა, პირი ჩრდილოეთისაკენ იბრუნა და მალე სომხეთსა და საქართველოშიაც შემოვიდა. დაეცა ჯერ ნახიქევანი, შემდეგ გარნის ციხეც. აქედან არაბატის ველი-საკენ, ყოველი ახალი აოხრებისა და გამარტახების შემდეგ ხელახლა რომ მოშენდებოდა ხოლმე, გზა ხსნილი იყო ადგილობრივი მშვიდობიანი მოსახლეობა, ვისაც ხელში იარაღის აღება და ვერავი მტრის დასახვედრად გამოსვლა არ შეეძლო, დედაბუდიანა აიყარა, გაიხიზნა და თავი სასუნის მთებს შეაფარა.

თემურ ლენგი ერთ-ერთი უსასტიკესი დამპყრობელი იყო ყველა იმ უსასტიკეს დამპყრობს შორის, ვინც კი საქართველოსა და სომხეთის მრავალტანჯულ მიწას ოდესმე უნახავს. თავისი მხეცური მძევნეარებით, კაცთმძულეობით და სისხლის წყურვილით იგი თვით არაბ სარდალ მურვან ყრუსაც კი ავირბებდა, რომელმაც მეშვიდე საუკუნეში, საყოველთაო არაბობის შავ-ბნელ ხანაში, საქართველო დალაშქრა და თავის კაცობაშია ფანატიკოს ჯარისკაცებს ძუძუთა ბავშვების კალო აღეწვინა.

შემორჩენილი ლეგენდის თანახმად, თავისი შეუხედავობის გამო მთელ კაცობრიობაზე შემომწყრალ და შურისძიებით აღესილ თემურ ლენგს ბრძოლის ველზე მოპოვებული ათასობით მოკვეთილი თავი სამარყანდს გაუგზავნია და უბრძანებია, თავებისაგან მეჩეთი აეშენებინათ და როდესაც ააშენესო, მოგვიტხოვრობს ლეგენდა, თავად ამ მეჩეთში სალოცავად დაიარებოლო.

თემურმა რამდენჯერმე ილაშქრა სისხლისაგან დაცლილ საქართველოში, თავადაც დიდი მსხვერპლი გაიღო და სამშობლოს თავგამოდებულ დამცველთაგანაც ბევრი იმსხვერპლა, მაგრამ ქვეყნის საბოლოოდ დაპყრობა მაინც

ვერ შესძლო და უკან კუდამოძუებული დაბრუნდა. ყველა ამ შემოსევის დროს ბრძოლის უმთავრეს ასპარეზად სომხეთის დაბლობები, უღელტეხილები თუ საქართველოში გადმომავალი გზები და გზაწერილები იქცეოდა ხოლმე და რა გასაკვირია, თუ ადგილობრივი მოსახლეობა აუწერელ შევიწროებას, რბევას და ტანჯვას განიცდიდა.

სიტყვა „აუგიათ“, კლდეში გამოკვეთილ საყდარ-მღვიმის მიმართ ზემოთ რომ ვიხმარე, რასაკვირველია, ის სიტყვა არ არის, რომელიც შეიძლება კაცმა ამ კონტექსტში გამოიყენო. აგება, აშენება ხომ ქვის ქვაზე, აგურს აგურზე დადებას გულისხმობს, აქ კი, იმის მაგიერ რომ აშენებინათ, აეგოთ, საყდრის მთელი ინტერიერი მასიურ კლდეში გამოკვეთეს.

მოხელები კლდესთან ჭიდილს ზემოდან იწყებდნენ. ჯერ ამოკვეთდნენ ვიწრო, მრგვალ ხერელს მომავალი საყდრის ცენტრალური გუმბათის შუაგულში, ასე რომ კაცი შიგ ვაჭირვებით ჩატეულიყო, თანდათან ქვემოთ მიიწეოდნენ, წელშიაც თანდათან იმართებოდნენ და მონატები ქვები იმ ხერელით ზემოთ აჰქონდათ. ასე გრძელდებოდა დღითიდღე, კვირიდან კვირამდე, თვიდან თვემდე, წლიდან წლამდე, უდიდესი მოთმინებითა და რუდუნებით კვეთდნენ ისინი კლდეში საყდარს, ღვთის სახლს, კვეთდნენ იმ ნახაზისა და მაკეტის მიხედვით, რომელიც წინასწარ მოამზადეს. ასე რომ არ ყოფილიყო, სტიქიურად, წინასწარ დასახული გეგმის გარეშე მსგავსი რამ არ კეთდება. კლდეში გამოქანდაკებული საყდარი-მღვიმეები ქვაზე კვეთის იმავე მაღალი ხელოვნების დაღს ატარებს, რაც ხაჩკარებს და ჩვეულებრივი წესით ბალავარზე აშენებული ეკლესია-მონასტრებს თუ საერო ნაგებობებს ახასიათებთ.

ვინ იცის, დილაადრიან მღვიმეში ჩასულ და მუშაობაში გართულ ქვეთხუროებს, ბერული ულუფით გამოფი-

ტულთ და ღონეგამოლუქულ რაღდნჯერ ისე დაღამებით და თავზე დასთენებით, დღე-ღამის მარტყვლები ვერც კი შეუტყვიათ!

დააბიჯებ ახლა, ამდენი საუკუნის შემდეგ, საყდრის მაღალ ბჭეებზე, ასკქერი გუმბათს, სიერცეში რომ ლაღად ატყორცნილა, ხელით სინჯავ მკვიდრ სვეტებს და კამარებს, ზემოდან, ფრიალო კლდის უზარმაზარი სიმძიმე რომ აწევთ, პოულობ თაღის შუაგულში დატოვებულ ხერელს, საიდანაც დღის სუსტი სინათლე ჩამოდის და აქამდე რომ შენობის არქიტექტურული დეტალი გეგონა და არამცთუ განცვიფრება, გაოგნება გიპყრობს, რამდენი ღამ შესძლებია კაცის სასწაულ-მოქმედ მარჯვენას, თუკი მას წინ კეთილი ზრახვა და იდეალი მიუძღვის!

ვინ იყვნენ ეს საარაკო ოსტატები, ვისი ხელითაც აიაზმის წყალივით წმინდა აზატის კლდეებში უნიკალური საყდრები, აკლდამები, ტალანები და სენაკები გამოიკვეთა? მათი ვინაობა არ შემოუნახავს ისტორიას. ის ხანდახან, როგორც არა ერთჯერ დაერწმუნდით, საკვირველ გულმაიწყობას იჩენს. ჩვენ შეუცდომლად ვიცით მხოლოდ ერთი რამ: ისინი ამ მიწა-წყლის ღვიძლი შვილი სომხები იყვნენ და განა ეს ცოტაა? რადგანაც ეს ვიცით, მისასაღამე, არც ის შუა საუკუნეების სისხლის წვიმების დროს მოღვაწე ვარპეტები, პოლოსა, ხაჩიკა თუ ერვანდა დაკარგულან, კვლავ ცოცხალნი არიან და ცოცხალნი იქნებიან, სანამ დედამიწის ზურგზე სომხური სიტყვა გაისმის, სანამ თუმანიანისა და ისააკიანის მადლიანი სტრიქონი დაჩაგრული კაცის გულს საღბუნად ედება, სანამ ჟღერს კომიტასის დეთაებრივი მელოდია და სანამ წიწერნაკებერდის მთაზე, ქართულად რომ მერცხლის ბუდე ქვია, ყოველი წლის 24 აპრილს მსოფლიოს ყველა კუთხიდან მოსული ერთსული და ერთხორცი ხალხის დაუსრულებელი ნაკადი არ შემწყდარა!

შეუძლებელია, გეპარდიდან ისე გამოხვიდე, რომ ზედ კარიბჭესთან, გალავნის კედელში ჩასმულ თეთრი მარმარილოს ფილასთან არ შეჩერდე და არ იკითხო, აქ რა წერია. ფილაზე ამოტვიფრული სომხური ტექსტი მოგვითხრობს, რომ მრავალი თავდასხმის, მიწისძვრების და სხვა ატმოსფერული მოვლენების შედეგად საუკუნეების განმავლობაში სამონასტრო კომპლექსი საგრძნობლად დაზიანდა და მისი რიგიანად შეკეთება-აღდგენა, რათა მონასტერს მისი პირველქმნილი სახე მიეღო, დიდძალ სახსრებს მოითხოვდა. ეს სახსრები გულთა ამერიკის შეერთებული შტატების მოქალაქეს, წარმომობით სომეხ ელუარდ მარტიკიანს, მას საჭირო თანხა წმ. ერმიადინისათვის შემოუწირავს და იქვე უთხოვია, იგი გეპარდის სამონასტრო კომპლექსის სარესტავრაციოდ გამოეყენებინათ.

ყოველთა სომეხთა კათალიკოს-პატრიარქის, მისი უწმიდესობის, ვაზგენ პირველის ნებითა და ლოცვა-კურთხევით ამერიკელი თანამემამულის მიერ შემოწირული დოლარები მადლიერებით იქნა მიღებული და დანიშნულების მიხედვით დაიხარჯა — ცოტა ხნის წინათ გეპარდს ერთობ ძვირად ღირებული და ინიერული თვალსაზრისით აუცილებელი სარესტავრაციო სამუშაოები ჩაუტარდა.

— ნეტავი თუ ყოფილა ეს გულმხურვალე ამერიკელი მშობლიურ სომეხეთში? — გვითხე გვეორკ ზაჩატრიანს, როცა დაღმართი ჩავათავეთ და ანკარა აზატის პირას, მტირალა ძეწნის ჩრდილში მანქანაში ვსხდებოდით. — იქნებ არც ყოფილა?

— ძნელია თქმა, მე ზუსტად ვერაფერს მოგახსენებთ. — შეწუხდა გევორქი, რომ მისი აზრით ასე უბრალო რამ არ იცოდა. — მაგრამ ის კი შეგვიძლია დანამდვილებით ვთქვათ, რომ არც თვით ელუარდ მარტიკიანი და არც მისი მშობლები სამშობლოში არ დაბრუნებულან!

ბიჭი ხარ და ნუ ჩაფიქრდები! რა შეიძლება აიხსნას შეცნობილი გეგორიებით? რა არის ელუარდის მიზანმიმართული სამშობლო? რა არის ის ილუმინალი, გონებისათვის ჭერაც მიუწვდომელი ძალა, ადამიანთა დიდ თუ მცირე ჭგუფებს ერთ განუყოფელ მონოლითად რომ კრავს და ერთი ბედ-იბღლის სალტეში აქცევს? ვითომ ყველაფერი ავსხენით და ერთხელ და სამუდამოდ გაუარკვიეთ? ვისაც რა ნებავეს, ისა ბრძანოს, მე კი არა მგონია. ადამიანთა საზოგადოების წიაღში ღრმად ჩაფლული ეს საიდუმლოება ისევე რთულია, როგორც ციურ მნათობთა მიმოქცევის კანონები, დროისა და სივრცის უსასრულობა, იქნებ უფრო რთული და ძნელად მისაწვდომიც, ვინაიდან იგი სულის სფეროს განეკუთვნება და ვერ აიხსნება იმ ცნებებითა და კატეგორიებით, რომლებითაც ჩვენი, შემემცნებელი ადამიანები, მატერიალური სამყაროს ხელშესახებ საგნებს აღვნიშნავთ!

ქარივით ჩაეჭროლეთ უკან ორმოციოდე კილომეტრი, რაც ხეობაში მიკარგულ გეპარდს დედაქალაქისაგან აშორებს, მარცხნივ, სერზე დავტოვეთ აღრიანი გაზაფხულის სიმწვანით გამოცოცხლებული სოფელი გარნი, რომლის უკანაც ციციანო კლდის პირას თავის წარმართულ ფიქრებში ჩაძირული რესტავრირებული ტაძარი მოჩანდა, ელიშე ჩარენცის თალი, ჯანლით შებლშებურვილ არარატ-მასისს რომ ვაყუარებდა, უკან ჩამოვიტოვეთ ბიბლიური მთის კალთაზე შეფენილი კიდევ რამდენიმე სოფელი და ერთბაშად ტაფობში ჩაწოლილი ერცენის განაბირა საცხოვრებელ მასივში — ნორკში აღმოვჩნდით.

— არ დაიღალეთ? — უმცროსი კაცის მორიდებით მკითხა გევორქმა. — თუ დაიღალეთ, სასტუმროში მიგიყვანთ, „რაზდანი“ აქვეა, ვისადილოთ, ერთი ორი საათი დაისვენეთ და საღამოს ისევ განვაგრძოთ ჩვენი ოდისეა.

— ვატყობ, ბოროტად ვიყენებ თქვენს მოთმინებას და ამტანობას, —

გულწრფელად ვუბასუხე მე. — თავად დიდილეთ და თანაც სხვისი ხათრის გულისათვის რამდენჯერ შეიძლება კაცმა ნახოს ერთი და იგივე!

— რასა ბრძანებთ!.. — შორს დიჭირა გვეორქმა. — რამდენჯერაც არ უნდა ვნახო, ჩემთვის მაინც ცოტაა, მაინც პირველი ნახვია. აი, თქვენ რომ აღტაცებული ათვალერებდით გეპარსს, მეც სრულიად ახალი კუთხით დავინახე და ბევრი ისეთი რამეც აღმოვაჩინე, რასაც აქამდე ვერ ვამჩნევდი!

— ყოჩად, გვეორქ! ისე ვერა ვთქვი, როგორც საჭირო იყო. ზუსტად მაგ სიტყვებით უნდა გეპასუხათ! არჩევანი ჩემზეა?

— რასაკვირველია!

— დრო ისე ცოტა გვაქვს მოზომილი, დასვენებისათვის, რა ვქნა, ვერ გამოიტეხია და ნუ დამემდურებით. მოდიეთ, განვაგრძოთ და, რაც შეეხება სადილს, ვინ რას გაგვიგებს თუ ვაზმად გადავაქცევთ?

— ნება თქვენია, მე და სერგო მზად ვართ, მხოლოდ სიამოვნებას და სიხარულს გამოვთქვამთ, როგორც სომხები, რომ პატივცემული სტუმარი ჩვენი სამშობლოს დირსშესანიშნაობებით ასე ცხოველ დაინტერესებას იჩენს. ხომ მართალს ვამბობ, სერგო?

— აბა, რა, — შოფერმა ხარის ქედით ღონიერი კისერი ოდნავ მოიღრჩვა და ცალი თვალით გამოშხედა. — გინდა, დილაზე გატაროთ, თქვენ მხოლოდ გაისარჯეთ და მიმართულება მიკარნახეთ. ბენზინი გვაქვს, გზა კარგია, გუნებაც მშვენიერი, სხვა რაღა გვირდა?! —

— მაშ, ახლა საით? — გვეორქმა ისევე მე მომმართა.

— კარგი იქნებოდა, თქვენი არქეოლოგების მიერ ახლახან გათხრილი ერებუნის ციხე გვენახა, ურარტუს სარკმელში შეგვეპერიტა, შემდეგ საყვავილე მალაზიაში ან ბაზარში შევსულიყავით, ყვავილები გვეყიდა და მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონს ეწვეოდით კომიტასის სახელო-

ბის პარკში. მაინტერესებს, ვინ არის იქ დაკრძალული და, ამას უკრძანებულებო როდი იქნებოდა, ყველამსწამარჩხმამს პირადი პატივისცემა გამოიხატა.

— ბატონი ბრძანდებით! სერგო, აბა, მოატრიალე შენი იორლა, ერებუნის ციხისაკენ მივდივართ!

ერევანში, როგორც ახლო აღმოსავლეთის ერთ-ერთმა უძველესმა დასახლებულმა პუნქტმა და არა სომხეთის დედაქალაქმა, ამას წინათ რომ დაბადების ორი ათასი შეიდას ორმოცდაათი წელი იზეიმა, ამას საფუძვლად ათასწლეულების განმავლობაში მიწის რამდენიმე ფენით დაფარული და აგერ ჩვენი დროის ისტორიკოს-არქეოლოგთა მიერ გათხრილი ერებუნის ციტადელის წარწერები დაედო.

ზეიმის დაუვიწყარ დღეებში, რომელმაც უაღრესად ფართო მასშტაბი და გაქანება მიიღო, ამ წარწერათა ასლები მეცნიერებმა ქალაქის ცენტრში, სიონისტორიო მუზეუმის წინ გამოფინეს და ყოველ მსურველს შეეძლო მათ გასცნობოდა.

„შეუბრალებელმა დრო-ქაშმა წარხოცა პირისაგან მიწისა ასირიის დედაქალაქი ნენვეია, — ვკითხულობთ ერთ-ერთ საცნობარო ხასიათის ნაშრომში, რომელიც ერევანში შევიძინე. — დაემხო დიდი ტროა, დაინგრა კართაგენი, ბედმა უმუხთლა ტიგრანაკერტს, დვინსა და ანისს, მხოლოდ ერევანს ხედა წილად ყველა განსაცდელი გამოველო და ჩვენამდე მოეღწია.“

• დიხაც რომ ამაყი სიტყვებია და საამაყოც ბევრი რამ არის!

ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 782 წელს, ახლანდელი ქალაქის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, არინ-ბერდის ბორცვზე წამოდგმული ციხე-სიმაგრეთა კომპლექსის ერთ-ერთ ქვაზე, მრავალი საუკუნის შემდეგ ისტორიკოსმა-არქეოლოგებმა რომ იპოვნეს და მეცნიერების საკუთრებად აქციეს, ჭკისმთლელის საქრეთელმა ურარტული ლურსმულით ამოკეთა: „ღმერთ ქალდეს დიდებით არგიშტიმ, მენუას ძემ, ეს მტკიცე ციხე-სიმაგრე აღაშენა ბაიანილის ქვეყნის

ძლევამოსილებისათვის მტრული ქვეყნების დასაშინებლად და მას სახელად უწოდა ერებუნი“.

ისტორიკოსებს მოეპოვებათ ამ ფაქტის დამადასტურებელი სხვა წყაროც, მატიანე, სადაც იგივე „არგიშტი, მენუას ძე“ თითქმის იმავე სიტყვებით, მაგრამ ცოტა უფრო ვრცლად და ბელეტრისტის მოშველიებით ციტადელის აგების ამბავს მოგვითხრობს, ეს წყარო „ერებუნად“ არა მარტო ციხეს, არამედ არგიშტი მენუას ძის მიერ დაარსებულ მთელ ქალაქს იხსენიებს. ქალაქი ერებუნი მე, არგიშტმა, მენუას ძემ, ქვეყანა ბიანილის ძლევამოსილებისათვის ავაშენეო, გადმოგვცემს ამაყი ხელმწიფე თავისი მემკვიდრის პირით, რათა მტრული ქვეყნები დამეწყნარებინაო. მიწა უდაბური იყო. სანამდე მე აქ მოვიდოდი, არავის არაფერი ავაშენებინაო. ქალაქის მშენებლობას რომ მოვრჩი, დიდი საქმე ვქენ: იქ ქვეყნების — ხატესა და ცუბანის ექვსი ათას ექვსასი მეომარი დავასახლეო.

აქ ბევრი რამ არა მარტო ჩემთვის, მოყვარულისათვის, არამედ თვით ძველი აღმოსავლეთის ისტორიის გამოცდილი მკვლევარისათვისაც უცხო და გაუგებრად გამოიყურება. შეუჩვეველ ყურს ერთობ ეხამუშება სახელები ქვეყნებისა, როგორც ბიანილი, ხატე ან ცუბანია. ვინ იყო ეს ძველი ხალხი, რომელთაგან პირველის — ბიანილის ძლევამოსილებისათვის, მისი „მტრების დასაწყნარებლად“ ციტადელი და ქალაქი ერებუნი აშენდა, ხოლო მეორეთა ჩარისკაცები, რიცხვით ექვსი ათას ექვსასი კაცი, არგიშტის ნებითა და ბრძანებით, ერებუნის პირველი მოქალაქეები გახდნენ? იყვნენ თუ არა ისინი სომეხთა მონათესავე ტომები, რომელთაც დროთა განმავლობაში, მიზეზთა და მიზეზთა გამო, ვანისა და ურმიის ტბების სამხრეთ ნაპირებიდან დაიხიეს?

ეს კითხვები, ალბათ, პირველად არ დასმულა. მაგრამ რადგანაც მსოფლიო სამეცნიერო საზოგადოებრიობამ ერე-

უნისა და ერებუნის სახელწოდებითა იგივეობა ეპიქურიანულ ფაქტად სცნო, იმედი უნდა ექონოთ, რომ საიდუმლოებით მოცული სხვა გარემოებებიც ამოიხსნება და ყველაფერი თავის ადგილას დადგება.

გადმოცემის თანახმად, ციხე-სიმაგრე ერებუნი თავდაპირველ სიმტკიცეს და მნიშვნელობას სავაჭრო და სტრატეგიული გზების შესაყარზე ურარტუს დაცემის შემდეგაც დიდხანს ინარჩუნებდა. ეს უძველესი და უდიდესი საფორტიფიკაციო ნაგებობა, გაცილებით ნავიანევე ვინძორის ციხე-დარბაზს რაღაცით რომ გაგონებს, არამცთუ მაშინ, ჩვენს წელთაღრიცხვამდე რამდენიმე საუკუნით ადრე, დღესაც ჩინებულად გამოიყურება და ამის მიზეზი, ალბათ, ის უნდა იყოს, რომ ორი ათასზე მეტი წლის განმავლობაში ციტადელს მიწის სქელი ფენები ფარავდა და მისი კვითკირის კედლები ატმოსფერული მოვლენების დამანგრეველ გავლენას არ განიცდიდა.

არქეოლოგებმა, რომელთაც, ეტყობა, მთელი მილიონიანი ქალაქი ეხმარებოდა, გრანდიოზული სამუშაო შეასრულეს, მრავალი ათასი ტონა გრუნტი გათხარეს, გაიტანეს, იდეალურად მოასუფთავეს აქაურობა და ციტადელის თვალშეუდგამი კედლები, რომელთა შიგნითაც ქუჩაბანდებით დაქსელილი ქალაქი ერებუნი იყო გაშენებული, კვლავ სამზეოზე ამოიყვანეს. შემორჩენილია ქალაქის საერთო გეგმა, მისი საზეიმო დარბაზებით, საკულტო ნაგებობებით და სასახლეებით, რომლებშიაც, ალბათ, მეფე არგიშტი, მენუას ძე, და მისი შთამომავლები, აგრეთვე იმდროინდელი საზოგადოების უმაღლესი წოდების წარმომადგენლები ცხოვრობდნენ.

— უცნაურია — ვუთხარი გევორქს, როდესაც ფეხქვეშ განრთხმულ, აქაიქ მოციხდრო კვამლგადაკრულ ქალაქს ზემოდან დავცქეროდით. — ასე მგონია, სან ნიკოლოს ბორცვზე ვარ, სადაც ჯუზეპე გარიბალდის უზარმაზარი ბრინჯაოს ქანდაკება აღმართული, დ:

რომს გავყურებ. მე იქ ვმდგარვარ, როცა მზე ჩადიოდა და თეთრი ქვის, თითქოსდა სპილოს ძვლისაგან გამოყოფილი ქალაქი რაღაც უცნაურად იყო განათებული. აი, დააკვირდით, მზე ახლაც ჩადის, გავარვარებულია, და ვარდისფერი ქვის ქალაქს სხივების ფენტასტიკურ აბლაბუდაში ხევეს. თავის უძლეველობასა და ყოვლის შემძლეობაში ღრმად დარწმუნებული მეფე არგიშტი უნდა იდგეს ახლა ჩვენს გვერდით და ვარდისფერი ქვის ქალაქის განუყოფელ მშვენიერებას ხედავდეს!

— მაბატიეთ და, ეგ თქვენი პოეტური მეტაფორაა, — გაიღიმა გვეორქმა და თავი გააქნია, თუმცა ვატყობდი, გულში მეთანხმებოდა, მაგრამ ბუნებითი თავაზიანობა ნებას არ აძლევდა, ეს რითიმე გამყლავნებინა. — რომამდე ჯერ შორია. ისე, რა დაგიმალოთ, ჭიუტი და უინიანი ხალხი კი ვართ და იმედს არ ვკარგავთ, რომ ადრე თუ გვიან რაღაცას ჩვენც მივალწევთ!

— ვისაც შეუძლია, თითქმის ცარიელ ადგილზე ნახევარი საუკუნის განმავლობაში დღევანდელი ერევანი ააშენოს, ამას მარტო ვისიმე სასიამოვნოდ როდი ვამბობ, გვეორქ, ასსა და ორას წელწინაში, თუ ტუმბი იგივე იქნა, რაშიაც ეჭვი სრულებითაც არ შეპარება, გაუგონარი ძვრებია მოსალოდნელი!

— ღმერთმა გისმინოთ! — გვეორქმა მხრები აიჩეჩა და ისევ გაიღიმა, მეტი აღარაფერი თქვა.

ურარტუს სამეფო, როგორც ცნობილია, თავისი საბოლოო დაცემის კვირბაღზე დამპყრობ სახელმწიფოთა ორმხრივ შემოტევებს განიცდიდა. სამხრეთიდან მას ასირიელები, შემდეგ კი მიდიელები აწვებოდნენ, ხოლო ჩრდილოეთიდან, დონის ტრამალებიდან და შავი ზღვის ჩრდილოეთ სანაპიროებიდან სკვითები შემოიჭრნენ. ჯერ კიდევ ასირიელთა მძვინვარე მეფის, სარგონ მეორის, განუწყვეტელი თავდასხმებით ღონემიხდილი, პა-

ტარ-პატარა სამთავროებად დაყოფილ-დაქსაქსული ურარტუ მიდიელთა... დი სკვითთა ლაშქრობებმა, წელში საბრლოოდ გატეხა და, როგორც სახელმწიფომ, ჩვენს ერამდე 585 წელს ცოდილი სული თავის ღმერთს ჩააბარა. სკვითებმა აიკლეს, გაბარცვეს და მიწასთან გაასწორეს მისი მთავარიანი ჩრდილო რაიონები, ნაყოფიერ სამხრეთს კი, სადაც დამკეული ქვეყნის აღმინისტრაციული ცენტრები იყო განლაგებული, კაცობრიობის ისტორიის ასპარეზზე ახალი გამოსული მიდიელები დაეპატრონენ.

იქნებ ეს ძველთაძველი, ისტორიის მტვერწყაყრილი ამბები არც გამეხსენებინა და მკითხველი არ დამეღალა, ოდესღაც ცამდე ამალღებულ ურარტუს დაცემასთან დიდი სომხეთის სახელმწიფო გაერთიანების წარმოქმნა და არარატის ველზე ახალი სატახტო ქალაქების — ჯერ არმავირის, შემდეგ ერვანდაშატისა და არტაშატის, ხოლო მოგვიანებით დვინის აღმოცენება არ იყოს დაკავშირებული.

მეცნიერების მიერ უკვე გაზიარებული ჰიპოთეზას, რომ ურარტუსდროინდელი ერებუნი და ერევანი ერთი და იგივე ტოპონიმის სხვადასხვა სახეა, ისიც კვირს უკრავს, რომ ერევანი, როგორც სომხეთის თვალსაჩინო საეპქრო, კულტურული და აღმინისტრაციული ცენტრი, ყველაზე ადრინდელ საისტორიო წყაროში, სადამდეც კი მეცნიერებას დღესდღეობით ხელი მიუწვდება, მეშვიდე საუკუნის დამდეგს იხსენიება. 607 წელს სატახტო ქალაქ დვინში საეკლესიო კრება გამართულა, რომელსაც კათალიკოსი აბრაამი თავმჯდომარეობდა. კრების მონაწილეთა სიაში, რომელიც ისტორიკოს უბტანესის ხელით არის შედგენილი, მოხსენიებულია ციხე-ქალაქ ერევნის წარმომადგენელიც.

არსებობს მეორე სარწმუნო წყაროც: სომეხი ისტორიკოსი სებეოსი, როდესაც არაბთა ნახევრად ველური ურდოების შემოსევის ამბებს მოგვითხრობს, წერს, რომ 642 თუ 643 წელს

მათ ალყა შემოარტყეს ერევანს, მაგრამ ქალაქის დამცველები მტერს მაგრად დაუბედნენ, თავჯანწირვით იბრძოდნენ და ისინიც იძულებული გახდნენ უკან დაეხიათ, აქაურობას გასცლოდნენ.

ისტორიის შავ-ბნელ ხანად ცნობილმა დიდმა არაბობამ საქართველოსა, ალბანეთსა და სომხეთში სამ საუკუნეს გასტანა. მსოფლიოს დასაპყრობად აღძრულმა არაბებმა მაშინ არა მარტო კავკასიის ქრისტიანული ქვეყნები დაიპყრეს, არამედ მთელი ჩრდილოეთ აფრიკა და ევროპის კონტინენტის სამხრეთი გადათელეს, პირინეის ნახევარკუნძულზე დამკვიდრდნენ და თავიანთი მსოფლიო სახელმწიფოს — ხალიფატის ცენტრად ანდალუზიის მეფეთა სატახტო ქალაქი სევილია გამოაცხადეს.

სევილიაში დღესაც შეიძლება ნახოს კაცმა აღმოსავლური არქიტექტურული ფორმებითა, შინაგანი ბრწყინვალეობით, ავეჯითა და გობელენებით განთქმული პედრო მრისხანის ციხე-დარბაზი, არაბთა ხალიფების მეფური რეზიდენცია. ეს თვალისმომკრელი ციხე-დარბაზი, შიგნით მოთავსებული ფერადი მარმარილოს აუზებით, შადრევნებითა და ყვავილნარებით, მასთან ერთად ბევრი სხვა სასახლე და სასახლეების მთელი ანსამბლები მავრიტანული სტილით არის აგებული, რასაც პირინეის ნახევარკუნძულსა და ჩრდილოეთ აფრიკის სანაპიროებზე არაბების, იგივე მავრების, ბატონობას უკავშირებენ და რამაც შემდეგ გავრცელება სხვა ქვეყნებშიაც ჰპოვა.

გარდა ესპანეთისა, ცხრა მთასა და ცხრა ზღვას იქიდან მოსული დამპყრობელი არაბები თავიანთ კანონიერ, ზენაარისაგან ბოძებულ სამფლობელოებად რომ თვლიდნენ და სადაც თავიანთ აღმშენებლობით უნარსაც ავლენდნენ, მათ არსად არაფერი აუშენებიათ. არ აუშენებიათ, რასაკვირველია, არც ალბანეთსა, სომხეთსა და საქართველოში, პირიქით, წვაედნენ და ანგრევდნენ, ქვეყნებს მიწასთან ასწორებდნენ და ურჩ ადგილობრივ მოსახლე-

ობას წარმოუდგენელი სისასტიკით უსწორდებოდნენ. სისხლენმკვდრელობის ბოლო არ უტანდა ქანამდე გაგრძელდა, სანამ კავკასიულმა ქრისტიანებმა ერთმანეთის მხარეში დღომით არაბთა ჯოჯოხეთური ბატონობის უღელი ქედიდან არ გადაიგდეს და თავიანთი ქვეყნები ნაწილ-ნაწილ არ გაათავისუფლეს.

არ იქნებოდა ურიგო აქვე იმის გახსენება, რომ განუწყვეტელ ომებში შედარებით დასუსტებული ხალიფატი ერთხელ უკვე დაპყრობილ და უკვე თავისად მიჩნეულ ტერიტორიებს ყველგან როდი თმობდა. ეს დათმობა იძულებითი იყო და ადგილობრივი მოსახლეობის შეურიგებელი ანტიარაბული მოძრაობით აიხსნებოდა, რაც აურაცხელ მსხვერპლთან იყო დაკავშირებული. ევროპაში, კერძოდ, პირინეის ნახევარკუნძულზე, ესპანეთში, სხვათაგან იბერიასაც რომ ეძახოდნენ, მათი ბატონობა თითქმის შეიძინა საუკუნე გაგრძელდა და ესპანელი ერის კულტურულ ფიზიონომიაზე, ისევე როგორც აქაური ქალაქების გარეგნულ სახეზე, ამ ბატონობამ წარუშლელი კვალი დასტოვა.

თუ ყოველივე ამას გავითვალისწინებთ და ყველას დამსახურებისდა მიხედვით მივუზღავთ, მივალთ დასკვნამდე, რომ სომეხ-ქართველ-ალბანელთა ხმალიაუგებელი ბრძოლა შავი ჭირვით მოდებული არაბობის წინააღმდეგ საერთო-ევროპული ბრძოლის განუყოფელი ნაწილი და ამ ხალხების დაუფასებელი წვლილი იყო, რომელიც მათ რენესანსისწინა საკაცობრიო ცივილიზაციაში შეიტანეს.

10

— აქ სად გაეჩრდიო? — ვკითხვთ თანამგზავრებს, როდესაც მანქანამ სელა შეანელა, სხვა მანქანების უწყვეტ ნაკადში მოხერხებულად გაძვრა და რკინა-ბეტონის მრგვალი ცილინდრებისაგან შემდგარი შენობის გვერდით ტროტუარს მიადგა.

— თქვენ ხომ თქვით, ყვაილები ვიყიდით და აი, ჩვენც მოვედით! — მიპასუხა გვეორკ ბატონიანმა და კარი გამოიღო. — თუ შეიძლება, თქვენ აქ დაგველოდეთ, მე და სერგო ვაიქცევით და წუთში ყვაილებს მოვიტანთ!

— როგორ გეკადრებათ, — ვიუარე მე. — ჩემს მისატან ყვაილებს თქვენ როგორ იყიდით, ეგ რალას ემგვანება! ჭერ ეს მოთხარით, სად ვართ? იმდენი ვიტრიალებთ, ადგილი ვეღარ მოვიშვებ!

— ლენინის პაროსპექტიდან შემოვეუხეით, რადგანაც იქ მანქანების გაჩერება აკრძალულია, მით უფრო დგომა. უცნაური შენობაა, არა? — გვეორკმა შემამჩნია, მოდერნული სტილის კაპიტალურ ნაგებობას მუშტრის თვალთ რომ ავხედ-დავხედე. — თანამედროვე ხელოვნების მუზეუმი. რაც გარედან არის, შიგნიდანაც იგივეა!

— ეს ცილინდრები, თუ ღმერთი გწამთ, რა დანიშნულებას ასრულებენ?

— ცილინდრებში ექსპოზიციებია მოწყობილი. დღეს, რაკი პანთეონში მივდივართ, დათვალიერებთ, ალბათ, ვეღარ მოვასწრებთ, ხვალ ან ზეგ კი, როგორც იტყვიან...

— შენანება, ასე უბრალოდ გვერდზე როგორ ჩავუაროთ. ეს იგივეა, თაროზე მეგობრის წიგნი დაინახო და, თუ არ იყიდი, ხელში მიიხეც არ აიღო და არ გადაფურცლო.

— გვეპატიოს დროის უქონლობის გამო!

— ეს სახვითი ხელოვნების ერთადერთი მუზეუმი?

— მხოლოდ თანამედროვე ხელოვნებისა, აკი მოგახსენეთ. სურათების სახელმწიფო გალერეა, ასე ვთქვათ, ჩვენი ლუვრი, — გვეორკმა გულიანად გაიციხა და თმაზე ხელი გადაისვა. — ლენინის მოედანზეა, საისტორიო მუზეუმის გვერდით. ხვალ თუ არა, ზეგ აუცილებლად ჩვენ იქ ვიქნებით. არავენ წასულა ჭერ ერეენიდან ისე, რომ სურათების სახელმწიფო გალერეა არ ენახოს. აქ, თანამედროვე ხელოვნების მუზეუმში, თითქმის სველი

ტილოები და სკულპტურული ძეგლები მოაქვთ, თანამედროვე ხელოვნების პირდაპირ მხატვრის ხელნაწერს ასე რომ, თუ თანამედროვე ხელოვნების მუზეუმის ერთგული დამთვალიერებელი იქნებით და აქ პერიოდულად ივლით, შეგიძლიათ თვალი მიადევნოთ, საით მიდის უახლესი სომხური ქანდაკება, ფერწერა, გრაფიკა. ჩვენ ვამაყოფთ ამ ჩვენი ეროვნული მონაპოვით. ვიცით, ასეთი რამ ყველას არა აქვს...

მათ შორის არც ჩვენ, ქართველებს-მეთქი, კინალამ წამომცდა, მაგრამ თვით აღიარებაც კი არ შესიამოვნა და თავი დროზე შევიკავე. თანამედროვე ხელოვნების მუზეუმს ვინა ჩივის, ხეირიანი, დროის ყველა მოთხოვნის მიხედვით ნაკარნახევი სამხატვრო გალერეაც ვერ აგვიშენებია, რომ ჩვენი მხატვრები, გარდასული დროისა თუ თანამედროვენი, პროგრესულ სარეცელზე არ დავაწვიოთ და არა მათი შემოქმედება მოვარგოთ საგამოფენო დარბაზებს, არამედ პირიქით, როგორც ყოველ კულტურულ ქვეყანაში ხდება, დარბაზები — შემოქმედებას.

— აქვე ახლოს ცენტრალური ბაზარია, ფეხით გავივლით. ყვაილების შეიქნა შეიძლება. ცოტა ვიჩქაროთ. უკვე გვიანია და შეიძლება დავეტონ კიდევ.

მა, როგორ წარმოვიდგენდი, თუ ერეენის ერთ-ერთი თვალსაჩინო ღირსშესანიშნაობა მისი ბაზრები იქნებოდა! ამას რომ ვამბობ, მე არ ვგულისხმობ თუნუქგადაკრულ დახლებს და ყოველივე იმას, რაც დახლებზე აწყვია და მუშტარს ელოდება. ვგულისხმობ თვით შენობებს, ვარდისფერი ტუფით აგებულ ახალ-ახალ ქარვასლებს, რომელთაგან თითოეული ქალაქის ამა თუ იმ მიკრორაიონის არქიტექტურული ანსამბლის განუმეორებელი ნაწილი და დამამშვენებელია.

ბაზარი შორიდან, თვალის ერთი შევლებით, შუასაუკუნეების დროინდელი მონასტრის გალავანს მიაგავს თავისი კარიბჭითა და მოსართა გადმოსადგომი ქონგურებით. ეს, ალბათ, სე-

ერთ პროფილია, რომელიც თანამედროვე ხუროთმოძღვრულ ქმნილებას ეროვნული ხელოვნების მრავალსაუკუნოვან ტრადიციასთან ანათესავებს.

ბაზრის ფასადის გლუვ, მკაცრად შემოწერილ ოთხკუთხოვან კედელში, რომელსაც თავზე ლარივით სწორი, სამ საფეხურად დაკბული ლავგარდანი გადაუდის, მის გასწვრივ კი, კუთხიდან კუთხემდე, თითქოსდა აღულებული ფისის ჩამოსასხმელი სარკმელების მწკრივი გასდევს, უზარმაზარი კამაროვანი თალია დატანებული. თალის უკანა მხარე და ბაზალტის გამწვდომი კიბის თავში დაგებული ფართო ბაქანი უქანგავი ლითონისაგან დამზადებულ აუზრულ ვიტრატს ებჯინება. ვიტრატში ჩასმულ განიერ კარში ფეხს შესდგამ და ერთბაშად ბუნებრივი სინათლის ჩქერში ექცევი, რომელიც უხვად იღვრება საბოვანი მინით გადახურული ინტერიერის თაღებიდან.

ბაზარია თუ ტაძარი!

ფართო გასასვლელების აქეთ და იქით პარალელურად ჩამწკრივებულან სავაჭრო რიგები. დაბლები სავსეა ჭირნახულით და ხორაგით, ხორციით, ყველით, შინაურ თორნეში გამომცხვარი ლავაშით, კომბოსტოს, ქაჩხლის, კარტოფილის, ზაზვის, ნივრის გორგებით, მწვანილით, ზაფრანისა და პილპილის აცმებით. ახლა ვაშლს, მსხალსა და კომშს, ატმის, ქლიავის, ლელვის ჩირს, ქიშმიშს აღარ იკითხავ?

ესეც ვარდებისა და ყვავილების რიგი! რა ფერებია, რა ნახი სურნელი დამდგარა ირგვლივ! ცხოველმყოფელი მზისა და სევანის ტბის ნასაზრდოები მადლიანი არარატის ველი ამჟერად სიცოცხლის წვენით გაუღენთილი ვარდ-ყვავილების სახით გეცხადება და კეკლუცად სახელანაძული თავს გაწონებს.

წითელი თავსაფრით თმაგაყრულ აბაღაზრდა სომხის ქალს, ყვავილებს რომ ყიდდა, გვეორქმა რაღაც უთხრა ხმადამლა მშობლიურ ენაზე. კიდევ მოკვარი ყური ნაცნობ სომხურ სიტყვას „ვრას“, რაც ქართულად ქართულს ნიშნავს, მივხვდი, ამასაც რაღა-

ცას ეუბნებოდა ჩემს შესახებ და უნებლიეთ ყურები წამომეჭრებოდა გაიღმა, შუქიანი სახე ეგებებოდა. ქალს ღრუბლებიდან გამოსულმა მხემ დახედაო, შემომხედა, აზატის წყაროს წყალივით წმინდა, დაუღეგარ თვალბში სიხარულის ცრემლი აუციმციმდა და მე იმასაც მივხვდი, რომ გვეორქმა გამთქვა — ქალს ისიც შეატყო, რისთვისაც დამჭირვებოდა ცოცხალი ყვავილები და არჩევას ისე გულით შეუდგა, შიგ მთელი თავისი გამოუთქმელო აღერსი და თავყვანისცემა ჩააქსოვა.

მეყვავილეს რუსული არ ესმოდა. ვითომ მართლა ასე იყო, თუ თავს განზრახ იკატუნებდა, რომ მე ზედმეტი არაფერი მეთქვა?

— აშხენი გთხოვთ, ეს ყვავილები საჩუქრად მიიღოთ, — მის მივიერ მითხრა გვეორქმა. — წინააღმდეგობას ნუ გასწევთ და ჯიბეზე ხელს ნუ გაიკრავთ, მხოლოდ ყვავილები გამოართვით და მადლობა უთხარით, თორემ ეწყინება!

ცოცხალი ვარდების თაიგულს ერთი ყველაზე უფრო გაბარდნილი თეთრი ვარდი ამოვადრე, ქალს კრძალვით გავუწოდე და მადლობა ისე ვუთხარი. მან ვარდი ღიმილით გამომართვა, მკერდზე მიიღო, რაღაც მითხრა სომხურად და გვეორქს მორიდებულად ანიშნა, გადაუთარგმნეო.

მე გვეორქს შევხედე.

— გთხოვთ, კიდევ მობრძანდეთ, როცა ერევანში იქნებით, — მითარგმნა მან. — ახლა დიდი სალაში გადაეცით საყვარელ თბილისს და საყვარელ საქართველოს!

კინდამ ცრემლები გადმომცვივდა. თითქოსდა რომელიმე აღმოსავლელი ტირანის ტახტის წინაშე ვმდგარიყავ, გულაჩუყებული კარისაკენ უკან-უკან წავედი, რომ ვარდ-ყვავილების ტვერში დარჩენილი ქალისათვის ზურგი არ მეტკენებინა და მხოლოდ იქ მივტრიალდი.

— ეს საოცრებია! — ვუთხარი გვეორქს მანქანაში. — ბაზარში ვიყავი

თუ ეკლესიაში? ასეთი რამ მხოლოდ ეკლესიაში ხდება!

ბინდდებოდა, ქალაქში უკვე ქუჩის ლამპონები აინთო, როდესაც ორჯონიკიძის პროსპექტის ბოლოში კომიტაის სახელობის პარკს მივალწვით და მანქანიდან ისევ ვადმოვედით. პარკი გაჩახჩახებული დაგვიხვდა. ბავშვების ხეივანი და ქრიამული ისმოდა. ახალგაზრდა დედებსა და ბებიებს თავიანთი პაწაწინა შთამომავლობა გამოეყვანათ და მწვენიე გაზონებს შუა ბილიკებზე ნება-ნება დასაყირბებდნენ.

სომეხ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონს, „უოველთა სომეხთა“ უწმიდეს ადგილს, პარკის უკანა მხარე უჭირავს და ისიც ამ პარკის განუყოფელი ნაწილია, ცოცხლებს ეპუთენის და არა მკვდარებს. პანთეონი, როგორც ჩანს, დიდი ხნის დაარსებული არ უნდა იყოს, რადგან ყველა ღვაწლმოსილი მოღვაწე, ვისთვისაც აქ სამუდამო განსასვენებელი მიუჩენიათ, ჩვენი თანამედროვე და სომეხეთის ახალი აღორძინებისა და ამბღლების მოწმე და მონაწილეა.

აი, სახელგანთქმული ფერმწერი, ქართულ მხატვართა და საქართველოს ერთგული მეგობარი მარტიროს სარიანი! გუშინდელ დღესავით მახსოვს დიდი სახალხო დღესასწაული, რადაც მისი სურათების პერსონალური გამოფენა გადაიქცა სამოციანი წლების თბილისში. მარტიროს სარიანის სახელი დიდსა და პატარას პირზე ეკერა. გულმხურვალებ დავეწაფეთ ქართველები მისი ჯადოსნური ყალმის ნაოსტატარს. რამდენი რამ იყო აქ მშობლიური, ახლობელი, გულში ჩამწვდომი, თითქოს ყრობის ფერადი სიზმრიდან მოხმობილი! სარიანის ტილოების ხილვით გამოწვეული სიხარული და აღტაცება არაფრით არ ჩამოუვარდებოდა იმ საერთო-სახალხო აღტკინებას, რაც ჩვენში ათეული წლების მანძილზე ძალად მივიწყებული და იძულებით ჩრდილში დაყენებული ლადო გუდიაშვილის სურათების პირველმა დიდმა პერსონალურმა გამოფენამ გამოიწვია.

ერთიც განუმეორებელი რამ იყო და მეორეც, ძნელია, რომელიმე დღესასეთი რამ კიდევ ელიტურული იყოს!

— იქნებ როგორმე გამოენახოთ დრო და სარიანის სახლ-მუზეუმი მოვიანახლოოთ? — მიჩურჩულა გევორკმა, თუმცა უკუდავთა საფლავებს შორის მხოლოდ ჩვენ ორნი ვიყავით და ჩემს გარდა მის ნათქვამს სხვა ვერავინ გაიგონებდა.

— მე ის გარედან უკვე ვნახე, ამ დილას, სანამ ქალაქს ეძინა, ავუარჩავუარე, მაგრამ შიგნით შესვლას და საფუძვლიანად დათვალერებებს, ალბათ, მთელი დღე დასჭირდება. როდის ვქნათ ეგ? თქვენ ოღონდ მოახერხეთ!

ე. წ. „ერთი მხატვრის მუზეუმი“ ერევანში ერთადერთია და იგი მარტიროს სარიანს ეკუთვნის. აუშენებიათ საგანგებოდ, როგორც ბინა და სახელოსნო, რომელიც შემდგომ მუზეუმად უნდა გარდაქმნილიყო და დიდ სომეხ მხატვარს თავაუღებელ შრომაში გატარებული ხანგრძლივი სიცოცხლის უკანასკნელი წლები სწორედ ამ ვარდისფერი ტუფით აგებულ სამსართულიან სასახლეში გაუტარებია. აქ არის მისი მოლბერტი, ჩარჩოზე გადაჭიმული ტილოები, რომელთაც მხატვრის ფუნჯი არასოდეს აღარ შეეხება, მისი პალიტრა, მისი საღებავები...

დიდი გულისყურით, საქმის ცოდნითა და სიყვარულით შედგენილი სათანადო ცნობარები მიგვითითებენ, რომ სახლ-მუზეუმის საგამოფენო დარბაზებში, რომლებიც შენობის სამივე სართულზეა განლაგებული, შეგიძლიათ ნახოთ მარტიროს სარიანის თითქმის ყველა მნიშვნელოვანი ქმნილება, თუ არ ჩავთვლით ასევე მნიშვნელოვან ტილოებს, ტრეტიაკოვის სახელმწიფო გალერეაში, აღმოსავლეთის ხალხთა ხელოვნების მუზეუმში, ლენინგრადის რუსულ მუზეუმში, კიევის, ერევნის, თბილისის, დონის როსტოვის, გორკის, სარატოვის, პერმის, ვლადივოსტოკის, შუა აზიის დედაქალაქების სამხატვრო გალერეებში და კერძო პი-

რთა კოლექციებში რომ არის დაცული.

აი, თვით დიდი ავეტიკ ისააკიანი, აბუ-ლალა-შაარის ავტორი, კაცთმოყვარეობისა და ამალღებული გრძობების შთაგონებული მომღერალი, ვარპეტი, საუკუნის ერთ-ერთი ბრწყინვალე ინტელიგენტი, სომეხი ერის მამა და შესაიდუმლე. სად არ იყო, რა არ ნახა და გამოსცადა არც მეტეხის ციხე ლაქლებია, არც უცხოეთში გადაბეჭეწა და არც მატერიალური ხელმოკლეობა. ყველაფერი აიტანა, ყველაფერს გაუძლო, რადგან წინ სამშობლოს სანთელი ენთო და ერის უღალატო სამსახურის ეკლიან გზას ის წმინდა სანთელი უნათებდა. აბა, რა სიყვდილია ამგვარი სიყვდილი, ბოლოს რომ მაინც არავის ასცდება. შეიძლება, ავეტიკ ისააკიანი მკვდრებს შორის წარმოვიდგინოთ? ვერც ვერავენ წარმოიდგენს! ამიტომაც განისვენებს აქ, უკვდავთა სავანეში!..

სამშობლოს ბედზე ღრმად ჩაფიქრებული ელიშე ჩარენცი, სომხეთში აგრეთვე ვარპეტად აღიარებული კონსტანტინე გამსახურდიას განუყრელი მეგობარი, ქართულ მიწაზე დაბადებული დიდი სომეხი მწერალი და მოღვაწე, ვისი ყოველი სიტყვა, ყოველი გამოთქვამი ხალხში ანდაზასავით გავრცელებულა და რამდენმა საუკუნეშიც არ უნდა გაიაროს, პირველქმნილ სინორჩესა და გულში ჩამწვდომ უბრალოებას ყოველთვის შეინარჩუნებს.

ესეც ღვთაებრივი კომიტასი, სომხური პანგების ჯადოქარი, მშობელი ერის სიკოცხლისა და უკვდავებისათვის მზურვალე ლოცვის აღმუქუნელი! კომიტასი ერთ-ერთია მრავალ სომეხ მოღვაწეთა შორის, ვინც დედა-სამშობლოსა და მშობელი ერის მწარე ხვედრი პირადად გაიზიარა, ვინც პირადად ეწაშა და იმარტვილა და ვისაც სრული ზნეობრივი უფლებით შეეძლო ეთქვა: მე ვარ სომხეთი!

თავის დიდებულ შვილს, დამტირებელსა და ამამალღებელს, ვალში არც მაღლიერი სამშობლო რჩება. სომხეთ-

ში ბავშვმაც კი იცის, ვინ არის კომიტასი. ამქვეყნად მოუფიქრებელი უფიქრო კაცი ბედნიერებასაც ვერ მოიპოვებდა და იმ ქვეყნის საუკუნო გზაზეც მისი პანგი მიაცილებს. ამიტომაც ძალუძს სომხეთს, მთელი ქვეყნიერების გასაგონად ამყად თქვას: მე ვარ კომიტასი!

ალექსანდრე ტამანიანი, ერევნის ხუროთმოძღვარი, ვინც „მწვანეში ჩაფლული ვარდისფერი ერევანი პირველმა დაინახა“! აი, კიდევ ვის შეუძლია თქვას, არ წაიშლება ჩემი ძეგლისაგან მომავალი ბილიკო. რა წაშლის! ყოველის წამლევი დრო უძღურია იმათ წინაშე, ვინც თავისი ერის გულში სამუდამო სიკოცხლე დაიმკვიდრა!

არამ ხაჩატურიანი! არავის არაფერი შეეშალოს. ის ყოველთვის სომხეთის ღვიძლი შვილი იყო და გარდაცვალების შემდეგაც ასეთი დარჩა. ეტყობა, არა აქვს საბოლოო და გადამწყვეტი მნიშვნელობა, ვინ სად ცხოვრობს, რომელ გარემოცვაში, ღამეს სად ათევს. მთავარია, მამულიშვილს გული არ გაგიცივდეს და სანამ ძეგრს, მხოლოდ სამშობლოსთვის ძეგრდეს.

პასპორტში რომ არ ჩაგვეკვირიტა და ეროვნება არ ამოგვეკითხა, განა ისე კი ვერა ვგრძობდით, ვინ იყო ეროვნებით გულზე ციცილის მომკიდებელ „გაიანესა“ და ტირანიის წინააღმდეგ ამხედრებული „სპარტაკის“ ავტორი?

მახსოვს, ერთხელ, დიდი ხნის წინათ, ვარტბურგში ვიყავი. ეს გახლავთ მეთორმეტე საუკუნის ფეოდალური ციხე-დარბაზი, ტიურინგიის ლანდგრაფების საზაფხულო რეზიდენცია ქალაქ აიზენაზში, სადაც იოჰან სებასტიან ბახი დაიბადა, პიორზელბერგის მთაზე. პალასად წოდებული ციხე-დარბაზის უძველეს საკონცერტო დარბაზში, სადაც ოდესღაც, შუა საუკუნეებში, რაინდთა მუსიკალური ტურნირები იმართებოდა, ამყამადაც, ჩვენს დროში, წლის ერთ გამორჩეულ დღეს, სიმფონიური და სოლო-კონცერტები იმართება და ის კონცერტები რადიოთი და ტელევიზიით მთელ გერმანიის და

ვეროპას გადაეცემა. ე. წ. „ვარტბურგის კონცერტში“ მონაწილეობის მიხედვად საგანგებოდ მოიწვევენ ხოლმე მსოფლიოში სახელგანთქმულ მესიტროს და კონცერტის შემდეგ მის სახელს სხვა დიდი მუსიკოსების სახელის გვერდით პალასის კედელზე ამოკვეთენ, რათა ეს ღირსშესანიშნავი ამბავი ისტორიას შემოუნახონ. აჰ, ვარტბურგის საკონცერტო დარბაზში, დირიჟორის პულტთან იდგა არამ ხაჩატურიანი. სომხეთის სასიქადულო შვილის სახელი მე იმ სიაში ამოვიკითხე, რომელიც რიხარდ ვაგნერთა და ფერენც ლისტით იწყებოდა...

უილიამ საროიანი, მეოცე საუკუნის დიდი ამერიკელი მწერალი ის ინგლისურად წერდა, საშობლოდან შორს დაბადებული შორსვე ცხოვრობდა, სიცოცხლე სხვის კარზე გაატარა, მაგრამ სომხეთის მოუშუშებელ ჭირლობას ყოველთვის გულით ატარებდა და ის არც არავისთვის დაუმაღავს, ამერიკელად გადაქცეულ ზოგიერთ ჩემს თანამემამულესავით არ გადაეწყვიტა „ვიოსი გორისა იყო“. ერთხელ თუ ორჯერ კიდევაც ჩამოვიდა, მოესიყვარულა ყოველივე შობლიურს, აქამდე მხოლოდ სიზმარში რომ ენახა, თვალი ძლივს მოწყვიტა არარატ-მასისს, თითქოს სამუდამოდ ეთხოვებოდა, მერე კი, როცა ლოგინად ჩავარდნილმა იგრძნო, საამქვეყნო პირი აღარა მაქვსო, დაიბარა, სომხეთში წამსვენეთ, იქაურთბილ მიწას მიმაბარეთ და საუკუნოდ ვიცოცხლებო. საროიანი ბრძენი კაცი იყო და ყველა პოლიტიკოსზე უკეთ იცოდა, რომ ღვიძლი შვილის ერთადერთი გულითადი ჭირისუფალი დედა-სამშობლოა. მას, მარტოოდენ მას შეუძლია, გულით დაგიტიროს, საფლავი წრფელი ცრემლით გაგაღბოს, შენი პატიოსანი სახელის შებღალვა არავის დაანებოს. თუ გინდა, ქვეყნად საფლავი არ დაგეკარგოს, სამშობლოს ზურგი არ შეაქციო, ვინც რა უნდა თქვას და გიკვიროს, მის წყლულს მალამოდ დაედდე!

სომეხმა მამულიშვილებმა, აქაც და

საზღვარგარეთაც, განურჩევლად მსოფლმხედველობრივი მრწამსისა და ენის გამოიდეს, მწერლის უცნაურულ მხატვრობას აღსასრულებლად ყველაფერი იღონეს. მთელი ეპოპეა საროიანის ამერიკიდან ვეროპაში და იქიდან სომხეთში ჩამოსვენების ამბავი! იგი მთელი განათლებული მსოფლიოს თვალწინ, საროიანის ზეგარდმო ნიჭით დატყვევებული მილიონობით მკითხველის თვალწინ ხდებოდა. ასე რომ, მადლიანმა მწერალმა არამეტუ მარტო სიცოცხლით, სიკვდილითაც კი ერთხელ კიდევ განადიდა და გააბრწყინა თავისი სამშობლო ქვეყანა. მოდი და ამასაც სიკვდილი დაუძახე!

უკვე გვიანი იყო, სასტუმრო „რაზდანი“ კარი რომ შევადე, მოდურად თმამელებილ მკაცრ აღმინისტრატორს საღამო მშვიდობისა ვუსურვე და ნომრის გასაღები ვთხოვე.

თუ არ ვცდები, ესა და ეს უნდა ბრძანდებოდეთო, თავაზიანად მკითხა მან, როცა ხის ვეება მსხალზე გამობმულ გასაღებს მაწვდიდა. დიახ-მეთქი. თქვენ სახელზე ბარათიაო. რა ბარათი მეთქი? — გამიკვირდა და ცოტა არ იყოს შევკრთი. ქალმა თაროზე შემოდებული კორესპონდენცია გადაარჩია, სწრაფად იპოვნა, რასაც ეძებდა და წინ დამიდო. ბარათი სომხურად იყო დაწერილი. გვეორჭს მივუბრუნდი.

— ერთი წამით, — მითხრა მან და ბარათი გამომართვა. — აჰა, ვარდგესისაა, მე მწერს!

— რაო?

— სად დაიკარგეთ? — დაიწყო მან კითხვა. — დღეს ორჯერ გამოვგზავნეთ კაცი. კვალსაც ვერსად მივაგენით. აგრე შეიძლება? ხვალ დილიდან სტუმრები იწყებენ ჩამოსვლას. ველარ მოვიცილი. ბატონ რევაზს თხოვე, თუ არ დაიზარებს, შენთან ერთად დილას კი-ეშირში მობრძანდეს. დღის მეორე ნახევარში ამტარაკში შევხვდებით!

— ესე იგი, რაო? ჩვენს ხვალინდელ გეგმაში რაიმე არსებითი ცვლილება ხომ არ უნდა მოვახდინოთ?

— არავითარი, მხოლოდ დილას, ნა-

საუბრებს, კავშირში შევივლით, მოსაწყვევ ბარათს და საიუბილეო სუვენირებს ავიღებთ, შემდეგ კი თავისუფალი ვართ. დღის ბოლოსათვის ვარდგესი აშტარაკში დაგველოდება. ეს მისი მშობლიური ქალაქია. არა მარტო მისი, აშტარაკმა ძალიან ბევრი გამოჩენილი პიროვნება მისცა სომხურ კულტურას და მეცნიერებას!

— მაგალითად, კიდევ ვინ?

— ბევრი, ავი გითხარით. მაგალითად, სომხეთის მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტი აკადემიკოსი ამბარცუმიანი, ჩვენი დროის დიდი ასტრონომი.

— კმარა, ერთ ქალაქს როგორმე ეყოფა. შორია აქედან?

— რა, აშტარაკი თუ ბიურაყანი, სადაც ასტრო-ფიზიკური ობსერვატორიაა?

— არა, აშტარაკი.

— სამწუხაროდ, არა. სომხეთში ყარგა ხანია უკვე აღარ არის დიდი მანძილები. ერთი გაქანება და აქეთ არაქსის, იქით ახურიანის ნაპირზე ხარ! აშტარაკამდე ოცდაათიოდე კილომეტრი ძლივს იქნება, ნახევარი საათის სავალი გზაა, არა, სერგო?

— ზუსტად! ქალაქის ცენტრიდან ოცდაათი კილომეტრია. მისვლით, თუ გინდათ, თხუთმეტ წუთში მიგიყვანთ! ამ პასუხზე სამივეს გულიანად გაგვეცინა და ერთმანეთს მზიარულად დავეშვიდობეთ.

11

აშტარაკის გზაზე გასასვლელად სომხეთის მწერალთა კავშირის ან თეატრალური მოედნის მხრიდან მიმავალმა კაცმა მარშალ ბაგრაშიანის ფართო პროსპექტი მთლიანად უნდა აიარო, ვიდრე აივსებდეს, მარჯვნივ უნდა დასტოვო სომხეთის მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტის დიდებულ შენობათა თანავარსკვლავედი, სულ ახლახან რომ აშენდა და ქალაქის ერთ-ერთ უმშვენიერეს არქიტექტურულ ანსამბლად მოგვევლინა, აგრეთვე სომხეთის კომ-

პარტიის ცენტრალური კომიტეტის სექრეტარიანის სასახლე, პროსპექტის საპირისპირო მხრიდან, მარადმწვანე წვეწარეულობით მოხასხასე ოდნავი შემალლებიდან რომ გადმოსცქერის, და ტრესტ „არარატის“ ლეინის სარდაფებთან ახვიდე.

ეს გრანდიოზული კაპიტალური შენობა, ლეინის სარდაფები, რომელსაც რამდენიმე ჰექტარი ფართობი უჭირავს რაზდანის კანონის გადასახედზე და მიწის ქვეშ გაცილებით უფრო ვრცელია, ვიდრე მიწაზე, პირველხარისხიანი სომეხ არქიტექტორებს, ქვითბუროებს და მოქანდაკეებს მრავალი წლის განმავლობაში უშენებიათ. მშენებლობა დიდი სამამულო ომის წინ დაწყებულა, შემდეგ ომს მოუსწრია, მშენებლები ფრონტზე წასულან, მის გასაგრძელებლად უკვე აღარავის ეცალა, იგი მხოლოდ ომის შემდეგ განაბლებულა და 1961 წელს ტრესტ „არარატის“ ლეინის სარდაფების სახით სომხეთის დედაქალაქს უძველეს კლასიკურ ფორმებზე დაფუძნებული კიდევ ერთი მონუმენტური შენობა შემატებია.

ადგილი, სადაც ამჟამად „სარდაფები“ დგას გამოცდილ სომეხ მეღვინეებს დიდი ხნის წინათ შეურჩევიათ, თავიანთი სახსრებით ძვირადღირებული წინასწარი სამუშაოებიც ჩაუტარებიათ და იმ დროისათვის ერთობ მარჯვე და ტევადი სარდაფები გაუმართავთ, სადაც არარატის ველზე მოწეული უტკბილესი ყურძნის ნაყური ლეინო და მსოფლიოში სახელგანთქმული საკონიაკე სპირტი ინახებოდა. ახალმა მშენებლებმა ძველი მიწისქვეშეთის რეკონსტრუქცია მოახდინეს, მოძველებული დანადგარები და გაყვანილობა ახლით შეცვალეს, ერთიორად და შეტად გაზარდეს ლეინისა და სპირტის მოსაკავებელი ჭურჭლის ტევადობა და ყოველივე ამას ზემოდან მრავალსართულიანი მონუმენტური შენობა დაადგეს, რომელიც არქიტექტურული თავისთავადობით შემდგომში ერევნის ერთ-ერთ ემბლემად იქცა.

ბევრი ვინმე განაცვიფრა რომის კა-

ტაკომბების მსგავსად დაქსელილი სარდაფების ხილვით ჯერ კიდევ მანამდე, სანამ ახალი ერევის მშენებლები ძველი „სარდაფების“ ადგილზე მიწისქვეშა და მიწისზედა შენობების კომპლექსებს აღმართავდნენ. დიდი რუსი მწერალი მაქსიმ გორკი, რომელიც ერევანს ოციანი წლების ბოლოს ესტუმრა, აღტაცებული წერდა სარდაფების დამთვალერებელთა შთაბეჭდილებების წიგნში, გაცილებით ადვილი საქმეა, ფეხი არარატის წვერზე შესდგა, ვიდრე ტრესტ „არარატის“ ღვინის სარდაფების ლაბირინთებში არ დაიბნე და გზა სხვათა დაუხმარებლად გამოიგნო.

მიკვებები ბაზალტის მძლავრი კამარებით დაღარულ უკარფანჯრო კედელს, ნახევარკალად ამოზნექილ ლავარდანს ზემოთ, თითქმის სახურავქვეშ, ეიწრო სარკმლების წყება რომ გადაუდის და უნებლიეთ კედელში ჩასძულ შემორიალურ დაფასთან ჩერდება. რა უნდა ეწეროს? ნუთუ აშენების თარიღი და ამშენებელთა ვინაობა? არა! სრულიად სხვა რამ წერია: თურმე აქ, ერევანის ღვინის სარდაფებში, 1827 წელს, პირველად რუსეთის იმპერიის ტერიტორიაზე, დაიდგა ალექსანდრე სერგის ძე გრიბოედოვის ცნობილ კომედია „ვია ჰეუსიანა“, რომელიც სცენაზე განხორციელებასაც თავი ააიღეს საიმპერატორო თეატრებმა!

„სარდაფის“ საგანგებოდ მოწყობილ სცენაზე, ადგილობრივი სცენისმოყვარეები სახალხო წარმოდგენების გასამართავად რომ იყენებდნენ, სომეხმა აქტიორებმა „ვია ჰეუსიანა“ წარმოადგინეს და ამით უაღრესი მადლიერება გამოხატეს მეამბოხეთა თანამგზავნობი რუსი მწერლის მიმართ, რომელიც კავკასიაში გადმოსახლებულ დეკაბრისტებთან ერთად ნიჟიერ და შრომისმოყვარე სომეხ ერს მფარველად და კეთილისმყოფლად მოეგონა.

საიმპერატორო თეატრების მიერ უარყოფილი მამბილებელი ქმნილების და-

დგმით და ხალხში გატანით რომეხმა თეატრალებმა, რომლებიც საზოგადოების საერთო განწყობილებას გამოხატავდნენ, მეორეს მხარე, ანტიმონარქისტული იდეალები და სისხლში ჩახშობილი დეკაბრისტული მოძრაობის მიმართ თავიანთი პირუთვნელი დამოკიდებულება გამოთქვეს.

ამ დროს რუსეთ-თურქეთის ომი იყო გაჩაღებული, მანამდე კი ომში დამარცხებული სპარსეთი იძულებული გახდა, თურქმან-ჩაის საზავო ხელშეკრულებით ერევანისა და ნახიჭევანის სახანოები რუსეთისათვის დაეთმო. კავკასიის კორპუსის სარდალმა ფელდმარშალმა პასკევიჩმა, გრიბოედოვის სიძემ — დის ქმარმა, ამ ამბავთან დაკავშირებით ერევანის გრაფის წოდება მიიღო. თურქეთმა ვერ გაუძლო რუსის ჯარების შემოტევას. პასკევიჩმა მას საუკუნეების განმავლობაში ცეცხლითა და მახვილით გამამადიანებული მესხეთის მხრიდან შეუტია და ვილაიეთის ვილაიეთზე ართმედა. ახლადშექმნილი სომხეთის ოლქის გუბერნატორმა თავადმა ალექსანდრე ჰევიანამ, გრიბოედოვის სიმამრმა, დიდმა ქართველმა პოეტმა-რომანტიკოსმა, სომხეთის წარსულით შთაგონებული ლექსის „გოჯის ტბის“ ავტორმა, ბაიაზეთი აიღო და ორთულიანი ფაშა ბუღული ტყვედ წამოიყვანა. დაეცა ახალციხე, ოდესლაც სამცხის ათაბაგ ჯაყელთა მიუდგომელი ბასტიონი, ბოლო დროს კი აგარიანთა მთავარი დასაყრდენი პუნქტი სამხრეთ საქართველოში. ქალაქში პირველი ფელდმარშალ პასკევიჩ-ერევანსკის ხელქვეით მებრძოლი ქართველ გრენადერთა პოლკი შევიდა თავისი ეროვნული დროშის ფრიალით და მამაბაპური სალაშქრო სიმღერით.

რუსეთის არმიის შეჩერება უკვე შეუძლებელი ხდებოდა. ევროპა თვალნათლივ ხედავდა, რომ „ჩრდილოეთის ხელმწიფეს“, უკეთუ საზღვაო გზებს კვლავინდებურად არ გაუხსნიდნენ, ხმელეთიდანაც, ანატოლიის მხრიდანაც თავისუფლად შეეძლო მცირე აზიაში შეჭრილიყო და აია-სოფიის გუმბათზე

აღმართული თურქული ნახევარმთვარე ერთხელ და სამუდამოდ დაემხო. ერთ-მორჩმუნე რუსეთის შემწეობით ფრთები ესხმოდა ქართველთა და სომეხთა საუკუნეობრივ ოცნებას, მტაცებელი ოსმალეთი, მათი დაუძინებელი მტერი და სისხლის მწოველი ვამპირი მიწასთან გასწორებული ენახა.

1829 წლის აგვისტოში კავკასიის კორპუსმა ოდესლაც დიდი სომხეთის სამეფოს ერთი უდიდესი კულტურულ-სამეურნეო და სავაჭრო ცენტრი, იმჟამად კი ანატოლიის მთავარი ქალაქი არზრუმში აიღო. ქალაქის და მისი შემოგარენის მთელი მოსახლეობა, ძირითადად ქრისტიანი სომეხობა, ზარ-ზეიმით შეხვდა თავის გამათავისუფლებლებს, კორპუსის სარდალი ფელდმარშალი პასკევიჩი, ურჯულო მტრის კლანჭებიდან მშობლიური ერეკნის გამომხსნელი, ქალაქში ხელში ატაცებული შეიყვანა. ტრაპიზუნდამდე თითქმის აღარაფერი რჩებოდა. აჯანყდნენ ქრისტიანი სომეხებით დასახლებული ახლომახლო სოფლები და ქალაქები. დაპყრა შურისძიების ნანატრმა უამში ისინი რუსის ჯარებს იწვევდნენ და წინ გულუბვი პურმარილითა და საეკლესიო ღროშებით ეგებებოდნენ.

ასეთირომ ჯერ არავის სმენოდა. იმპერიზმს ინგლისელები, ფრანგები და თურქთა სხვა ფარული და აშკარა ხელისშემწყობები დასავლეთ ევროპაში, ვისაც უამისოდაც ძლიერი რუსეთის კიდევ უფრო გაძლიერება და მის მიერ შავი ზღვის სრუტეების დაპატრონება კარგს არაფერს უქადდა. ეს იყო სწორედ უმთავრესი მიზეზი იმისა, რომ, როდესაც საომარი მოქმედება შეწყდა და გუშინდელი მეომარი მხარეები, მეთვალყურე სახელმწიფოთა სრულუფლებიანი წარმომადგენლების თანდასწრებით, ადრიანოპოლში საზავო მოლაპარაკების მრგვალ მაგიდას მოუსხდნენ, რუსეთი იძულებული გახდა, მთელი რიგი ვილაიეთებისა, სადაც უკვე მისი საოკუპაციო ჯარები იდგნენ, კვლავ

თურქეთისათვის დაებრუნებინა და სერთაშორისო კონფერენციის მიერ მითითებულ ზღუდვებზე დაეხრა, რაც აღგილობრივი მოსახლეობის, უპირველეს ყოვლისა ქრისტიანი სომეხების, გატყუას და ამოსაყლეტად გამეტებას ნიშნავდა.

არზრუმის ახალგათავისუფლებულ ვილაიეთს უშალ მოედო თავზარდამცეში ამბავი, რუსთელმწიფე უკან გაბრუნებას აპირებს და ჩვენ ისევე ფანატიკოსი ოსმალების უღელქვეშ ვრჩებითო.

რა უნდა მომხდარიყო ამხე უარესი? რაღა თქმა უნდა, როგორც კი კავკასიის კორპუსი აიყრებოდა და პირს სამშობლოსაკენ იზამდა, ჯაერის ამოყრის ბოღმით გულგასიებული თურქი ასკერები უშალ დაერეოდნენ ღვთის ანაბარა მიტოვებულ მშვიდობიან მოსახლეობას და ცოცხალს ერთსაც აღარავის დატოვებდნენ.

სხვა გზა როდღია იყო, დასაღუპად განწირული ადამიანები, ქრისტეს რჯულის აღმსარებლები, რომელთა საერთო რიცხვი რამდენიმე ასეულ ათასს აღწევდა, წინ უნდა გადალობებოდნენ საზავო ხელშეკრულების შესაბამისი მუხლის თანახმად უკანდახეულ რუსთა ჯარებს და ისინი აქედან არასდიდებით არ გაეშვათ.

მაგრამ ეს შეუძლებელი იყო. რუსეთს, ისევე როგორც საერთაშორისო სამართლის ნორმების პატივისმცემელ რომელიმე სხვა სახელმწიფოს, არ შეეძლო, თავისი ხელმოწერით დადასტურებული ზავის პირობები არ შეესრულებინა. მაშინ არზრუმელმა სომეხებმა ფელდმარშალ პასკევიჩს საპატივეცხო პირებისაგან შედგენილი დეპუტაცია მიუგზავნეს და უმორჩილესად თხოვეს, ისინიც, რამდენიც არ უნდა ყოფილიყვნენ, თან წაეყვანათ და რუსეთის მიწა-წყალზე საღმე დაესახლებინათ.

პასკევიჩმა მოუსმინა აზიამებულ ხალხს, ჩასწვდა ტრაგიზმის მთელ სიღრმეს, რამდენიმე კვირით გადასდო ჯარების გაყვანა და ფელდიეგერი იფრინა სანკტ-პეტერბურგს, სადაც სამე-

ფო კარს არზრუმელი ქრისტიანი სომხების მუდარას ატყობინებდა და თავის მხრივ მათი დაჯინებული თხოვნის შესრულებას სახელმწიფოსათვის სასარგებლო მიზანშეწონილ საქმედ თვლიდა.

სანკტ-პეტერბურგიდან პასუხს დიდხანს არ დაუყოვნებია. მისმა უდიდებულესობამ რუსეთის ხელმწიფე-იმპერატორმა შეიწყნარა ფანატიკოსი თურქების მიერ შევიწროებული სომხების უმდაბლესი თხოვნა და მოწყალედ ნება დართო მათ რუსეთში გადმოსახლებულიყვნენ. გადმოსახლების ხარჯების გაღება, მილიონამდე მანეთი ოქროთი, და პირველ-ორ წელიწადს მოახალშენეთა მატერიალური უზრუნველყოფა იმპერიის საფინანსო უწყებას მიენდო.

რუსეთის მთავრობას განზრახული ჰქონდა, უახლოეს მომავალში პოლიტიკურად არასაიმედო სექტანტი დუხაბორები აეყარა შუა რუსეთიდან და სახელმწიფო საზღვრის გასწვრივ განელაგებინა, რათა ამ გზით რუსული მოსახლეობის ბირთვი შეეკმნა და იმპერიის სამხრეთ საზღვარზე ერთგვარი უშიშროებაც უზრუნველყო. საქმის მოგვარებას ათ წელიწადზე მეტი დასჭირდა. 1841 წლიდან თავფარავნის ტბის მიდამოებში სახლდებიან რუსი სექტანტები — დუხაბორები და თან მოაქვთ თავიანთი მშობლიური სოფლების სახელები ტამბოვის, სარატოვის, დნეპროპეტროვსკის, ზაპოროჟიეს და სხვა გუბერნიებიდან. ბოგდანოვკა, ტამბოვკა, ორლოვკა, გორელოვკა, სპასოვკა, ტროიცკოვ, ეფრემოვკა, როდიონოვკა...

საგულისხმოა, რომ კავკასიის კორპუსში ბევრი მესხი თავდაზნაური და უბრალო ყმა-გლეხი მსახურობდა, აი, იმათი შთამომავალნი, დავით აღმაშენებელმა ანისის დასაცავად რომ დასტოვა. მათმა უახლოესმა წინაპრებმა, ქრისტიანობა რომ როგორმე შეენარჩუნებინათ, იძულებით დატოვეს აქიურბა და თავი სამეფო-სამთავროებად დაქსაქსული საქართველოს სხვა კუთ-

ხეებს შეაფარეს. სამცხე-ჯავახეთი რომ კვლავ სამშობლოს შემოუერთდა და ეს ამბავი თურქებმაც უსურველად სცნეს, იმავე წლის დეკემბრის 3-ს ჩამოყალიბდა გადმოსახლების საგანგებო კომიტეტი თბილისის სამოქალაქო გუბერნატორ ზავილეისკის, გრიბოედოვის უახლოესი მეგობრის, თავმჯდომარეობით. შედგა დებულება, გადაწყდა, სად და როგორ მოეწყოთ მოახალშენენი, დააწესეს მიწის ნორმები, რომელიც კომლის თითოეულ წევრს ერგებოდა.

მთავარმართებელ ფელდმარშალ პასკევიჩის ისტორია ქება-დიდებათ არ იხსენიებს, მაგრამ სამართლიანობა მოითხოვს აქვე ისიც ითქვას, რომ მისი პირადი ღვაწლი ასი ათასობით სომხის სიციოცხლის გადარჩენაში და მათს საიმედო დაბინავებაში ერთობ დიდია, ამ ღვაწლს მაღლიერი სომეხი ხალხი ვერასოდეს ვერ დაივიწყებს. პასკევიჩის სახელი სომხეთში ალექსანდრე გრიბოედოვის სახელის გვერდით იხსენიება, იმ დიდი რუსი მწერლისა და დიალომატის სახელის გვერდით, ვინაც თურქმანჩაის ზავის დადებისას ნამდვილი მოქალაქეობრივი გმირობა გამოიჩინა და არა მარტო დედა-რუსეთის, არამედ სომეხი ხალხის უდიდესი თავყვანისცემაც დაიმსახურა. ზავის პირობების თანახმად, რითაც რუსეთ-სპარსეთის 1826-1828 წლის ომი დამთავრდა, გარდა იმისა, რომ ერევნისა და ნახიჭევანის სახანოები რუსეთის სამეფო კარის განმგებლობაში გადმოვიდა, ირანს 20 მილიონი მანეთის კონტინუცია დაეკისრა. გრიბოედოვის დაუღალავი მეცადინეობით რუსეთმა უფლება მიიღო კასპიის ზღვაზე სამხედრო ფლოტი პულოდა, ხოლო მისი ვაჭრებისათვის ირანელ ხელისუფალთ შეღავათები დაეწესებინათ.

ყოველივე ამის შემდეგ ვგონებ აღარც იყოს გასაკვირი, თუ შიიტ ფანატიკოსთა აღვირახსნილმა ბრბომ

არად ჩაადგო უცხო სახელმწიფოს სრულუფლებიანი მინისტრის დიპლომატიური ხელშეუხებლობა, ისარგებლა საკუთარი მთავრობის დანაშაულებრივი წაყრუებით, ბარბაროსულად დაარბია რუსეთის საელჩო, სადაც სხვა თანამემამულეების მხარდამხარ გრიბოედოვი თავს უკანასკნელ შესაძლებლობამდე იცავდა, მოკლა იგი და მისი უსულო გვამი თეირანის ქუჩებში თრევით შეურაცხყო. ღამით თეირანელმა სომხებმა შესძლეს ნაკუწ-ნაკუწ დაგლეჯილი გვამის პოვნა, მოპარვა და გადაამალვა.

ადვილი წარმოსადგენია, როგორ დასცემდა ეს გაუგონარი ამბავი თავზარს ყველას კავკასიისა და მთელს რუსეთში, განსაკუთრებით კი სომხეთსა და საქართველოში. ზეგარდმო ნიჭით ცხებულ შემოქმედს შინ, საქართველოში, თავისი პოეტური მუზა, მშვენიერი თანამეცხედრე, „წინანდლის ვარდი“, ალექსანდრე ჭავჭავაძის ასული ნინო ელოდა, ხოლო სომხეთის მრავალტანჯულ მიწაზე მისი შეუპოვარი თავგამოდებით საუკუნეობრივი მოსისხლე მტრის კლანჭებიდან თავდახსნილი, მისი სულის საოხად სამარადისოდ მლოცველი სომეხი ხალხი.

სათაყვანებელი სიძის ტრაგიკული დაღუპვით ღრმად დამწუხრებული გუბერნატორის მიერ გაგზავნილმა მეურმეებმა გრიბოედოვის ნუსტს თეირანში ჩააკითხეს და იქიდან მალულად წამოასვენეს. მაშინ მოხდა სწორედ ბედის საოცარი დამთხვევა: რუსეთის აზრთა მპყრობელი ალექსანდრ პუშკინი, არზრუმს რომ მიემგზავრებოდა, მეურმეებს გზად გადაეყარა და პიიხა, რა მოგაქვთო. გრიბოედო, გულუბრყვილო მეურმეებმა რომ უპასუხეს, რადგან რუსად და სანდო კაცად შეიცნეს, პუშკინი გაქვავდა, მიხვდა, რომ მის გულითად მეგობარსა და თანამოაზრეს, საუკუნის ერთ-ერთ ბრწყინვალე დრამატურგს, ალექსანდრე გრიბოედოს, გრიბოედას, როგორც მის

სომეხი მეურმეები ინსენიებდნენ, სამშობლოს ღირსების დასაცვენად, თავი დაედო და ეს მათგანვე წყნულ შეხვედრა იყო.

ერევნის ცენტრში, ოქტომბერიანისა და ხანჯიანის ქუჩების შესაყარაში, ვრცელი მოედნის შუაგულში, მალალ პოსტმანტზე დგას ბრინჯაოს ალექსანდრე გრიბოედოვი, დგას ფიქრში წასული და თითქოს უღმობელ ბედისწერასთან მოკამათე, დგას, როგორც ერთ-ერთი ღვიძლი შვილთაგანი ერთსა, რომელმაც ათასწლეულების მძვინვარე ქართველები გამოვლო და, თუმცა მსხვერპლი აურაცხელი გაიღო, ყველა ქართველიდან, პირისაგან მიწისა აღგვას რომ უქადა, კიდევ უფრო ამაღლებული და უძლეველი გამოვიდა.

ნუ გაგაცივრებთ ნურც წარწერა, პოსტამენტზე რომ ამოუტვიფრავთ. იგი ზუსტად ისეთივეა, როგორც ტირანიისაგან სამშობლოს გამომხსნელ ჭუხეპე გარიბალდის ძეგლს ამშვენებს რომში, მაგრამ, მე თუ მკითხავთ, ეს წარწერა კიდევ უფრო მეტის მოქმელი და შთამბეჭდავია: „ალექსანდრე გრიბოედოვს მადლიერი სომეხი ხალხისაგან“.

12

ტრესტ „არარატის“ ღვინის სარდაფებს რომ გასცდები, თუ გეზი აშტორაისაკენ გიღვეს, სადაც, მოლაპარაკებისამებრ, მე და ჩემი თანამგზავრი გევორკ ზაჩატრიანი დღის მეორე ნახევარში ვარდგეს პეტროსიანს უნდა შევხვედროდით, რაზდანიის ზეობის არცთუ ვიწრო კანიონი უნდა გადასჭრა და ქვის სამკამარიანი ხიდი ახტანაყი გადაიარო.

სომხური სიტყვა „ახტანაყი“ ქართულად „გამარჯვებას“ ნიშნავს და მარჩიელობა როდი დაგვჭირდება იმის მისახვედრად, რომ ხიდი სამაჟულო

ოქმის საბჭოთა ხალხის ძლევაშისილი გამარჯვების აღსანიშნავად აშენდა. ბაზალტის ქვის ღონიერი ბურჯები მას ღრმად ჩაუდგამს ხეობაში. მოაჯირს რომ გადაეყუდები და ძირს გადაიხედ-დავ, ვეებურთელა მწვანე ლოდებზე თავპირის მტკრევით მომავალი ბროლივით ანკარა, აქაფებული რაზდანი არტუთ ისე დიდი მდინარე გეგონება. ზამთრობით და აღრიან ვაზაფხულზე, ისევე როგორც შუა ზაფხულში, ის მართლაც ძალიან პატარავდება, მაგრამ, სამაგიეროდ, თოვლი რომ დნობას დაიწყებს, ცაზე რომ პირველი ელეა გაიკლავება, დაიჭუბებს და სამხრეთული შხაპუნა წვიმა წამოვა, მაშინ კი უზომოდ აღიდდება ხოლმე და კლდოვანი კალაპოტიდან ამოვარდნას ღამობს.

ხეობის აჩონჩხილ ფსკერზე და უსწორმასწორო ტერასებად დაკიბულ ციკაბო ფერდობებზე, სადაც კი შეიძლება სიცოცხლემ ფეხი მოიკიდოს, მანულის, ტირიფისა და თხმელის ბუჩქნარს უხარია. შიგადაშიგ ტოტებდაბურული ბებერი ქადრებიც შრიალუბენ. ყოველივე ამის მაკტერალს ისეთი შთაბეჭდილება გრჩება, თითქოს აფრიკის ან სამხრეთ ამერიკის გაუვალ ჭუნგლებში იმყოფები და ცივილიზებულ ადამიანს ჭერ აქ არც კი გაუვლია. სად არიან ტოტებზე კუდით ჩამოკონწილებული მკაკები? ან განრისხებულნი სპილოს კივილი რად არ ისმის?

რა თქმა უნდა, ერევენელი ქალაქმშენებელი არქიტექტორები რაზდანს და მის ეკოტოკურ ხეობას, ქალაქს ორ, თითქმის თანატოლ ნაწილად რომ ჰყოფს, თავის პირველქმნილ სახეს განზრახ უნარჩუნებენ, რითაც კონტრასტს აძლიერებენ და ადამიანის შემოქმედებითი შრომის ნაყოფი, ის, რაც მან ბუნებაში შეიტანა, ახალ კვარცხლებზე აჰყავთ.

რაზდანის ხეობა ერევენელთა და სომხეთის დედაქალაქის სტუმართა ერთი საყვარელი დასასვენებელი ადგილია. აქეთ მოიჭარიან ფეხით, მანქანებით,

საქალაქო ტრანსპორტით, რათა თავარა ზაფხულის სიცხე-პაპანჯებებში სული მოიბრუნონ! რა სეზონებზე შეუდრება ამ დროს მდინარის გრილ შორევეში გადაშვებას, ან ანკესობას მის ნაპირებზე. მე შენ გეტყვი, ჩრდილი საძებნია და მზე შეგაწუხებს! რაზდანი გულუხვი, მაღლიანი მდინარეა, მისი თევზი დიდხანს არ გალოდინებს, ანკესს უმაღლ, სულწასული სტუმრის ხართით მაინც წამოეგება და ჰაერში ქარქაშიდან ამოწვდილი სატეგარივით გაიფლავებს.

ხიდი აბტანაკი, როგორც უკვე ითქვა, სულ ახლახან, ორმოციოდე წლის წინათ აშენდა, მაგრამ მე ის მაინც რატომღაც მომავლის ხიდი მგონია. ამ ხილზე მომავალი ათასწლეულების ადამიანებმა უნდა იარონ, ისევე დატკბენ ოთხივე კუთხივ გადაშლილი წარმტაცი სანახაობით, როგორც ჩვენ, მეოცე საუკუნის მიწურულის ადამიანები დღეს ვტკბებით და თან განცვიფრებაც გამოთქვან, რომ ასე შორეულ წარსულში, ჩვენ რომ ეცხოვრობდით, ასე დაბეწილი გემოვნებით, ასე მკვიდრად, ასე საშვილიშვილოდ ვაშენებდით!

აბტანაკიდან სწორედ რომ განუშორებელი სანახაობა ეშლება კაცის თვალს. მწვანეში ჩაფლული ვარდისფერი ერევეანი, მისმა დიდმა ხუროთმოძღვარმა ალექსანდრე ტამანიანმა ოცნებაში რომ დაინახა, აქედან თითქოსდა ხელისგულზე მოჩანს და მანძილებიც, ქალაქის ამათუ იმ წერტილს რომ გაშორებს, როგორღაც დაპატარავებული გეჩვენება.

— ეს ტბა არის თუ ხელოვნური წყალსაცავი? — ვკითხე გეოგოგს და მდინარის მიხვეულ-მოხვეული კალაპოტის გასწვრივ მზის სხივებზე თვალისმომჭრელად მოლაპლაპე წყლის სარკე დავანახე.

— ჩვენ ზღვას ვეძახით და თქვენ რაც გენებოთ ის დაუძახეთ, — სიცილით მიპასუხა მან. — ნამდვილად კი წყალსაცავია, რაზდანის წყალს არარატის ველის მოსარწყავად ვაგროვებთ, მაგრამ ხელს არავინ გვიშლის, რო-

გორც ყველა ზღვა ან თუნდაც ბუნებრივი ტბა, სხვა დანიშნულებითაც გამოვიყენოთ!

— ლამაზი კია. აქაურობას თითქოს ზღვა აკლდა და აი, ისიც! ეს რა შენობაა წყალგაღმა, კლდეზე?

— სვეტებიან-კამარებიანი? კონიაკის ქარხანა გახლავთ: თუ მეხსიერება არ მალატობს, 1952 წელს აშენდა. მანამდე კონიაკებს არარატრესტის ღვინის სარდაფებში ვამზადებდით. საკონიაკე სპირტის შესანახად და დასაძველებლად იქ მუხის უზარმაზარი კასრები იდგა.

— ნუთუ ახლა სხვაგვარი ტექნოლოგიით ამზადებენ?

— მაგას ვერ გეტყვით, არ გახლავართ არც კონიაკის მუშტარი და არც მცოდნე, მხოლოდ ის ვიცი, რომ სომხური კონიაკი თავისი სიძველითა და კეთილშობილური თვისებებით ერთერთი საუკეთესოა მსოფლიოში. თუმცა გამიგონია, რომ ამ მხრივ არც ქართული სამარკო კონიაკები ჩამორჩება ვისმე!

— შე კი რა მითხრა ერთმა ფრანგის ქალმა, ლიდია დელტმა, პაუსტოვსკის ფრანგულად მთარგმნელმა, რომელიც ოდესღაც, ახალგაზრდობაში, მატისის მღვინის მოვალეობას ასრულებდა და ერთ მშვენიერ დღეს საქართველოში გვესტუმრა, გუდიაშვილის და მისი სურათების ნახვა უნდოდა.

— საინტერესოა, — გეგორქი სმენად გადაიქცა.

— კონიაკი ერთი პატარა სოფლის სახელია შამპანშიო. ეს სასმელი პირველად იქ დაამზადეს სრულიად შემთხვევით და სახელადაც სოფლის სახელი უწოდესო. მე, როგორც ფრანგი პატრიოტი, პროტესტს ვაცხადებ, ვინ მოგვით ნება, თქვენს ბრენდს საფრანგეთის სამარკო სასმელის სახელი რომ დაარქვითო. აბა, წარმოიდგინეთ, შეიძლება, საფრანგეთის რომელიმე ღვინო თქვენი ხვანჭკარის, ტივის ან წინანდლის სახელით მოენათლოთო? ეს ხომ იმ გეოგრაფიული რეგიონების სა-

ხელებია, სადაც მათივე სეზონი ღვინოები მოყავთო?!

— ღვინის წინაშე, განათლებული ქალი ყოფილა მაგროს როგორი თუ შემთხვევით? განა შეიძლება, რაიმე და მათ შორის კონიაკი შემთხვევით დაამზადო?

— ვილაც ფრანგმა ბერმა ღვინის სარდაფში კუთხეში მიგდებული, ღვინისა და კაცისაგან მივიწყებული მუხის კასრი იპოვნა. ნეტა რა უნდა იყოსო? გახსნეს, დაუნოსეს — სპირტია! გემო გაუსინჯეს და...

— გასაგებია, არქიმედმაც ხომ ასევე უბრალოდ აღმოაჩინა მსოფლიო მიზიდულების კანონი!

— ქვემოთ, ვხედავ, „რაზდანის“ სტადიონია, 70 ათას მაყურებელს რომ იტევს. იქვე ახლოს, თუ თვალი არ მატყუებს, რესტავირებული და ჩინებულიად მოვლილი საყდარი მდგარა. ეს ადგილი, ეტყობა, ნასოფლარია, ისე საყდარს ვინ ააგებდა!

— არა, ნასოფლარი ნამდვილად არ არის. ჩემს პატარა ბიჭობაში ტრიალი მინდორი იყო. ბურთის სათამაშოდ გამოვდიოდით ხოლმე. არც საყდარია ძველი და რესტავირებული. სულ ახლახან, 1976 წელს ააშენეს. არქიტექტორ ისრაელიანის პროექტის მიხედვით!

ააშენესო? თვალები შუბლზე ამიციკვდა.

— რა თქვით, გეგორქ? მართლა ამბობთ თუ შეხუმრებით?

გეგორქმა წყნარი, თვინიერი თვალებით შემომხედა, ვერ გაეგო, რას ვეკითხებოდი.

— თქვენ თქვით, რომ საყდარი ახალია, რომ ის 10 წლის წინათ ააშენეს?

— დიახ, აგრეთ.

გამახსენდა, რა დღე დაადგა ღვინის მორწმუნე ლაღო გუდიაშვილს ქაშუეთის საკურთხეველის მოხატვისათვის, რამაც შემდგომ, დრო რომ გავიდა და ყველაფერი თავის ადგილას დადგა, ბევრი რამ შესძინას მის ისედაც დიდ სახელს.

გეგორქი ჩემი კითხვის დაზუსტებას

ელოდა და მეც ჩემდა უნებლიეთ ენაზე ესლა მომადგა:

— მერე ამას ხელისუფლების ნება-რთვა არ უნდოდა?

— არა მარტო ხელისუფლების, ქალაქის მთავარი არქიტექტორისაც, რადგანაც ერევანში უბრალო ქვასაც კი ვერ დასდებ, თუ ის გენერალური გეგმით არ არის გათვალისწინებული. ეკლესია ჩვენში დიდი გავლენით სარგებლობს. ხელისუფლების ორგანოები თავს მოვალედ თვლიან მის ნებასურვილს ანგარიში გაუწიონ. წმ. სარქისის საყდარი, ისევე როგორც სომხეთის არქიტექტურის ტერიტორიაზე გაბნეული ეკლესია-მონასტრების უმრავლესობა, მოქმედია. დიდ სასულიერო დღესასწაულებზე აქ საზეიმო წირვა-ლოცვა იმართება, თვით უწმიდესი კათალიკოსი ვაზგენი წირავს...

— სომხეთის მიწაზე ჩემი პირველი ყოფნა, გუშინ საღათისადაც ვეუბნებოდი, სწორედ სასულიერო დღესასწაულთან არის დაკავშირებული. მას შემდეგ თითქმის მეოთხედმა საუკუნემ გაიარა. უწმიდესი ვაზგენი ახალი ნაკურთხი იყო. დღესასწაულზე თავი უამრავმა ხალხმა მოიყარა. ბევრი, აღზნობა, საზღვარგარეთის ქვეყნებიდანაც ჩამოვიდა დღესასწაულზე დასასწრებად, რომელსაც, ჩემი მიხედვით, საერთო-ეროვნული მნიშვნელობა უფრო ჰქონდა, ვიდრე რელიგიური. როცა ამას ვამბობ, სომხური ეკლესიის თავისებურ ბუნებას ვგულისხმობ. რელიგიის ისტორიის ცოდნაში თავს ვერ გამოვიდებ, ვინაიდან ეს მეცნიერების მთელ დარგია, რომელსაც სასულიერო სემინარიებმა და აკადემიებში ასწავლიან, დანამდვილებით ვერ ვიტყვი, რომ, გარდა ქრისტიანული რელიგიის გრიგორიანული ფართისა, კიდევ მოიპოვება თუ არა დედამიწის ზურგზე სხვა ეროვნული რელიგია, მაგრამ გრიგორიანობა რომ ეროვნული რელიგიაა, იმაზე ორი აზრი არ შეიძლება არსებობდეს.

— საინტერესოა. წარმოიდგინეთ, მე იმაზე წინათ არ მიფიქრია. მაშ, თქვენ

ამბობთ, რომ გრიგორიანობა, ანუ გრიგოლ განმანათლებლის მოძღვრება, რომელიც ახალი სარწმუნოებრივი პრინციპული მოციქულება სომხეთში შემავალია და მთელ სომეხ ერთან ერთად მეფე თრდატ მესამეც მოაქცია, ეროვნული და არა კოსმოპოლიტიური ქრისტიანული რელიგიაა და ვინც გრიგორიანობას იწამებს. ანუ ვინც გრიგორიანული ტიპიკონით მოინათლება, იგი ეროვნებითაც სომეხი უნდა იყოს?

— რა თქმა უნდა, გვეორკ. ეროვნული რელიგიის შექმნა, ან, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ქრისტიანული მსოფლმხედველობის ეროვნულ თავისებურებებზე მორგება, უტყუარი იარაღია ასიმილაციის წინააღმდეგ საზღვარგარეთ. სომხური ეკლესიის მამები ამას ადრევე მიხვდნენ და მეექვსე საუკუნეში რომ ქართველ-სომეხთა საეკლესიო განხეთქილება მოხდა, ეს გარემოება, ჩემის აზრით, თუ ყველაზე უწინარეს არა, მთლად უკანა რიგში არ უნდა მდგარიყო. დოგმატურ თუ სარიტუალო წერილობანებში, რაშიაც საეკლესიო განხეთქილება გამოიხატა და რამაც შემდგომ ორივე ერისათვის ერთობ საზიანო ფართო ხასიათი მიიღო, გულახდილად რომ ვითხრობ, მე ვერ ვერკვევი, მაგრამ მთავარი როლი, ჩემი ღრმა რწმენით, აქ მაინც პოლიტიკამ ითამაშა. როგორ? ქრისტიანობის სომხური სახეცვლილება, თუ გნებავთ, სომხური რედაქცია — გრიგორიანობა, რომელიც მართლმადიდებლობას გამოეყო და დომოუციდებელი ეკლესიის სახე მიიღო, სომხებს იცავდა მართლმადიდებლური ბიზანტიის რელიგიური ანექსიისაგან, სარწმუნოებრივი აღრევისაგან, რაც სომეხი ერის მშობლიურ ენას — სომხურს ეკლესიიდან გამოდევნივთ ემუქრებოდა და, ამგვარად, თვით ერის ყოფნა-არყოფნას დიღემის წინაშე აყენებდა. შემთხვევით როდი იყო, რომ ბიზანტიის ხელდებულ დასავლეთ საქართველოს — აფხაზეთის მართლმადიდებლურ ეკლესიაში ადგილობრივი მოსახლეობისათვის უცხო ბერ-

ძნელი ენა ბატონობდა, ვიდრე საქართველოს გამაერთიანებელმა შეფემ ბაგრატ მესამემ მეთერთმეტე საუკუნეში ქართული მიწების შემოკრება, ცენტრალიზებული ქართული სახელმწიფოს აღდგენა არ დაიწყო და მცხეთის საპატრიარქომ ქართველი ერის მშობლიური ენა ქართულ ეკლესიასაც ლეთისმსახურებისათვის ერთადერთ სავალდებულო ენად არ გაუხადა. აი, ამ შორი გზის მოვლას ასცდნენ სომხები თავიანთი ეროვნული რელიგიით, გრიგორიანული ქრისტიანობით!

— გამოდის, რომ ჩვენი წინაპრების გადაწყვეტილებას შორს გამიზნული გამართლება ჰქონია!

— ჰქონია და აგრე? ბიზანტიის დაცემის შემდეგ მსოფლიო ისტორიის ასპარეზზე გამოდის მართლმადიდებელი რუსეთი, რომელიც თავს ბიზანტიის სულიერი კულტურისა და სახელმწიფო ორგანიზაციის მემკვიდრედ აცხადებს. ის არ მოილტვის კავკასიის ქედს გადმოღმა, რათა ერთმორწმუნე ქართველობა გადაყლაპოს, მაგრამ, სამაგიეროდ, ერთის მხრივ შიიტური სპარსეთი და მეორეს მხრივ სუნიტური ოსმალეთი კარგავენ წონასწორობას. მარტო იმის გამო, რომ საქართველო მართლმადიდებლური ქრისტიანობის აღმსარებელია, ის ერთმორწმუნე რუსეთის აგენტად და პოტენციურ მტრად მიაჩნიათ, რომელსაც ყოველთვის შეუძლია გააღოს არაგვის კარი და „ჩრდილოეთის თეთრი ვეშაპი“ ამიერკავკასიაში შემოიშვას!

— მაგ მხრივ არც ჩვენ ვიყავით უკეთეს დღეში, გრიგორიანობა მაინც და მაინც ვერაფერში დაგვეხმარა!

— შეიძლება პარადოქსად მოგჩვენოთ, გეოგოგ, მაგრამ მე მაინც გაუბედავ და ვიტყვი: სპარსეთი და ოსმალეთი ებრძოდნენ სომეხ ხალხს და არა გრიგორიანულ რელიგიას, როგორც პოლიტიკურ ინსტიტუტს. სხვა იყო

ქართული მართლმადიდებლობა, რომელიც ორივე მტაცებელს უკველში რუსეთის ცარიზმის ტყველად ჩაქვედობდა. ხომ ცნობილია, ახალციხელ ქართველ კათოლიკებს, აგრეთვე იმათ, ვინც ქართველთაგან სომხური წესით, გრიგორიანად მოინათლებოდა და ეკლესიის სათანადო დავთარში სომხად ჩაწერდნენ, ფანატიკოსი თურქები სარწმუნოების საფუძველზე არაფერს ეჩიოდნენ, მხოლოდ მართლმადიდებელთა სისხლი სწყუროდათ, რადგან მათ ერთმორწმუნე რუსეთის მიერ შემოგზავნილ მსტოვებელ თელიდნენ. ახალმა დრომ ახალი პრობლემები წამოატივტივა. მეცხრამეტე საუკუნის დამდეგს, როდესაც საქართველო რუსეთს შეუერთდა და ქართველების მრავალსაუკუნოვანი სახელმწიფო ტფილისისა და ქუთაისის გუბერნიებად გამოცხადდა, ავტომატურად გაუქმდა სრულიად საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის კათალიკოს-პატრიარქთა ტახტიც. ერთ მართლმადიდებლურ ეკლესიას, ერთი მთლიანი სახელმწიფოს ფარგლებში არ შეიძლებოდა ორი მეთაური ჰყოლოდა. ამიტომაც ქართველი კათალიკოსების აღდგინა რუსული ეკლესიის წარმოგზავნილი ეგზარხოსი დასვეს, ჯერ ქართველი, შემდეგ რუსი და ათასხუთასწლოვანი ქართული მართლმადიდებლური ეკლესია, ათასიოდე წლის წინათ გაბერძნებას რომ ძლივს გადაურჩა, მას დაუქვემდებარეს. რა მოხდა სომხეთში, როცა ანალოგიური მდგომარეობა შეიქმნა? ყოველთა სომეხთა კათალიკოს-პატრიარქების ტახტს ვაგლახად არაეინ შეხებია, ვინაიდან ეს სხვა ეკლესია იყო, ეკლესიურად სომხეთი რუსეთს არასოდეს არ შეერთებია და, ამგვარად, სომხური ეროვნული ეკლესიის მეთაური ეკლავაც თავისი სამწყსოს სათავეში დარჩა. მართლაც ძნელია და შეუძლებელიც, ამ ისტორიულ ფაქტს და რეალურ ძალას ანგარიში არ გაუწიო. უკან მიმაქვს ჩემი წელან-

დელი უადგილო გაკვირება. მოგვიანო დროის ქართველი მეფეები რომ რუსეთის ხელმწიფე-იმპერატორის კარზე თხოვნა-ვედრების წიგნებს აგზავნიდნენ, ქართველ დიპლომატებს თითქმის ყოველთვის თან მიჰქონდათ სომხეთის კათალიკოს-პატრიარქთა მღაბალი წიგნიც, რომლითაც ისინი, მთელი სომეხი ხალხის სახელითა და ლოცვა-კურთხევით, იმასვე ევედრებოდნენ ძღვევამოსილი რუსეთის ხელმწიფე-იმპერატორს, რასაც ერთის მხრივ თურქეთისა და ირანის და მეორეს მხრივ კავკასიელ მთიელთა განუწყვეტელი შემოსევებით გულგაწყალებული ქართველი მეფეები. აი, რა შემკვიდრებოდა ერგო, ჩემო გეგორქ და სერგო, უწყმიდეს ვაზგენს, ვისი ტახტიც ისევე მუდმივია, როგორც თვით სომხეთი, მიუხედავად იმისა, გეწამს თუ არა მე და თქვენ წვერებიანი ღმერთი! ახლა საით გვიდევს გზა?

— მე და სერგო ვფიქრობთ, გავიქრათ არარატის ველზე მსგავსად ტარიელისა, ამტარაკში არ შეეჩერდეთ, რადგან დღის ბოლოს ისევე აქ მოგვიწევს მობრუნება, მოვინახულოთ სარდარაპატის ბრძოლის შემორჩალი ოქტომბერიანის რაიონში, მანამდე კი პატარა სოფელ ოშაკანს ვესტუმროთ. თქვენ, თუ არ ვცდები, არაფერს გეუბნებათ ეს სახელი?

— ჩემდა სამარცხვინოდ უნდა გამოვტყდებ.

— სოფელ ოშაკანში ეკლესიის მიერ წმიდანად შერაცხული მესროფ მაშტოცი დაიბადა, სომხური დამწერლობის შემქმნელი, დაკრძალულიც აქვეა, მშობლიურ სოფელში, სადაც ყრმობა და სიცოცხლის უმეტესი ნაწილი გაატარა!

მოდით და ნუ შეგიპყრობს განცვიფრება და აღფრთოვანება! ვის, რომელ ხალხს დედამიწის რომელ ნახევარსფეროში ახსოვს თავისი დამწერლობის შემქმნელი, შემქმნელი დამწერლობისა, რომელმაც, ვიდრე მომდევნო

ეპოქებში საბოლოო სახეს მიიღობდა და ჩამოყალიბდებოდა, ვინ ქმნის დღის, რამდენი გარდაქმნა-გადახალისებია გაუიარა! მაგრამ აქ, სომხეთში, არა მართო იციან და ახსოვთ თავიანთი უპირველესი კულტურტრეგერის ვინაობა, საფლავიც კი ხელშეუხებელიც შემოუნახავთ, რათა მომავალმა თაობებმა მოწიწებით მუხლი მოიყარონ სამშობლოსათვის, მშობლიური სომხური ენის უყვადეებისათვის უმაგალითოდ გარჯილი მამულიშვილის ხსოვნის წინაშე და მისი ცოცხალი ნატი, გზა რომ არ დაებნეთ ცხოვრებაში, ყოველთვის თვალწინ ესვენათ.

დედამიწის ზურგზე ხომ სულ თოთხმეტი დამწერლობაა. მათ შორის ერთი სომხურია და დანარჩენი ცამეტი-საგან იგი, ალბათ, იმითაც განსხვავდება, რომ მაშტოცის ხელიდან გამოსვლის შემდეგ არავითარი გრაფიკული და შინაარსობრივი ცვლილება არ განუცდია. დღევანდელი სომხები ამჟამადაც ზუსტად იმ დამწერლობით სარგებლობენ, რომელსაც შორეულ მეოთხე საუკუნეში, ქრისტიანობის გარიჟრაჟზე, მესროფ მაშტოცის დროს იყენებდნენ.

კარგია ეს თუ ცუდი? მე, რასაკვირველია, ვერ გამოვდგები მსაჯულად, თუმცა იმის თქმის უფლებას კი მაინც მიეცემ თავს, რომ, რაკი ცივილიზაციის შემდგომმა აღმავლობამ მაშტოცის მიერ შექმნილ დამწერლობაში არავითარი ცვლილების მოხდენა არ მოითხოვა, მაშასადამე, ეს დამწერლობა იმთავითვე შეიცავდა საკაცობრიო აზრის გამოსახვის განუსაზღვრელ შესაძლებლობებს.

გავედით თუ არა ქალაქიდან, უშალ სანიმუშოდ მოვლილი, დახულ-დაძლიანტაყებულო, შალეებზე გაკრული ვენახების თვალუწვდენელ მასივში მოვხვდით, რომელიც სადღაც ჩვენს წინ

იწყებოდა და შორს, არარატ-არაგასის მთების ძირას მჭრელ ბურუსში წყდებოდა. ვენახის საგაზაფხულო სამუშაოების ალო იყო და მიუხედავად შაბანაქება სიცხისა, სარწყავი არხებით სწორ ოთხკუთხედებად დატვირთულ ზეარში ჰრელი ხილამანდით თავწაგრული ქალები და კაცები მუშაობდნენ. ვინ სხლავდა, ვინ თოხნიდა, ვის წალამი გაჰქონდა, ზუსტად ისე, როგორც ჩემს მშობლიურ საქართველოში. ყველა საქმით იყო გართული, ყურადღებას არავინ გვაქცევდა, არა და გინდოდა გაჩერებულობა, ამ კეთილი ხალხისათვის, დღე და ღამ რომ მიწას ჩასცქერიან და ქვეყნის სიმდიდრესა და ღოვლათს ქმნიან, კეთილი სალამი გეთქვა, გეკითხა, რით ცხოვრობენ, რა უპირთ, რა უღბინთ, რაზე ოცნებობენ, რას მოელოან...

კეთილსინდისიერად დაგებულ გზატკეცილს შეაგულში ფართო გაზონი გასდევდა, როგორც ევროპისა და ამერიკის ქვეყნების ავტომაგისტრალებზე, მოძრაობა ცალმხრივი იყო და ბლუილბლუილით მიმავალი მსუბუქი და სატვირთო მანქანები საბურავების ერთფეროვანი გრუხუნით კეცავდნენ მას. მარცხნივ დარჩა მეწამორა, ერევნის ატომური ელექტროსადგური, რომლის რეაქტორებსა და დამხმარე კორპუსებს, ადმინისტრაციული თუ მომსახურე პერსონალის საცხოვრებელ მრავალსართულიან სახლებს ხელისგულივით სწორი ვაკის ათობით ჰექტარი უქირავთ.

გასაგებია, რა მწარე გულსტკივილით თმობდნენ ნაყოფიერ მადლიან მიწას მეწამორელი მგვენახეები, როცა უდიერმა ბულდოზერებმა შეილივით ნაზარდი და ნასათუთარი ვახის ამოძირკვა დაიწყეს, მაგრამ რას იზამ, თავს ზევით, რომ იტყვიან, ძალა არ არის, დროის გარდაუვალ მოთხოვნას საით გაექცევი! ადრე იქნება თუ გვიან, კაცობრიობამ უნდა მონახოს ენერგეტიკის ახალი წყარო, ვინაიდან ის წყაროები, რომლებითაც აქამდე საზრდოობდა, თითქმის უკვე დაშრა, უმნიშვნელო

ნელო მარაგს—ლა ვეპოტინებით, ცივილიზაციის მიღწეული მშენებლობები კი შეუძლებელია, თუ ენერგეტიკულ შიმშილს თავი ვერაფრით დაეაღწივთ. გაჩერდება უკლებლივ ყველა ძრავა, ჩაქრება ყველა ნათურა, ჩაქვდება ყოველივე, რაც აქამდე მუდმივი და თავისთავადი გვეგონა.

გახლეჩილი მშვიდობიანი ატომი, სითბური ენერჯის უახლესი წყარო, რომელიც, თანახმად ფიზიკის კანონებისა, ნებისმიერ ენერჯიად გარდაიქმნება, უკვე ჩამდგარა სომხეთის სახალხო მეურნეობის სამსახურში. რესპუბლიკის ელექტროენერჯის გამომუშავების უმეტესი წილი, მიუხედავად „თეთრი ნახშირით“ მდიდარი სომხეთის პიდროელექტროსადგურების ქსელის შედარებითი სიმძლავრისა, ატომურ ელექტროსადგურზე მოდის და ამ შხრივ სომხეთის წილი კავკასიის ენერჯოსისტემის საერთო ბალანსში უაღრესად მნიშვნელოვანია.

— რა ვქნათ, ვერა და ვერ მივეჩვიეთ, — გამოტყდა გვეორქვი. — ყოველ წამს გვახსოვს, რომ ეს აქ დგას, დენტით სავსე კასრზე უარესი, მაგრამ უამისობაც რომ აღარ შეიძლება? ღმერთმა დაგვიფაროს, რაიმე მოხდეს!..

მართლაც და... თაობა, რომელსაც ჩვენ ყველა ვეკუთვნით, ისტორიამ ალტერნატივის წინაშე დააყენა — ან, ან... რომელი ვინდა აირჩიო? მაგრამ ეს რიტორიკული კითხვაა, ვინაიდან სინამდვილეში არავითარი არჩევანი არ არსებობს: ადამიანმა უნდა დაიმორჩილოს და მოიშინაუროს ატომი ისე, როგორც ოდესღაც, საკაცობრიო ცივილიზაციის კვირახალზე დაიმორჩილა და მოიშინაურა ძალლი და ხარი, როგორც მოიშინაურა და თავის ნებისყოფას დაუქვემდებარა ყოველივე ცოცხალისათვის ერთობ საშიში ცეცხლი, წყალი და ელექტრონი..

არ გუვლია ნახევარ საათსაც, ქვალორლით მოფენილ სერს გადავადექით და მაშინვე დავინახეთ რაზდანიებარ კლდოვან კალაპოტში ვერცხლისწყალივით ჩაღვრილი მდინარე კასახი.

წყალგაღმა, შემოღლებულ მარჯვენა ნაპირზე, სუბტროპიკულ სიმწვანეში ნაირფერი სახურავებით გამოშორალი ქალაქი ამტარაჟი გადაიშალა. იგი არც-თუ ისე დიდია, თუმცა არც სიპატარავე ეთქმის. ძველ არქიტექტურულ ნაგებობათაგან, გარდასულ ეპოქათა ეშხა და ლაზის რომ გაგრძობიანებენ, რომელთა უმრავლესობა დიდი და მცირე ზომის საყდრებია, თითქმის აღარაფერი დარჩენილა. სამაგიეროდ, მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრიდან დღემდე ქალაქური ყაიდის მრავალი ახალი შენობა აუგიათ, განსაკუთრებით უკანასკნელ ოც-ოცდაათ წელიწადში, ტუფის პერანგში ჩაუსვამთ და სომხეთის ერთ-ერთ ყველაზე უფრო დაწინაურებულ რაიონულ ცენტრად ითვლება, ლამაზ-ლამაზი სწორი ქუჩებით, თეატრით, კულტურის სახლებით, ხილებით და პარკებით დაუმშვენებიათ.

ერთ-ერთი საშთალიანი, შედარებით ვიწრო ქვის ხიდი, სიძველისაგან აქაიქ ხავსი რომ მოსდებია, მეცამეტე საუკუნისაა. იგი უკანასკნელად მეჩვიდმეტე საუკუნეში შეუკეთებიათ, იმხანად, როდესაც სისხლისმსმელმა შაჰ-აბასმა 350 ათასი სომეხი თავისი კაცთმომოძლე მიზნების აღსასრულებლად სამშობლოდან აპყარა და სპარსეთში გადაასახლა. ვინ იცის, იმ უბედურთა ერთმა, ნაწილმა ამ ხიდზედაც გადაირა და შემდეგ აღარც აღარასოდეს მოსწევია მშობლიურ მიწა-წყალზე ფეხის დადგმა.

ქართულ თარგმანში ამტარაჟი კოშკს ნიშნავს. მის ამ სახელწოდებას ყურადღება ჭერ კიდევ სომხური სიძველეებით დაინტერესებულმა და მათმა დიდმა მცოდნემ აკადემიკოსმა ნიკო მარმა მიაქცია. მარის აზრით, ტოპონიმი ამტარაჟი ძველისძველია და იგი წარმართობის ხანიდან უნდა მომდინარეობდეს. ახლანდელი ამტარაჟის ადგილას უნდა მდგარიყო კოშკიტაძარი, წარმართული სალოცავი, მიძღვნილი დრაკონისადმი. ძველ რომა-

ულ რუკებზე, რომლებიც კარგა ხანია მოიძიეს, თანამედროვე ამტარაჟის ადგიერ იხსენიება შტრანგლერი ქალაქი ლათინურად გველშაჰ-ქალაქად შეიძლება ითარგმნოს.

რით აიხსნება ეს გარემოება? იქნებ უფრო იმით, რომ შოაფლიოს დასაპყრობად აღძრულ რომაულ ლეგიონებს ამტარაჟმა თავი გველშაჰის ქალაქად დაახსომა? ეს მით უფრო ადვილი შესაძლებელია, რომ მთელი ოთხასი წლის განმავლობაში, პირველი საუკუნიდან მეხუთე საუკუნემდე, როდესაც სომხეთს მეორე დინასტიის მეფეები არშაიდეები მართავდნენ, აქ ომი და სისხლისღვრა არ შეწყვეტილა. ერთის მხრივ სასანიდთა ირანი და მეორეს მხრივ ძლევამოსილების უმაღლეს წერტილზე ასული რომი თავს არ იზოგავდნენ, რომ ახლო აღმოსავლეთში უპირატესობა მოეპოვებინათ. სომხეთისა და იბერია-კოლხეთის მიწა-წყალი, როგორც დიდი ხნის წინათ, კიროსისა და ალექსანდრე მაკედონელის შეტაკებების დროს, არა ერთჯერ ქვეყლა ორი მძევნარე ვეშაჰის — ირანისა და რომის სამკედრო-სასიციცილო შეზმის ასპარეზად.

საუკუნობრივ ომებში, გამუდმებულ ძარცვასა და ტყვეებაში, ქვეყანა თანდათან დასუსტდა და გაღარიბდა, მოიშალა ეკონომიკა, დაქინდა ვაჭრობა, ცენტრიდანულმა ძალებმა, სომეხი დიდგვაროვანნი — კამსარაჯანები, ბეგრატუნები, არწრუნები და სხვები და სხვები რომ წარმოადგენდნენ, თავიანთი შინაგანი უთანხმოებით ძირი გამოუთხარეს ცენტრალიზებულ სომხურ სახელმწიფოს, რომლის სათავეშიაც სრულიად სომხეთის მეფე იდგა, და იმდენს მიაღწიეს, რომ იგი პატარა-პატარა სამეფო-სამთავროებად, სანახარაოებად დაიანწევრეს. ფეოდალი ხომ ყველგან ფეოდალია. მართო გულუბრყვილო ვაი-პატრიოტებს ჰკონიათ, რომ მისი სისხლის მონათესავე ფეოდალები სხვაგვარები იყვნენ, სხვებს არა ჰკვანდნენ, თვითმპყრობელ მეფეს უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე ერთგულობ-

დნენ, რომ ფეოდალს ლაღატი, ხე-ჩოსებრ თავისკენ მითლა, სოციალური მრწამსიდან კი არა, თითქოს მისი ბიოლოგიური ბუნებიდან, უფრო კი ეროვნული წარმომავლობიდან მომდინარეობს.

სწორედ ამ უკუღმართმა დებულებამ წარმოშვა დიდი უთანხმოება ამ სტრიქონების ავტორისა რუს მწერალ, წარმოშობით თბილისელ სომეხ ვერნიშევიან, რომელმაც ზაქარია მხარგრძელისადმი მიძღვნილი თავისი რომანი „ამირსპასალარი“ ისტორიული სინამდვილის მეცნიერულ ანალიზს კი არ დააფუძნა, არამედ ობიექტური ფაქტების ობიექტული ახსნის ვიწრო ბილიკს დაადგა, ეპოქა გაბზარულ სარკეში აჩვენა და ფართო საზოგადოების აღშფოთება გამოიწვია. უაღრესად საყურადღებო და საგულისხმოა ამასთან ისიც, რომ მოსკოვში, სამხედრო გამომცემლობაში სტ. ზლობინის რედაქციით და წინასიტყვაობით დაბეჭდილი ეს წიგნი სომხურად არ თარგმნილა და არც სომხეთში და არც სადმე მის ფარგლებს გარეთ სომხურად არ გამოქვეყნებულა, რაც ქართველი ხალხისა და მისი ინტელიგენციის მიერ სათანადოდ იქნა შეფასებული და დაფასებული.

„ცენტრიდანული ძალები, — ვწერდი მე მაშინ ვერმიშევის რომან „ამირსპასალარისადმი“ მიძღვნილ ვრცელ წერილში „რაც მტრობას დაუნგრევია“, — ყოველნაირად ხელს უშლიდნენ ცენტრალიზებული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას. დაეით აღმაშენებელმა სწორედ ამ დიდი უბედურების აღსაყვეთად აღმართა მახვილი და ქვეყნის ცენტრალიზებული ხელისუფლება პარტიკულარიზტული ტენდენციების დაქვეითებისა და მოსპობის გზით განახორციელა... თავისი ისტორიული მისიის შესრულების დროს ბრძენი მეფე მსხვილ და თავკერძა ფეოდალებს ვერ დაეყრდნობოდა. ასევე იქცეოდნენ სხვა ფეოდალურ სახელმწიფოთა მმართველებიც: შაჰ-აბასი, კარლოს დიდი, ფილიპე მეორე, ივანე მეოთხე...

დაეითს ყველა ღონე უნდა ემზარა თავისი ძლიერი ფეოდალური ძალების ტეზად, მათთვის სახელმწიფოს ტეზად ხალხის თვალში, რათა ამ გზით წინ წამოეწია და ცენტრალიზებულ ადმინისტრაციაში დაეწინაურებინა მდამიო წარმოშობის ნიჭიერი ადამიანები, რომელთაც ჭერჭერობით არაფერი გააჩნდათ, გარდა მომავალი კეთილდღეობის იმედისა“.

სადაც არ უნდა იყოს და ვინც არ უნდა იყოს, რა ჩვეულისა და სიმბურვალის სისხლიც არ უნდა ჰქონდეს, ფეოდალი იმის ფეოდალია, რომ საკუთარ სამფლობელოში თავი პატარა მეფედ მიაჩნია, იქნებ დიდადაც, და უშვალ სიცოცხლეს გაწირავს, ვიდრე ამაზე უარს იტყოდეს.

387 წელს ნახარათა შინაგანი შეუთახმებლობა, სიხარბე და ფეოდალური მიხტომ-მოხტომა, როგორც ხალხების ისტორიაში არა ერთხელ მომხდარა, საბოლოოდ იმით დაგვირგვინდა, რომ სრულიად სომხეთის სამეფო დაეცა, ცენტრალიზებული სახელმწიფო დაირღვა და მისი ტერიტორიის ერთი ნაწილი სასანიდურმა ირანმა მიითვისა, ხოლო მეორე ნაწილს გაუმაძღარი რომი დაეპატრონა.

ფილოსოფოსები, ვარსკვლავთმრიცხველები, საფორტეფიკაციო ნაგებობათა ინჟინრები, მემატიანენი და გეოგრაფოსები თან ახლდნენ ლეგიონებსა და კოპორტებს. ასე აღმოჩნდა რომაულ რუკაზე აშტარაკიც, რომის აზიური პროვინციის ერთი პატარა, მოუსვენარი, მტრისათვის ძნელად მისიანდო ქალაქი, ქალაქი-გველეშაპი...

აშტარაკისათვის ლათინური სახელის შერქმევა იქნებ უფრო ადრეც, რამდენიმე საუკუნის უწინარეს მოხდა? „პარალელური ბიოგრაფიების“ ავტორს პლუტარქეს და სხვა რომაელ ისტორიკოსებს უნდა დაევეითხოთ. პლუტარქე ანტიკური ქვეყნების აპოლოგეტი იყო, ამ კულტურული სამყაროს გარეთ მას არც არაფერი ეგულებოდა, რასაც შეეძლო ამაყი რომაელი პატრიცის ყურადღება მიექცია, მაგრამ პონტოსა

და სომხეთის მეფეების, მითრიდატე ეპატორისა და ტიგრან დიდის ცხოვრების აღწერას მაინც ვერ ასცდა და მათი სახელები, საქმენი საგმირონი, როგორც სულმნათი რუსთაველი იტყობდა, სხვა უაღრესად გამორჩენილ ისტორიულ პირთა სახელების გვერდით, „პარალელურ ბიოგრაფიებში“ შეიტანა. ეს რომ ასე არ ექნა, დიდი რომაელი სარდლები, მრავალგზის ტრიუმფატორები, ლუკულუსი და პომპეუსი, მრავალი წლის განმავლობაში მეტ-ნაკლები წარმატებით რომ ეომებოდნენ მითრიდატე-ტიგრანის კოალიციას, ერთადერთ ძალას, რომელსაც ძალუდდა მონათმფლობელური რომის ექსპანსიას აღმოსავლეთში წინ აღდგომოდა, ისტორიის გარეთ უნდა დაეტოვებინა და ხანგრძლივი ომის კოლოზიები, თავის შექსპირს რომ ელოდება, კაცობრიობისათვის სამუდამოდ დაეკარგა.

თუ არ იმარჯვე და სიმტიცე არ გამოიჩინე, უსათუოდ წაგძლევეს ცთუნება, იმ შორეულ, ჩვენს ერამდე მომხდარ ამბებსაც ჩაულრმავდე, გაიხსენო უმავალითო ტრაგიზმით აღსავსე ბედი გმირებისა, მაგრამ ეს მეტისმეტად შორს წაგვიყვანს და მეც სხვა გზა აღარა მრჩება, მოძალებულ ცთუნებას უნდა გაუფელავდე.

ზემოთ ნათქვამს ერთს მაინც დავუმატებ: ვინც ამ პატარა წიგნის მკითხველთაგან მცხეთაში თუნდ ერთხელ ყოფილა და ქვეითად, მანქანით თუ მატარებლით სარკინიგზო სადგურის მახლობლად გაუვლია, ვინმე აუცილებლად დაინახებდა მტკვრის კალაპოტის ვიწრო ადგილს, სადაც წყალქვეშ ხილდათ მიმსგავსებული რაღაც ქვითკირის შენობა ილანდება. ვიდრე ზემო ავჭალაში ოციანი წლების მიწურულს ამიერკავკასიის პირველ პიდროელექტროსადგურ ზაპესს ააშენებდნენ და ტურბინებზე მისაშვებად აქ წყალი დაგუბდებოდა, ამჟამად წყალქვეშ მოხვედრილი ხიდი არა მარტო კარგად ჩანდა, ძველ მოვალეობასაც მშვენიერად ასრულებდა, მდინარის მარჯვენა და

მარცხენა ნაპირებს ერთმანეთთან აკავშირებდა.

ერქვეშული

ქვეყნის წარსულის სამშენებლო საქმეებზე ისე ჩაუხედავი კაცი აბა როგორ წარმოიდგენ, თუ ეს ქვის ხიდი, რომლის მსგავსი საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში უამრავი შემორჩენილა, უხსოვარ დროს, ორი ათასზე მეტი წლის წინათ არის აშენებული და მისი აშენება რომაელთა ლეგიონების მცხეთაში, იბერიის დედაქალაქში, შემოსვლას უკავშირდება.

ლეგენდაა თუ ნამდვილი ამბავი? ჩემი ხელობის კაცს გაუჭირდება ამ კატეგორიულ კითხვაზე დამარწმუნებელი პასუხი გასცეს და სათანადო ისტორიული საბუთებიც მოიტანოს, მხოლოდ ერთი უტყუარი ფაქტის აღნიშვნის უფლებას დავიტოვებ: საგუბრის სიღრმეში ჩარჩენილი უძველესი ხიდი თუ ნახილარი დღესაც რომაელი სარდლის პომპეუსის სახელს ატარებს და თავს გარდასულ დროთა გამოუცნობი შარავანდელი ადგას!

აი, ოშაკანიც, ბალ-ვენახებით გარს შემორტყმული ტიპური სომხური სოფელი, რომლის მკვიდრთ, რაჯი მსახვრალი მტრის შემოსევისა და ქვეყნის აკლების შიში უკვე დიდი ხანია აღარ არის, აქაურობის მოსაშენებლად, სიციოტლის ასაღორძინებლად არც ნიქის ძალა, არც უნარი და არც თავულებელი შრომა დაუშურებიათ. რა იქნებოდა, იმ დროსაც რომ ასე ყოფილიყო, როდესაც ოშაკანისა და სომხეთის დიდი შვილი, შემდგომში წმიდანად შერაცხული მესროფ მაშტოცი, სომხური დამწერლობის შემქმნელი, ამ ქვეყნად ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა, რა სიმალეებს და მასშტაბებს მიიღწევდა მაშინ სომხური ცივილიზაცია, როგორი იქნებოდა მის მიერ შეტანილი წვლილი საკაცობრიო კულტურაში!

მესროფ მაშტოცის სახელობაზე 1879 წელს აგებული ბაზილიკის ტიპის კარგა მონრდილი საყდარი სოფელ ოშაკანის შუაგულში, ოდნავ შემალელებულ ადგილას, მოედანზე დგას.

საყდრის კარიბჭე დღემოდამ ღიაა და ნიშებში სანთლები ანთია. საყდარი, რაღა თქმა უნდა, მოქმედა, წირვალოცვა და ბავშვების ნათელა აქ არც არასოდეს შეწყვეტილა, მაგრამ ასეც რომ არ ყოფილიყო, აქეთ მომავალ ბილიკს ბალაბი მანც აროდეს გადაუვლის, ერის უბირველესი წმიდანის სამარადისო სამყოფელი ყოველი მხრიდან მოზღვაებულ უამრავ ხალხს იზიდავს.

თუ გსურს, სომხეთს, სომეხ ხალხს გულწრფელად და უანგაროდ პატივი სცე, მოწიწებით თაყვანი ეც მესროფ მაშტოცის საფლავს, ვინაიდან ამ დიდი სწავლულისა და მამულიშვილის სახელი სომეხი ხალხის სინდის-ნამუსს, მის მშობლიურ ენას, დამწერლობას, სულიერ თავისთავადობას, მის მიერ მოწამებრივად დაღვრილ სისხლს განასახიერებს!

ღირსშესანიშნაობათა გასაცნობად სომხეთში ისე არავენ ჩამოვა, ოშაკანი რომ არ მოინახულოს და საყდრის საკურთხეველის გვერდით ძირს, სარდაფის სართულზე არ ჩავიდეს, სადაც ნესტიან აკლამაში ათას ექვსასი წლის წინათ დამარხული მამულიშვილი კაცი განისვენებს. უკანა კედელზე ჭარი და სომხური ანბანია ამოკვეთილი, ორი რამ, რისთვისაც ამ ქვეყნის ყოველი ღირსეული შვილი საუკუნეების განმავლობაში საკუთარ სიცოცხლეს წირავდა!

ჩვენ რომ ჩავედით, ვეებერთელა საფლავის ქვაზე მინდურის ყვავილების რამდენიმე თაიგული იდო. ვინ იყო აქ დღეს ჩვენზე ადრე? ვინ მოიტანა ეს ცოცხალი ყვავილების თაიგულები? ჩემებრ სტუმარმა თუ განსვენებულის მადლიერმა შთამომავალმა, მესროფ მაშტოცის დამწერლობაზე რომ გაიზარდა, მით სამყაროს ყველა საიდუმლოს ეზიარა და თავისი ერთი მუჭა სამშობლო სულაც არ ებატარაებდა, რადგანაც, კარგა ხანია, ის ჭეროვან მეტოქეობას უწევს „დიდ მდინარეთა ნაპირებზე დაბადებულთა“, იმათ, ვისაც გვარ-ტომის მრავალრიც-

ხოვნობა აყოყობებს და სხვათა დარჩენა-დამცირების გუნებაზე უყენებს!

— რას იტყვით? უნდა დავუთხროთ მკითხა გვეორგმა, როდესაც საყინულესავით ცივი აკლამიდან ამოვედით და კვლავ საყმველის მჭრჭალი კვამლით დაბურულ, თაფლის სანთლებით განათებულ საყდარში აღმოვჩნდით. — ხომ შთამბეჭდავია?

— არამეტუ შთამბეჭდავი, — მხურვალედ ეუბასუხე მე. — შთამაგონებელიც! შე ვხედავ დროთა კავშირს. აქ თითქოს არავენ არ მომკვდარა, სიცოცხლის ერთი მთლიანი, უსასრულო ჭაჭია!

— ვერ დაგიმალავთ, ძალიან მიხარია, ასე რომ ამბობთ!

— სხვები კი არ ამბობენ? როგორ შეიძლება, სომხეთში, ამ ბიბლიურ და ამავე დროს უალრესად თანამედროვე ქვეყანაში იყო, ყოველივე ის, რაც ჩემი თვალით ვნახე, ნახო და ენა-პირი დაიდუმო! პირიქით, მე სულ სხვა გრძნობა მეუფლება, მინდა, გული ხურჩინივით ყველას თვალწინ გამოებერტყო, როგორც ერთი ჩვენი პოეტი იტყოდა და, რაც შიგ თვალმარგალიტი დამიგროვდა, ქვეყანას დავანახო!

— ღმერთმა გაგახაროთ! ეს, ჩემი აზრით, აღამიანების და მთელი ხალხების ურთიერთობის ერთადერთი გონივრული გზაა. უნდა ვეძიოთ არა ის, რაც გვაშორებს, არამედ მხოლოდ ის, რაც გვაახლოებს. ჩვენი წინაპრები, თქვენიც და ჩვენიც, ყოველთვის როდი მისდევდნენ ამ შეგონებას. ამით ვილაც მესამე ითბობდა ხელს, თან გულში იციხოდა, თქვენ არ გეწყინოთ, კაცმა რომ თქვას, უგუნური არც ერთი არ არის და ასე წინდაუხედავად როგორ უსხამენ წყალს საერთო მტრის წისქვილს.

— რა არის საჭირო, ეგ რომ არ მოხდეს?

— მე თქვენი აზრი უფრო მაინტერესებს, თუ უზრდელობად არ ჩამომართმევთ. ვიცი, ბევრი გიფიქრიათ.

— საკუთარი თავივით უნდა ვიცნობდეთ ერთმანეთს. არასოდეს არ უნდა

დავიყვანოთ ჩვენი ურთიერთობა ობი-
ვატელის აზროვნების დონემდე. ეს
ურთიერთობატივისცემასაც მიგვაჩვენებს
და აღარც ხელი დაგვიწყებს ქაველს
სხვის ბოსტანში კენჭის გადასაგდე-
ბად!

— თქვენ მიგაჩნიათ, რომ ეგ საკმა-
რისია?

— საესებით! ცივილიზებულ ერებს,
ათასობით წლების განმავლობაში ერ-
თმანეთის გვერდით რომ ცხოვრობენ
და უამრავი რამ საერთო და განუყო-
ფელიც აქვთ, სხვაგვარად მოქცევა არც
უნდა შეეძლოთ. მაგრამ ვინ უნდა გა-
აყეთოს ეს? ვინ უნდა დაანგრიოს ხე-
ლოვნურად აღმართული ბარიერები?
საქმეში ჩახედულმა მწერლობამ! საქ-
მეში ჩახედულმა მეცნიერებამ! უპირ-
ველეს ყოვლისა საისტორიო მეცნიე-
რებამ! გასაყეთებელი და მოსაგვარე-
ბელი ბევრია, გაცილებით მეტი, ვიდ-
რე მე და თქვენ შეიძლება გვეგონოს.
საქმეს ყოველთვის არამკითხვ მემამბე
ვაი-პატრიოტები აფუჭებენ, აი, ისინი,
ყოველ გზაჯვარედინზე რომ გაიძახიან
გაუმარჯოს ყოველსავე ქართულს ან
ყოველსავე სომხურსო, რას ქვია, ღმე-
რთო კი მომკალი, „ყოველივე ქართუ-
ლი“, ანდა „ყოველივე სომხური“,
თუნდაც რუსული, ფრანგული, ინგლი-
სური? ნუთუ ისეა საქმე, რომ „ყოვე-
ლივე“ იდეალური და მისაღებია? თუ
დაიკვირებინახათ, არამკითხვ ვაი-პატ-
რიოტი მუდამ იმ ერის საქმეს აფუჭებს,
რომლის მოსარჩლედაც სრულიად
გულწრფელად გამოდის. დავვიფაროს
ღმერთმა ასეთი მოსარჩლისაგან! მას
ყოველთვის ერთი მიზანი ასულდგმუ-
ლებს: როგორმე პატივმოყვარული სუ-
რელით აისრულოს და ბოროტების სა-
თავე არა საკუთარ ეროვნულ სახლში,
არამედ საღაუტო ცხრა მთას იქით ეძე-
ბოს. არა და, სანამ ცხრა მთას იქით
ჩხრეკას დაიწყებდნენ, თუ თავი მა-
რთლაც გონიერ კაცად მიგაჩნია
და სიმართლის თესლის გახარე-
ბა გაინტერესებს, ჯერ საკუთარ სახ-
ლში მიიხედ-მოიხედე. ეშმაკს არ
ძინავს, იქნებ გაწყრა ღმერთი და... მე

ჩემდათავად ოპტიმისტური პუნების
კაცი ვარ, თუმცა გაუწყობიერებულ-
ტიმისტიობა ყოველთვის განაწილებს
ნად ვერ ჩაითვლება, და მჯერა, რომ
ერთმანეთისადმი გულწრფელი, უეშმა-
კო, ძმური, ნათესაური დამოკიდებუ-
ლების წყალობით შეუძლებელს შეეძ-
ლებთ. მაგალითი ძალზე ბევრია ჩვენს
დროშიაც და უახლოეს წარსულშიაც,
რაც ამ იმედის საფუძვლიანობას ადა-
სტურებს. თქვენ რას იტყვიან?

— საჭირო იქნება, ალბათ, ჩვენი
ემოციები ცოდნაზე დაეამყაროთ!

— მეც მანდა ვარ, გვეორკე!

— ვიცო, რომ აქა ხართ. გეთანხმე-
ბით, პრობლემის სხვაგვარად გადაწყ-
ვეტა, თუკი ეს პრობლემა არსებობს,
და რომ არსებობს, ამაზე ორი აზრი არ
არის, შეუძლებელია!

— მაშ, წავედით სარდარაპატისაკენ?

14

სარდარაპატის ბრძოლა 1918 წლის
22 მაისს დაიწყო და ოთხად ოთხ
დღეს, 26 მაისამდე გაგრძელდა. ამ
ბრძოლის მნიშვნელობას სომხეთის
ყოფნა-არყოფნისათვის, მიუხედავად
დროში დიდი განსხვავებისა, ხშირად
ავარიირის ბრძოლის მნიშვნელობასთან
აიგივებენ ხოლმე, ბრძოლისა, რომე-
ლიც დიდმა სომეხმა მამულიშვილმა
სარდალმა ვარდან მამიკონიანმა გადა-
იხადა 451 წლის 26 მაისს ჩრდილოეთ
ირანში. ვარდან მამიკონიანი სასანი-
დური ირანის წინააღმდეგ აჯანყებულ
სომხებს ედგა სათავეში. ამ ბრძოლა-
ში, როგორც ზემოთ ერთხელ უკვე
ითქვა, სომხები იძლიებენ, სპარსთა
ჯარების რიცხოზობიდან უპირატესობამ
თავისი გაიტანა, ბრძოლის ველი ური-
ცხვი გვაშით მოიფინა, თვით შემარ-
თებულმა სარდალმაც თავგანწირვით
მებრძოლ თანამემამულეთა მწარე
ხედვრი გაიზიარა, მაგრამ ამავე
უთანასწორო ბრძოლამ სპარსეთი
და მთელი მაშინდელი მსოფლიო
დაარწმუნა, რომ სომხეთი არ იყო
ის ქვეყანა, რომელიც ქედზე დად-

გმულ შონობის უღელს იგუებდა და ტირანიისაგან თავის გამოსახსნელ შემდგომ ბრძოლაზე ხელს აიღებდა.

მოსისხლე მტერთან ამ ტრაგიკული შერკინების შემდეგ უკვე თოთხმეტმა საუკუნემ განვლო, ავირილის ბრძოლის პერიპეტები კი დღესაც ისევე ცოცხალია ხალხის ხსოვნაში, თითქოს იგი გუშინ თუ გუშინწინ მომხდარიყო და დღევანდელი, ჩვენი თანამედროვე სომხების მამებს თუ არა, პაპებსა და პეპერებს მაინც გადაეხადათ. ამის დასტურია ყალყზე შემდგარ საომარ ზეარდაგზე ამხედრებული, მტრის ურდოების შესაძურად იერიშზე გადასული ვარდან მაგიკონიანი, რომლის გრანდიოზული ბრინჯაოს გამოსახულება 1975 წელს აღიმართა ერევანში. ამით ერთხელ კიდევ დამტკიცდა ცხოველყოფილობა საყოველთაოდ ცნობილ უბრალო ჭეშმარიტებისა, რომ სამშობლოს სამსხვერპლოზე მიტანილი გული მანამ ძვრს, სანამ თვით ეს სამშობლო არსებობს, ხოლო თუ სამშობლოს უკვდავია უწერია, მასთან ერთად უკვდავია თავდადებული შეილის სახელიც!

1918 წლის გაზაფხულზე სომხეთში და მთელს ამიერკავკასიაში ერთობ საგანგაშო მდგომარეობა შეიქმნა. ამიერკავკასიის სამივე ძირითადი ერი, მას შემდეგ რაც რევოლუციურ რუსეთს გამოეყო, ჯერ სეიმში გაერთიანდა და ფედერალური რესპუბლიკის დაფუძნების წინამძღვრებს წაეპოტინა, შემდეგ, შინაგანმა უთანხმოებამ რომ თავი იჩინა, თითოეულმა მათგანმა ცალკ-ცალკე, მენშევიკურმა საქართველომ, მუსავეტისტურმა აზერბაიჯანმა და დამსჯურმა სომხეთმა ეროვნული დამოუკიდებლობა გამოაცხადა და თავისი ეროვნული მთავრობა აირჩია. რუსეთი სამოქალაქო ომის ხანძარში იყო გახვეული. ინტერვენტები ოთხივე კუთხივ მიიწვედნენ ქვეყნის გულისაგან და მის ალყის მარყუევში მოქცევას ლაშობდ-

ნენ. ბრესტში საზავო მოლაპარაკება მიმდინარეობდა. რუსეთის დელეგაციას, რომელსაც სათავეში ჩაუდგინა უდგა, მითითებული ჰქონდა, როგორმე გერმანიისთან ომის შეწყვეტისათვის მიეღწია და, თუ გარეშობა მოითხოვდა, დროისა და რესურსების მოგების მიზნით, გარკვეულ დათმობებზეც წასულიყო. იგულისხმებოდა, რასაკვირველია, ტერიტორიული დათმობები.

კაციქამია ნიანგივით ქეიშაში ჩაფლული, მსხვერპლის მოლოდინში განაბული თურქეთი ამასდა ესწრაფვოდა, რათა ამიერკავკასიის, უბირველეს ყოვლისა კი სომხეთის საკითხი ერთხელ და სამუდამოდ გადაეწყვიტა, და ქეიშიდან ამოძვრა, ჩრდილოეთ საზღვრებისაკენ კბილებამდე შეიარაღებული დაიძრა და გასულ საუკუნეში რუსების მიერ წართმეული ყარსი აიღო.

მაისის ოცს თავზარდამცემი ხმა გავრცელდა მთელს სომხეთში: თურქებმა სახელმწიფო საზღვარი დაარღვიეს, არარატის მიდამოებში არაქსი გადმოლახეს და პირდაპირ ერევანზე მოდიანო. შეძრწუნდა ყველა, ქალი, კაცი, მოხუცი და ახალგაზრდა. თუ ეს ხმა მართალი იყო და თურქებმა არაქსი მართლაც გადმოლახეს, არაქსის ნაპირებიდან ერევანამდე უმოკლესი გზით ქვეითი ჯარისათვის სულ ორი-სამი დღის სავალია, ცხენოსანი ჯარი კი მას ბევრად უფრო ადრე დაფარავს.

ყოველთა სომეხთა კათალიკოს-პატრიარქმა უწმიდესმა გარეგინმა, გვირად ოვსეფიანმა, წმ. ეჩმიადინის საკათედრო ტაძარში პარაკლისი გადაიხადა, ერსა და ბერს საღვთო ომისაგან მოუწოდა, თავადაც საომრად აღიჭურვა და ბრძანა აეტეხათ საგანგაშო ზარების რეკვა ყველა საყდარსა და ეკლესიამონასტერში, რათა ქუღზე კაცი, ყველა, ვისაც კი იარაღის ტარება შეეძლო, სარდლობის მიერ მიჩენილ ადგილზე შეგროვილიყო.

რეპაზ ინანიზმილი

სამაგიდო რეპულებიდან

ხომ ადვილია, — გადმოიღე რვეული და ჩაწერე, რასაც ფიქრად გაივლებ? ადვილია, რა თქმა უნდა. მაგრამ ზოგჯერ დადგება ხოლმე დღევები, თვეებიც კი, სტრუქონი რა არის, სტრუქონსაც კი ვერ ვიწერ. ამოდ ვეძებო ხოლმე მაგიდისთან ქედდაბრილო, ამაოდ ვაწვალებ კალამს... მაშინ ქვეყანა თითქოს განათებულია ყოველის მხრივ, თითქოს დაეარტული აქვთ ზრდილები საგნებს, არის სიმშრალი, სიმშრალე, და არაინ მოითხოვს არაფერს...

შერე, როდის-როდის, პატარა საადრო ღრუბელივით გაიყვანება ზრდილი, ჩაფიქრდება ქვეყანა, ჩაფიქრდებიან საგნები, თითოეული ფოთილი რაღაც კონკრეტული სტრუქციით დაიწყებს თრთილვას, ერთი ამოიღებს ხმას და აყიყინდება უამრავნი. მაშინ უკვე — მოასწარი და ჩაიწერე. სწრაფად, სწრაფად, რადგან უკვე იყო, რომ ამ დღეებს, ადრე თუ გვიან, ისევ მოჰყვება მშრალი ნათელის, მაგრამ მუნეი დღეების წყება.

უქარა. რაღაც შიშვე სიბრაღლით გამახსენდა ო. მე მყავს გაპირებებაში ხმის გამცემები — ზემო დარღული ხეები, ჩემი დათესილი ყვავილები, ჩემგან დაეიდებული წყალი. რას? უნდოდა ყოფილივი მხერობულა... აზრთა, მრავალთა აზრთა...

ახლა მეჩვენება, რომ იგი მიბოყებს მრავალსართულიანი სახლებით შემოგმანულ ცარიელ ქუჩაში, სრულიად მარტო, ჭიარა, და თანაც ისეთი გამომეტყველებით, ან უკვე გისცდა ის სახლს, სადაც მიდიოდა, ან ასე უნდა იაროს გამუდმებით.

კაცი ხანში შედის. ხანშია შესული მისი დაკრძალული მუდღელეც, აღარაფერი აინტერესებს ქალური, მთელ დღეს მიფუშულ-მოფუშული დაღის, სწყველის თავის ბედს, შეიღებს, რომლებმაც „არ გაუმართლეს“. კაციც ველარაყისში ხედავს ისეთ თვალებს, რომელთა გულსათვისაც სიცოცხლე ღირდა. გული აღარ უდგება შინაც. ქდება ავტობუსში ან ტროლეიბუსში, მიყუწულია ფანჯარასთან და გაიფურება ვარეთ. ვარეთ ლამაზია, გასაოცრად ლამაზია ყველაფერი — სახლები, მათი ფანჯრები, ხეები, მთები, ბუჩქები, ბავშვები, ძაღლები, კატები. ისეთი ლამაზები, როგორებიც არ ყოფილან არასოდეს. და კაცი თავს იშვებებს — ეს სილამაზე თუ მოიძებოს მსხვერპლს, — მის აღარ არსებობას ქვეყანაზე...

თ-ი სხვათ-ი პოეტია, იმ რანგის პოეტი, რომელმაც თქვა: შენ, ნისლო, ადგი მთას წადი, თავზე რას შეხერხებო. მისი მიწა და ადამიანები ერთი სიცოცხლით ცოცხლობენ.

კვლავ — ღვანან შთები და იცდიან, ღვანან პატარა სალოცაეები და იცდიან, ღვანან ადი-
შანებოც და იცდიან. რისთვის იცდიან? თუნდაც მარტო ამისთვის — რა ვაქნებენ შედეგად?

ზიზღილი მისი

...იგი ამბობდა:

— ეინ სობის სიძველეებს ვუღმოდგინედ? უშიფრესად ის, ვისაც თავისი წარსულის
გახსენება არ სურს. ვინ დაანგრია ჩვენი ძველი ტაძრები, სიმაგრეები, ბიდეებიც კი? სწო-
რედ იმათ, ვისაც წარსული ჰქვიათი ჰქონდათ.

კვლავ იდიდებული იორი სიზმარში.

ჩვენი სახლის გასწვრივ, წალშიანს ძირამდე, ორ კილომეტრზე მაინც — აზნეილ-და-
ზნეილი ტალღები, სატრიალოები, ვარჯაია შორეულები, ნაბუქებივით ავარდნილი შებენი,
ბერძენები, თქორი...

სულ აქვთ კადვე, ჩვენს გვერდსთან, დგაფენით ამოვარდებიან წყლის უზარმაზარი
ნაფლეთები და დაშლილი, დამსხვრეულნი მიბრიალებენ ფერდობზე.

როგორია? შედამ ამ მფრთხიან ზღვაში ვარ გასასვლელად

— ერთ რამეს გვითხვით, ბებო, და არ გეწყინოთ, რა!

— რაი მეთხვ, შეილა.

— სევედილისა გეშინიათ, თუ არა.

— აბა, შემომხედ, მე უნდა მემშინოდეს იმისი, თუ იმას ჩემი?

რას ვეძებ თქვენს ნაწერებში? რამდენად მაღალია მათში პოეტური სული, ნამდვილი
პოეტური სული, რომელიც ისე თრთის, თითქოსდა, სადაცაა გაიხსნება ეს და გამოჩნდება...
არამწვენიერი შტეი, რომლის არსებობას ყველა გრძნობს, მაგრამ კაცთა მოდგმიდან ჟერ
არ დაუნახავს არავის.

შის ამოსვლა და ჩასვლა ერთნაირი მოვლენებია ბუნებისა. ვაგვანათა მზემ, ინათა,
ინათა, ინათა და ჩაეფარა დედამიწას. როგორც ამოსვლისას, ასევე ჩასვლისას ერთნაირადაა
ამოიზღულა ჩვენივე უხილავი დისკოდან სხივები, მაგრამ რაოდენი განსხვავებაა დილისა
და საღამოს სხივებს შორის. რამდენად ნორჩია, ცინცხალია, ჟანსალია დილის შის სხივი
და რამდენად ყუბი, დაძაბუნებული — საღამოსი.

ვინ თქვა პირველად — „დაღლილი მზე“? რამოდენა გული ჩანს ამ სიტყვებში ადამი-
ანისა!

ისე ეს — კონკრეტული პიროვნებისაგან მიმიზნებელი ღრმდებითი ლექსები. დარწმუნ-
ებელი ვარ, ასეთ ლექსებს ვართად წერენ პოეტები და საშარეულოს სიმშრეალოთ საბე-
აღეწილი მათი ანჩხლი ცოლები.

„იდიოტის ცხოვრება“. უოველი პასაფი ფინალური სცენებისათვის დამახასიათებელი
წყვეტილი სულტქმით არის დაწერილი — თითქოს წამიც და გაჩერდება ძარღვებში სისხ-
ლი, გათავდება ყველაფერი...

ასეც დიემართა აეუტავავს.

არ შემიძლია, რაღაცნაირად ჩემსად ხარ ვაქციო შემიწყვეის ერთი წერილი:

„2 ივლისი, 1950 წ.“

ირტერ მაიზენერს.

ფანეა ვახია

ჭვარტასო ბანო მაიზენერს!

ჩემი დაცოცა ურია (ურსულა) თქვენს სკოლაში სწავლობდა და ახლა ჰევის მტრის ცხოვრობს, — თუკი ეს უკანასკნელი ფაქტი საქმეს არ ეხება. პირველი ომიდან რომ შინ დაებრუნდი, ურია ყოველ საღამოს მე მელიდა, — იქდა მესამე სართულზე რამდენიმე წუთს ბინის კიბეზე და იქ ეძინა. ჩემს მისვლას აუცილებლად იგებდა და იღვიძებდას ურდამდე. ურდამდე კი, ძალიან ცუდია, კაცი რომ მარტო სვამსო, ამიტომ, სანამ მე არ დაწვევბოდი, ისიც ჩემთან ერთად რამე რბილ სამაშვლს სვამდა. დამაწვევდა და მაინც ჩემს გვერდით რჩებოდა, ლამით რომ მარტობა არ შეგტანდა. სინათლეს არ ეკებობდით. მე რომ ღრმად დამეძინებოდა, მაშინ თუ გამორთავდა. თვითონ თითქმის არ იძინებდა. გამეღვიძებოდა თუ არა, სინათლეს მაშინვე ამინებდა. ზომ ზედებით უკვე... რა მშენებერი გოგონა სწავლობდა თქვენს კოლეჯში?

ისე ცუდად ვიცნობთ დასავლეთს, გვეგონია, რომ ანომალიაა ასეთი სათნოება მათთვის.

...რა თქმა უნდა, განუსაზღვრელად დიდია დავით აღმაშენებლის ღვაწლი. მარტო ის რად ღირს, თბილისი რომ დაუბრუნა საქართველოს. მაგრამ დარჩენით ამას, რაიც გნებავთ, უდღესწერა თუ სხვა რამ, მხოლოდ თამარს კი ჰედა წილად ნაბრძოლზე, აღმშენებელზე უდიდესი სულიერი მოსავლის აღება. საბელმწიფო საზღვრების ზრდა და თუნდაც შენება ვერ კიდევ არ ნიშნავს ერის დიდებულებას. მთავარი სულიერი კეთილნათნობების გამოვლინებაა. თამარის ეპოქა კი სწორედ ამგვარი სიკეთითა და სიწველით სუნთქავს. თამარს რომ არ ექცია ბრძოლებით მონახვევი საუნაწინა დიდ სულიერ სიმდიდრედ, ოციოდ წელწადღი მონაგობები მაინც მოვიდოდნენ, და დაერჩებოდით ხმლის ყარგ მხმარებლებად, საქმიანებადაც, მაგრამ არა რუსთაველის პატრონად, რუსთაველი ჩვენი ერისთვის ყველაზე მაღალი, ფასდაუფებელი ღირებულებაა.

— თქვენ მწერალს არ გაეხება — მერხნება უტოს ტომის ქალი.

— აბა?

მხრებს იჩეჩავს ღიმილით.

— ვეტერინარს?

— ოი! გითხარით უკვე?

თერთმეტი წლის რომ გაეზდი, უკვე თბილისში ეცხოვრობდით, დღევანდელ მონტიანის ქუჩაზე, ელდეს მიერულ პატარა ქოხში. ჩვენს მაღლა ზღმა იყო, სახლის პატრონს მოქაყედა მწვანელი, ედგა მზესუმზირაიც, სიმინდიც. ბაღიდან იწყებოდა გორა. იმ გორაზე ასული ეხედავდი შორს წასულ ბორცვებს და ჩაღრმავებებს. ჩაღრმავებებში მინახავს თეთრად ჩაწოლილი ნისლი, ბორცვებზე — გაბრწყინებული თრთული და კორჩხი. ისხდნენ შუბლ-შეკრები რადაცის მომლოდინე ყვაევიც. და სულ მეგონა, რომ ერთ-ერთ ჩაღრმავებაში იყო ცისფერა ტბა, მთლად პატარა, მაგრამ ძალიან ღრმა ტბა. ის ტბა სავსე იყო თევზებით. ფიქრებში და სიზმრებში ვიყავი შემწვანებულ ნაპირზე და ანეკით ვიჭერდი ფარსხალა გრილ თეთრ თევზებს...

მერე დაეკარგა ვრძნობა იმ ფიქრისა და სიზმრისა. დღეს ის ადგილები სულ დასახლებულია. მაგრამ ჩემში დღესაც ისევე არსებობს ის ტბა, როგორც ორმოცდახუთი წლის წინათ. გადატეხილ ძირტყბილასაც კი ეხედავ მის ნაპირას.

ბ ე ბ ი ა — შ ვ ი ლ ი შ ვ ი ლ ს: ი ც ე ლ ქ ე, ი ც ე ლ ქ ე. გაახარე ეშმაკი. ზომ გვეხნება, — აბტი, დაბტი, ბიჭუნა აბტი, დაბტი, რომ ან ხელი მოიტებო, ან ფეხი. ჩვენ ნუ გავიგონებ ნურაფერს, უვლას დაგვითმე გულუბი, დედასაც, მეიც, პაპასაც. გაახარე ეშმაკი. დაგვოცე ჩვენ ყველანი, რომ არავინ გუყვდეს და წაგატყნოს იმ ეშმაკმა თავის შვილებთან. იმათ კიდევ, ეშმაკის შვილებმა, გათამაშონ თოჯინასავეთ. გადაგადონ და გადმოგადონ რქებით აქეთ-იქით. აგადონ მაღლა და ჩამოგადონ. დიდი ეშმაკი კიდევ იქდეს და იცინოს შენზე. გინდა ევა? მაშ მადი და ისევ იცელქე. აბტი და დაბტი. ნუ გუგონებ ნურა მშობლებს, ნურა ყველ ანგლოზებს, წამწამებზე რომ გასხდენ და შენი დაძინება უნდათ. ნუ გუგონებ ნურავის, აბტი და დაბტი, გუგონე ეშმაკს...

...ქალი იყო დაღლილი, იფურცებოდა დაღლილი სხეულით. როცა კაცმა ანტიმისი... ტყუილი ხელი და უხარია, ძალიან, ძალიან მიუჯარხარო, ოღონდ, სულ ოღონდ...
 ზე და კიდევ უფრო მეტი უნიათობა ზედგა ხელზე.

...იგი ამბობდა:

— მე თქვენყენ მოედვარ ზენაარსის ცრემლმოყოლილი წმინდა სამთლით, რომელსაც ნიავი მიქრობს და უმუდროვებ, როგორც შემოძლია. ამიტომ არის ჩემი ნაბიჯები უსწორმასწორო, გაუბედვარი, წუვებილაც კი.

— თქვენი სპექტაკლის პერსონაჟები ჰუმანიტარულ სტრუქტურებს თამაშობენ ტრაგიკულ სიტუაციებში. ეს კი ცნობილია, უფრო მაღალი რანგის იდეალიზირება ადამის მოღვათა შესაძლებლობებისა, ვიდრე რომანტიზმს ახსიათებს. თქვენ გვერთაო, რომ ამოღენა ძალა შესწევთ უბრალო მოკვდავთ? ანდა თუ შესწევთ, აშვარი „სვლებით“ დააღწევენ თავს წუთისოფლის მარწყებზე?

ჩემი ოთახს უკანა ფანჯარა ღიაა. ხანგრძლივი წვიმების შემდეგ მზემ გამოანათა. ფანჯრის აქეთ-იქით ბუჩქნადასული იასამნები დგას, იასამნების წინ — ვარდები. ვარდები სადაცა უნდა აყვავდნენ, წითლად იღებებიან მსხვილ-მსჭვილი კოყრები. ცოტა უკან ორი ტანწერილი მზე უმზიარა აყვავდაცებული. მზესუმზირებს შორის დიდი გულთეთრი კატა ზის და ფილოსოფოსის სიღინჯით მიუფრებს მუ. წყა, დიკარგება, მერე ისევ მოვა, ისევ დაქდება და მიუფრებს, მიუფრებს. მე ვწერ. უფირს ეს კატას?

მოქანდაც ბი მეუბნება: ჩემი სოფლიდან ათას ცხრაას ოცდაათიდანა ვარ წამოსული, უფრო სწორედ — გამოქვეყნული. ახალგაზრდა ვიყავი, ქაფქაფა, რაღაცა ისეთი ვიქვი, არ მოეწონათ უფროსობას, დაქერა მიმინდომეს და გამოვიქვეცი. ახლა აღარც დავდივარ, აღარც არაფერია ჩემი სოფელში, მაგრამ სიზმრებში სულ იქა ვარ, იქა ვარ და შინ არ მიშეებენ. არც მებობლები მიშეებენ, არც დედაჩემი ჩვენს სახლში. აგერ ცოვად მომიკვტავს კარს და ზურგიით მოაწეება შიგნიდან. მე ვეღები ხრიოც გზაზე და ყმწვილივით ვტირ.

გუშინ დაიკძალა დიდად საბრალობელი გ. ა. იყო ლაპარაკი, რომ მამაცურად მოკვდა, წარბი არ შეუხრია სიყვადლის წინაშე. საფლავზეც კარგი სიტყვები ითქვა, თავისებური შეჩობრი იყო გამოშვლულებისა, ცრემლს დერიდა უამრავი მშვენიერი მანდილოსანიც, და მანინ სულ ვეფორბოდი: არაფერია იმაზე კარგი მიცვალუბულისათვის, ორიოდე კაცმა მიაცილოს სასაფლავის მუდრო კეთხეში, რაღაც წაბებტუნოს თავისთვის სამოსგაქვეცდმა მღვდელმა, ჩაუშვან მიცვალუბული მიწაში, იქვე წაუტვიონ თითო ჰქეა და წავიდნენ საქმე-მორჩენილები თავ-თავიანი გზებით. ცოტა ხანში შეშხმარმა ფოთლებმა დაფარონ საფლავის ბორცვი.

ასეთი ბედნეგრები იყვნენ მოცარტი და ფიროსმანი.

ხალხი მოყრძალუბით ვაქცევა თავისი რჩეულების ხსოვნას.

რჩეული იყო ღუკა — შესახედაობით, სახლით (ახლა ის სახლი ძალიან პატარაა ახალ სიბუბეს შორის), კართი, სოფელში გატანილი სიტყვით. რჩეული იყო მისი მუდღეც — კეთილი, ფაქიზი სულის მადლა. რჩეულინი ჰყავდათ ერთმანეთს მიყოლებული შეილებიც — შოი, გაბო, და ზაზა, ტანადები, ხელგამომავალი, სახენათელი. ქერა შოი და გაბო წავიდნენ ომში, მერე — ზაზაც. სამივესი გმირულად დაღუპვის ცნობა მოვიდა ფრონტიდან. ღირსეულად, კაცურად მოკვდა ქერაც ისევ ქარმაფი ღუკა, — შავადმიზნულებულ სიძინდში, მზეზე მბრწყინავი თობის გვერდით. მშვიდად, გაუბოროტებულად მიიძინა მადლაძე, — სულ სამ დღეს იქვე დარჩნო, გვერდზე ეწყო ბიჭების სურათები.

მაგლას ქალებს მერე ფრთხილად გამოხურეს მათი სახლის კარი, დაადეს კლიტი, —

აქნებ რომელიმე ბიჭი გამოჩნდესო, და ის დიდი განგაიანი კლიტე ადევს დღესაც, ოცი წლის შემდეგ.

ჩაბუტბუტული ფანჯრიდან რომ შეგნით შეიხედავ, მოჩანს შევ გამოვხეივანდებოდა ჩანს სამოკაირი და ფეხიანი ლამა, ადელზე მიყრული ეანგისფერი დაღუნული ფოტოსურათები, მავლიაზე — ბელადა და ჭიქა. მავლიასთან — სამი გადათეთრებული სკამი, კუთხეებში — ყუთები, ქვაბები, კოჯა. გზოშიც არაფერს ახლავს ზქლს, წვერები შეხმობიან ვაშლებსა და ნუშებს. ჩაწეულია ჩანჭრევაზეა ღარიანი კრამიტის საბურავი. უძრავობის ამაღლებების მოსდები, შეგნით და გარეთ, ყველაფერს. და ეს ზღუდებულობა, ეს მოყრბილუბულობა კიდევ უფრო დიდი ჭმუნვით გაცემშავს გულს, ვიდრე ყუშმბართ აფეთქებული საბლი...

ღისის ტბა. უბერავს ძლიერი ქარი. ტბის ტალღებს დაუმზერვეია აქეთა ნაპირის ყინული, ის ნამსხვრევები აწუღებთან და აწუღებთან მიწის, დვას ვაბბული ჩხრალღი. იქით ნაპირას, ლაქაშებთან, საიდანაც უბერავს ქარი, ყინული მთელია, ღისისა და წოდორეთის ზემოთ დღეს თოვლი, მთები შებურღლია მყვრივი ჭუფრი ღრუბლებით, ტბაზე კი მზეა ჩა მონათებული, ცივი მზე. გაშიშვლებული ვერხვების აენწეროებზე სხედან ვვაგები და ჭიუტად ეგებებთან დახუტული თვალებით ქარს.

მოიყვანა მალაშა სასიამოვნო გარეგნობის ქალმა 8-9 წლის ბიჭი. უფურებდნენ ტბას, ტალღების თამაშს. შესცივდათ, ადგამდნენ. ქალი იცინოდა წამოფარებულ საყელოში, წავიდნენ. გაიქცნენ.

მე ვიდექო კიდევ არაგა ხანს.

მერე მეს წამოვედი. შინ მოვქებნე და წავიციებე ი. ბუბინის „მადრიდი“.

„ციხარა“: „გურამ ჩიქვლიშვილის ხანმოკლე მოღვაწეობა წინამორბედი ლიტერატურული ეპოქის შემოქმედებითი იმპულსებისაგან დასული ტენდენციითა უარყოფის გზას უკავშირდება...“ „მოთბრობაში „უსასველო უფლისციხელი“ ერის ისტორიასთან ერთად დამარბული სულიერი სიგანძურისათვის თვალის გადაყვებასა და წარსულის სურათების გაცნობიერებულ ქმედებაში გადასვლას პროცესისა დახატული“...

როგორ არ შეგიაყრობს სევდა როგორ არ უნდა მომკიდო ზელი ასე მებტყველი და არ აქვენო: ეს ზეა, ეს საბლი, ეს მესერა, ეს წვალი, ეს ზალახი...

დაქრალვა. ტანქული, შებოტილებივით მკაცრად თეშეაყვებული ქართველი ინტელიგენტი ქალები. მალღდან დამგალობთ შაშვი. უნდათ, და ისიც კი ვერ გაუბედავთ, თვალებით მოქებნონ ის შაშვი.

ველაფრის ლექსად ქვეა როგორ შეიძლება, ძმებო!

...იგი ამბობდა:

— აი, ყველაზე მვეთრად რა უნდა ჩაუნერგოთ პატარას: ლოკინში რომ წეები, თუ წუთით მაინც შეგიაყრობს ფიქრი, — საღღაც ვილაყას სიყვ, საღღაც ვილაყას ენატრება ლოკინი, საღღაც ავადმყოფი ფრინველი ანკალავს ზეჩქის ძირას, ანდა ცხოველი წმუტრნით ილოყავს ჭრილობას, — უკვე ნამდვალი ადამიანი ხარ.

ო, ეს გზის პირის ბებერი, ქმუხი, ნაყჩვანი და ტოტბნალეწი ხეები! რამდენი უნაზავთ, რამდენი სიმკაცრე! რა შეჭირვებულება მათი სხეულებში მავრამ სული მაინც რანაირი ზეინით აღის ბოლმე ზევით. ნახეთ გაზაფხულზე მათი ფოთლების მზისფერად ამღვლეა კვირტებიდან, უმწვენიერესა სიყოცხლე!

მამა და ქალაშვილი

ოქტომბრის მიწურულის მზის ქვეშ, ნასთველის მოთენთილ ფერებში, უსაქმრობით მიყრებულ სოფლის პატარა საღვურზე, თახთახით, ერთოვით ჩერდება ცისფერი ელექტრომატარებელი. გზის იქით, წითელსახურავიან საბლთან ყვითლად ჩაგვბებულ აყავიებიდან გამოდის ყავარქენსდაფრდნობილი თეთრი ბერიაყი — ბუთრი ფრიალა ქუდიო, თეთრი დამ-

ვეხული ხალხით. წამოღწეული, თვალბზებელმორდილებული იყურება მატარებლისაკენ. გამოვი შევოსანი ტანწორი დედაბერიც. ისიც ხელს იმრდილებს, ის თითქოს უბრალოდ უბრალოდ ხისმოყვარეობით. მატარებლიდან კი მათვე წაე ტანსრული, კარგადრაცხული. მისი ხელისაგან ოდნავ გვერდზე გადახრილი მიდის, მიაღივლივებს მზისფერ თმას, მზისფერივე კაბის თხელ კალთებს, ღიმილს მიიფენს წინ.

ბერიაცი თვალებიდან იცილებს ხელს, ენერგიულად სწევს შალა და იმ, შალა, აქანებს, აფართოლებს. ასევე აქანებს ხელს მატარებლიდან ჩამოსული ქალიც.

მატარებელი კი მიდის.

დედაბერი შალააწვეულ ხელში ევიდება ბერიაცს, რაღაცას არივებს. ბერიაცი უფრო ენერგიულად იწვევს ხელს, ადვილზედაც კი ხტის, ისმის მისი ხმა:

— აივე!..

ესეც სიზმარი:

საღამოს შწებრში, ხშირად შემომდგარ შვე კვალში, შვე შალა სიმინდებში, საშინელო ჰმაერთი, ყვლოთფგლოთით მიმორქელოდა სპილოთა და მარტორქათა შვეი ლაშქარი. ქშუონდნენ, ბრაილებდნენ, ლეწავდნენ ყველაფერს. აღამიანები ვიპლავბოდით ჩაღრმავებებში, იქაც ძაღვაგებდა მიწა. იღვა ეეება, ხშირტორტება, ცადაგრავნილი ჩვენი კალის ვენახის კაალი და აწყდებოდა აქეთ-იქით, გაეშეებული იგერიებდა ქარიშხალსა და ნადირთ. იგელო იყო ვრა-თადერთი ჰვენი იმედო, ჩვენს მავივრად ის იბრძოდა, ის შეპბლაოდა შალა ღმერთს.

შეღვესე კრელი უძილურს უთქვამს — დარდის სავალი გზა-ბილიცი ვარო.

ჩაყდები საღამო ხანს „ბირთაზე“ გამოსულთა შორის და ვისმენ სანიადაგო სოფლურ მასლათებზე. კაცები ლასარაკობენ დალილინი, უეშოციოდ, ქალები — პირიქით, გზნებით, გაკასხებითაც. კაცები იყურებთან თითქოს სადაც შორს, უსასრულობაში, ქალები — აბლოს, დიდი-დიდი თავისი ეზოს, უბნის ან სოფლის ფარგლებში.

გაიღვებდა, დაიქუებდა გაზაფხულზე სამხრეთისკენ და ბეზიამეში ნინო შვებით გადიწერდა პირყვარს, — ყავებთისკენ ქუბს, გაადარდება, საქართველოს პური აღარ გაუჭირდება, შვილო.

ჩანს, არ გამქარალა ჩემში ჩვენი წინაბრების შემაჭირებელი ფიქრი, — არავითარი ინფორმაცია ისე არ მიხარებს ვულს, როგორც ისა რომ ჩვენს ქვეყანაში პურის კარგი მოსავალი მოდის.

ეწვია კახელ სიმაშრს სიძე. სიმაშრი ქვევრში იფდა, რეცხავდა. ამოვიდა, სიძეს გადაულოცა კრახინის სარკები. სიძემ ვაიყვირა: — შე ქვევრის გარეცხვისა რა ვიცი, კაცო! — მაგას რა დიდი ცოდნა, უნდა, შერლო — მიუგო სიმაშრმა, — ჩადი და უბახუნე. შე შენ გეტყვი, სხვათა ადგილებში გადახეულ-გადმობხალო!..

სწვევია სონა ძალის ჩვენი ძალი ბოთა, ზის აივანზე, ხელებში შეკუტრებს სონას. სონა რაღაცას ნაყვს ფილში და თან ბოთას ელამარაყება:

— რას მიზიხარ და შემომყურებ თვალბზებელმორდილით აგე, ჩვენი ციგანა, ვაიდა დილას, წაუძღვა საქონელს ტყეში და ეხლა იქ არის კობრად, დასეირნობს და დაბტის თავის ნებაზე, თანაც საქმეს აკეთებს, საქონელს არ უშვებს ფლატებებისკენ. შენ კიდევა ჰგდინარ ეგრე მუქიოდ. წადი, ვენახებში მიიწე ვადადი, ან ღორე იქნება, ან ქათამი, გააგდებ, სუ ეგრე უნდა იყდე და ისუქო ფერადებო აი, ჩაიტბტე შენა, ეითომც არ გესმის ზემო ლამარაგი. ძალიან კობრად გესმის ყველაფერი, მაგრამ გარყვნილი ხარ, გაფუტებული, უქნარა, და ეითომც არ შესმასო არაფერი, ზიხარ და უსინდისოდ შემომყურებ ხელებში. კარგამ პატრონმა უნდა ჩამოხბას წყელი და დაგიდოს თუდაფირა, მაგრამ პატრონებოც შენა გვეანან, არ უნდათ თავი ატოიონ რამეზე. აი, ჩაშვი, კუდაც რომ არ აყენებ, ისევე შე შეფერები...

გარკონული

ბიზნისური

სოფლიდან დაბრუნებულ, იქორ ამბებს ვუვყავი შეიღწეულმა: ბიზნისურმა
 — გავიღო გუშინ იქრის კალაში. შეპომხვდა ჩემი ნაცნობი შელა. მივესალმეთ ერთმანეთს, მე ხელის აწევით, ის თათის სურთან შიტანით. — როგორა ხარ-შეთქი, შელაკუდო კაცო? — კარგად, კარგად, ცოტა ფეხი ა მტყვით. — რატომ, კაცო! — კუნლის ეკალი შეშერტო, კუნლის ეკალი ხომ ძალიან ფინთია, გამოვიცალა, მაგრამ მაინც მტყვით. — ნუ გეშინია, გავიღისაშეთქი, — ვანუგეშე მე. — გამოელის, ამა რა იქნებაო! წაიღია პატარაზე ცოტა კოქლობით და მომიბრუნდა, — შეიღწეულები როგორა გუფისო? — იცნობ-შეთქი ჩემს შეიღწეულებს? — როგორ არ ვიცნობ, საღამოს, აივანზე რომ ვაბშობთ, მე მესერის იქოდან გიჭეროინებთ და ვიცი, თქვენ რომ ეხევეებით, ჭამეთ, ჭამეთო და ისინი არა ჭამენ. ერთი ჩემმა შეიღწეულმა გაბედონ ეგეთი რამეო! სხვა დროს რომ წამოხვალ კალაში, ისნიც წამოიყვანე, ერთი რამე უნდა ეაჩვენო. — მე მაქვენამეთქი, მელუკაე, ძმობილო. — არა, შენ არა, პატარებს ეაჩვენებო ამა, კარგად მოიქეცით, დედა არ გაბარაზოთ, რომ შეორე წასვლისას თქვენც წაიყვანათ. ის მელია ალბათ ყოველ დღე დაგველოდება. შეიღწეულმა შეიღწეულ თანა ჰუფის. სხედან კობტად და გამოქუტრებენ ჩვენს გუფს...

ბიჭები მისმენენ და მერე როგორ! გადმოკვირებაზე აქვთ თვალები. შოდი და ნუ დაუწერ ამთ ცხოველებზე.

სასაფლავის მახლობლად მცხოვრები ოთხი წლის ბიჭი, რომელმაც ნახა შეიღწის საფლავზე შოტირალი დედა, შერბის სახლში და შეშინებული შესძახს ხან ერთს, ხან მეორეს:

— ის ბავშვი კარგი იყო და მაინც მოკვდა ის ბავშვი დედას ყველაფერს უგონებდა და მაინც მოკვდა ის ბავშვი თაფლივით ტბილი იყო და მაინც მოკვდა გესმითო!...

ტყე-დიდი ცეცხლი. ცეცხლთან შეღწეულები, ტყის მცველები და ჩვენ. ერთი ტყისმცველი ყვება ტყით ხელში:

— სპარსელებმა, თათრებმა რა, ვაზს ხო სპობდნენ, შოლიანად უნდა მოეპოოთ, საცოკო ვაზს დანიშნაბდნენ, პატრონებს თავებს სჭრიდნენ. დაადებინებდნენ თავს კუნძუ და მიდი. ვაჩრეს მიწის პირიდან ეს ლეთის მცენარე, ჩვენი გამბარებელი, კაცებისა. ბოლოს ერთ კაცსლა უპირეს. იმასაც დაადებინენ კუნძუ თავი, მაგრამა, სანამ თავს მოსჭრიდნენ, იმ კაცმა ერთი გრძელი ვაზის რქა ჭამად შეშოირტვა შარვალზედა და, რო დამარხეს, როგორ დამარხავდნენ, ხო იცით, ორ ხარისპირზე წაუერიდნენ მიწას, დამარხეს, რქამ გაიხარა მიწაში და ისევ ამოვიდა ქვეყანაზე დალაკცილი ვაზი, ისევ დაისხა დიდ-დიდი მტევნები ჩვენი შტრების ვიბრზე. ძალიან ვიბრობა იცის, ვენაცვალეთ დაბრეცო ძირში ვაზსა, ძალიან...

დედაბერა:

— ქალისთვის, შეიღწე, შეუხედაობა კიდევ არ არის ისეთი უხედაობა, როგორც უნიჭობა. უნიჭო ქალი თავის სიცოცხლეში ვერ ისწავლს ვერც ქსოვას, ვერც ვერცას, ვერც რიგიანი კერძის გაკეთებას, ვერც ვერაფერს ქალურს. მთელი სიცოცხლე კი სულ სტევეზე იქნება გაბუტული, თითქოსდა ისინი იყვნენ დამნაშავენი მის უმჯინსობაში.

პარალ-მასში ჩვენი მინდვრები გაედენთილი იყო ქინძის სურნელებით, მაისის ბოლოს ავადვებოდა პერი, იუნისში მწიფდებოდა მარწყვი. ამთ სურნელებს რა შეედრება ქვეყნად! სად არის, სად წაიღია ყოველივე ეს? სად წაიღია ვანის მზესახანი, კურდღლაობა, ზღვა-საითი ღელე! უფრო ბერი ხომ აღარ მიმოაქცევა ნიაზე ადრინდებურად! სადღა ისმის მწყურების „ქვიტირო“, ან მშვიდი მწყურჩიტების ჭყრიალი, ან ლურჯი ყაუაუების ყაუაუ! პერბილიდებმა მოსპეს, მანქანებმა დაფრთხეს, ბოლმა ჩაახშო ის სიღამაზენი და სურნელებანი, მშებო!...

რა კარგი საქმე გეკონდა პატარობისას სოფელში! ვასცევიდებოდა თუ არა ფოთოლი ხეებს, დავიწყებდით საფლავის ტრას. ეჭრდით იერის კალაში წითელი ტირიფისა და ჩოქლა ვერხვის უწმინდეს წველებს, თუ ყვიოვლ ტირიფს ზადავეცრებოდიო, იმას ხომ არავფერ სჭობდა. მაგრამ ყვეთელე ტირიფი ძალიან იშვიათად იხრდება ველურად, ის უმთავრესად ვილაკებს უდგით ვენახის ბოლოებში, ღობის ძირებში. საფლავს „ხელებად“ ვერავ-

დით, თითქმის ბელი ორი-სამი მუცა იყო, დიდებისა — უფრო დიდები. მოვარკვებდით რუ-
ოცათ „ხელს“ (დღეს ორი „ხელიც“ რომ მოგვეტრა პატარებს, ესაუ კარგი იქნებ და ჩვე-
ნარჩადლით მიწაში. იქ იყო მთელ ზამთარს, კირჩხვლებში, თოვლში გაზაფხულში, ცივიც დღე-
კაენებისა, ამოვლებდით, — ისევ მთლად ნელს, უფრო დარბილებულს, — წაიღებდნენ
დიდები ვენახში, ჰყვალდნენ ვაზებს მიწისკენ დახრილები და გვიკებდნენ მარჯვენას, — ვ.
თქვენს მარჯვენებს ვენაკაულთ, ბიჭებო, რა საყვალეი მოგვიტრათ, რა საყვალეიო ჩვენ, პა-
ტარა ბიჭებს, ეს ქება ძალიან გვიანმოვუნებდა. თითქოსდა გუშინ იყო. ვენახების ბილიკები
შეშფაანებულია, კაცები ჰყვალავენ, იქიდან ილოცებიან, ჰვენ კიდევ უღაგართ იმ მწვანთან
ბილიკზე, გაზაფხულის მწეში, და ვიღიმებით მორცხვად. მერე გაერთიანართ...

5. ა.-ს ნამზობიდან

აი, მე კიდევ რა მახსოვს მთლად ნათლად. გაზაფხულია, კარგი, თბილი დღე. ჩემი და
და ჩემი სიბუ საბოსტნის ბარავენ. მე პატარა ვარ, ჩემთვის ვიზიჩქნები, კომპოსტის ძირებს
ვგაღვ, დავევიდები, ვიწვევ, ვიწვევი, უცებ ან მოიგლოყება, ან მოტყდება და გადაყვარდება
უკან. — დანებე თფი, გოგო, შეგ ძირებს რა დაგლოყავა უწყლომ მე თავს არ ვაწებებ. მაშინ
დამიძახა ჩემმა სიბემ, — მოდი აქო. მივედრ. გაშალა ღურჯი წინსაფარი ძირს, ამოიღო ბა-
რით ერთი დიდი ბეღტი, დადო იმ წინსაფარზე, გაახვია კობტად და მიიბრა, — ჩადი აგერ
ქვემოთ, სოლომონა ძიაა, ახვენ და ჰყოზე, — ამ მიწაში ვაზი იხარებასტოქო წავედი სულ
სირბილათ, მივედი სოლომონა ძიასთან, ვახვენე მიწა, ვასინჯა, თითებით გაზილა, დაყნოსა,
შბრები ააჩუჩა, — მე ვერ გეტყვით, შეჯლო, აგე ქვემოთ მოღრეკილია, იმას აჩვენეთ, იმას
აუტოლებდალ ველოდინებო. ჩავედი იმ მოღრეკილთანაც, ვახვენე მიწა. იმანაც — სრისა, სუ-
ნა, დააფენდავა, დაფშენა, ბოლოს მიიბრა, — მე მეძნელებდა რამის თქმა, აგე, შეილო, ზე-
მოთ ლომადე მუშაობს, იმას აუტანეო. წავედი, ძლივს ავედრ, ვახვენე იმ ლომადესაც ის მი-
წა. იმანაც დიდის თაქდაჭერით სინჯა, ფშენა, მერე მიიბრა, — კეიოურს უნდა აჩვენოთ, —
აველვალავა, გაიხვდა. — ჰო, კეიოურიც აქა ეოფილა. დაუყვე ვერე ბილიკს, კერანჩხების
იქით რომ ვახვტა, დაინახავო. წავედი. შემომხვდა ჩემი მეზობელი პელია, ერთი ძალიან კა-
პას ქალ. — საღ მიხვალა, გოგოო. ვუთხარო, საღაც მივედიოდი. — მომეცი ეგ მიწა აქოო.
გამომართვა და მოსრიოლა, დაბერტვა წინსაფარი და მომაწოდა, — ამოდენა გოგო ხარ,
რით ვერ უნდა მიხვდე, რომ გამამიწუნებენო. „გამამიწუნებენო“ და ავტებე ტირილი და რა ტი-
რილი გულგახტოქილები ჩამოცვიოდნენ ჩემი და და ჩემი სიბე. იცინოდნენ, იცინოდნენ... მე
კიდევ ვგორავდა.

ოო, ნეტავ იმ დღეს, გენაცვალეთ შეჯლებო, რა ადვილად და გულისმობობით შემეძლო
ტირილი, ნეტავ იმ დღეს...

ერთი ფშველი ქალი მიყვებოდა: მამა ავადმყოფი მყავდა, შეშის მოტანა რომ დაგვეი-
რდებოდა, დედა ურმის კოფოზე მამას დასუამდა, საბრეს იმას დააჭერინებდა და ისე გავი-
დოდნენ სოფლიდან. ტყეში დედა სჭრიდა შეშას, ას უდებდა ურემზეც. მამა ცოტაზე თუ
წააშველავდა ხელს. რომ გამობრუნდებოდნენ და სოფელს მოუბლოცდებოდნენ, დედა საბ-
რეს ისევ მამას შისცემდა, თვითონ დიდ მანძილზე ჩამორჩებოდა, ეთითმდა მარტო მამას მო-
ქონდა ოქაბისთვის შეშა.

მიანახავს, რა ენით უთქმელი მწუხარება ეხატა ბოლო წლებში დემნა შენგელიას —
„ბათაქეისა“, „ციციკისა“, „ოროველისა“ და „მორდუს“ ავტორს. მე მაშინ მიაოცებდა ეს
მწუხარება.

..და მაინც — მწერალი უფრო უნდა წაგავედეს მწირს, რომელიც ბრძოლის ველზე და-
დას და წაღულებს უხვევს დაჭრილებს. ეს მწირი, თვითონ გადამტანი ათასგვარი ქირ-ვაარა-
მისა, თვითონ სიმშვიდით რუგვშს უნდა უნერგოდეს სულატყეებულებს, ათობდეს შეცი-
ებულთ, აყურარებდეს, მიწისკენ ეწეოდეს აზღვეებულთ, აპარამებულთ.

შევეურებ ჩემი ბავშვობის საოცნებო პედიას სერს. როგორ მენატრებოდა, აესულოფი
სულ მალდა და გადამხვდა იქით როცა ეს შევიძელ, უცე წამოზრდილი ბიჭი ვიყავი, მგ-
რამ მაინც მამოფრად განვიცადე მთებისა და ტყეების სიზრავლე. აბლა, დიდი ხნით ვაწო-

რების შემდეგ, დაპატარავებულად, გაღუუტულად, დაბეჩავებულად შეტყუება სერა მისად ნაღველი აწვეს, შტაბი ნაღველი, ყველაზე საშინელი ნაღველია შორის. ეტყუებულნი

— ვისა, ვისა, მავთი მივეც გოგო? პურს რომ საგანებოდ მლაშეს ნაღველი მსხვერპლს ბევრს დაგვალვინებს და მალე დავძლებითი მავთი გასამბური გოგო შევს მე?!.

აი, რა. მკვირხლად, რა მოხდენილად შეტყუვლებს საბა: „ერთი აქლემი და ერთი ვირი, და დაღვრული, დაშობილდენ და პატრონს გაეპარენ“.

„თავრიდან მოხანს ვახუნებელი, ვამბარი თამბაქოს ფოთლისფერი თუნუქის წვეტიანი საბურავები. მალდებიან, დაბდებიან, პირამიდებივით იზღარბებიან და საღდაც ქუჩას ბოლოს ცალკაღველებიან“.

აქ რადგან სწორი, მხატვრული თვალსაზრისით ზუსტი არც „ვამბარი თამბაქოსფერი“, — ათათასში ერთი კაციც კი არ გაიფიქრებს, მწვანე თამბაქოზე ლაპარაკობენო, თუ ვინმე იტყვის „თამბაქოსფერი“. არც ეს — „პირამიდებივით იზღარბებიან“, — სად, რანაირი პირამიდები შეიძლება იყოს ერთმანეთში ჩაბლართლი? სიტყვა „ხლართვა“ ხომ უწყსრიგო მრუდეებს გულისხმობს? პირამიდები შეიძლება ერთმანეთს კვეთდნენ, თუ ჩაბლართებიან, მაშინ პირამიდობა აღარ ეთქმით! არც ეს — „ქუჩის ბოლოს ცალკაღველებიან“. ზენ ხომ ფანჯარასთან ედგაართ და იქიდან გადაეფიქრებოთ წინა პლანზე „ჩაბლართელ“ სახურავებს, სად იყო აქამდე ქუჩა? ან „საღდაც“ დაუცალკავებია რა აღქმა?

არასოდეს არ უნდა დაგვაფიქედეს, მაღალმხატვრულობა მაღალი დონის სიზუსტეა მხოლოდ.

„არ გეჩვენებთ, რომ მოხუცებზე, ბავშვებზე და გიფებზე წერა ერთგვარ სპელდაციად იქცა? დღეს უკვე ძნელია მათი შეშველობით შეახსენოთ კაცობრიობას საუკეთესო თვისებები... დღეს ხალხზე უნდა ვილაპარაკოთ, ხალხზე ერთად აღებულზე, ხალხზე ერთად თავშეყრილზე, ხალხზე ერთად გალიზიანებულზე“...

ხოლო თუ მწერლობა მატოვებს ბავშვებს, მოხუცებს და უმწიოებს, იგი მოსწყდება მიწას, ვათარცა ანთეოსი, და დაეარჯავს თავის კეთილშობილურ ძალას.

იამონელები, დიდი ცივილიზაციის და კულტურის ხალხი, დღესაც აღტაცებული მოყრდამებით ხრიან თავს აყვავებული აღუბლების წინაშე, როგორც ათასზე მეტი წლის წინათ. მათ ეს არ „მოხებრდიათ“, და არც აღუბლებსაგან მოითხოვენ სხვა რამეს, გარდა ჩვეულებრივი ნაწი ყვავილებისა, არც თავიანთი თავისაგან — უბრალო ადამიანურ მგრძნობელობაზე მეტს.

„რევან ინანიშვილი... გვიბოლავს ის დიდი სიბო, ადამიანური სიყვით, რაც მწერალმა სტრიქონებს გაყოლა, მაგრამ ზოგჯერ ჩნდება ფიქრი, რომ მან თავის დიდ შესაძლებლობას თითქმის განგებ შეაკეცა ფრთები — უარყო, როგორც წმინდა ეპიკური, ისე კონცეფციურა პროზა — უარყო გმირი — დიდი ვნებების, წუხილის, ოცნების ხატი... ამის დაწერისას კრიტიკოსს წინ ედო „უფსკრული ქალაქი“. ეს პატარა მოთხრობაც კი უცონცეფციო ყოფილა მისთვის. უთუოდ უკონცეფციოა ტავტოვს ლექსიც:

«На песчанном белом берегу островка в Восточном океане, я не стирая влажных глаз, с маленьким играю крабом».

ზნიერი ქალი — გუნებაგადაწყვალებით:

— ძუბუ-მკერდს ვერ უპოვი, ქალი, მაგან რა სიმშვიდე უნდა ჩამოგდოს ქმარ-შვილში!

თავმჯდომარე:

— ხე, იცი, როგორც არის წყლის საქმე ზვეთან. ყველამ საუთხად გაიყვანა, წყალს კიდევ — კლებულობს და კლებულობს. ხანდახან კვარაობით ვეღარ აღის ზემოთხანდაც უამრავი მამულს მამულს დაღის ვაბა, ვეღარღებ, — ნუ გავით მოშვებული ონკანებზე დასაწყისსადაც, პასუხისგებაში მიგვემთ, მაგარამ ვინ მიგდებს ყურში დღისითაც რომ დაეცეტილი მოგაბეწონ, ჩემ სენს დაიყარან ხოლმე შორიდანაც, დამით მოშვებენ სულ ბოლომდის და მიდის ზვე-ში თქრიალით. რათა ახლა, არ იკითხავ? რა ჩამოცივდესრო გამოვიდნენ, შეუშვირონ კვიტა და ცივი დალიონ. ერთი კვიტა წყლისათვის ას ვედრო წყალსა დვრიან, მეტს. ერთმანეთს ვერაფერს ეუბნებიან, არ უნდათ, რომ ერთმანეთს აწყენინონ და მომადგებიან მე, — თავმჯდომარე ხარ, თუ რა ჩემი ფეხები ხარო მართო მე კიდევ რომელ ერის მიეწვდები, კაცო! გავიგვრავებელი ხალხი ხე გავიგვრავებელია, აღიანთ ბებერი ხე იცი, მართო თვითონდაც, შინ, თანაც თითონაც ნახევარი აშუშუკა დარჩენილი, ონკანი უყვინია, აი, დღისმხანებრიანი. ჩაივილი, მოუთქრიალებს წყალი, შივლა მე დავყებამ, ვერცხვი, — ბებო, სოფელს წყალი უქრის, ზემოთხანდაც წვეთ-წვეთი ენატრებათ, ნუ გაქ გამოუღმებთ მოშვებულიმეთქი! გიყურებს აესე, ოდნავგაღრევილი, არც ხოს გეუბნება, არც არას. ამოვივლი და, რასა ეხედავ, ისევ მოუთქრიალებს, თანაც უფრო მეტად. დავუკებაც ისევ, ახლა დავემუტრები კიდევ, დაგაფარებ-მეთქი. ისევ არაფერს ამბობს, არც არაფერი ეტყობა სახებზე. ჩამოვივლი ნაშუადღებზე და ისევ მოუთქრიალებს. აბშიც აუყვინადი, — შენა-მეთქი, მამა-მუნებ-მეთქი?! მამინ რა? მეუბნება, გაიგე?! შილში რაა დამწყვეთელი წყალი, მეცოცება, შეილოთ, ცო-ლო, წყალით გეხსის, კაცო! მე არა ვარა-მეთქი ცოლო, დღედაღამ რომ ვაყვლები-მეთქი, ბე-ბო?! შენ შესაყოლი რა გაქ, მშვენიერადა გაქ გადამრგვალებული კისერიო! ოთხმოცისაზე მეტისაა, კაცო, ტვინი კიდევ — ფიი... საითა აქვს მღერცილი, გაიგე!

ვერც დაჯარაშებ, საქმე საქმეზე რომ მიდგეს. — ზემი სამი შეილი შავისთვისა წვანან რუსეთის მონღერაბშიო? — თუპარაღდება თვალები. გამოებრუნდი და წამოვივლი საუთხარ თვის წვევლითა, მეტი რა უნდა შექნა...

ძალდა ვარ ქვეული და ძალდაც არაივნი მაგდებს. კისერი კიდევ — რა, დამადგებთთვე მაქ ეგრე, აბა, დედაჩემსა ჰკითხეთ, თუნდა დედაჩემსა, თუნდა ძალდაჩემსა...

გეშინდა ბერები აყელდნენ აქვე, ზვენიდან ხუთასიოდე მეტრის დაშორებით, კვი-რასკოველის ვორახზე. კიოღნენ ყოჩაღად, რამდენიმე ვართად. წუხელაც აყელდნენ, ოღონდ ებლა ლამუანის ვორახზე. რამდენი ხანიც, აღარც ზვენი და აღარც ძალღებს ტურების კივილი არ გავაჯვინია. დავიფდნენ ძალღებში. ზვენი კი რაღაცნაირად ვზეიმობდით, რაღაც იყო ძა-ლიან კარგი ამ ტურების კივილი. მაინც რა, ყველაფრის განწყობებელი ინტელექტუალებიო? დედაჩემსა კვლავაც ცოცხლობს თავისი მრავალფეროვანი ტრიაბულით.

პოეტები, მათ შორის ჩემნაირი პროზაიკოსი პოეტებაც, ყოველდღიურად იტანჯებიან ერთი რანს შევარძნებით: წუთებად და წამებად ათვლილ ზვენი საუკუნეში ისინი ვერ შე-შაობენ სტაბილურად, გვეშინან, დადიან, დავალიობენ, და მხოლოდ მაშინ მიეცდებიან სა-მუშაო მაგიდის, როცა შხა ლექსი, ანდა ნოველა ჩაწერასად მოითხოვს.

სულ სხვაა რომანისტი. რომანისტი დილით დანიშნულ დროზე დგება, მიუხედავად მაგი-დის და შეუდგება თანაზომიერ მუშაობას. ყოველდღიური ნორმის შესრულება მას კარგ ხა-სითაზე ამოუფებს, ეპოქის რიტმში ზის.

სრულიად გამორჩეული სახეებიც აქვთ ქრიაში რომანისტებს.

ზის ქობსდაყრდნობილი ოთხმოცდაათის წლის გლეხაიც და მოკატებული თითის მიშ-ვერით ამბობს:

— აი, ჯერ ხომ ბაღლია ეგა, შეიძლება ისეთი სიტყვა გვიოხრას მაგანა, არც დავიხოც-ნეთ, არც დავრჩეთ. დრო არის ეგეთი და იმბიტომა. წინათ როგორ გაბედავდა მაგოდენა ბი-ტი უფროსებთან ხმის ამოღებას, სუ კედელზე იყვნენ აყრდნილი.

გვარაში, მწერალთა საბღის სასაფილოში, ზვენი მაგიდის აბლოს ადგილი მიუჩინეს პო-ლონელ ცოლქმარს. კაცოც ხნეირი იყო, ქალაც, მაგრამ ქალს ახალგაზრდულად ეჭირა თვეო, ახალგაზრდულად ეცვა, — წელში ძალიან გამოყვანილი კაბა, მობდენილად მაღალქუსლიანი

ფესხამელი, — ახალგაზრდული სიყვარული დადიოდა, თვალეზი თითქოს სულ სიხარულით უბრწყინავდა. რუსულს ცოტა შეყვინებით ლაპარაკობდა, ამიტომ, თუ ვინმესთან გამოლაპარაკება სურდა, ვითხოვოდა, — გერმანულად ზომ არ შემძლია მოგმართოთ, ვინაშნაღა და შეიძლება გვიანში შევიდეთა იდგა და მწერალთა სხელი თითქმის მთლიანად დონდავით მშენებლებს ქონდათ დათმობილი.

პოლიტელები ირი დღის ზამოსლნი იყვნენ, რომ ცოლი ჩემთან მოვიდა და მიიხრა:

— თქვენ ზომ ქართველი ხართ?

— დიახ, ქართველი.

— პოეტო?

— არა, პოთხაიოსივით.

— რატომ პოეტო არა? როგორ შეიძლება, ქართველი იყოთ და პოეტო არ იყოთ აი, მე პირველად ვარ საქართველოში, ძალიან მივეაჩხვარება ჭადრაკი. თქვენც, ალბათ, რა თქმა უნდა. სულ მივიჩრდა, ვინ არიან ეს ქართველები, რატომ უაფთო უნივერსისი მოჭადრაკე ქალები ეს ირი დღეა დადივარ ქუჩებში, თვალეზი ვეუფრებ ქალებს, და თუ ვამჩნევ, რომ ლამაზი, ჭკვიანური თვალეზი აქვს ვინმეს, ვაჩერებ, ვეკითხები და ყველანი მომიგებენ, დიახ, ქართველები ვართო. ახლა უკვე ცხადია, რატომ გვაფთო ჭადრაკის დედოფლები, მაგრამ ეს კი ძალიან მაკვირს, თქვენ რომ პოეტო არა ხართ, როგორ შეიძლება, ამდენ მშვენიერ თვალეზს ზედადვით და პოეტო არ იყოთ, ეს დღეშეგებელია, ეს არ გებატეებით, არავითარ შემთხვევაში... მე თქვენთან საქმე აღარა მიქვს.

და წაიფთა, წაგოგმანდა მომხიბვლელი ღიმილით.

მშვენიერი ნათქვამი — „მომხმარებელთა პოეტო“, „მომხმარებელთა მწერალი“. მრავალი უნივერსისი კაცო კი ხშირად ამ „მომხმარებელთათვის“ მუშაობს.

თქვენ გაშრობებთ დღეშეგებელი ხაზები ჩემს მოთხრობებში. მე, პირიქით, კმაყოფილი ვარ. არ არსებობს წრეზე უკეთესი სისრულე, წრე კი ირივეს შეიცავს, როგორც აღმავალ, ასევე დაღმავალ ხაზებს.

მე არავითარი მუსიკალური განათლება არ მიმიღია. შეიძლება სწორედ ამიტომაც საშინელი სიმძაფრით განვიცდი მას — მგზავრივით, რომელსაც შორიდან ესმის იღუმენტებით აღსავსე მშვენიერი ხმები და არ კი იცის, ვის თუ რის მიერ, რა მანქანებით გამოიყვანება ისინი.

სოციალური — გოგარები აღარ დავთესე წელსა, ეს ვანია მაინც აფთო არი, კვდება და ელამ უნდა ჭამოს-მეთქი.

ვანია იქვე ზის და ცულის ტარსა სოლის ნელ-ნელა.

— ეც სახლი ზო გაღვსე, ეხლა თავში ქვა ირტყას შენმა კმარმა, დავანებოს თავი. შენ დაქვე მინ და იყავი თბილად.

— ჩვენ რა ქონება უნდა გვიქონდეს, ქალო, ჩვენს განჯინაში არყის ბოთლი არ დაწყნარდება, განუწყვეტლივ ყანვლობს.

მშვედებიან ნაცობ-მეგობრები და მეუბნებიან, რომ ძალიან მოეწონათ ჩემი „ბლუცები“. ერთ-ერთმა ისიც კი თქვა, პატარა მოთხრობების შედევრიაო. მე ვიღობი და მივეუბნებ — ესტრადია და მეტი არაფერი-მეთქი. მათ, რა თქმა უნდა, ეს თავმდაბლობად მიაჩნიათ, მე კი გულწრფელი ვარ. საქმე ისაა, რომ ე. წ. „დღელოზრივი იუმორით“ ძალიან ადვილია მოთხრობის შექმნა. დღევანდელ მწერლებზე რომ არაფერი ვთქვათ, ჭერ კიდევ აქვანტი ცა-

გარეული წერდა ამ ხერხებით ბრწყინვალედ. გახსოვთ, მისი „ავეტრას მონოლოგი“ — დღევანდელ-
 თბამზე რომ წაიხილა ავეტრას ძმაცხეზით და იქ რომ მწვემსი დაადგათ თავს, — ჩვენ მარ-
 ტო ცხრანი ვართ, ის ერთი გივი ჩობანია“...

გარეული
 ბიბლიოთეკა

ჩუ თებერვალს თოვა დაიწყო. ცხრანში უკვე დიდი თოვლი დადო. თოვა ათშიც. გუშინ,
 თორმეტში, გამოიღარა. წუხელ ყინვა იყო. დღეს, თორმეტს საღამოს კიდევ უფრო მყინ-
 ნავს. ისეთი თოვლი დღეს, აღბათ, ორ კვირას არ გადნება. ჩვენს ქვრამზედა ვინახე სტვენია
 (სნეგირი), რა სახელია ეს „სტვენია“, არ სჯობია „მეთოვლე“, „ზამთარა“, ანდა „დრუნჩი“,
 როგორც ჩვენთან ეძახიან? რა მშვენიერი სურათი მახსოვს ი. კურანოვის შოთხრობიდან:

«Снегирь сидит на липе в синем небе. Дремлет, как боярин».

„მასხის მაგერად ხელი წამელო, 11 გრადუსიან სიცივეში კარში გამოყვანა და გამა-
 ხედა იქ მხოლოდ თოვლის არხნით (ხევით. რ.ი.) ჩამოღესალი და ქანღახვეული მთები
 მოხანდნენ ცახედ მიკრულები, თითქოს გოლიათები თავისავით საკირველ დედანს მკერდზედ
 საწოვნელად მიშვევიანო“. ეს ვაჟია. აი, ასე შევქლო დანახვა და ხატვა მას!

კ... რამ პოლონეთში მიდიოდა, ოთხმოცდარვა წლის უქარმელი დოტა მამა ახარებდა:
 — ახ, კარგად დააკვირე, შეილო. იქ ერთი ადგილია, სუ ჩვენს ამხარისა ჰეყს, ცხვირ-
 წამოწველი გორაც არის და პატარა ტბაც იქვე. ნემუნტის ომში რომ ვიყავი, ამ ტბის პი-
 რას ვწოლილვარ და თავი შინა მგონებია, ამხარის ბალახებში.

ვლკავარ და ვადავტერი ჩვენს ქალებსა და იორს. ისევ მწიანელ გამოიფურება ვეღლა-
 ფერი, მაგრამ შინც რაღაც დაცოტავებულად, ვლარინებულად მეჩვენება მიწა, მობეზულა-
 დაუ კო ვერ შექლო მან ჩვენი, შეილების, დამურება, დავინება, და ჩვენ გაიჭვეით, გვი-
 ფანტენით აქეთ-იქით. ზოგნი ახალ მიწებსაც კი ვეძებთ სამყაროში.

ის კი შინც გველის, აი, ასე, შორიდებულად...

ადრე, სანამ ახალგაზრდა ვიყავი და კარგად არ ვიცოდი, რა იყო ნამდვილი მწუხარება
 და ნალელი, მეჩვენებოდა, რომ ელვგური ლექსები და სიმღერები გამოგონებული იყო პო-
 ეტებისა და კომპოზიტორების მიერ. მაშინ ჯერ კიდევ ვერ ვგრძობდი, რომ ყოველივე ამას
 უბრალო ადამიანთა სული ამოთქვამდა ქვეთინთა და ბღავლით.

გაოცებული ვარ — რამდენი კარგი ლექსი იწერება ბოლოხანებში. მაგრამ ვიღას სჯერა
 მათი, ვინღ უღრმავდება, ვინღა სუნთქავს მათით.

თუ ჩამკვირვებობართ, რას ნიშნავს კახური — „რაიო“, ანუ „რაიციო? ეს ორი სიტ-
 ვვა კედელზე შეაჩრია, რომელსაც ცერცეს შეაჩრიათ ზოლმე. ეკოთხები მოწიფეს, — რატომ
 არ ისწავლე გაკვეთილი? მოგიგებს, — რა ვიცი! ეკოთხები შეიღეს, რატომ არ მოიტანეს
 შეკვეთილი წამალი? მოგიგებს, — რა ვიცი! ავადმყოფის ცოლიც კი, ავადმყოფი რომ კვდება
 და წულის მიმწოდებლად არ დახედავს არავინ, ბოლოს რომ შეგმინავს, — მაშ ვერთელ შა-
 ინიც არ ღნდა შემოგებდათ, იქნება უკვე მოკვდიო? ცოლი მიუგებს, — რა ვიცი! მოკვდება
 ვინმე და იქაც, — რამ მოკლაო? — რა ვიცი! არ იცის კი არა — რა იცის! და ეს წყრომითი
 პასუხი კი არ არის, ჯიბრით ნათქვამი კი არ არის, კანს ზემოთ იოლად გადასატარებელი სა-
 გვეშური, რომელიც გამოიშუშავა ხალხმა ათასობით ავბედობის წლებში.

ვდრნალ „დიღის“ თანამშრომლები ვიყავით სახავშეო ხალში. ბავშვები გიტაცებით გვი-
 ამბობდნენ, როგორ უფლიან ცოცხალ კუთხეს — ვეფილებს და თეეზებს. შე გამოსადე-

ლად ვაითზე, — როგორ იქცევიან, თევზებს როცა სძინავთ? უმეტესობას დაბნეულად ვაღი-
 ლინა. ერთმა პატარა ბიჭმა კი უჩინადად წამოძახა, — თევზებს როცა სძინავთ, ჩვენც ვეჭი-
 ნავსო.

ზინა ლინა

მე სულ საიდანღაც მოვდივარ და იქაურ ამბებს ვთბობ. აი, ახლაც, კახეთიდან დაბ-
 რუნებულს, მტკუნება: სხედან ზრის პირებში აზრდილებად ქცეული ქალები და იცდიან, —
 ეოქვა შათი ქალობისა, შათი მეოქავებობისა.

„აქტიბულში ამოდინ ორნი — ბიჭი და გოგო. ბიჭიც ლამაზია, მაგრამ გოგო — გამო-
 რჩევით. გოგოს აცნა მალაღ შეხართ ტანზე შემოტმისილი ელვაგანტერი შავი კახა, ძალაღ
 მალაღქუსლიანი ფესსაემელი, თმა — შეკრებული აქვს ვაფურად, ხაზი ესმება მალაღ, პატარა
 მაყრიუ კედას. ფანჯრიდან ზღაყს ზრის პირებში ბარებით მომუშავე ბიჭებსა და ეციუნება.

— მაგათ დაბარულში რამე მოვა?

— რატომ? — ეკითხება ბიჭი.

— შეხედე, როგორ არიან გალაყუნლები.

— როგორ არიან?

— ბარზე ლაღად უნდა იდგან, წიღამარხული.

— რა იყო შენ?

— როგორ არ ვიცი, სოფლები არა ვარ? ბარის მეტი რა მკაცვბია ზელში.

ყველას აშკარად მისკენ გაურბოს თვალი.

— ახლა რომ ჩავალ, არდადეგებზე, ბარს არ დავიჭერ, როგორ გგონია შენ?

ჩვენ ნაყლებად გვყარა სიღამაზის ძალისა. ეს იმიტომ რომ ვერ ვასწრებთ, ჩავწვდეთ
 ნამდვილ სიღამაზეს, ძალაღ „დაკეებულემა“ ვართ, რაღაც უფრო მნიშვნელოვანებით.

თქვენ ლიტერატორი ხართ. თქვენი სარბიელი წიგნიდან წიგნამდე მანძილია. ეს მწერა-
 ლი იყო, ნამდვილი მწერალი, და როცა უინულოვან წყალზე უნდა დაეწერა რამე, თვითონ
 მისდიოდა, თვითონ დგებოდა ამ უინულოვან წყალში და თვითონ იჭრიდა უინულებს ფეხებს.

წავიკითხავ აბზაცს და წამიღებს ფეჭი, წავიკითხავ ასევე ცოტაოდენს და — ისევე ფეჭი
 აღარ არის წინ იღვშალებით მიმზიდველი ვრცელი ველი, რომლის იქითა ნაპირისაკენ მივის-
 წრადიღი შეუსვენებელივ. ახლა სანახავი და საფეჭრალი ერთ იღვიღზე მდგარსაც უამრავი
 მყვს.

ვერ ვიტან კაცს — სხეები რომ ხმაურობენ და ის, აშკარად თავშეკაცებული, დუმს. მე
 იგი მავონებს კეკლუსს, კამის კალთები რომ სულ მალაღ აქვს აწეული, ემანდ წინწყალი არ
 მომეტხოსო რამე.

მარაბდა. ყაფაჩობები. ერთ იღვიღას, გადაბნულ სანერგეში, უამრავი ერთად.

— ვილასს ვანგებ არ უხლია ხელი — აღტაცებით წამოძახა ლ-მ.

მე — მაინც ვლუბაკემა — წყალი გადავასხი მის აღტაცებას:

— ვანგებ კი არა, გუთანი ვერ მოუყენებიათ ნარგავებისთვის ჰორამდე.

ცუდი დუმილით მიმასტეა ლ-მ.

რატომ აღარ არის ფში ღრმა და მტკი, ტყე დაბურული და იღვშალი, ველი მზის წყე-
 თებითა და ცვარ-ნამით სვეს, ხილი ჰაეროვანი და ჩაბადგებული? ნუთუ ეს არის სამყა-
 რის რეალისტური აღქმა?

ჩვენი მწერლობის დიდი ნაწილი ცუდად შეტყვევებს. მოზღვაებულნი, კარ-
ქაზში, პროვინციალში, ვერობეიზში, ტემპერამენტით, ფლავიანტინობით, მწვე-
თად ასის ქართული მოქალაქის — დარბაზის, კვიანი, განათლებული, თავდაპე-
რილი მოქალაქის ხმა.

არდესაც ეს ერთგან ვთქვი, შემომაჩვენეს თ. მე ერთხარი, ქალაქელობა და მოქალაქე-
ობა ერთმანეთში ნუ გერევათ-შეთქი.

სიცივე ბევრს გევალებს, დაუნდობლობა, პირიქით, გათავისუფლებს. უმეტესობას ეზა-
რება დავალებულის აღსრულება, აქედან გამომდინარე უჩვენიათ თავი შეათარონ დაუნ-
დობლობას. იქნება ამ უკანასკნელთა ამოლოცაიყ.

დღეს, 25 თებერვალს, ჩვენს ქვემოთ, ტაშენტის ქუჩაზე, საოკრად ღამაზად, გატაცებით გა-
ლობდა გაბოლილი, ტუქუიანი სკინია. მე ვიცი, იგი შაჰიანი დასამოყვარულოდ უბნობს მდებდს.
რისი იმედი აქვს, ნუთუ შარტო სიმღერისა, ამ შურთან შაწანწალას, მთელ შემოდგომას და
ზამთაჰს, უმოაგრესად მიწაზე რომ დაწანწალებს ეწლი, რაღაც იღუმალ ფიქრებში ჩაძი-
რული!

კვლავ ვნახე ჩემი სანუკვარი სიზმარი — მაღალი, ნათელი, წაბლისფრად და თეთრად
გაბრწყინებული თოვლიანი მწვერვალები. საიდან ქმნის ამ მწვერვალებს ჩემი სული ისინი
ხან ჩრდილოეთით დგანან (მაშინდანი), ხან აღმოსავლეთით და ხანაც სამხრეთით — მშვიდნი,
საოკრად ამალგებულნი, ბედნიერნი. ხანდახან მივლივარ კიდევ მათგან, მაგრამ ვერასოდეს
ვერ ვალწვე მწვერვალაშდე. მხოლოდ ერთხელ ავედი თოვლებამდე, უნიუღებამდე. შერე რა-
მდენიმე დღეს სულ მესმოდა ნათელი ყინულების მსბერავის ხმა.

შენი იდამიანები სულ ერთმანეთს ექიშებიან, ერთმანეთს ებრძვიან, მზად არიან კბილე-
ბით გადაუღადრონ ერთმანეთს ყელ.

მე იდამიანები უმწვერვალად შეჩვენებიან, ძლიერნიც და სუსტნიც. ჩემთან არავენ იმარჯ-
ვებს არავისზე. მთავარა, გაიმარჯვო საერთარ თავზე.

ვეკითხები ბაზარში ერთს:

- რა ღირს შენი ვაშლი?
 - ხუთი ღირს მაგრამ, მე სამს ვაფასებ.
 - რა კეთილი ყოფილხარ, კაცო!
 - ჩემი ცოლი სულ სანთლებს მინთებს ქრისტესავით.
 - გვეუდრება კიდევ?
 - კი. შენა გნახე კუბოში გამოწყობილი!
 - შერე, კაცო, შენ სახლს კარი ირა აქვს? გააღე კარი, გააგდე გარეთ და აღარ შემოღშეა.
 - აჰ! ეგ რომ ვქნა, სხვა ვილა მომცემს ქალს, მით უფრო — ახლა, ამ შუა ზამთარ-
ში, ყველას თვითონ სჭირდება თავისი ცოლი.
- აქეთ-იქით მდგარ მოეპურე ქალებსაც არეულად უბრწყინავთ სახეები.

ქალი და კაცი. ხედებიან ერთმანეთს ტყბილად, ტყბილად, თუმც ერთიც დაღლილია და
შეორეც, არაფერი არღვევს მათ სიტყობას... თურმე ყოფილან სიჭიროში.

ქემინვევი — ქვერტითი, მაგრამ შტაკულდ დისციპლინირებულნი აღარავითარი — ძველი
მთხარბელობისა. სულ იგონობა, რომ ქვეყნად უკვე არსებობს კინო.

აი, რა შიამბო ნიკა აგიაშვილია.

იოსებ ნონეშვილს, უმარჯობისას, აღიარებენ ქვედა ერთი უსინათლო ბავშვიანად. თვითონ ბატარას და სუსტს, იოსებს, ზელჩაიდებული დახვადა სოფლიდან ჩამოვყვანილი ეს ბებია ხან ერთ ექიმთან, ხან მეორესთან. სულ თვალწინ მიდგას, როგორ ახვადა ტრამვაიში, ტრაღიკულში. ბევრს ეცადა, ოპერაციაც გაეკეთებინა, მაგრამ სინათლე მაინც ვერ დაუბრუნა ბებიას. მერე ბებია მოკვდა. იოსებს, ნამდვილად შეიძლება თქმა, ქვეყანამ უპატირონა.

შარშან კი ასეთი სიზმარი ენახე: ჩასვიდებოდა იოსებს თავისი ბებია, თვალისწინდარუნებულა, გახარებული და მოხვადა ქვედა რუსთაველზე, მერე მსართულთა ქუჩისკენ დაუბიეს... აი გავიდა ამ დღიდან რამდენიმე კვირა და იოსები გარდაიცვალა.

ზოგ: რაღაც ამრეზით უყვრებენ ჩემს „კახურ სამუღალმოს“. მე კი რას ვფიქრობ: ეს მეწიქველის ნამბობი ნამდვილი ხალხური ტრაგედია ზელოვნების ძალზე. კარგი თბრობის სურვილი, ღამაში, არტისტული აზრის მოყოლის სურვილი, კაცს გააწიკინებს საკუთარ ცოლსაც კი.

მოდეს, მოზივის, მოიზავთება აღიდებული იორი. ვდგავარ გამილილ თავთხელში. ელავენ, თრთან, ჩუჩუნებენ ჩვერალეები, ტალღები. და ისე მიზარია, თითქოს ათასობით უცხო ფრანველი შემომგალობდეს აქეთ-იქიდან. ცოტაც და მომხვებვიან და გრამიშულით წამიღებენ შალა.

აქ, უჭარბის ცოტა ზემოთ, ჩამონაშალ კლდეებში ბინადრობენ ყორნები. მივდივარ. ვუყვრებ ხოლმე დერბინდით. ფრენენ თავისებური ფრიალით თუ ფრანგურაშით. ყრანტალებენ, ჩაქანებთან კლდის უბეებში და ავარდებთან შალა. თუ სხედან, საყოფელეზივით აქანავებენ შიშიმე ნისკარტებს. სულ ცოტა მიწილზე კი, — ნახევარი კილომეტრით არ იქნება, — ვღია მანქანა შივრ გატანილი ძაღლი და იარაღები ეყარება, არც ნადირი, არც ფრანველი. ნუთუ ყორნებმაუ შეეცვალეს ცხოვრების წილი? რაღაც საგონებლებით კი აქეთ ხოლმე აბრუნებულა თვალები ცისკენ!

...იგი ამბობდა:

— რუსი გოგო რომ ზღვაში შედის, შევა, შევა, ნერვი არ აუტოვდება სახზე. ქართული გოგო, — შეეწინააღმდეგება თუ არა წვეთები ფეხებზე, — ღიო! — შეაქანალებს და გადმოხტება უკან.

იოსებია:

— ღონდ ხარკი ნუ მოვივა და ჩვენი თამარა ყველაფერზე თავს მიქნევს, ყველაფერზე თანამა. ამ ზამთარს, ცუდად რომ ვიყავარ, დაესხედით და ვიანგარიშეთ. მე რომ მოვეყვლე-მეთქი, გენა, თამარ, შენა კახა დაგვირდებო შეგი, მოსახვევი, ტუფლი, ჩულკი, პერანგი. მოდი, ისევ შენ მოკვდი პირველად. მე რა — ეს თუქის ქველი შევი, შარვალიც შევი, — ერთი — ხალათს შევადებინებ სამშურთან საღებავში და მორჩება, წავალ ამ ხალათით იოლას-მეთქი. იანგარიშა, იანგარიშა თამარამ, — თან კომპოზიტოს მწინლსა სდებდა, თან ანგარიშობდა, — და დამეთანხმა, კარგი, ეგრე ექნათ, ქერ მე მოვეყვდე, მერე შენ მოკვდიო. ეცოლება ვინმეს ეგეთი ცოლი? იალაი არ არის მაგისტვის — კი ოცდასამაინეთიანი გაყვითი?!

ღამაზე ქალი ისეა დაფაცვებული ფიქრებით თავის ირგვლივ — დაფაცვებული აქვს, რომ გვერდით მოხვევა ქმარი.

ტრილეაბუსში:

— აქამდე მომიცვლებოდა სხეების რემონტების მავრებელი ჩემი თანამეცხვარე სონია. საწყალი, — სხვები რომ გაპრიალებულ მუხებში და წაბლებში სვამენ თავიანთ ბინებს, მე მანეთიანი შალაერი ვერ გამიყვარა. დმართმა უშველოს ჩემს მაცხოვრებლებს, ისინი მყვანან მსხნელად. ქერ ხუთ წელიწადს ერთი ცხოვრობდა ბღენში, წელიწადში სამჯერ მაინც ჩრე-

ბოლო წელი მომდევნო და ხელიერთობიანად მოაქცეოდა კედლებს. მერე ერთი მთელი გადმოვიდა, იმას კიდევ კერძოდ ჩამოვლიდა. დაიწყო სირბილი მთელ სახლში, — ხალხი, ეს სახურავი პარტი ჩემი ხომ არ არის, დამეხმარეთ, შევაცუთებინოთო, ყურის სარკვევით უთხოვია. ისიც ადვილად და რა ქნა, — საცა წყალი ჩამოსდის, ჩამოხვრტა და ჩამოხვრტა. მერე ვითომ ვაჯვრდებო, ვარ ერთ ამბავში, ჩემზე უარეს დღეშია ჩემი სონია, მთელი კარს არ გვიღებს, გულისკვლეში კი მიხარია, ბიჭო, ჩემი ბინის ჩამოღებულობას იმათ ვაბარებ, ბიჭო, ჩემს მალა მაცხოვრებლებს. სინამდვილეში ჩემი ხელფასით ჩემონტის გამკეთებელი ვარ, ბიჭო! ნეტავი პური ვაჭამო სულ ჩემსკენ მოხერხებულ და მომიხიზვით პარხედაფრენილ ჩემს ბავშვებს...

მონატრება ზაფხულის სიყვარული

...მერე თოვლი მოვიდა, წვირი-წვირილი, ბზირი, მშრალი თოვლი. ითოვა, მთელ ღამეს, არ გაღვიძლია წამით, თითქოს ჩქარობდა ქვეყნის ამოცხებას.

ღიათ თითქმის მუხლამდე იდო, ხეები შებურუსებულვებს ჰგავდნენ, — მშრალი თოვლი აქა-იქ თუ ჩერდებოდა ტოტებზე. მთები აღარ ჩანდა. ავიღე ნიჩაბი და დავიწყებ გზის გაყვალვა სახლის კიბიდან კუტარამდის, აქეთ-იქით ვერდი თოვლს. ცოდან ჩამოშავალი წვირი-წვირილი მკრრავი ფიფქები თითქოს მიბრაზდებოდნენ, მესვოდნენ და მკბენდნენ სახეში. მე მაინც მივკვალავდი. მერე უცებ გამახსენდა, რომ ჩემს მეტი არაფერი იყო სახლში. გავჩერდი. რა აზრი ჰქონდა გზის გაყვალვას? ისეთი უნათობა ჩამიღვია სხეულში, ნიჩაბის ტარს დავეყრდნე ბარჯით დაღლილი გულგაყოფით და ვიდევამ ასე, მიწას ჩაჩერებულდი. ფიქვები ისევ ვაბრაზებულენი მესვოდნენ თავ-კისერზე.

შენ იყავი პირველი მწერალი ქვეყნეზარებაზე, შენსკენ იშვრდეს ყოველი გამვლელი თოვს, — ავირ ის ავირ ის! შენ იყავი უმდიდრესი, უხედნიერესი ამ სიმდიდრით. მე მირჩვენია, უნებობდე უფლებ ვაგონის ფანჯარასთან და, როგორც ირგვლივ ვუვლას, რაღაც პატარათა ცნობისწადილი მდგას თვალუბში.

— ქმარი მოტყუდა, თავისი ქალობის ჩამხარებელი, რათ ვკვიროთ, რომ ვგრე უხმოდ გამწარებული იყოს, შეიძლება, — და წაიფიდა დაღუნული წაჩაშტადა პატარა შეიფთობისილი დედობერი.

— ღაიწოს, დაიწოს სიყვარულის მომგონი, — მოსთქვამდნენ ქალები სიონის ავტობუსში, ერთი ფშაველი ქალი იჭდა — შავი, შავადმიმხმარი, მწვანე ფოთლებიანი თოვლიანი წინდის მქსოველი — იმან თქვა:

— რე ლამაზობთ სისულელეებსა. სიყვარული რომ არ იყოს, ხო ჯოჯობებზე მეტად აქ გუჟირდება ადამიანსა. როცა ძალიან, ძალიან გვიჭირს, რო აღარა გვაქ სულის მოთქმის სახსარი, სიყვარული მაშინ მოდის და გვანათავისუფლებს ტანჯვისაგან.

უნდა გვიკვირდეს, რომ ასეთმა ქალმა შვა ვაფა-ფშაველია!

ახალბოძველი ა. კ. ი. მიყვება

— შავისი პაპა ჩემი ნათლია იყო. აქ მომნათლეს თქვენ სოფელში, მაგათ ძველ სახლში. ხუთი რე ექვსი წლისა ვიყავი და ვუდაფერი მახსოვს, ბნელაში მოვიდა შემოკრამოცილებული ზღვდელი — თვითონ შინელი ვეცა, თქმის ქრდი ეხერა, წვიმდა. — ჩამოიღო ის მე-შოკი, შიგ ეწყო — ანაფორა, ოღარი, კუნძული, ქრდი, საცეცხლური. ამოიღა სწრაფად, შიშინად, ჩაიყვია ამოღა საცეცხლური, ჩამდენეს წყლიან ტარში, მკბო მირთინი მაგარი თითით მღვდელმა, მერე გაიშავა სუფრა. მღვდელმა ისევ შემოკრი ჩააწყო თავისა რამერე-მეხბი, დასხდნენ: ამისი პაპა — ჩემი ნათლია გაბუა, იმისი ძმა კოლა მღვდელი და ერთი მუხობელი. ცოტა შეხასიათდნენ და დაიწვეს სიმღერა, მღვდელი მღეროდა, იმის ნახვას არაფერა სჭობდა. გადაგდებულა ჰქონდა თავი გვერდზე, თვალემა კიდევ დახტული და, — ბერი კაც ვარ რე მომღვალაო — გმინავდა პირდაპირ. მერე მაინც მოკლეს ის საწყალი, პირველსავე კაბდოს ქვეშ მოხვია, რომ წამოტყუეს ვგეტებს ზელი ერთობიანდა.

ცის ქალაქი

(კონა)

არ ვიკნებოდი მამა, სურვილი არ მახსოვდეს შენი.
წერილებ, ვწუხვარ, იოლად ვერ ვივიწყებ დანაპირებს.
ასე იყო ნათქვამი: წამეყვანე მალა, შეგვეხედა —
ეგებ მოგწონებოდა თეთრი, ცაში გაკიდული ქალაქი,
ეგებ ეკობნა აქაურობისთვის, დაერჩენილიყავით.
დარდი ნუ გაქვს, დაგვიხედება (დაპირებული იყო),
აშენება არ ჭირდება, მთავარია, მივადგეთ, ვნახოთ.
უკვდავების მაძებარს, გულგატეხილს, მოტყუებულს —
მითხარი — სხვას, უკეთესს, რას შემოგთავაზებდი.
რომ არ გაგიკვირდეს, მერე რომ არ მისაყვედურო,
წინასწარ გიხსნი, გიხატავ, გაფრთხილებ — რა მოგველის.
იცოდე, იმ ქალაქს მიწასთან არ ექნება რაიმე კავშირი,
არც იმ ცასთან, ახლა რომ შემკრთალი შევეყურებთ.
ვარსკვლავებს კი დავინახავთ: კრიალას, ციმციმას,
წითელს — სისხლისფერსაც, როგორც ადრე დაგვინახავს,
მაგრამ განლაგება, ქარგა სხვა ამოვა, არა ისეთი,
მიწის თავბოლოდან ანდა შუაწელიდან რომ ჩანს,
სხვაგვარი იქნება დაღამებული ამოუვსები სიციარელები:
ადვილი შესაძლებელია, მზეც არ იყოს ის ძველი მზე,
ჩვენ რომ ასე მივეჩვიეთ — ვეჩვენებით, ვემალებით.
გასაყვირია — რის გარშემო იკვრება ყველაფერი —
რა აძლევს სიმკვრივეს, ფორმას, გარშემოწერილობას:
ქვას, ძვალს, თვალის გუგას, ჩამოკიდებულ ვაშლს...
ამაზე ფიქრს ვერ აყვებით, სხვა გვაქვს საზრუნავი.
არ ვეძებ, შენს გარდა არცვინ შეყოლება თანამგზავრი.
შეიძლება ჩაიქცეს მრავალცოდვილი, ხორკლიანი ბურთი,
რაზედაც ახლა ვდგავართ, მაგრამ იმ ნათელ სიბრტყეს,
მე რომ ხელდახელ მოგიხაზავ, გწამდეს, არაფერი მოუვა —
უბრწინელ, გაულწმეველ ეთერში აქვს გადგმული ძირი.

რაც თავი მახსოვს, ყოველ ბიჭზე უფსკრული იხსნებოდა, ამდენად, აზრი დაკარგა სიმბოლის, გადავარდნის შიშმა ატყვევებდა სულერთი იყო, მოწყვეტილები, სად გადავიჩეხებოდით. ბიზნისი მთავარ აქამდეც უნდა გვესწავლა ცის გზა, მივეჩვენებთ მიწას. ასე შეიძლება გაზოზინდეს ათასი წელი (მეტეც), სახლი ჩაქცეულ მღვიმედ გვექცეს, ღამემ დაიტანოს. მოვლენ ჩვენნაირი ლანდები, მოგვანათებენ შუქს — ავიმღვრევით ნაირფერა, დაღვრემილ სტალაგმიტებად... ნელა წაიწვეს გამოღრუნებულ ქვაბულში მტირალი აღმართი. ბევრად უარესია, შემზარავია — ჩვენი არსებობა გვერდიგვერდ გაწოლილმა, საბრალოდ მოკუნტულმა ჩონჩხებმა დადასტუროს, დაგვადგეს ჰილისქუდიანი, გაოფლილი არქეოლოგი, ვისაც არაფრად ენალვლება ჩვენი ნაქროლი სისხლი, წყენა და სიხარული. ვერც წარმოიდგენს — ყბებზე თუ ძარღვები გვასხდა. ამიტომაც ვამჯობინეთ — გავცლოდით აქაურობას. არ ვიფრენთ, სხივებად ავქანდებით, ავსარილდებით, გადავიხრებით, არ მივეახლებით ბრაზიან მზეს. გაგვახსენდება ჩვენებრ ნატანჯი მამა-შვილი, ბერძენები, აღმურჩიანი, მახედაგებული კუნძულიდან აფრენილები. სიცოცხლედ დაუქდა თანატოლს შენსას მამის ურჩობა, მამისა, ყველა ცხრაკლიტულს წამში რომ გალანდავდა, ხამანწკის წკრილა თალებში აფრენდა ფიჭვს, ერთყა კუნთები ანთებული. მე იმას როგორ შევედრებო. ჩვენ სანთლის ფრთებს, შოლოშილს, როგორ დავენდობით, ნაღვენთი ცხელი არ აგვიწვავს აწითლებულ ბეჭებს... არ გამწირავს შენი ლაგამამოდებული სიჯიუტე, არ დაქანდები კისერამობრუნებული, ქარდარტყმული... დამხობილს, მკერდგაგლეჯილს, ღვთის შემწეობით, არ მომიწევს შენი დაზოკილი ტანის დატირება. მერწმუნე, არას გირჩევ სანანებელს, წასაგებს, ჩვენ სახელზე დიდი, უცნაური ბედია მოქსოვილი. დასანანი კია, ვერ ხვდები (ვერც ვერასოდეს გაიგებ) მარტო შენს გამო რამდენი წამება გადაიტანია. ღმერთმა ნუ ქნას, რაიმეს გამადლიდე, გაყვედრიდე. თვითონაც ბევრჯერ წაგიკითხავს, გირწმუნებია: „არავინ იცის ძე გარდა მამისა და არც მამა იცის ვინმემ გარდა ძისა“.

ნუ გავაქცუხნებთ ბრძენის ნათქვამს, დავუჯეროთ, უთქმელადაც შეგვეძლო გვეოდნოდა ერთმანეთი... აქ სხვადასხვა გვაქვს თავსატეხი — შენ წუხხარ, რა გალევს ამხელა ცხოვრებას, მე თითებს ვიჭამ — როგორ გავწელო საცოდავი ათი წელიწადი, დაბერებამდე, გრიგალის დაბერვამდე რომ დამრჩენია.

II

ჯერ არცერთ სულიერს არ განუზრახავს, რასაც ჩვენ ვეზომებით, შევეჭიდებით. ძნელია დაუსაზღვრავ სივრცეში ქროლვა, ფარფატი,

არაინ იცის, რა რისხვას გამოტყორცნის უძირო ცა,
 რა ჩაგებებს უსასრულობაში მიშტერებულ თვალს.
 რამდენი ცრემლი დაგვეკირდება, რამდენი ლოდინი,
 ვიდრე შემოისალტება ვეება, თეთრი გალავანი.
 გალავანში სახურავწამახული მრგვალი კოშკებია,
 მთელ წრეზე — თორმეტი, ყოველი კოშკის წვეროზე
 თითო ნიშანია ამოჭრილი, ღერძის ირგვლივ ბრუნავს.
 კედლის დაყოლებით (გვერდებზე) ჩამწკრივებულია
 წერწერა, თლილი სახლები, თვალის საამებლად ნაშენები —
 ახლოახლო სულდგმულის კაქანება არსად ჩანს.
 დაკუთხულ, წითელსახურავიან თეთრ კოშკებს
 შემოსჯარვია — უხმო, უსხეულო, წელშეუქანებელი —
 შადრევნებად ასროლილი კვიპაროსთა სილუეტები.
 გალავნის გაფეთქილი შესასვლელიდან, აწეულ სიღრმეში,
 სადაც ჰორიზონტის გაბაცებული ხაზი ისვენებს,
 გამოჩნდება თეთრ კლდეში სიგრივე ამოღარული,
 ნახევარწრედ შეღრმავებული ნიშები, უკარებო,
 ღიად ამოღებულ დარბაზს ორმხრივ რომ დაჰყვება.
 ღრმულებს შუა ამდენადვე (სანახევროდ) ამობურცული
 და ამდენივე (ექვს-ექვსი) სვეტია, თითქოს ქვის
 დაღუმებულ ორღანოს უშვარდე. ფრიზის თავზე (ცენტრში)
 ლურჯი, ქოლგად გაშლილი გუმბათია, ოქროსბუნეიანი.
 იმ ბურთულას ჩრდილი არასოდეს არსაიდან ადგება;
 ყველაფრის ამსხლექი, დამაბრმავებელი, გამუდმებით,
 ყოველი მხრიდან ელავს. საერთოდ, იქ, ჩრდილი
 არაფერს არ ეცემა, არაფერი არ მეორდება.
 სასახლის წინ კოლონადებით (ორი დიდი მწკრივი)
 მორკალელი მოედანია; გზის მაგივრობასაც იგი სწევს.
 დაშვებულია ქვის ფარდებად დატალღული ფასადი,
 ამართულია თვალწინ ქათქათა, უსუნთქველი კედელი,
 მოჩვენებითია სიმტკიცე მათი, სიმაღლე, სიფართე —
 მტერის ამღვრეულ ღრუბლებშია ბურჯები გამჭდარი...
 მთავარია სიერციხის მოზღუდე, შეკვრა, დამაგნიტება,
 დადგენა ცენტრის; მრუდების, ტეხილების შემოვლება,
 დაცილებული წერტილების ფიგურებად გარდასახვა,
 გონებაში ამოქარგვა; იშლება, ლაგდება კრისტალები.
 ფორმები რაა? მტვერი შეკუმშული, დაწნებილი.
 დაშლია გარდა, არის სხვა ძალაც — შემბოჭი, შეშკრავი...
 ეიკით, ბოლოსდაბოლოს ყველაფერი ტემპერატურაა,
 გავარჯარება — გადნობა, გაცივება — ყალიბში ჩასმა,
 ერთიდან მეორე მდგომარეობაში გადასაცვლება.
 ქვის სახლია თუ სიბნელეში წამოყვდებული მთა,
 ყველაფერს, ყოველს ტემპერატურა უნარჩუნებს სახეს.
 ლოდების ძელებზე ამოსული, გამეჩხერებული ტყე,
 სადაც ერთ ღროს პანი ატირებდა სალამურს,
 შესაძლოა აჩხრიალებული ზღვის ფსკერზე მოექცეს...
 ასე იყო, ასე იქნება, ქვეყნად არაფერია გასაკვირი.
 გახსენებ ისევ, რატომ არ გვიკვირს — ეს მიწაც

ღრუბელივით რომ არ ფხავდება და არ ვცვივით
 ოკეანედ გადაჭიმულ, თავზარდამცემ სიცარიელეში,
 ეს დაბზრიანებული, წყვილიადში გაქანებული ბურთი,
 გამტკვერების შემთხვევაში, გაიშლება, გაფოფინდება,
 ბევრად მეტ ადგილს დაიჭერს (მერე რა!) მშრალი,
 ქსოვილივით გაყიდებული — არ ეყოლება დამნახავი.
 ამის გაფიქრებაზე, წარმოუდგენელია — არ შეეწუხდეთ.
 რა ძალა აკავებს აბრჭყვიალებულ მტერის სვეტს,
 მსუბუქად მბრუნავს, ირიბად გაწოლილს ჰაერზე...
 (ვიცით კი, რომელი ციდან დაეშვა, რა დიწიწა?)
 ნაწილაკებს (თვალით უხილავს) სხვადასხვა წონა აქვთ.
 აქ გადამწყვეტია ნაერთისა და შედგენილობის სხვაობა.
 ყველაფერიდან ჩანს: სამყაროში არ მოიძებნება სიმბარე,
 რომლის დაშლა, დაქუცმაცება არ შეიძლებოდა. ასეა მტვერიც:
 არ დათმობს მოუღლეულ უნარს — ოდესმე შეიკრას, გამთლიანდეს,

III

მახსოვს გადათეთრებული, მხურვალე კონცხი.
 ექვსი წლის იყავი იმ აგზაგაზრდად შაფხულს.
 მე მარნარილოს ჩათვლემილ ლომს დაუდემ გვერდზე:
 შენ ზედ მოაქეცი, გაგაფრფოლა, შეეზარდე,
 დედაშენმა ხელი მოიჩრდილა, სვეტის გვერდით დადგა,
 დავატყვევეთ მდულარე წაში, სურათი გადავიღეთ.
 მახსოვს, როგორ გამეყინა თითები იმ აღმურში —
 მაშინვე ვიგრაძენი — ორივეს ქვად ძეცვა მოგველოდა.
 რადგან გაფრდი, არ უნდა მოგვედო, ბეჭაჭერ გითქვამს.
 მეც ხომ ამაზე წუხილმა გადამიყოლა, მეც მინდოდა —
 წლები არ მომმატებოდა, ერთ წერტილზე გავყინულიყავი,
 ის კი აღარ ვიფიქრე, შიგნიდან რომ გამოვინგრეოდი.
 ერთადერთი საშველი გაცლა, აქაურობის დატოვება იყო.
 იმ წრეში ყველაფერი შეჩერებული, დამთავრებულია;
 აღარავითარი სახეცვლილება, გაზრდა და განვითარება.
 ეშმაკს, ავთვალს მხოლოდ ასე შეიძლებოდა ავრიდებოდი.
 უფრო ჭეშმარიტს ვერც ვერაფერს მოისაზრებს ცა.
 არავის შერჩენია ჯერ დროისგან განდგომა, გაქცევა,
 ისჯება ყოველი, რამაც დაყოვნება განიზრახა,
 არავის სცალია იმდენი, მხოლოდ შენ დაგაჩერდეს,
 ვერც გამთლიანდება შერა ჭრელი, ნაწყვეტ-ნაწყვეტი.
 ვიცით ესეც და, მაინც, საწყლები, არ ვიშლით ჩვენსას.
 წავალთ, მოვექცევით უძრავ წრეში უცხო წერტილები,
 აღარ შეგვეხება ტრიალი უამთა, ციკლი გამოთვლილი.
 არვინ მოგვიკითხავს, არავის დავაკლდებით სათვალავში...
 ვამბობ და მაინც რალაცის იმედი მაქვს, ვიტყუები,
 არ დაეფიცავ, ძნელია დგომა ფსკერგამოცლილ ნაგზე.
 ბოლოსდაბოლოს, რაა მესიყრება, ჩვენი გამწირავი?
 უთვალავ ადგილას გასვრეტილი, გადაკერებული მილი,
 თქიშინით რომ გასდის დახვეული, თხელი ფაფა (ტენი).

დავიწყება, თავიდან დაწყება, ისევ დავიწყება და ასე...
 ხეს ხე უნდა ახსოვდეს, კაცს — კაცი, კატას — კნუტი,
 ქვამ ქვა უნდა მიიკრას, აგორაოს და წაუბიძგოს.
 მამა, შვილი, შვილიშვილი, იმის შვილი და ამ უკვე,
 როგორც წესი, მენხიერება გადაღლილია, ისვენებს.

IV

დაცხრა, იქ აღარ დადგება შენი ნერვების დამგლეჯი,
 შენი მკვლელი — გაზაფხული, ვერ აგიშლერებს სისხლს,
 იმ სიმალღეზე ძნელად თუ აღწევს მისი ყინი და ცოფი;
 დიდი, დიდი, მარმარილოს კუნძი აატიროს, დაფოთლოს,
 ვერ შეიწოვს ცვარს ქვაში ჩაქრული, ურწყავი ფესვები.
 გვექნება სისწრაფე ბნელში ამოქანებული სხივის,
 შეგვიძლია არ გავტოვდეთ, ისე მოვწყდეთ, გავექანდეთ.
 საღ დაიძირება წეროების აყივლებული ქარავანი,
 ვერცხლის ძაფებით დაბლანდული გრანიტის კალთები...
 ვინ იბილოს მოოქროვილი ნაკუწები ღრუბლის —
 გაწეწილი, აბრჭყვიალებული სადაფის ბურბუშელა...
 უველაფერზე შემჩნევა — როგორ მიკიროს გამოთხოვება.
 ვისაც ცოდვები მოეჭიდა, მზეს ვერ გაუსწორებს თვალს.
 შენსას ვერ ვიტყვი, შე ორი ცოდვა მაინც წამყვება,
 მიწიდან გამოყოლილი; რაც იბარტყა, ტოტები შეიბა
 და დაისხა თიქნიანი თხის ცურებივით გატიკნილი,
 დამშუშხავი, შხამიანი მტევნები, იმას არ ვთვლი.
 თამამად შეიძლება მტყიცება — ჩვენ რომ მხრები,
 ხელებგამოსხმული ბეჭები ამოგვიზარდა, ის ქალაქიც —
 ცაშაა გაფენილი, ყორემოვლებული, აყირავებული...
 გააჩნია — საიდან უმზერ შემტბარი, ღაქენათევი.
 დასაფრენად დაფერდებული თვითმფრინავიდან თუ გახედავ,
 ტვინი გადაგიბრუნდება, ყინული დაგივლის ტანში.
 უკვე გამოობის, გვიახლოვდება ქარბორბალა,
 როცა თავ-ფეხი, მკერდი, გრილი ხელისგულები
 ცახცახა. ნამიანი ვარსკვლავებით გვექნება მოჭედილი.
 ისეთივე არაფერი მოგვინდომებია, შეშურდეს ვინმეს:
 „სათანჯველად ჩნდება კაცი, რომ ცად აშალდეს მერე...“
 გაიფიქრეთ, კიდეში მიწურულებმა ვიცით —
 რითი ვინუგეშოთ თავი. ჩვენდა საოხად თქმულა:
 „თუ მოხდა და მიწიერი სახლი ჩვენი, ზორცისა,
 დაირღვა, ზომ გვაქვს ცათა შინა ხელთუქმნელი,
 ღეთის მიერ აშენებული სახლი, სამარადისო...“
 აღრე თუ გვიან, უნდა გამოგვეცვალა სამოსელი,
 არ დაგვტოვებენ შიშველს, ჩვენ ახლად ვიშობით.
 ჩვენზე ცოდვები სხვები, მიწაზე მყოფნი იქნებიან, —
 ელვარე ნათელიდან წყვდიადში ელით გადასროლა.

V

მესმის ხმა ჩემი: ცეცხლის რკალს აშტრიალებს
 თალი მაღალი და ანთებული. აჰა, გამოჩნდა —

კარიბჭე ღია, ცა — თვალისმომკრებლად ღურჭი,
 ვალავის სალტე — დაუჭერებლად თეთრი, დაშაბრმავებელა,
 არცერთი ხაზმოვლებული, ცალკე დატანებული ქვა, ყველაფერი მთლიანობაშია ნათელი, ნაკეთი...
 არ მოქუხს კამკამა, ლოდებზე მოდგაფუნე მდინარე,
 არ დაგვიღობს აბედივით ენას. ჩახეხილ ყელს,
 ყენჭივით ახტება, გაგორდება გამშრალი ნერწყვი...
 წივივები ვაზის ქერქივით მექნება დახეთქილი.
 ბზის ტოტებს ნედლს, არავინ მოფანტავს გზაზე,
 არც აკანკალებული პალმის შარავი გაიშლება,
 შენ არც სახედარი მოგერთმევა — მორჩილი, აღკაზმული,
 არ გაიწყარუნებს სიჩუშეში ოქროს ნალები,
 არ შეძრავს პაერს დამხვდურთა ყიყინა ეინიანი.
 ან რა საჭიროა, ჩვენ ხომ ზმარს გამოვერრდეთ.
 გავცდებით თუ არა შესასვლელს, კედელი შეიკვრება,
 გამოლიანდება, ნაბზარიც აღარსად დაეტყობა,
 ბედს გაქცეულები, ქვის ალყაში მოვექცევით...
 იწვალა რამდენი, ვინც ჩვენ ერთ მდინარედ გვაქცია.
 უბრალო პირობითობაა ჩვენი გათიშვა, დაცალკეება,
 ასე ვივლით ულევ შუქში გავლებულები, მოვლილები.
 შუაგულ მოედანზე მივიხედ-მოვიხედავთ, შევჩერდებით.
 კრიალა ცა ვერცხლისწყლით იქნება გადაღესილი,
 ვერ დინარჩუნებს სხეული სითბოს და არც ეციება.
 არც შუადღე, არც საღამო; ნათელი უცხო, მოუღლევი.
 უსურვაზივით დაგვხვევა სურვილი შენი, უსურვილობა,
 დაგვიხდება სიუხვე მეფეს — დახვეებული თვალშარგალიტი.
 იბნევი, სად გინდა გააბნო წყალობა ამდენი...
 ხელშარცხნივ, ზელის გაწვდენაზე აწითლებულა დასავლეთი;
 არსად წერო. მოჩერებულია ქლიალა, ჩაუვალი მზე
 (ის არა, სხვა) და ირიბად გვაფენს სხივებს.
 თვე გავა, თვალს არ დააზამხამებს მნათობი.
 თვის თავზე, თითქოს გამურული ბროლი დაგვამხესო,
 უეცრად დაბნელდება. იწყებენ ჭიატს ვარსკვლავები.
 არ იძვრის არცერთი. მთვარე არ ეკიდება ფარად,
 არ შემოგვანათებს ძროს, სპილენძის აღანძულ ლოყას.
 არ ბაცდება ბნელი, საშველი არ აღგება გათენებას.
 თანდათან იღლება, გიჩლუნგდება გაცება, მოუთმენლობა.
 ვიყურებუბთ ერთი თვე (ჩვენი გამოთვლით) და მერე
 გადნება ღამის ხვერდი; გადაკრიალებულ ეკრანზე
 ერთი უძრავი კადრი მეორეს შეცვლის, შავს — თეთრი...
 მოედანი, სადაც შევჩერდებით, მოსარკული თვალის.
 თავებგადამბული სვეტების გასწვრივ, ორივე მხარეს.
 ქვაში ჩასმული, ქვისავე ხეებია ჩარიგებული.
 გვალვა ვერ დაგვატყდება იქ, არაფერია დასაჭკნობი;
 არა მკონია, ფუხე კირად იქცეს დაბუგული მარმარილო.
 მერქანზე, ფოთლის სიდიდესა და მოყვანილობაზე,
 ნაყოფზე შეიძლება ცნობა — რომელი ხე ქცეულა ქვად
 (აღრე რა იყო, ამას ველარ მიწვდება ჩვენი გუმანი).

ფერებში სამი ჭარბობს: თეთრი, მორუხო, მოშავო...
 მასალაც სამწარჩო: მარმარილო, ნეფრიტი, ბაზალტი...
 ერთმანეთს ენაცვლებს: ბზა, დაფნა, მუხა, ზეთისხილი, ბიზლიჩინა...
 ლელვი, ბროწეული... ზედ ფრინველები დასკუბულან:
 შაშვი, კოდალა, გერიტი, მტრედი, გუგული, ჩხიკვი...
 შეკრევილ ვარჯში ჩახატული, თავბოლოშემობრუნებული.
 ფოთოლი, ნუერი, ბუმბული, ჩიჩახვი — უქმი, გაქვავებულია.
 ხელით ჩვენ არაფერს შევებებით (უმაღვე გაქრება);
 რაც არის, იმას მხოლოდ თვალი შეგვიძლია შევავლოთ.
 იქ არაფერი არ ხარობს, ნაყოფი არ მწიფს,
 კრიკაშეკრულია, და არც ლებდა. ასე ამჯობინე.
 ასე გაქვავდებით თანდათან ერთხელ გამოტანილი
 და ყინვადაქრული, დამზრალი კოკორის დარად, გაშლა,
 ფურცლების დაფენა რომ არ ეღირსება. გაივლის
 (რა შეაკავებს) ათასი წელი, მეტიც და ორივენი
 სვეტებად ან გაქვავებულ ხეებად გადაექცევიან;
 ფესვების წილ — საძირკველი, ქვა ქვას შეხორცებული.
 ტოტების ალაგას — სოკოს თავი, ჩაწნულ-ჩაგრებილი,
 ნაცვლად შრიალისა — ღუმილი მშრალი, გაუთავებელი.
 სსწაულია — რასაც ცივი, ჩამკვდარი ძირი იგრძნობს,
 გაზაუბულის მოწოლა იქნება. ხრიოკ, დახლაკინოლ ტანზე
 მარილი გამოყონავს, აცრემლდება, ლაქებს დაღეჭავს...
 ამას დაერქმევა გაკვირტვაც, ყვავილობაც, დასხმაც...
 ბევრია ესეც. დაფერდეთ, ვიქმართ სიცოცხლის ნიშატი.
 ბზარიც რომ იპოვოს, ბალახს არ ექნება სურვილი —
 ამ გადაპრიალებულ სითეთრეზე ამოიწვეროს, შეიარხეს.

VI

რად გინდა წვიმა, ნამი, სახურავს თუ არ დაედინა,
 თუ გაქრა ჰერშივე და განიბნა მარცვალ-მარცვალ...
 დაიწყველოს წყალი, რომელიც გესხმება და არ გასველებს,
 ცივად, გველივით დასრიალებს რეზინის ყვითელ კანზე —
 ვერ ატანს სისველე გასანთლულ, ამოგლეხილ ფორებში...
 ან ეს მზე რა მზეა — ანათებს და არაფერს ათბობს.
 მოედნის ბოლოს სვეტებისა და ხეების რკალი ვიწროვდება,
 იხსნება ყელი. მოგუმბათებული სასახლისკენ მიმავალი,
 გზად, იწით და აწით, ფართო, შემალღებულ მოაჯირებზე
 მარმარილოს აფაფრული, თეთრი ლომები თავადერილი.
 ოდესღაც შამბნარს მოარღვევდნენ, უღიტინებდათ —
 ნადირის, შეტრუსული ისლის სუნი. შედგებოდნენ,
 ჩაისხლულ თვალებს მოავლებდნენ გაშლილ სავანას,
 ზომავდნენ მანძილს, საძოვარზე გამოსულ მსხვერპლს,
 ხმელ ლერწმოვანებზე დაათრევდნენ ფოჩიან კულებს...
 მერე სწყუროდათ, მღვრიე, ამოსილულ გუბებს ნთქავდნენ.
 ახლა ცემენტშემხმარ ქაფრებივით მოუჩანთ ენებში.
 არ შეატაკებთ მოწყენილებს ჩვენი გამოჩენა.
 უკვე აწლოა ამოჭრილი, გამონათებული ოთხკუთხედი —
 დარბაზი ღია, უკარებო, საჩვენოდ გამზადებული...

(დაგმანული რომ იყოს, შეგიძლია აკლამად ჩათვალო),
 შუაში უქრობ ლამპარად ამოზიდული საკურთხეველი თანაბრად
 ბრდღვიალებს სამი კედელი და კერი —
 შუქი შეუქანებელი, არც იკლებს, არც მატულობს.
 მარცხნივ და მარჯვნივ, კედლებთან, ქვის ტახტებია,
 დაბალფეხება, მოსასვენებელი (შენ მუდამ ძილს ნატრობდი).
 არაფერზე არ დაგვეცყოფა, იმხელა გზა რომ გამოვიარეთ,
 ოფლით არ დაგვეცვიარება გადაფითრებული სახე;
 ოფლი სისხლში იცის — ქაფიანმა, აჩქეფებულმა,
 ჩვენ სომ ლანდები, გაქვავებული ლანდები ვიქნებით...
 ვიქნებით, თუკი ჩვენს ყოფნასაც ყოფნა დაერქმევა.
 ბეჭებგანირს სასახლეს, როგორც მთელ ქალაქს, ვეება,
 თეთრი ქვის ვალავანი ზღუდავს. იმ პიტალო კედლამდე
 ოცდაათიოდე ნაბიჯია, დასახევი, შესახედი მანძილი.
 მარცხნივ, დასავლეთით (თუ გადინებდავ) ცეცხლის ტბა დღღს,
 მარჯვნივ, აღმოსავლეთით — შავი მტვერი იშმუშნება,
 სამხრეთით (აქედან ამოვექანეთ) ჰაერის ლურჯი უფსკრულია.
 რა მიევაგო მწირმა, როგორ ვთქვა ქება მისი, რომელმა
 „გაფინა ჩრდილოეთი არარას თავზე და დაქვიდა მიწა არარას“.
 ჩრდილოეთის კედელს ზღვა ულოკავს ჩაყარგულ ძირს,
 მორგვალბულ ზურგზეც მოისმის გააფებული ხეთქება:
 იმ საზარელ ტორტმანს ჩვენ ვერასოდეს დავინახავთ,
 ზევით ვერ ამოანთქრევს ბრახს თეთრად გაგრებილი ტალღა,
 შეფეებს ვერ მოგვაყრის; აზიდული ზღუდის ვადმოდმა
 მარილის ნამცეცები ცვივა, ციმციმებს, ხრამუნობს.
 დროდადრო მაინც ამოაღწევს წყლის ნამიანი ქშული,
 გაგვასენდება: ჩვენ იქ ნამყოფი ვართ, გვინახავს —
 ოკეანის მუცელზე ამოყრილი, გადარბენილი კუნთები.
 ამაოა გნაისი, ამოძახილი დასაღუპად განწირულთა,
 ჩვენ ვეღარავის ვერ მივეშველებით, ნიფარები,
 ყურის ძარღვები ჩაგვეკირა; აღარ გვიფეთქავს.
 ამ ქალაქს ბევრი არაფერი ექნება საერთო მიწასთან.
 ვთქვათ, გადნა მწუხარე პლანეტა, ფერფლი დაარბია,
 (ჩვენ რას გავიგებთ), ის მაინც იწყრილებს ცაში,
 შერჩება ჩაყიდული, სხივდაუწვდენელი უფსკრულები,
 სულერთია, რომელი მათგანი დაგახრჩობს, სად ჩაეფლობი.
 გამჩენმა ნუ ქნას, ცეცხლის მდინარემ გადაუაროს
 ცოდვილ დედამიწას; ძვლები დაიწივლებენ ჩვენი...
 დაგვაბრძავენებს ფრთიანი ანგელოზის ზელში ჩამდნარი ეღვა.

VII

შენ წუხდი — აღამიანს კუტი, ნაწლავი, სადინარები აქვსო;
 გზარადე ლობობა, დაშლა, გახრწნა. ნულარ გედარდება —
 არ გაიკარებს ჰაერს მუცელი მკერივი, გამომშრალი.
 გესიკვალულებოდა აღგომა და ასეც მოხდა, გაგიმართლა,
 ყველაფერი ისეა მოწყობილი, შენ რომ გეაშება;
 გაწვები მიცვალბულივით ცივა, ცვილისფერ ფიცარზე —
 დარეტიანებული, ფაცერში მოხვედრილი თევზი...

თუ არ დაგვიარა წადილმა სუსტმა, არც კი შეიარხევი, თავმოქმედებული, ძილით და ღვიძილით დაძძინილი. შენ იშობი — ზორციელი, შვილი არ მინდა გავაჩინო, ცოდვის გადიდება იქნებაო. შენსავე თავზე გითქვამს — რას ვჩნდებოდი, ჩემთვის ყუფილიყავი, მძინებოდა. ესეც ავისრულდა თითქმის, შეიბორკა სურვილი ჩაკლული. ვის უნახავს, გახარებულიყოს ლოდზე დაცემული თესლი. მოვიკუნტებით. ბრმა, გვერდებდანაოკებულ ქუპრებს შემოგვეგრაგნება შებოლი, ობზოდებული გარსი. არ გინდოდა დანახვა მუცლით ნაშობის, ვერც იხილავ; ნაბიჯი არ გაჭახუნდება არავისი გატყევილ საჩუკზე. არც ჩვენ გავიღებთ ჩქამს, დილის ნისლივით ვისრიალებთ, ისე გავჭანდებით, ადგილიდან დაძვრა არც დაგვეჭირდება. ტერფი არ გვექნება ნამდვილი, რაზედაც დავაბიჯებთ ისიც საეჭვოდ ილიციციებს, რამ უნდა გამოსცეს ზმა. არ გიყვარდა მოფერება, ისეც ნალველს ამოფეარები. კიდევაც რომ გადაგისვა ხელი წაქანებულ შებლზე, ნერვი არ შეგიტოკდება, აღარ მეტყვი, მომცილდიო. ბოლო წამს, ბოლო ამოსუნთქვას არ დაადგება საშველი, აღარ გაიწოვება ჩემი სიცოცხლის დარჩენილი ნაფლეთი, ცივი, გადანამქრული სისხლის ქროლვას რომ უნდა ჩაეჭრო. ეს კია, არ ვიწუხებთ, ამბავს არავისას დაველოდებით. ხანგამოშვებით ქარი ესტუმრება ჩვენს მყუდრო სამყოფელს (ღამე იქნება ამ დროს, ქვის დაღარულ მღვიმეებს დაუვლის), დაიწყებს დნობას მომცელავი, სულის ამომცელი ღუღუნი, ფლეიტის ექვსი ლეროდან დაღვრილი, ჩუმი, გადამბული; ქვა უხდა იყო თვითონაც, იმ კენესას რომ გაუძლო. ეხუმრები ამოდენა სიმშვიდეს, დუმილს, განურჩევლობას, წამლადაც გვინდოდეს, არანაირი ტკივილი არ გავვიხსენებს, არავისგან გამოგზავნილი არავინ მოგვეკითხავს, ესაა შხოლოდ — გაგვიჭირდება გამოხატვა წყენის, სიზარულის, მადლობისაც. დარჩენილები (თუკი საერთოდ შენიშნეს ჩვენი წასვლა) გაკვირვებული დარჩებიან — სად გადაიკარგნენ საწყლები, განა ქვე არ შეეძლოთ გაჭრობა (სწორიც იქნებიან). თუ რამ საყვედური დავცდა, მზად შექნება პასუხი: არ გეჭერებოდა, გეცოტავებოდა, შეილობა მიწის, შიგანი ჩახმა, ღრუდ გვაქცია, ჩახმახზე შეგვაყენა, გეცოდნოდა უნდა, რას გეჩადდა მიწიდან მოწყვეტა. ასე იოლად რას დაგვეხსენებოდა უკანდაუხვევლი, ფეხმოუცვლელი, სულის დამფლეთი შეგონება, წინაპართა უძლეველი სიბრძნე: „მიწა თავისას ითხოვს!“ ყოველთვის გვახსოვდა დროის ერთი უცნაური თვისება — იგი ტყუანის, იმდენად კუმშავს მომხდარს, გადატანის. პრილში არ გამოვიჩნდებით, რომც დაგვაკვირდეს ვინმე. დრო ჩქარობს (ჩვენთვის), მიიმსხვრევს გზად ყველაფერს, მიიხვეტავს და არსად ეჩქარება (თავად), გუბდება, იპარება... ლანდებს განდევნილებს რიგრიგობით დამალავს, გამოაჩენს. ჩვენს ხასიათს, გარეგნობას ბევრით ვეღარაფრით შეცვლს —

ჩემი თავი ხვალში გახუნებულ დღესავით თეთრი დარჩება,
 შენი — ღამისავით შავი, ასე ჯობს, ეს უფრო შეშვენის
 შენს ფიქრებს, შუბლს, კუპრივით აღუღებულ ნალექებს
 აღარ დაგვეჭირდება უფრო, შეჩვეული კითხვა: რა დროა?
 ვერ იტყვი: მარტო დარჩენილი უფრო ცოდვია თუ ორნი-
 იქ სწორედ ორნი ვიქნებით, ერთმანეთს შეჩერებულნი,
 ყოვლისგან თავდახსნილები; სხვის ბედზე სხვამ იზრუნოს,
 არავინ გვინდა, სხვის — არავის, ერთმანეთს დავინახავთ.
 დრო იყო, სხეულს ნებაზე ვძრავდით, ტან-ფეხს შვიქნევდით.
 ნეტა ამ დროს... რამდენჯერ მოგვენატრება ცხელი მზე,
 ვინ აზომავს, რამოდენა ბედნიერებაა მზეში სიარული,
 რამდენის ჩამხმარი, თან ჩატანილი, დამარბული ოცნება.
 ცოდვილნო, აქედანვეა საცოდნელი: ნურავინ დაიჭადხებს —
 დაბრუნდეს, თავისით გამოაღწიოს უსურვილოთა ქალაქს.
 გიყურე, ველარ დაერჩი გადაკეტილი ამედის ანაბარა;
 ეს იგივეა, ხრამის თავზე დამპალ ტოტს მოეჭიდო,
 ანდა, მდინარეში თავქვე დაქანებულმა, ხავსი მოპოტნო...
 ამიტომ ვეცადე, ქვაში ჩამეტოვებინა სახე, ფესვი შენი.
 ვალდებულნი ვიყავი გამეფრთხილებინე, დაღლილი ხარ,
 თავი მოგაბეზრა ამდენმა დარიგებამ; არცა აქვს აზრი
 აყრას და გადაკარგვას ჩვენსას. უფრო დავიღლებით.
 შენ ვერც კი დაიტეგ, იმხელა საიდუმლო მინდა გაგიმზილო, —
 არ აეჭვარდეთ, ეგებ არც დაგვეჭირდეს ასე შორს გამგზავრება —
 იმდენი არაფერი შეიცვლება, შენ აქ... ა რ ა ხ ა რ ი ს ე დ ა ც-
 ესაა, რაც გითხარი, დარჩენაც, წასვლაც შენთვის მოშინდვია.

• • •

სალამოვდება.

კანტიკუნტად სახლში მიდიან
თოხგადებული გლეხკაცები ახლაც, ვით ძველად.
ამ თოხს და მიწას არაფერზე არ გაჰყიდიან,
რადგან ეს მიწა უწყრიათ მათ ბედისწერად.
სალამოვდება. ეს სოფელი თითქოს ბაღია.
რაღაცას ჩივის

ჩვილის დედა —

ძროხა ბლავილით...

და მოცელილი — სარეველას რომ ეძახიან, —
არისტოკრატი, უსარგებლო ტირის ყვავილი...

• • •

მე მახსოვს შენი ნაწყენი გული,
შენი ცრემლების წყვილი ენძელა.

მახსოვს იმედი გადაბუგული,

ბედნიერება რომ არ ეწერა...

სიცოცხლე ბეუტავს,

ვით ნაკვერცხალი,

გულში ალებად რომ ენთო წინად...

ვიღაცამ მოჰკლა გული-მერცხალი

და... დაიტირა მაისის წვიმამ.

სულ იქვე

არის პატარა რამ სოფელი თბილისის გვერდით,
ჰქვია თბილნარა (თუმცა თხილი იქ არ შინახავს).

ვით ყველგან, იქაც, —

ვინც კი ჩნდება და კვდება ბედით,
სოფლის ლამაზი სასაფლაო გულში იმარხავს.

და იმ პაწია სასაფლაოს გვერდით

ბეტონის

უღგას ვიღაცას სრა-სასახლე (ლხინად თუ ჰირად)...

შიგ გაიქროლებს სამი ცხენი და ფაეტონი...
და ეს...

სულ იქვე... —

იმ პაწია საფლავის პირად

• • •

რამდენი დღენი გარდასულან და საღამონი...
ახლაც წარსულის გრძნულ ფარდებს არხევს საღამო...
იმქვეყნად სუფევს ბავშვი მეფე — ტუტანჰამონი
და დედოფალი ეგვიპტისა — ანხეს ანამონ.

სამშობლოს მთები რატომ მახსოვს სხვისი მთებივით...
ან ჩემს აწმყოში რატომ მახსოვს სხვისი წარსული...
უცხო მინდვრები საყვარელი ქალის თმებივით
რად მახსოვს ომის. მკრობის ცელით გადაპარსული...

მწამს, სიყვარული გაიმარჯვებს პურის მთესავი,
კვლავ ვანაცოცხლებს მკვდარ უდაბნოს ღმერთი — ეროსი!
ქველია ჩემი მზისთვის ლოცვა — ეგვიპტესავით
და ყველა მეფე-დედოფლისთვის საქართველოსი.

მანცო..

მანც ვაშენებთ!.. არვის დაფუთობთ
ჩვენ... სიზიფოსის ამ ძვირფას ლოდებს!
რომ მოდგმას ისევ კერა გაფუთბოთ,
კერა... მიმქრალი ოდეს და ოდეს...

მანც... თუმც ვიცი, ადრე თუ გვიან
ტყდება იმედი მყიფე ბროლისა...
ცას მიბჭენილნი აწ სადა ჰვიან
ზიგურათები ბაბილონისა!

• • •

წვიმს...

მიხარია...

მუხათწყაროში

ირწყვება ჩემი ბავშვი ნერგები.
დაღლილი სულის ბაღ-საწყნაროში
დარჯულ ყვავილებს ფეხქვეშ ვეგები.

ხან მსურს, თავს ვკითხო — რა მოგდის,
სულღო,

მწვანე ფიჭვივით რომ იბარდნები...
თითქოს ხის ფეხზე ამოგდის სურბო
და ტყის პანივით კვლავ იბადები!

6. ზ.-ს

როდესაც მღერის მეგრელი ცირა,
სიტყვაზე — ნანა ბელქანია,
აგერ, ზამთარია და აღარ ცივა —
სამყარო მზეა და მზექალია.

როდესაც მღერის მეგრელი ასული, —
მღერის უძველესი სევდა,

მღერის სიხარული ძველად
სატრფო, ქალიშვილი, დედა.

და მღერის სამება... საიდან მოხვედი,
საიდან მოდიხარ, ლამაზო ცირა!
მწიფე ხარ ზღვისფერი, მზისფერი
კოლხეთით
და... მთვარის ფორთოხლები გცვივა...

• • •

დამსიზმრებია... ფერნაცვალები
ჩემი გაჩენა გაჩენის წინათ...
უმანკო დილა შენი თვალების
და შენი თმების მაისის წვიმა.

როცა თვით ვიყავ ხმალი ნალესი,
ჩემს ხმალს არ ჰყიდდი ჩემი მტრის
ხმალში

და მე არ მყიდდი ვაჭრულ აღერსით
და არ გითრთოდა ლალატი ხმაში.

დამსიზმრებია მე ცხადში უფრო,
ვიღრე ბრმა ძილში,
ბოდვით,
ციებით,
რომ როსმე ჩემი ჰყვაოდა კუბო
შენგან დარგული ცრემლთა იებით...

პორანა ჯაჭვლიანი

• • •

მთელი წელია არა ჩანს ლექსი,
მთელი წელია ვდუმვარ და ვფიქრობ.
გადამავიწყდა სიტყვებს ალერსით,
რომ მოუხმობდი, ვარკმევედი
სტრიქონს.
გადამავიწყდა, ხელის მტევანი
დახრილი კალმით რად ათბობს
ფურცელს,
ვერ გამახსენებს ალბათ ვერაინ,
ლექსი რომ ჩნდება და გული უცემს,
და როგორც ბავშვი ხელში რომ აგვყავს,

ჩვილი, უფორმო და მაინც ჩვენი.
ის კი ავადმყოფს, ხეიბარს, საპყარს
გვანუგეშებს და უზომოდ გვშველის.
ან რა შეებაა, როცა ის მოდის,
მერე ამ განცდას ისე ვიგონებთ,
როგორც სიზმარში დაკარგულ მოტივს,
ან დავიწყებულ ძვირფას სტრიქონებს...
მთელი წელია არა ჩანს ლექსი,
მთელი წელია ფიქრებთან ვდაობ...
ალარც სიტყვების მუსიკა მესმის,
ალარც სინათლით იესები, ცაო.

• • •

დამიჯერე, ისევ გათენდება!
ოღონდ სურვილი შეგჩრჩეს —
მზის ნათელი რომ იხილო;
ოღონდ ამ მთის წვერს

გადააცილე დაღლილი მზერა
და, დამიჯერე, ისევ გათენდება!..

მარადიული ჩვევები
არასოდეს გვღალატობენ!..

სიმშვიდის მორენება

მე მშვიდად ვუმზერ ჩემს სიბერეს!
შენ როგორ ფიქრობ;
თავს არ ვიტყუებ,
თუ სარკის წინ მაინც ვთამაშობ?
ის კი საღამოს დაქანტულს და უკვე
დამაშვრალს.
არც მხედავს იქნებ?

მე მშვიდად ვუმზერ ჩემს სიბერეს,
წარსულის ხაზებს,
ერთ დროს სხივიან
თვალის ოვალს, დახრილ ნაოჭებს,
დღეს მათი შუქი აღარავის აღარ
აოცებს,

და ვრჩებით ასე.
მე მშვიდად ვუშვებ ჩემს სიბერეს!
და გაზაფხულიც,
როცა სიანციოთ

შეასკდება ხეებს კვირტები,
სარკეში სახეს კვლავ ვეკვრებდებოდი
და დაზატრული — ზიზღიერი თვალებს
მე მშვიდად ვუშვებ ჩემს სიბერეს.

ფრაგმენტი

თვალეზი ისმენდნენ
შენს ბოლო სიტყვებს
და დამავალი მზის სიმბურველით
იმზირებოდნენ.

გადასულიყო დიდი შუადღე,
შუადღე ჩვენი სიყვარულის,
რომლისგან იშვა საღამო —
მშვიდი, უსაბო და უჩინარი.

• • •

შენ დამესიზმრე!
მაგრამ სიზმარშიც
ისეთი უცხო იყავი ჩემთვის,
თითქოს ვხედდებოდით დიდი ხნის
შემდეგ,
მანამდე მხოლოდ ბარათებს გწერდი.
შენ ჩემს წერილებს,
როგორც მკვდარ ჩიტებს
მიჩვენებდი და მაშინვე ხევდი,
და ასე დიდხანს,
დიდხანს და კიდევ

ისეთი უცხო იყავი ჩემთვის.
მე შემეშინდა,
და როგორც ბავშვი
ატირებელი გაერბოდი შენგან,
მაგრამ შენს თვალებს ვხედავდი
ყველგან,
ქუჩაში, სახლში, ხეებზე, ცაში.
მერე დაღლილი ვიდექი სადღაც
და ვიხსენებდი შენს სიტყვებს საშიშს...
მაინც შენს თვალებს ვხედავდი
ყველგან —
ქუჩაში, ცაში, ხეებზე, სახლში...

• • •

გახსოვს, მე გწერდი მცირე ბარათებს,
გახსოვს, გითხარი, რომ მიყვარები...
ახლაც იმ შუქით გამოანათებს
წლები, დაღლილი მღვრიე ქარებით.

შენ კი შორსა ხარ. როგორც საყდარი,
ვცარიელდები ბედს მინდობილი...
თუ გამიხსენებს — ისევ ავდარი,
თუ მომინატრებს — სევდა — დობილი.

— — —

ვაჟა შივაშვილი

პატარა მოთხრობები

კურალა

ყვავილები რიყზე ღია ქოლოსფერი იყო. წყალგალმა მთები — მუქი შაბიამნისფერი. ზემოთ მოჩანდა ბრჭყვიალა თეთრი მყინვარები. ყვავილები და მთებიც ჯერ კიდევ სველი იყო ნამისაგან და ფერები — ისეთი სუფთა და კრიალა, როგორც ახლად დადებული საღებავი.

კურელამ ექსპონომეტრი ამოიღო, დახედა, აპარატი დააყენა და ამ დროს ჰიუზებზე გადმოვიდნენ ყომრალი ღრუბლები და ყველაფერი უფერული და ულიმლამო გახდა. კურელამ ღრუბლებს შეხედა და თქვა:

„მალე გადავლენ. მოვეუცადოთ...“

ჩვენ, კურელა და მე, ქვებზე ჩამოვსხედით და თითო სიგარეტი გავაბოლეთ. მზე გამოვიდა. კურელამ ფერად ფირზე გადაიღო ქოლოსფერი ყვავილები და მთები და მერე ჩავედით ამლაში.

ამლაში კურელას რამდენიმე ხედი უნდა გადაეღო. ეს ხედები სჭირდებოდა ტიხონოვს. იგი წერდა პოემას „სერგო მთებში“.

კურელამ თქვა, ტიხონოვი ჩემი ცოლის საუკეთესო მეგობარიაო, რომ გაიგო, აქეთ მოვდიოდით, სურათების გადაღება მთხოვა. ტიხონოვი ნამყოფი ყოფილა წინათ ამლაში.

გურამი ბებერ გარსიასა და ბანჯღელიან ხეთისოსთან დარჩა ახიელაში.

ისინი ლუდსა სვამდნენ ოჩიაურების ხატში.

არხოტში ათენგეობა იყო და მე ვფიქრობდი: ეხლა დაგვინახავენ დავითო და მაისტელი და ადვილად ვეღარ წაუუვალთ მავათ ხელიდან.

ამლაში არც დავითო დაგვინახავს და არც მაისტელი. საერთოდ არავინა ჩანდა. აჭა-იქ ბანებიდან კვამლები ამოდიოდა და რომელიღაც ქვენოდან ისმოდა მოგუდული ღრიანცელი და თითქოს სიმღერაც: „აააააიი, ბეჩავ გოთაო!...“

კურელას მანდამაინც არც უნდოდა ვინმეს შეხვედრა. გადაიღო დაბარებული ხედები და მერე ავიყვანე ამლის ხატში, დიდი ფიჭვების ძირში რომ დგას.

ხატში ხევისბერი ბერდია დაგვხვდა. შიგნით შეგვიყვანა, ცეცხლთან დაგვსხა და არაყი და ლუდი დაგვალევიანა. კურელამ არაყი არ დალია. ლუდი დალია და მგონი მოეწონა. მე არაყიც დავლიე და ლუდიც.

„ეგ არის, ცოლი რომ მოუყვდა?...“ — მკითხა ბერდიამ.

„პო...“

„წნა, საწყალი...“

ბერდიამ კურელას ცოლის შესანიღობარი დალია.

გადავეუთარგმნე.

კურელამ მადლობა უთხრა და თვი-

თონაც დალია შესანდობარი. მეც დავლიე.

მერე ვიჭექით ჩუმაღ. დაიწყო წვიმა. მსხვილი წვეთები ტყაპატყუპით ეცემოდნენ სიბებზე. მთელი ხეობა უცებ ამოივსო ნისლით. ხატში კიდევ უფრო ჩამობნელდა. ქერში, თავებზე, სამოცი ჯიხვის თავრქა ეკიდა. სამოცივე უზარმაზარი იყო და მთლად გამჭვარტლული. ვუხუტრებდი და ვფიქრობდი, რამხელა ხარები იქნებოდნენ ამათი პატრონები...

კურელას დავანახვე ჯიხვის რქები. შეხედა, თქვა: „აჰა!..“ — ეტყობოდა, დიდი შთაბეჭდილება არ მოახდინა. მერე მკითხა:

„ესენი მთლად ქრისტიანები არ უნდა იყვნენ?..“

„ნაწილობრივ შერჩენილი აქვთ ძველი წარმართული რწმენები. აი, მსხვერპლს სწირავენ...“ — და ცოტა ვუამბე ხეთიშვილებისა და წმინდა გიორგის შესახებ...

ჯიხვებზე აღარაფერი უკითხავს. აშკარაა, რომ კურელა საესებით გულგრილია ნადირობისადმი. კურელა ტურისტია.

როცა წვიმამ იკლო, დავემშვიდობეთ ბერდიას და წამოვედით. ბერდიამ კურელას თავისი ძველი ქურთუკი ათხოვა. როცა ამაღ უკვე მოსახვევს მი-

ეფარა, წვიმამ ისევ დაუშვა. წვიმამ მოხურულ კლდეს შევეფარეთ და მშრალ ქვიშაზე დავსხედნენ.

კურელამ მიაბო, *საქართველო* იტალიაში ერთი წელი უპასპორტოდ და მერე დაწერა წიგნი „მუსოლინი უნიღბოდ“. გერმანიაში ნაციისტების გამარჯვების შემდეგ პარიზში გადავიდა. საფრანგეთის ოკუპაციის შემდეგ იატაკქვეშეთში იყო, „მაკი“-ში. მერე ლონდონში გაასწრო. ბოლოს მოსკოვში იყო ომის დამთავრებამდე...

„რამდენჯერ გადაჩენილა...“ — გავიფიქრე.

წვიმამ ისევ იკლო და წავედით. მაგარი, ჭარმაგი, თეთრთმიანი და მსხვილნაკეთებიანი კურელა, ამ ძველ ქურთუკში გამოწყობილი, მავონებდა რომელიღაც „ტელმანოველ“ მუშას „დეფას“ ფილმებიდან.

ახიელი რომ გამოჩნდა, მის უკან აღარც ჭიმლის ხევი ჩანდა, აღარც ცირცლოვანი. ნისლით იყო ამოტენილი მთელი ხეობა...

გუშინ ცირცლოვანის ხევი, უღელტეხილს ქვემოთ, დავმარხეთ კურელას ცოლი ელზიდე. მას თავი ჰქონდა ქვაზე გაჭეხილი. ნაჭდევი თითის სიმსხო იყო. ქალი კარავში შევახვიეთ და დავმარხეთ კლდის ძირას. საფლავი წერაქვით ვერ გავთხარეთ, მთლად ტინი იყო და დინამიტით ავაფეთქეთ...

ხევსურები საქობეში

ხევსურები ისხდნენ საქობეში. ცეცხლზე საკლავი იხარშებოდა.

დილიდან სვამდნენ ლუდსა და არაყს. ეხლა დაბერილები ისხდნენ და ხორცი ეჩქარებოდათ.

საქობეში, მიწის იატაკზე, საკლავის თავები ეყარა. შეწირული კურატის თავზე ბებერი, თავდაკეპნილი გარსია იჭდა და ყალიონს აფშუქუნებდა.

„ბალო, ლუდ მაიღ.. რაი ცუდად

ესხედვართ, ხალო!...“ — შეუღრინა გარსიამ დასტურ ხეთისოს.

ხეთისომ ლუდიანი კოდიდან ჩხუტი გაავსო, შუაში ჩაუდგა ჩამომსხდარ მამაკაცებს.

„სვიანი ლუდია!..“ — თქვა გარსიამ დღეს მეაფედ.

„სვიანი, სვიანი...“ — დაუდასტურეს მსუყე ხმით აძიამ და ბეწინამ.

საქობეში ჩამობნელდა: გარეთ ისევ დაიწყო წვიმა...

ამ დროს მოაწია სწორედ ხირჩლა გოგოჭურმა. თიანეთში გადასახლებული თავის ხატს მაინც არ ივიწყებდა და ახლაც ძღვენი მოართვა. ცხენზე ხურჩინი იყო. ერთ თვალში თოხლი იჭდა, მეორეში ციკანი და ხავეწიანი ნაზუქები. უნაგირზე ათი წლის ბიჭი შესკუპებულიყო. დიდი ყვითელი თვალეები ჰქონდა, ქორის ლაპივით იყურებოდა...

ხირჩლას გამოეგებნენ: „მახველ მშვიდობით!“

მოიკითხეს: „ცხვა როგორა ხარ, ... ხო კარგადა ხართ...“

ხირჩლამ შესახვეწი უთბრა ხვეისბერს.

ხვეისბერმა დაილოცა. დალიეს არყები ხირჩლას მოტანილი ტიკიდან.

აინთეს სანთლები, ხვეისბერმა თოხლი დაითრია, შუბლი შეუტრუსა.

ციკანი მარტო დარჩა და დაიბნა.

წვიმა.

მერე — „მიყ...“ *არაღმეცხე და ხისაყენ გაიჭეა შეხაჯაჩემქაქქაქ*

პატარა ბიჭმა ზურგზე ხელი დასტაცა, უკან გამოათრია, ლაჭებში ამოიჩარა და გაირინდა...

„გწყალობდასთ...“ — დაიწყო ჭიბვის გაშაგებული რქებით ახორხლილი ნიშისაყენ პირშექცეულმა ხვეისბერმა და ბუბუნით, დუდღუნით გააბა ლოცვა.

ციკანს დათბა და გაირინდა. თვალი მიეღულა. კარგი იყო ბიჭის ლაჭებში შეფარებული დგომა...

ბიჭი გააბრუა ხვეისბერის ბუბუნმა. მონუსხულივით მიაშტერა დიდი ყვითელი თვალეები. ლაჭებში გრძნობდა ციკნის თბილ სხეულს. ბიჭსაც სიამოვნებდა ციკნის სითბო...

მერე ხვეისბერმა ლოცვა დაამთავრა, თოხლს ყელი გამოსჭრა და სისხლი ნიშაზე მიანთხია. მერე შემობრუნდა და ციკანი დაითრია...

გახსენება

...გახსენდა დიდი ბნელი ოთახი, რომელსაც მაღალი, ჩაშაგებული, დაბზარული ჭერი და უზარმაზარი ფანჯარა ჰქონდა. ფანჯრის რაფა იმსიგანე იყო (კედლის უსაშველო სისქის გამო), რომ ქუჩაში გადასახედად ზედ უნდა გაწოლილიყავი... არეულ-დარეულობა: დაბალი, ფართო ტახტი ბნელ კუთხეში, თურქული აბრეშუმის სუზანეთი დაფარული, ზედ მიყრილი დასოორსვლილი ტანსაცმლითა და მუთაქებით. დალაქავებულ, დაჩიქნილ შიშველ კედელზე შავი ხის ძველებურ ჩარჩოში ჩასმული ოფორტი — გრძელცხვირა შოპენის პორტრეტი. ტახტთან დაბალი, მრგვალი, სადაფით ინკრუსტირებული სპარსული მაგიდა. ზედ ტელეფონი, „ოგონიოკისა“ და „ნედელი-

ას“ ნომრები, „BT“-სა და „მარლბოროს“ ცარიელი დახეული კოლოფები, მონიკლებულზარიანი უბეში მალვიძარა საათი, ყავაჩამზდარი ფინჯნები, გარნერისა და ტელონიუს მონკის ყდაშემოხებული ძველი ფირფიტები და უბრალო საყურეებისა და ბეჭდების მთელი ბლუჯა, რომელშიაც ერთიორი კარგი ვერცხლის ნაკეთობაც ერია... იქვე, მაგიდის გვერდით, იატაკზე იდგა იაფფასიანი რადიოლა და უყარა, ზოგი დაგლეჯილი და ზოგი მთელი, ქალის სხვადასხვანაირი ფეხსაცმელის გროვა. აქედან ზოგიერთი ნაწილობრივ ტახტის ქვეშ იყო შეჩოჩებული, ეტყობა, ფეხით სცადეს მათი შეწყება, მაგრამ აღარც დაუხედავთ, ბოლომდე შეიწია თუ არა... ოთახის მეორე კუთხე სასახლესავით უზარმაზარ, შავი ხის

ნახარბივე ჰურჭლის კარადას ეკავა, მერე ეკიდა შავივე ხის ჩარჩოიანი გრძელი სარკე და მის თავზე ისევ ასეთივე ხის სქელი თარო. თაროზე იდგა საოკეანო ორთქლის გემის დიდი მოდელი, რომლის გემბანზე უამრავი პატარა კაცუნა ჩანდა. აქ იყვნენ საზღვაო ოფიცრები და მატროსები, კრიზოლინიანი დამები და კატელოკიანი მოქალაქეები, არისტოკრატები, ბურჟუები, ზანგები, გენერლები, ბავშვებიც კი, და ყველაფერი ეს გაკეთებული იყო შემაწუხებელი სიზუსტით და ბეჭითად იყო შეღებილი პრიალა ლაქის საღებავებით — საუკუნის დასაწყისის გერმანული ხელობის ნიმუში... სარკეში მოჩანდა მტერიანი წიგნებით დატენილი თაროები. თაროების თავზე კი — ჭეირნის წყვილი რქა — აღმოსავლური, ნატიფი გემოვნებით შექმნილი უძველესი იარაღის მაგვარი, მჭრქალი, ღრმა გიშრის ფერისა...

და ის, ვისი გულისთვისაც აქ მოდიოდა ზოლმე... ტყავის დიდ საგარძეულში ფეხებიანად მოკალათებული ფიგურა — შავ ბურძღიანი კაბა, წითელი მარჯნის ყელსაბამი, წვრილკოჭებიანი, სხარტი ფეხები, ბრტყელი, სწორი, სიფრიფანა მხრები და მოულოდნელად მძიმე, სავსე მკერდი... ამ მკერდის სიმძიმისაგან, თუ მისი დამალვის სურვილით, თხელი მხრები მუ-

დამ აწურული და ოდნავ მოხრჩოლი ჰქონდა... მომრგვალო სახე, მოკლე სწორი ცხვირი და დიდი ტუჩები... მბილოსძვლისფერი კანი, ცალ სლოკზე ოდნავ დაკენკილი, ნაყვავილარის მაგვარი, გაუგებარი ნაიარევი და საკვირველი თვალები, ფართე, ყვითელი, მოხატულ გუგებიაში, უცნაურად ცეტი გამოხედვით. თვალები, წამდაუწუმ რომ ბრწყინდებოდნენ მღვრიე ვნებით...

ეს ცეტი, მხურვალე გამოხედვა პირველად ტროლეიბუსში ნახა. უკანა კარებთან ყმაწვილების ჭგუფმა ძიძგილაობა ატეხა და ყველამ იქით მიიხედა. თვითონ არ მიუხედა და მაშინ პირველად დაინახა ეს სახეცა და ეს თვალებიც, რომლებშიაც იმ წუთასვე ამოიკითხა ვნებიანი ინტერესი და მაშინვე იგრძნო, რომ ცეტი მზერა იმას კი არ უყურებს, რაც ხდება, არამედ ის, რაც ხდება, მიზეზად გამოიყენა, რომ კარგად დაეთვალეირებინა ახალგაზრდა ლამაზი სხეულები...

და ამ მზერამ ისე გააღიზიანა და გამოიწვია, რომ ვეღარ მოაშორა თვალი და როცა იგი ტროლეიბუსიდან ჩავიდა, თვითონაც ჩაჰყვა, თუმცა ჭერ ვერ მოეფიქრებინა, რას მოიმოქმედებდა...

შემდეგ კი ეს ცეტი თვალები და მათი თავდაუქერელი მზერა უბედურებად და მუდმივ სადარდებლად ექცა...

ლადოს ჩანაწერებიდან

გადაარჩინა

იმ დღეს დილიდანვე ხელი მოგვეცარა. დაღლილნი და ცარიელნი მოვბრუნდით ჟანდარის ტბიდან, მატარებლის მოსვლამდე იქვე დუქანში გადავედით... ალიზით შეთითხნილი და კირით შეთეთრებული ვიწრო სორო იყო. ერთ ბოლოში საძაგელი ლურჯი საღებავით შეღებილი დახლი იდგა. დახლში ეწყო მურაბის დამტვერილი ქი-

ლები, თევზის კონსერვები და დიდი გროვა „ბალიშა“ კანფეტებისა... დახლს გადაღმა იდგა დიდი ლუდის კასრი, პატარა მაგიდაზე — სამოვარი და გათლილი ჭიჭები, სინზე დახორავებული. კედლის თაროებზე ასევე დამტვერილი კონიაკისა და ლიჭიორის ბოთლები...

მედუქნეს შავი, გაუპარსავი, ორმაგი

ლაბაში და გადმოკაცლული თვალები ჰქონდა, ფაფუკი, თანთალა მუცელი, გრძელი, რბილი, ბალნიანი მკლავები, ასევე გრძელი ფეხები და დიდრონი, განიერი თქმოსთავები...

შვიცივით საკმელი, პური და ხმელი თევზი ჰქონდა მხოლოდ. უკან, პაწია სამზარეულოში, ხაროში იხარშებოდა...

გამოვართვით ხმელი თევზი, პური და ლუდი. პირველი ტოლჩა გურამმა აქვე დახლზე გამოცალა და მედუქნეს ჰკითხა:

„აქ სულ ასეთი მოწყენილობაა?...“

„რათა, გენასვა?!.. ეხლა სკვა დროა, სამთარია. აი, საფხულში...“

შუაში თუნუქის ღუმელი იდგა. ღუმელი ენთო და ჩვენ, შეციებულ-დასველებულები, მის გვერდზე დავლაგდით. გურამი მაშინათვე შინაურულად მოეწყო: ჩექმები გაიხადა, სველი წინდები გვერდით სკამზე მიადგინა, ღუმელზე პურის ყუები დააწყო გასახუხად და თევზის ფუქვას შეუდგა...

„ბიჭო, ამსაც უხდება გავიცებება, ეს ხომ ტარანია...“ — გამახსენდა მე და სამი-ოთხი ტარანიც ღუმელზე დავაწყვე...

დუქნის პირდაპირ, ლიანდაგთან, ბულდოზერი რახრახებდა, ადგილს ასწორებდა. კაფანდარა, დალეული, გამაზუთებულ კომბინეზონიანი შემანქანე თავდაუზოგავად ეჯაფტურებოდა ბერკეტებს, საშინელი ჭლაცა-ჭლუყითა და წყვეტებით, დიდი გაჭირვებით ატრიალებდა მანქანას აქეთ-იქით. ჩუმიდ ვლრღნიდით თევზებს. გურამმა ასანთი ამოიღო და ბუშტების შეწვას შეუდგა...

მედუქნე თვალმდაპყვითი მისჩერებოდა ბულდოზერს. მერე თეძოების რხევითა და მუცლის თანთალით გარეთ გავიდა, დოინჯშემოყრილი დადგა. შემანქანეს სთხოვა, ერთხელ დუქნის კარებთან დაწუმებულზედაც გადაევილო.

„საფხულში იმოთენა ქოლოა...“ — თქვა მან.

ბულდოზერი შემოტრიალდა და დუ-

ქანზე წამოვიდა. უცებ მოაშვეია მიწა, რახრახით ზედ წამოაგდო და მთლად ჩამოაბნელა. მთლად მთლად ფანჯარასა და მანქანას შორის კაცი აღმოჩნდა. თვალი მოკვარი, როგორ გადაიზნიქა თვალმდაპყვითი მედუქნე, იმ კაცს თავისი გრძელი, რბილი ხელები სტაცა და გამოათრია...

ეს მაწანწალა იყო. უფერული, გახუნებული, გამომშრალი, ლენჩი სახე ჰქონდა. ეგონა, რომ ბულდოზერს გადმოასწრებდა, მაგრამ ვერ გადმოასწრო. იდგა და არაფერზე არა ფიქრობდა, სახეზეც არაფერი გამოჰატვია. მედუქნე ბოლოკვით გაწითლებულიყო, თვალები კიდევ უფრო გადმოჰკაცლოდა, მთლად თანთახებდა. მაწანწალას ანჯღრევდა, კისერში ურტყამდა და აგინებდა...

შემანქანე მუხლუხაზე გადმოძვრა და თავს აქნედა. მედუქნე ყვირილითა და გინებით უხსნიდა, როგორ გადააჩინა ეს კაცი...

მერე მაწანწალა დუქანში შემოაგდო, ჩვენ გვაჩვენა. მუცელი კიდევ უფრო უთანთახებდა, დოინჯშემოყრილი იდგა და ყვიროდა:

„ნახე?!.. ეს შთლახი როგორ კინალამ სავარდა?!.. მაშინა შოდის, ესეც მოსვრება!.. უუჰ, ამისი!..“ — და კიდევ წაჰკრა მუქლუგენი. მაწანწალას სახეზე ისევ არაფერი აღბეჭდილა. იდგა და მიშტერებოდა კონიაკის დამტვერილ ბოთლებს... მერე პირველად შეხედა მედუქნეს და ხელით ზომა აჩვენა, ცოტა დაშისხიო — ანიშნა...

მედუქნეს ჯერ კინალამ თვალები გადმოუცივდა. მერე რატომღაც უსიტყვოდ მიიღო ეს წინადადება. დახლის ქვემოდან პორტვინის ვახსნილი ლიტრიანი ბოთლი გამოიღო, მაწანწალას ერთი ჩაის ჰქიქა დაუსხა, თავისთვისაც დაისხა. მერე ჩვენკენ გამოიხედა და დასასხმელად წამოვიდა, მაგრამ ორივემ ერთად შევაჩერეთ:

„არ გინდა!.. არ დავლევთ...“

მაწანწალამ ჰქიქა გამოცალა და ტუჩები მოიწმინდა. ჰქიქა დახლზე დადგა

და ისევ ისე გამოვჩნეული იდგა, სანამ შედუქნე თავის ჭიქას სვამდა...

გურამი შედუქნეს უყურებდა და როცა იმან ცარელა ჭიქა დაიღვა და თვალებდაწითლებულმა გამოიხედა, ჰკითხა:

„რალას სცემე?..“

„რა?..“ — ვერ გაიგო შედუქნემ, გაკვირვებული მოაჩერდა.

„გადაარჩინე, ხომ კარგი, მაგრამ მერე რალას სცემე?..“ — ღიმილით უყურებდა გურამი.

შედუქნე დაიბნა. სახე გაუფითრდა და დაუგრძელდა. თვალები აქეთ-იქით

დააცეცა. მზერა ასევე ღიმილს დახუდებულ მაწანწალაზე გაუჩერდა. უცებ წამოკარბლდა და ადრევე წაიქცა.

„ცადი, ცადი.. გეთი.. ფაშოლი...“ — თან ორივე ხელით ბუზივით აუქშია. მაწანწალა უსიტყვოდ გატრიალდა და წაფრატუნდა. შედუქნე ბუზლუნდულდუნით გაძვრა სამზარეულოს ვიწრო კარში, ქვაბები აახრიგინა, ხარშოს ჩამჩა ამოუტრია...

მისკენ აღარ მიგვიხედა. გურამი მიამბობდა გასულ ზაფხულს დომბაის ალბინისტურ ბანაკში გაცნობილ გოგოებზე...

უღელტეხილი

იმ ადგილიდან, სადაც ცისფერთვალებმა საბონა ხანჭლით დიეებს ჰკვეცდა, გზა არყის თხელ ტყეზე გადავიდა. მერე გავიარეთ მაღალუწყნიანი ველური მიხაკებით მოფენილი ლურჯი მდელო და ხევში ჩავედით. ხევი თოვლით იყო ამოტენილი, ძველ, შავ თოვლზე მივდიოდით ზევით. თოვლს სინესტე ასდიოდა და მთლად გავიყდინეთ ნესტი. ჩვენი ყველაფერი ცხენზე იყო და ახლა უკვე აღარ ვიცოდით, როდისღა შევხვდებით ცხენსა და იმათ...

იმათ ჩვენი ნათქვამი ფეხებზე დაიკიდეს, ითავენებეს და სულ სხვა მხარეს წაიფინენ... გურამი ამბობდა, იბოდილალებენ, ცხენს გააუბედურებენ და ბოლოს ისევ უღელტეხილში გამოვლენ, აქ სხვა ვარიანტი არ არისო... მაგრამ ხომ შეიძლებოდა, სადმე მთელი ღამით განხერხილიყვნენ?.. ორივე გაცეცხლებული ვიყავით. მე ვიგინებოდი, გურამი — არა... რახან მე ვიგინებოდი, იმას ეჩვენებოდა, რომ ჯობდა თვითონ ჩუმად ყოფილიყო. მე რომ ხმა არ ამომეღო, მამინ მას მოუხდებოდა გინება... ბუნდოვანი იმედი გვექონდა, რომ უღელტეხილს გადალმა, ქვევით,

შეიძლება მეცხვარეებს წაგწყდომოდით...

მერე, უღელტეხილზე გადასვლის შემდეგ, სწრაფად ჩავსრიალდით თოვლის გრძელ დაფაზე. ქვევით გრძელი, დაკიდებული ნაშალები იწყებოდა და მე სასწრაფოდ გავაგრძელე დაშვება. დალამებას ცოტალა აკლდა და როგორმე საძოვრებამდე უნდა ჩავგვესწრო, იქნებ ვინმე მწყემსს შეგფარებოდით...

ნაშალების თავიდან უეცრად ჩამორეკა შერთხმა და მერე გააგრძელა ზარის წკრიალივით. ავიხედე და ვხედავ, გურამი დამჯდარა. მეც დავმუხრუშდი...

„რას შვრები?..“

„უნდა მოუუცადოთ...“

კინალამ გადავირიე.

„ვისა?!.. გაგაფდი?.. ყველაფერი მიაგათა აქვთ... ჩვენ თუ არავინ შეგვხვდა, სიცივით უნდა დაიბოცოთ...“

„არც ერთმა პრიმუსის დანთება არ იცის... ამ ფერდობზე ცხენსაც გადაჩეხავენ...“

ამას გინების კაი ნიაღვარი მივაყოლე. რამდენიმე წუთს არ გაეჩერებულვარ. გული მაინც ვერ მოვიოხე. გუ-

რამი ჩუმად მისმენდა და იკრიჭებოდა...

საათნახევარი ცდის შემდეგ, როცა სიცივე საბოლოოდ გაგვიჭდა ძვალ-რბილში, უკვე უსიტყვოდ წამოვარდი ქვემოთ გასაჭევად და ამ დროს, ზემოთ, თოვლის დაფის თავში, შავ კლდეებში გამოჩნდნენ... ძლივს მოაფოხრიკებდნენ ცხენს, ქაჩვა-ცემითა და ბლაუჭით...

გურამმა უკანვე აიარა იმოდენა თოვლის აღმართი. არაფერი უთქვამს, ისე გამოართვა აღვირი და ფრთხილად დაიწყო ცხენის ჩამოყვანა...

გურამი ხმას არ იღებდა და მეც პირზე შემაშრა ლანძღვა-გინება. პირდაღებული ვუყურებდი, რა მოხდებოდა... არაფერიც არ მოხდა, გურამმა ცხენი ნაშალზე ჩამოიყვანა. ისინიც მოახლოვდნენ. დაღლილობისა და წვალებისაგან აზრდაკარგული, გამოლაყებულნი სახეები ჰქონდათ. ვიგრძენი, რომ ამ სახეების გულგრილად ყურება არ შეეძლო. ცხენს ჩემი თოფი ჩამოვხსენი. ჩამოვხსენი ჩემი ზურგჩანთაც და სვიტრი, „შტორმოვია“ და შალის ქუდი ამოვიღე. ეს ყველაფერი ზედ ჩამოვიცივი და თოფიანად გადავედი თებზე, იქითკენ, საიდანაც შურთხმა დარეკა.

ხრიალით მივდიოდი ნაშალზე, ფეხი ყოველ ნაბიჯზე ცოტა ეფლობოდა. ფეხქვეშინდან მიცურავდნენ ქვები და

ნამსხვრევები, ერთმანეთზე ხტოდნენ და მიგორავდნენ... მზის ბთლო... სხივები შიგ სახეში მაჭყიტებდნენ... მთელ ფერდობზე იწვა გრძელი, ოქროსფერი, ნათელი ზოლები და ასეთივე გრძელი, შრუშე ჩრდილები. მერე მზე ჩაქრა და ქარმა ბინდის ნაგლეჯები მოიტანა...

ამ დროს სულ ახლოდან წამოფრინდა დედა შურთხი და მიჰყვა ოთხი დაზრდილი ვარიბა. ვუყურე, სადაც ჩასხდნენ, მერე ჩავედი ჩანგრეულ კლდეზე. აქა-იქ ქვებში ქუჩის გახუნებული კონები ეკიდა და ქარი მის ხმელ ღეროებს აცმაკუნებდა... ის ადგილი დაკვირვებით დავათვალიერე. არაფერი განძრეულა. ვიცოდი, რომ ისინი ზემოთ გაიქცეოდნენ, მაგრამ უკვე ბნელდებოდა და შეიძლება იქვეც ჩაწოლილიყვნენ. ქვებში არაფერი იყო... მერე დავინახე ისინი, როცა შავ ლოდებში გადავიდნენ. დავიწყე ძალიან ფრთხილად ასვლა, მაგრამ შემნიშნეს და ზრიალით აიშალნენ... მანდამაინც არც მნდომებია მათი მონადირება. ვიდექი და ვუყურებდი იქედან, როგორ შლიდა ბანაკს გურამი... ისინი მისავეთებულნი გაშხლართულიყვნენ ცხენიდან ჩამოხსნილ ზურგჩანთებზე... ვგრძნობდი, რომ ბოღმა ნაწილობრივ დამიცხრა და ახლა ვუცდიდი, რომ მთლიანად გამჭკარლიყო და მივბრუნებულიყავი... მეჩქარებოდა გურამის მიხმარება...

შენს გვერდით მღვდომი ადამიანი

შენ იცი, იცი, თუ რა ხდება
იქით, სულ იქით, მთების მიღმა,
სამყაროს მიღმა — შენს გვერდით მღვდომ ადამიანში?

შენ იცი, როგორ ფიქრობს იგი,
ან რაზე ფიქრობს,
ან თუ ფიქრობს საერთოდ, იცი?
იცი, მისი თვალების მიღმა,
როგორ ფეთქავენ მძაფრი განცდები,
გრძნობ მისი აზრის და ლოგიკის მიმართულებებს,
იცანი სხვისი არსებობა,
იცანი შენით, სულ სხვა, უცნობი?

რა მანძილია ნეტავ ჩვენს შორის?

ვესალმებით და ხელს ვართმევთ ერთიმეორებს,
მაგრამ დაფიქრდი და მოკასუხე:
რა მანძილია ნეტავ ჩვენს შორის?

ოი, ოი, რამდენ რამეზე შევთანხმებულვართ,
რა წარმატებით ვხმარობთ ბაასში ისეთ სიტყვებს,
როგორიცაა: სიყვარული, ერთგულება, თუნდაც გაგება?
მაგრამ სანამ ხმას ამოვიღებთ, გამძრკვიე:
რა მანძილია ნეტავ ჩვენს შორის?

ხედავ, ჩვენს შორის ბეწვიც ველარ ნახულობს ადგილს,
ერთ სხეულად გადავქცეულვართ,
მაგრამ შენ მაინც გულაბდილი იყავი, სატრფოვ:
რა მანძილია ნეტავ ჩვენს შორის?

ერთად მივდივართ,
მხრებს ვუსწორებთ,
მივიბიჭებთ ერთი და იმავე მიმართულებით,
მაგრამ ძვირფასო შეგობარო
გამომიტყდი სიმართლეში:
რა მანძილია იმ ადგილამდე,
სადაც შევხვდებით ერთიმეორებს?

ქილისპირული

ქართული
წიგნების
კავშირები

გამორთე დენი,
შენ ახლა დაიძინებ.
ხვალინდელი დღე
მშვიდობიანი იქნება!
ხვალინდელი დღე
იმედით იქნება სავსე!
ხვალინდელი დღე
ბევრს გაირდება!
მთავარია —

ოცდაათი იცოდე გაზარება,
თორემ ხვალინდელი დღის
იმედი ნუ გექნება —
ოცდათხუთმეტმა წელმა
ეს შეგაგნებინა.
ჰოდა, გამორთე დენი
და დაიძინე.
ხვალინდელი დღე
მშვიდობიანი იქნება...

ზაზანიანის ვაღლი

საოცარი წინსვლაა:
ოცდახუთი საუკუნის შემდეგ
პატიოსან კაცს
ფლოსტებსა და ტახტთან ერთად
აბაზანაც შეიძლება ჰქონდეს,
რომელშიც დღეში ორი საათით
თბილი წყალი აჩუხჩუხდება!

ვის უნდა ვუმადლოდე ამას:
პროგრესს, თუ მშობლებს?
თავიანთ თავზე რომ აიღეს
ჩემი წილი გართულებები;

მათ ხომ, ოცდაათ წელს შენახული
უანგარობა დასთმეს!

მე ახლა განცხრომაში ვარ და ვფიქრობ:
როგორ ვასწავლო შეილს
უმცირესით დაკმაყოფილება,
რადგან საოცრად ვუფრთხილდები
ჩემს პატიოსან სახელს,
რომლის შელახვა სრულებითაც არა
მსურს.

მაგრამ რა ვუყო მის წილ
გართულებებს?

უნდა შეხვიდა

ცეცხლში თუ შეხვალ —
სულს გამოიტანი

ასეთ დროს
მთავარი
ხელშესახებია.

ოდენ ხელები
იღარ გჭირდება.

არც საკუთარი თავი.
შენ თვითონ ხდები
მიზანი!

პერსპექტივა

მართალი თქვი:
ხომ გახარებს
ბოროტების
მარადიული შესაძლებლობა?

პირველ
უსამართლო სილას
თითქოს
მუცლიდანვე ელოდი.

მიიღე სილა?
დაისაჯე
უმიზეზოდ?

კარგად
დამალე
მეორე ლოყას

შენს წინ იშლება
მშვენიერი პერსპექტივები
მოქმედებისთვის.

ალექსანდრე ბაბური

თოვლი...

ზ-ს

მორჩა, აღარავეინ მოვა,
აღარა აქვს აზრი ლოდინს.
ქარს მომდგარი დიდი თოვა
დიდთოვლობის... თოვლი მოდის...

თოვლმა დაგვაშორიშორა,
(ტრელ ოცნებებს გვაგვდით როდის!)
მორჩა, აღარავეინ მოვა...
თოვლი მოდის... თოვლი მოდის..

სტუმარი

გამიღებთ, თუ არ გამიღებთ,
ქარებთან ვდგავარ, აზლოს ვარ...
ჩემს თვალებს — ცოცხალ თარიღებს
ვერ გამოაღწევ, ახსოვხარ.

ძაბილს მოვდევი გულისას,
ამ გზაზე საგზლად მცირედი
მომყვება ყუა პურისა,
უფრო კი — შენი იმედი.

საწუთრო იყო დამლონე,
ჩემი ცა ხანჭლით მოგზაზე...
რწმენა ხან ქარს გაეაყოლე,
ხან ჯერებად ვქარგე ჩოხაზე.

მწედ ციდა გული ვიკმარე
სული — ელვაში ჩავტიე..
მოვრჩები — თუ შემიყვარებ,
სიცოცხლეს თუ მაპატიებ.

• • •

დღეს თუ ტრამალის ქარებს მიაფრენ
ჩომ სცემლი ტორებს ერთხელ ჩემს
ქარზეც,

აღვირ-ავეშანის მკვეთრი კიაფით
მზის დასაწევად მეც ხომ შეგკაზმე.

წახრილი ჩრდილი ედგა უნაგირს,
ჟამს მიგველავდით აედარში, დარში

და მარჯვე მხედრად თუ ვერ ვივარგე,
შენი ერთგული ხომ მაინც დავრჩი!...

შემოგვეცვითა გზები ხენეში,
ცა გადახრილიც ერთად ვიხილეთ...
...ახლა გარბიხარ ხსოვნის ტევრებში
და ჩემს ბავშვობას მიაჭინებინებ.

გმადლობთ, საქართველო!

სიცოცხლე სამამდე ვიდრე ითვის
იცრის სულისფერი ტატნობს.
გმადლობთ, საქართველოვ, თამარისთვის
გმადლობთ, საქართველოვ, გმადლობთ!...

ძმობა ძმური ვიცით, ეტირით ძმისთვის,
კრემლი სულის ყინულს ადნობს.
გმადლობთ, საქართველოვ, ტყევილისთვის,
შენთვის ტყევილისთვის გმადლობთ!...

ცხრა და მთვარისდარი ასულისთვის
ცხრა ძმა მზექაბუჯი დარდობს.
გმადლობთ, საქართველოვ, წარსულისთვის,
შენი წარსულისთვის გმადლობთ!...

ყველა ზართა ქრეოლა ალალ მისი,
ვისაც ბედის ზიდვას ანდობ.
გმადლობთ, საქართველოვ, არაგვისთვის,
გმადლობთ, საქართველოვ გმადლობთ!...

გქონდეს მშვიდი ზვალე სიმღერისთვის,
ისე ჰუვავილობ და ვარდობ
გმადლობთ, საქართველოვ, ცისფერისთვის,
შენი ცისფერისთვის, გმადლობთ!...

სხვა ნათელის მადლი გაქვს უთქმელის თქმის,
მზე ჩქერად დაგედის თუ გვათოვს.
გმადლობთ, საქართველოვ, რუსთველისთვის,
გმადლობთ, საქართველოვ, გმადლობთ!...

ყველას მოგვაკითხავს ყამი მისთვის,
თავს მამულს ვუნთებთ თუ ვართობთ...
გმადლობთ, საქართველოვ, სამასისთვის,
კიდევ ცხრა ძმისათვის გმადლობთ!...

გული დამწვარია ნათელისთვის,
გქონდეს გზასავალი ფართო.
გმადლობთ, საქართველოვ, ქართველისთვის,
ქართველობისათვის გმადლობთ!...

შენი გზა

ეს შენი გზაა, სხვა გზით არ გელი,
ამ გზით მოხვალ და ამ გზით გიპოვნი.
ამ გზას შერჩება წლებით ნაგვემი
სიკვდილ-სიცოცხლე — ორი სტრიქონი

ეს შენი გზაა, სული დახლილი
 ექოდ ჩაივლის დღეებს გაუმზელს...
 შენ ამ გზით ივლი ჩემი, დაღლილი,
 არც დაბრუნდები, არც გადაუხვევ.

ეროვნული
 ბიბლიოთეკა

არსაკიძე...

ყველა ლოდინი მარცხდება კართან,
 შორი ძახილის ათასი წელი
 დაღლილი სულით ჩუქურთმებს ვქარგავ,
 კედელს ვაშენებ მოჭრილი ხელით.

თაღებში ვამწყვდევე ძახილს და ექოს,
 ღიმილს და ცრემლებს, ტკივილს და ლოდინს,
 რომ შენს თვალებთან შეხვედრად მეყოს
 მზე, ნაგროვები მადლით და ცოდვით.

შენსკენ მოვდივარ, თუკი მოვალწევ
 შენს ტკივილამდე, თუკი მომელი...
 რომ წარმავლობას, რაც გულზე მაწევს,
 ვარისხო ზარი სვეტიცხოველის...

მოთხრობები

ნანა ჯვარანაშვილის რამდენიმე მოთხრობა კი დაბეჭდა ჩვენს ჟურნალ-გაზეთებში, მაგრამ ამ რამდენიმე წლის წინ უკერძოდ ისე დაიღუპა, ფართო მკითხველი საზოგადოებისათვის უცნობი დაჩნდა. როცა ამ შეტად თავისებური ახალგაზრდა ქალის მოთხრობებს გაეცანი, ჩემი ყურადღება მიიპყრო მისმა ცდამ, თავისებური ხელწერისათვის მივგნო, აგნებდა კიდევ, მაგრამ ჯერ კიდევ ბევრი დრო და ჯაფა დასჭირდებოდა, სანამ მნიშვნელოვან რამეს მიადწევდა. ამის იმედს იძლეოდა მისი დიდი სიყვარული ლიტერატურისა და ღრმა, უშუალო ცოდნა ამ მასალას, რის შესახებაც სწერდა. სოფელ პარტყოფში ცხოვრობდა, მეტწილად შობლებთან, ხალხური მეტყველებისთვის დამახასიათებელი ნიშნები ბუნებრივად იყო შეჭრილი მისი მოთხრობების მხატვრულ ქსოვილში, აღამაინთა პორტრეტების ხატვისას დიდ მნიშვნელობას იძლეოდა დიალოგს, მისი გმირები თავისებური და განსხვავებული მეტყველებით გამოირჩევიან. ამაში უფრო დაერწმუნდი მანამ, როცა მისი ტრაგიკულად დაღუპვის შემდეგ ოჯახი მოვიძიე და შრომებშია ფაქიზად შენახული მისი ნაწერების წაკითხვის საშუალება მომიცეს.

საქმიან ნაყოფიერად უმუშაუნია, ყოველ მოთხრობაში ჩანს მომავალი სანტიტრესო მწერალი, ზოგ გამოჩენულ მოთხრობას კი, რომლებსაც ამჟამად ვთავაზობთ ჟურნალ „მნათობის“ რედაქცია, ვფიქრობ, კმაყოფილებით შეხედება მკითხველი საზოგადოება.

ლადო სულაბაძე

ნიკა

შებინდდა. მთებზე ჭირხლი ჩამოყარა. ციოდა. ოთახში, სადაც სამი მამაკაცი სუფრას უსხდა, თბილოდა.

— უნდა მიირთვათ, არ უნდა ლაპარაკი! — ოჯახის უფროსი, ნიკა სტუმრებს უმასპინძლდებოდა.

კაცები საკმელს მიუტრიალდნენ.

— ნუ დამზოგავთ, თქვენ ისეთი საქმე გააკეთეთ!..

ნიკამ ჭიქა ასწია, სველი უღლაშები

მოიწმინდა. შოთას და სესეს სიყვარულით შეხედა.

ლამაზი, ჭაღარა კაცი ეთქმოდა ნიკას, სისხლსავე და ოდნავ მსუქანი.

— მე რომ ტრაქტორი და ბულდოზერი მოვიყვანე, — თქვა სვენებ-სვენებით ნიკამ, — რიყეში სინკარების ჩასაწყობად, დავიშვალა და შევები საქმეს, ტრაქტორისტმა მითხრა, ეგრე არ არიო, ვისმე დაუძახე ერთ-ორ კაცს

კიდევ და ჩემი დედაცაი თქვენთან გამოიქცა...

ნიკამ ცოტახანს შეისვენა, დაფიქრდა.

შოთამ და სესემ ჭამა შეწყვიტეს. შოთა ასანთის ღერით წინა კბილებს იჩიქნიდა, სესე ჩანგალს ათამაშებდა.

— წამოვიდა ე ჩემი დედაცაი და, თქვენც მოხვედით... რომელ შეზობელსაც ჩვენთვის კარგი უნდოდეს, გაუმარჯოს, რომელსაც არა, ეგრე იყოს თავის სიბოროტით!

— გაუმარჯოს! — ჰქიქები ასწიეს შოთამ და სესემ.

ნიკას ცოლი, თამრო, სახემოლეულ-ლი, შუახნის ქალი გახურებულ ღუმელს მისჯდომოდა და ჭმარს გაფაციკლებული უსმენდა, ემანდ, არაფერი გამოშვებაროს.

— ჭერ ზევით ამოვედი, — წამოიწყო ახლა თამრომ და სანდომიანად გაუღიმა კაცებს, რამაც მთლად შეცვალა ქალი, — შენთვის უნდა დამეძახა სესე, შენმა გოგომ თქვა, შოთა ძიანთა არი, სახლსა ლესავენო და ახლა შოთასთან ვავიქეცი. ღმერთმა გიშველოთ. მართლა იქ იყავით. თქვენს საქმეს მოსცდით და დაგვეხმარეთ.

— კაცო, — თქვა სესემ და სკამზე შემობრუნდა, თამროსაც კარგად რომ გაეგონა, — შეზობლობა ეგეთია; ჩვენც საქმეზე ვიდექით, მაგრამ შენი უფრო საშური იყო, ავიღეთ ხელი ჩვენი სამუშაოდან და თქვენთან წამოვედით.

— ეგრეა, — დაემოწმა მშვიდად შოთა, — ჩემი გალესვა მოიცილიდა, მაგრამ შენ რომ ტრაქტორი გყავდა მოყვანილი, იმას წინ ვერავენ დაუდგებოდა, უნდა მოთავებულებო ეგ საქმე.

— ღმერთმა გიშველოთ, — წაიტუტუნა ისევ თამრომ.

— დიდი საქმე გამოკეთებინეთ, — ენას ურევდა ღვინისაგან ნიკა, — თქვენ რომ არა...

ჩვეულებრივ ცოტას სვამდა ნიკა და ეს მაგარი წითელი ღვინო, რომელიც

იმიტომ დალია, სტუმრებს თანამესუფრობა გაუწიო, თქვენსავე...

— ეგვა შეზობლობა ეგეთია შოთამ.

სესე მდუმარედ იჯდა. საკუთარ ჰქიქას მიშტერებოდა. მერე თითქოს რაღაც გაახსენდაო, თავი ასწია და მასპინძელს გაუცინა.

— ნიკა, ძან დაგზაბარალა შენ იმ წყალმა, დაგიბრიყვა.

თამრომ ტუჩები მოწრუბა.

— არაფერი შეგვანარჩუნა. გადმოვარდებოდა ფერდობიდან და წაგვილევდა მამულს. ლობიოს სუ ჩარეცხავდა, ნიორი ხო აღარა ჩანდა.

— ეე, — ისევ ურევდა ენას ნიკა, — მოსავალი აღარა გვაქ. უნდა გავიღეთ ბაზარში და ვიყიდოთ.

— ძალიან დაგიბრიყვით, ძალიან, — თქვა ისევ სესემ.

— ფერდობზე, ბალახს ძალიანაც რომ გინდოდეს, ვერა ნახე, ერთიი-ნად მოცელა, — თვალეები შესაბრაღისად აუწყულიანდა ნიკას, — საქონელი დამეშშო.

სესე იდაყვებით დაეყრდნო მაგიდას.

— ეგ რად გინდა, თქვენთან რომ არ გადმოვარდნილიყო ი წყალი, ჩვენ წავივლებოდა.

ნიკა ისე მიაშტერდა, თითქოს ვერ მიხვდაო, მერე თქვა:

— ი წყალი სუ თქვენთან წამოვიდოდა.

შოთა და სესე ძმები იყვნენ. ნიკას სახლის გასწვრივ, ქვევით, გზის პირზე ცხოვრობდნენ და ნათესავადაც ეკუთვნოდნენ ნიკას.

— შენ ე სინკარები კარგი მოიტანე, — თქვა ღინჯად შოთამ, — რიყიდან აღარ გექნება შიში.

ნიკას სახლი ისე იდგა, რომ ერთ მხარეს რიყე ჩაუღიოდა, მეორე მხარეს ფერდობი. ფერდობის იქით გზა გადიოდა. ნიკას სახლს იალნოს მთა გადმოჰყურებდა. დიდი ნიაღვრების დროს, მოვარდებოდა მთიდან წყალი და დაეშვებოდა გზაზე. გზიდან კიდევ ნიკას ფერდობზე და მამულზე; რიყეც საშიში იყო ნიკასთვის. წყალმა ეზო და

გზა ჩამოუჭრა, მალე სახლს მოადგებოდა, კაცს სხვანაირად რომ არ ელონა, ადგა და სინჯარები მოიტანა. რიყზეც ჩააწყო ჯებირად და ფერდობზეც. დღეს დიდი მუშაობა ჰქონდა.

— სამი კიდეც მიკლია, — თქვა ნიკამ, — ემანდ, გზასთან უნდა ჩავეყო და მეყოფა. ამოვაჭრევიანე. მარტო მოტანა და ჩაწყობა უნდა.

— კარგი ქენი რომ ამოჭერი, — თეფში გასწია სესემ, — აე, შოთამ ეგრევე მიაყუდა ბეჭობს. მოვარდა წყალი და სუ ჩიკორივით დააბზრიბლა, ქვევით ჩაიტანა.

— ნიკა, — წამოიწია სკამზე თამრო, — მოიხედე, ე წყალი სინჯარებს არ გადაუვლის?

— რას ამბობ, ვერ დაგინახავს!

— არა კაცო, მაგამდე რა უნდა წყალს!

ძმებმა დასტურის ნიშნად ერთმანეთს გადახედეს.

— კარგად შამოწმე, — იცინოდა სიხარულით ნიკა, — ეგეთი საქმე გვაკეთეთ, წუნი არ დაედება.

— შენ იცი, — თქვა თამრომ.

ისიც გახარებული იყო. დიდი ჭირი მოიშორეს. გაზაფხული მოვა და როგორი გაბმული წვიმებიც გინდა იყოს, აღარ ეშინიათ. წყალმა ახალი ჩაყრილი ალვისხეები ძირფესვიანად მოთხარა, გზა ჩაბრამა და აღამიანს ველარ გაუვლია... ახლა არა უჭირთ, დაისვენეს.

თამრომ კაბამუხლებზე ჩამოიწია და ისევ კაცებს მიაყურადა.

— მიირთვით, არ დამერიდოთ, — იძახდა ნიკა.

კაცებმა ერთხელ კიდეც გადაიღეს კერძი.

— ერთი კარგი სადღეგრძელო უნდა ვთქვა, მანამდე, ჩემი დედაკაცი კიდეც შემოგვიმატებს რამეს.

— ეხლავე, — წამოიკაცა მორჩილად თამრო, დაბალ სკამზე ჯდომისგან მუხლები დაბუყებოდა, — თქვენ მიირთვით და, იქნება, რომ დაგვეპატიუნეთ, არც მობრძანებულებიყავით.

— რატომ, კაცო?!

— ჩვენი ოჯახებისთვის ველარ ვიცით, — თქვა მობოლდუშეტი, — შოთამ, — დილას გავდივართ, დაქვადვით დღის შემოგებრუნდებით.

ნიკამ ჭიქები შეაესო.

— აღარ გინდა, — ხელი დააფარა თავის ჭიქას სესემ. თვალები ჩამუჭებოდა და ფერმკრთალ სახეზე შეაცრი და მტკიცე იერი ელო.

— მაიკა, რა უნდა ვთქვა, თქვენ არ იცით! — საუბარი სხვა თემამდე გადაიტანა ნიკამ, — ჩვენი მშობლები რომ არა, ჩვენ არ ვიქნებოდით...

ნიკა ლაპარაკის დროს ცოტას ჭოშინებდა. ასე მოსდიოდა, როცა დაღევდა ხოლმე.

— თქვენს მშობლებს გაუმარჯოს, — ნიკამ ძმებს ჭიქა მიუჭახუნა, — ჩემი მშობლები შეიწყალოს, დედაკაცო, შენი მშობლები შეიწყალოს!

— ეგრე იყოს! — თქვა სესემ, — წასულები შეიწყალოს, ცოცხლებს გაუმარჯოს!

— ეე, მშობლებს დიდი ამაგი აქვთ! — თქვა შოთამ.

— მე რომ ჯარში ვიყავი, — გაიხსენა ნიკამ, — ჩემს ცოლზე ხშირად დედაჩემი მწერდა წერილებს. ვენაცვალე დედაჩემს, კარგი აღამიანი იყო.

— მაშ ცოლი არა გწერდა? — იყითხა ეშმაკურად შოთამ და ნიკას ისე დააშტერდა თითქოს პირველად ხედავსო, ხმა კი ისეთი უჩვეულო ჰქონდა, გეგონებოდათ ხუმრობს და ეს ხუმრობა თვითონაც სიამოვნებსო.

— ისე, კანტიკუნტად!

ნიკამ ჩაახველა და თავისი გრძელი წამწამებიდან ცოლს ჭურდულად გადახედა.

თამრომ ერთხანს დაიმორცხვა, სახე აულაპლაპდა, მერე ფუჩუნით თქვა:

— უი, თვალი კი დაგიდგა, — და ხმაძალა, — თვალები ამომილამდა შენს ლოდინში, უეჭველად ქაღალდი უნდა გამომეგზავნა?

— აქაც ომი იყო, — თქვა სესემ, — სად ეცალა ხალხს წერილებისთვის.

— მერე, ე ჩემი ქალი მუშაობდა. მე იქიდან სამი მედალი ჩამოვიტანე,

ამან ორი დამახვედრა, — კუპკუპებდა ტპილად ნიკა.

— ეგეთი მუშა ვიყავი, რო, — დაიკვება თამრომ. უცებ კეკლუცობის ფინმა წამოუარა.

— მუშაობდი? — იკითხა დაეკვებით შოთამ.

— მაშ, ბრიგადირი ვიყავი.

— ყოჩაღ! — გაუკვირდა შოთას და ჩვეული ცნობისმოყვარეობით შეხედა.

ნიკა რატომღაც გაღიზიანდა. მოიწყინა. წამით ცოლს მიაცქერდა. ქალმა თვალი მოარიდა და ნიკამაც, ახლა უკვე გულგრილად ჩაიციანა.

— მოდი, რაკი ი უბედური დღეები გავიხსენეთ, — თქვა ნიკამ, — ჩვენს ჭარიკაცებს გაუმარჯოს, დღესაც ღობედ რომ გვიდგანან და მშვიდობას დარაჯობენ.

სესე ხელეზგადაკდობილი უსმენდა. ოდნავ მობუზულიყო. მისმა თვალებმა მოულოდნელად დაკვესეს და ნიკას ჰკითხა:

— ნიკა, ეგ ხელი იქ გაიფუჭე?

ნიკამ ნაიარევ ხელს მეორე ხელი სათუთად გადაუსვა. გვერდიდან ცოლის მზერა იგრძნო და ხმა დაურბილდა.

— მაშა, კაცო. იქ დაივიკერი!

შოთამ გალიპლიპებული ჰქია ჩაბლუჯა. ხმაში მასაც თრთოლვა შეეტყო. ნიკას ნაიარევ ხელს ირიბად გაჰხედა. გამხდარი, მოგრძო სახე აქა-იქ აფორაჩებოდა. დინჯად და ხმადაბლა ლაპარაკობდა:

— ჩემი ბიჭი ჯარში რომ მიდიოდა, — თქვა შოთამ, — გული ამიდულდა, ეგ არი და აღარ დაბრუნდება-მეთქი. ხომ მშვიდობაა. მოდი, ჩემი შვილის თამადობით, ჭარისკაცებს გაუმარჯოს.

— ეგრე იყოს, კარგად იყვენ, — გამოსცალა ჰქია სესემ და ძირით მაგიდის კედელს დაჰკრა.

შოთას გაეცინა. სესე უსიამოდ შეიშმუშნა. ლენინო მოჰკიდებოდა.

ნიკა წამოდგა. ცარიელი დოჭი აიღო. ოდნავ ნაბიჯარეული მივიდა კარამდე.

— ნიკა, არ გინდა, — წაიტანა შოთა, — უნდა წაივლიდე!

— რა გეჩქარება, — უსუფთა თეფშები ჩამოარიგა თამრომ, — რა შორს თქვენა ხართ.

— რომ გეუბნები... — შოთამ მაჯაში წაავლო ხელი ნიკას და თან აყვია.

— დაჯექი შენ, დაჯექი! — ნიკამ ძალით დასვა შოთა.

— რა ჰირვეული ყოფილხარ, — ჩაიჭირქილა სესემ. თვალები ასწითლებოდა.

„ეგ რომ დალევს?!“ — გაიფიქრა თამრომ და ჰმარს ტუსტუსით გააყვია გარეთ.

შოთა და სესე მარტონი შერჩნენ სუფრას. ნიკას ჩაფიდან ლენინო გადმოჰქონდა დოჭში.

თამროს გააცრეცილ სახეზე მოზღვივებულ აზრთა ცვალებადობა ეხატებოდა.

— ნიკა, — თქვა თამრომ, და მაშინვე თვალებში ცნობისმოყვარეობის ცეცხლი აუკიაფდა, — უთხარი კაცო შოთას, ი ცხვრები გაგვირეკონ, უფროსი შვილია და მამა დაუჭერებს.

ნიკამ მრავალმნიშვნელოვნად ახედა. ეტყობოდა, რალაც გადაწყვეტილებას იღებდა.

— მაგის დროა ეხლა?

— უთხარი რა! აბა, ვინძლო, არ უთხარი?!

ნიკა ოთახში შემობრუნდა. დოჭი მაგიდაზე დადგა. თვალები ებლიტებოდა. ძმებმა მასპინძელს შეხედეს და აღბათ იფიქრეს, წასვლის დროათ.

თამრომ კარები ხმაურით შემოაღო. გამწყრალი იყო ჰმარზე.

„რა ენალელება, ხვალ რომ საქონელი გამოკეტრილი ეყოლება... ყველაფერი ჩემი თავში სახლელია“.

ასე ფიქრობდა თამრო და ასეთი ფიქრით იქარვებდა დარდს და ნალველს, როცა, კაცებმა გაკვირვებით გადახედეს.

— დაითვერი? — გაეხუმრა ნიკა, წარბები შემართა. შემწყვარი ქათმის ნაჭერი გადაიღო და შოთას მიუბრუნდა. თვალის გუგები დაეიწროვებოდა

ნიკას და ვისაც არ უნდა შეეხებოდა, ხელადვე მიხვდებოდა, რომ რალაცაზე გამწვარებით ფიქრობდა.

— კაცო, შოთა, კი არ გეწყინოს და მამაშენს ცხვრები რომ აღარ მიუღდის, თუ აქამდე ერთ მანეთს ვაძლევდით სულში, ეხლა ორს მივცემთ.

ნიკას სახე გაფითრებოდა და მკეცდრის ნილაბს უგაგდა.

— მამ, მამ, — უმაღვე კვერი დაუჯრა თამრომ. ხმა მკვეთრი და მკვახე ჰქონდა. მალალი ქალი იყო და ეხლა ფეხზე მდგომი უსაუნზმო დღეზე გრძელი ჩანდა, — კარზე არი და შორს ნუ გაგვარეკინებს, როგორც დაჰყავდა აქამდე, ეხლა მოვეშატებთ!

— ნიკა, — ცოტა შეჭოკმანდა შოთა, შეწუხებული სახე ჰქონდა, დიდრონ მრგვალ თვალებს დაფიქრებით ახამამებდა, — აღარ შეუძლია კაცო, დაბერდა. ჯანი აღარ მოსდევს, რა უნდა დაემდღურო?

— ეე, დაგვიბერდა მამა, — შეჭმუხნული წარბები გაშალა და თვალები ამოიშშრალა სესემ.

სესე უმცროსი შვილი იყო და მშობლებთან ცხოვრობდა.

თამრომ იფიქრა, თუ ჩაეცვიდრი, იქნებ დაეიყოლიო კიდევცო, და აღარ მოეშვა:

— სხვებისა რომ დაჰყავს? — შეპარა და ქმარს ცერად გახედა.

ნიკა გაჯავრებული ჩანდა. სიბრაზე უცებ მოერია.

„აწყენდა, წითელთუმნიანებს რომ მივიართმევდი!“

— საქმე ესეა რომ, — თქვა გაგრძელებით შოთამ და მარჯვენა ხელი ნერვიულად მომუტა, — მამაჩემმა ჩემს დასაც უარი უთხრა, არავისიც აღარ დაჰყავს. მარტო თავისები ჰყავს და რამდენიმე ჩემი.

მის მეღერ, დაბალ ხმაში უღრმესი გულწრფელობა იგრძნობოდა.

— მე ერთ აზრზე ვარ, — იცინოდა თავის მოსწრებულ სიტყვაზე სესე, — ავდგეთ და ცხვრები გავვიდოთ. იმ კაცს სამწყემსო აღარაფერი ეყოლება. არა სჯობია ესე?

შოთამ მხარზე ხელი ჩამოაღო ძმას. ორივენი ნიკას მიჩერდნენ ერთმანეთს.

— მერე, ვინ დამარჩინოს? — ჰკითხა სახტად დარჩენილმა ნიკამ, ისე, რომ სესესთვის თვალი არ მოუშორებია.

— კაცო, რა უნდა გამოიჩინო მგე ცხვრებს, — გაცეცხლდა უცებ თამრო, — არცა ყიდი და არაფერი. ბევრი-ბევრი ე მატყლი გავპარსოთ, დანარჩენი?

— მამლებს მაიგებენ და ბატყებს გაყიდი. სუ გაწყვეტა არ იქნება, ოჯახია!

— აი, ესეა საქმე და რა ვქნათ ნიკაჯან ოთხმოცი წლის კაცს რაღა მოეთხოვება. უნდა დაეასვენოთ, მამა!

შოთა ლაპარაკის დროს ისე უცნაურად აცმაყუნებდა ტუჩებს, თითქოს პირში ცხელი საქმელი უდევსო.

— რა ვიცი, გაწყვალდი კი და, — ჩაიღუღუნა ნიკამ. იმედი გადაუწყდა. ფიქრი მორევივით დაუტრიალდა თავში. სახე კი ავდრის ღრუბელივით მოლუშოდა.

ერთხანს სიჩუმე ჩამოვარდა ოთახში. კაცები, თავთავიანთ ფიქრში გართულნი, მღუმარედ მისჩერებოდნენ სუფრას. თამრო ისევ ღუმელს მისჯდომოდა. კაცები ხან რას იტყოდნენ, ხან რას და ქალი ხელს არ უშლიდა.

ჩამოვარდნილი სიჩუმე რალაც უხერხულობით გაივსო.

ღუმლის ზეწარი კარებზე კაკუნმა ჩამოხსნა. თამროს სახე გამოუტოცხლდა. თავი ისე მკვეთრად წამოსწია, კისერი ეტკინა. კარს მიაყურადა. მერე წამოდგა. კარი ფრთხილად გამოაღო და სიბნელეს გაჰხედა.

მშვენიერი თბილი ღამე იყო. აღარ ციოდა. აქა-იქ ვარსკვლავები ბუტბუტდნენ ცაზე.

ღერეთანში პატარა გოგო იდგა. თავზე დიდი შალი მოეხურა. თამრომ ძლიერ იცნო. ოთახში შემობრუნებულს. ნიკამ კითხვით შეხედა:

— რა იყო?

თამრო უხერხულად აიწურა. ძმებს დაბნეულად გადახედა.

— სესეს გოგოა, პაპა ძალიან ცუდად არი და მოდიითო.

კაცები მაშინვე წამოიშალნენ.

— რაჟი პაპა ავიდ ყოფილია!..

სახე მოკმუხნოდა ნიკას. გულჩვილი იყო და თავს იკავებდა, ცრემლები არ გადმოსცივივინოდა.

ძმები ჭიშკრამდე მიაცილა.

— აბა, კარგად იყავი, ნიკა!

— კარგად. პაპა მაგრად იყოს, ყოჩაღად!

ნიკამ სიბრაზე და წყენა, როგორც გაუმართლებელი ფუფუნება გვერდზე გადადო და კაცებს სიბნელეში გაუღიშა.

— ეე! — აღმოხდათ ძმებს და ორობეში გაუჩინარდნენ.

ნიკამ მრუმე ღამეში კაცებს თვალი გაადევნა, რომლებიც ოღოროზოღორო გზაზე პურის ყანასავით მიირხეოდნენ. მერე ხელების ფშვენტით, წელში ოდნავ მოხრილი შემობრუნდა სახლში. თამრო მაგიდასთან ფუსფუსებდა. კაცს რაღაცა უნდოდა ეთქვა და ცოლს გვერდით ამოუდგა.

— არაო, ხომ ვაიგე! — თქვა ნიკამ.

ამ გახსენებამ ხელახლა გაამწარა კაცი. თავჩაქინდრული იდგა, თითქოს კისერში უნდა დაჰკრანო.

— ეგეთი ნაწლავებდასაწველები არიან, მაგასაც ვნახავ, თუ სხვისას არ გარეკავენ, — გაკაპანდა უცებ თამრო.

— შენ რამდენიც გინდა ილაპარაკე... აგე, კაცი ცუდადა ყოფილია!

— მიაში — აღმოხდა შეუბრალებელი ურწმუნოებით თამროს.

ნიკა კიდევ უფრო გაბრაზდა. ძარღვები გამოებერა შუბლზე. სახე აუჭარხალდა. იქვე მოცელილივით ჩამო-

ჯდა. მოთმინებიდან გამოიყვანა წინათ ისეთი მშვიდი და მერყილე ქალის წყრომამ.

გინჯლირთხვა

— მკამელიც მოკვდომია ცხერებს, ჩვენ კარგად ვიყოთ. მაგის დარდი არა მაქ!

— შენ, ვიცი, არა გაქ დარდი!

თამროს ძალზე დანაღვლიანებული სახე ჰქონდა. მერე იგრძნო, გულს-წყრომა დაუცხრა და კმარს მიუტრიალდა, რომელსაც, სკამზე მოხერხებულად მისვენებულს, გრძელი ფეხები გაეშალა და თანავგრძობის გამომხატველი ხმით ჰკითხა:

— გულში რამე ხინჯი ხომ არ დაგრაჩა დღევანდელ საქმეზე?

ნიკამ თავი გაიქნია. მუსიკასავით ჩაესმა ცოლის ხმა.

— რომ გამახსენდება, დღეს რა მადლიანი საქმე გავაკეთეთ...

ეს სასიხარულო ფიქრი იყო ნიკასთვის. თამროს გაელიშა. მოჭუტული თვალებით ღმობიერად დაუწყო ყურება კმარს.

— გიხარია?

— მარაა! — მიუგო მხნედ ნიკამ და შეუძმჩნევლად ჩაიციწა.

— ეგრეთა, — აღერსიანად უთხრა თამრომ, — გაგებარდება, მაშ, რისთვისა ვმრომობთ!

ნიკა ცოლისაკენ გადაიხარა. უნაოჭო სახეზე ნაცნობი ღიმი დასთამაშებდა... პირდაპირ შესცქეროდა ქალს ღრმად ჩამჭდარი, შავი თვალებით და საოცრად დამშვიდდა, როგორც დამშვიდდება ხოლმე კაცი დიდი ტკივილების შემდეგ...

მთვარე უკვე ამოსულიყო და ხეები მის ფონზე ჩამუჭებული ჩანდა.

1976 წ.

მარტია

ქალმა ილღია შეშა შემოიტანა, გაჯავრებულმა ბუხართან დაყარა და მკლავები ჩაიბერტყა.

„თვალი მოსთხარა იმ ტყეს. ცარი-

ელი ფუტურთა. აპრილდება და ჩაიწვება“.

წელში გაიმართა. ალიონს ინტერესით გახედა.

მერე კაცს შეუტია:

— აღარ ადგები, კაცო?!

კაცი თბილი ლოგინიდან ზღაზუნით ადგა. ჩაიცვა. გრძელი, ალესილი დანა აიღო და ეზოში გავიდა.

გოგომ გვერდი იცვალა.

სველი ბალიში მოხვდა ლოყას.

— ტირილით რას გავხვდები. ეთხოვ, იქნებ არ დაკლანი?!

— დაწეჭი, შეილო!

„ამათაც თავიანთი დარდი აქვთ. შენ, რამდენიც გინდა, იზღუტუნე“.

— აედგები, დედი! უკანასკნელად შევხედავ ჩემს ლამაზ მარტიას. ხელს გადავუსვამ თივთიკივით რბილ მუცელზე. დიდ, წყლიან თვალბში ჩახედავ.

— ესაა სიცოცხლე, შეილო. მეტი კი არაფერი. იყო და აღარ იქნება. აღამიანებიც ასეა. ცუდს ნურაინ გააკეთებს, თორემ, ყველა წასასვლელი ვართ.

— ცუდი, ცუდი იძახი, დედი! განა ეს კაცები კარგს აკეთებენ? სიცოცხლე მოუწარაფეს ჩემს მარტიას... რა კარგი იყო გუშინ, მარტია. ნახირიდან მობრუნებული ამაყად შემობაყუნდა ეზოში. შეეგებე. ხელები ამილოკა. თავით ტანზე გამეხახუნა. მარტია! მარტია!

ქალი გულზეთქებით მივარდა გოგოს. დამშვიდება სცადა.

— ნუ, შეილო! შენი საცოდობა მომკლავს. სულ ერთთავად თავს დაგაგანებ: მარტია! მარტია! აგე, ხორცს გაეყიდით და უშობელას გიყიდით, ნუ!

გარეთ, ეზოში კაცები ერთ ამბავში არიან. მასხრობენ. თან კაცურ საქმეს აკეთებენ. საწყალი მარტია!

კაცი ოთახში შემობრუნდა.

— რა იყო, დედაკაცო?!

— არაფერი, კაცო!

გოგომ სველი, მუდარით სავსე თვალები შეანათა კაცს.

— ოღონდაც არ დაგეკლათ, მამი. ოღონდაც. რას გიშლიდათ ჩემი მარტია. ჩემი ლამაზი, მარტია. უუ! უუ! კაცმა თვალთ რაღაც ანიშნა ქალს.

ჩაახველა. კაცებს თანჯრიდან გადახედა.

— შე მამაძილო, ^{ერეკლე} ^{მეჩუქვარე} უშობელას გიყიდით ხალიან უშობელას.

— აგე, ხომ გითხარი, შეილო. რატომ არ გჯერა, — თქვა ძალზე შეწუხებულმა ქალმა.

— გიო! — დაიძახეს გარედან, — აბა, მოვრჩით და დაეჭრათ?!

— დაჭერით კაცო, აბა! — და მერე ქალს: — დედაკაცო, ბუხარი გაჩაღე?!

— ვერა ხედავ, რო.

კაცმა ხორცის რბილობი შემოიტანა და ხელში შეათამაშა.

— ივარგებს არა, დედაკაცო?

ქალმა შეხედა და ჩაეცინა.

კაცი განზრახ ოხუნჯობდა. უნდოდა გოგოსთვის გულიდან ჭავრი გადაეყარა.

— პა, ყაბუღსა ხარ, შეილო?!

— რისი,მამი?!

— აი, უშობელას გიყიდით-თქო, რომ გითხარი.

„შენ ისევ პატარა გგონივარ, მამი, პა?!“

გოგომ ჩუმად შეუტრია მამას. ხმა აღარ გაუცია. სულით და გულით, მარტიასთან იყო. მაღალკანკა, კვიანთვალემა მარტიასთან. ეზოში ჩაუტუტქდა კაცებს, მარტიას დანაწილებულ სხეულს შექალაღდა.

— კაცებმა უკვე აქნეს შენი ხორცი, მარტიავე. ნაჭერ-ნაჭერ დასჭრეს და ხეზე დაჰკიდეს. ჰყიდიან. კიდევ გიყიდითო უშობელას. ის შენ არ იქნები, მე შინც მარტიას დავარქმევ... მარტიას!

— მას არ უყურებთ, კაცო? — თავები გადააქნიეს კაცებმა, — ერთი ბეწოა და რამხელა აზრი აქ: ის შენ არ იქნები და მე შინც მარტიას დავარქმევო. გიო, მოგესწრო გოგო და ესაა, კაცო.

— მამა, მამა! — თქვა გიომ.

წუნილი

ცის ტატნობზე ძლივსღა ბეუტავდა ჩამავალი მზე. უფორმო, სქელ ნისლს, რომელსაც არც თავი უჩანდა და არც ბოლო, თითქოს მთლიანად შთაენთქა მისი სხივები.

...ისინი მაგიდას უსხდნენ, იქვე კართან, კედლის გასწვრივ. ქალი ქმრის სამუშაო ხალათს აგვირისტებდა. კაცს სამი ჭიქა ჭინძმარაული ჰქონდა გამოცლილი.

— შენ არა გშია? — ჰკითხა კაცმა ქალს.

ქალმა უარის ნიშნად თავი გადააქნია.

— შენ იცი, აბა! — უთხრა კაცმა, კვლავ შეივსო ჭიქა და მწყურვალევით ერთბაშად გადაჰკრა. მერე ჭამა განაგრძო.

ქალი გაშტერდა.

— რაო, რას ამბობს ეგ შენი საყვრელი? — ჰკითხა კაცმა ისე, რომ ზედ არ შეუხედავს, იმის შიშით, ვითუ ეს დახრილი თვალები აღიმართონ და მომაჩერდნენო; კაცს ოღნავი ღიმილი ჰქონდა გადაკრული სველ ტუჩებზე.

ქალს მოეჩვენა, თითქოს ეს უცაბედად გადავლებული ღიმილი კაცისა, რაღაც მოსალოდნელი ვერაგული განზრახვის მაუწყებელი იყო. სახე უძრავი გაუხდა. მერე კაცს აღმაცერად გადახედა.

— შენ თუ სკამ, ჭამე. მე ამ საქმეს მოვეუვლი! — თქვა მერე ქალმა.

— შენ, ვიცი, მოუვლი, — ღვირძილი გაურია უცებ კაცმა ხმაში, — სად მიბრძანდებოდი, დილას?

ქალმა შენიშნა, რომ ამ სიტყვებში, ამ აგდებულ ტონში, როგორითაც მან ეს ფრაზა წარმოთქვა, რაღაც გამოწვევა იხატებოდა. მაგრამ ამ გამოწვევის მიზეზს ჯერ ვერ ხელებოდა. შეურყეობით შეხედა ქმარს.

— ქალაქში, ინგიზარო!

— რა დაგრჩენია, ნეტა იმ ქალაქში, ფული გაწუხებდა?

ჩაქვით დაბმული მარჯვენა ხელი — რინა კაცმა.

— რა გულზე ცეცხლი მოგეკიდა, ალბათ, დამრჩენია.

— შენ, ეგრე ნუ იცი ლაპარაკი, თორე!..

კაცი მაგიდაზე დაწყობილ ახალ გაზეთებს გადასწვდა. იდაყვი ქალის მკლავს მოუხედა. მოღუშულმა გადაავლო თვალი სტრიქონებს, მაგრამ მისი აზრები მთვრალევიტ ტორტიმანებდნენ სიტყვებზე.

— როგორ ვიცი, არ მოგწონს?

— როგორ იცი და ეგრე, შეტევიტ. ე ეზო-ყურე რო გაგიღნიაშებია და დაგიტოვებია, ათასი საქონელი და ოხერი დადის.

— ემანდ, ოქროები არ მოგპარონ.

— ვილას ეუბნები, არა გქონდა დედაჩემის ნაქონი ოქრო, რად გაყიდე?

— აბა, ეინძლო შამქამო. ისე ჰაი-ჰარად გამახსენე ხოლმე. მისხალ-მისხალ ჩავაბარო ამოტები? იმიტომ გაყიდე, რომ ოჯახს ფული სჭირდებოდა. აბა, შენ რა იცი, მაგისა. სახლს ათასი კუნჭული აქ. სახლისა შენ რა გეკითხება!

— ორთავე გაყიდე?

მიყუჩდა კაცი. ქალის მკაცრმა კილომ მტავასავით დაშალა მისი შემტევი განწყობილება.

— ერთი, მეორე ი გასაქრობმა გოგომ არ დაქარგა?

— სად დაქარგა?

— რაეი. ნათლიჯალაბთან რომ იდგა, ფანჯარაზე დაედე და რომ მივბრუნდი, აღარ დამიხედაო. ცილი როგორ დავწამო იმ მზებნელ ხალხს, არადა, ბეჭედი იმ ოჯახში დაიქარგა. ძველებური ოქრო იყო. შუბლის ჭინძისთავი. შენ ხომ კარგად გენახებოდა?

— ენახე. დედაჩემის ნაქონი ძვირფასი იქნებოდა, მარაა. როდის მოხვეული რო ქალაქიდან? — ჰკითხა კაცმა.

— შუადღე იყო. ისე მაქ მოღლილი ჩანი... მთელი დღე ჩემი ფეხი არ ჩიოკრიფება: ან კი რა შეძლება მაქქს.

სული ამომდის. ძვალი მე არ შეკარება და ხორცი.

ქალს თალხი კაბა ტანზე ხალვათად ედგა.

კაცმა ღიმილით შეათვალა იერა. მერე ოდნავ გადაიხარა ქალისაკენ. უცნაური გრძნობის ჩრდილმა გადაურბინა მის მუქ, უნაოჭო სახეს.

— იმიტომ ამოგდის სული, რომ უთავბოლო საქმე იცი. აბა, ერთი, რას აკეთებდი, დღეს?

კაცი კარგად ხედავდა ქალის გარჯას, გულში ნანობდა კიდევ თავის სიტყვებს, მაგრამ ჭიუტი იყო და არა ტყდებოდა.

ქალს სახე აელანდა. ქმარს ნაღვლიანად შეხედა.

— ნეტა, ეგრე როგორ დაკარგე ცოდო-მადლი, რომ ვერაფერი დაგანახევ და მოგაწონე. რას ვაკეთებდი და,

— წამოიწყო ქალმა ნერვიულად, — დილას, სანამ ქალაქში წავიდოდი, ძროხა მოვწველე, გავაგდე ნახირში; მერე იყო, მოვედი ქალაქიდან და, რძე იყო ასადულღებელი, კარაქი შესადღვები, ყერძი გასაკეთებელი. შე ცეცხლმოსაკიდებელი, ეხლა რო დაგხვდა ცხელი საქმელი, კარგი იყო? რას აკეთებდი?! რას აკეთებდი?! აი, მაგას ვაკეთებდი, დაინახოს შენმა დასაბრმავებელმა თვალებმა. შენა გგონია, ყველაფერი პაერიდან მოდის. მარტო, ქაბა უნდა! გაიხედ-გამოიხედდე, საიდან რა მოდის, დაინახე; ახლა, რამდენი საქმეა ყველაფერი ჩემმა ხელებმა უნდა გააკეთოს. ვინ არის შემშველებელი. რომ არც მიფასდება?!

— დაგიფასდება, — თქვა დინჯად კაცმა და გაიღიმა. თუმცა, ყოველი ნერვი უთრთოდა, მაინც გაღიმიება მართებდა, რათა ცოლისათვის მზიარულად მოეჩვენებინა თავი.

— თვალი შენც დაგიდგა! შენ ყოველდღე ის შეძახე: რას აკეთებ, რას აკეთებო და ძალიან დაფასებული გამოვალ. ერთ კვირას აედგები და დავიკარგები. ვინ მამამადლმა თუ ეგრე არ გავაკეთო. ერთი, რას იზამ. გონი, ყველაფერი თავდაყირა დააყენო. მაშინ,

მიხედები, რას ვაკეთებ, ჩემი მძვლები აღარ დაგადგება.

კაცი გაოცებული ხსნიდა მისი ცოლი ყოველ მის სიტყვას თავისებურად. ზოგჯერ მოეჩვენებოდა ხოლმე, რომ მართლაც არ იყო ისეთი, როგორც ეგონა თავისი თავი, რომ საერთოდ ვერ ამჩნევდა თავის ვერც ერთ უარყოფით მხარეს, რაშიც ახლა ცოლი ედავებოდა.

— რატომ გგონია, ვითომ! შენს სინაბარა ვყოფილვარ აი. ხელს არ ვანძრევ.

— არა, რაო?!

— არა...

კაცი გარეთ იუჯრებოდა. მსუბუქი ნიავი ოდნავ არხვედა ფანჯრის წინ მდგარ ხეების ტოტებს და კაცის „არა“ თითქოს ამ ხეებისადმი იყო მიმართული.

— აბა, ვნახოთ, თუ არ დავიკარგო! მერე მაშიგონებ. ჩვენებიანთ თენასი არ იყოს, იმასაც ეგრე აღუხისკირებდა ქმარი და თვალიც დაუყენა. მიწამ კი უყოს პირი, ამა! ვერ უქნა კარგად?! ეხლა გაიგოს ცოლის ფასი. ცოში დაეკრას იმას, ყვენივით რო დადიოდა, რა ეგონა.

ქალის კილოს სინაზე და გულუბრყვილობა ემჩნეოდა, მაგრამ ოდნავ გამოწვევაც იგრძნობოდა.

— რა ქნა, რო? — გაეღიმა კაცს.

— რა ქნა, და, გაექცა! როდემდის აეტანა მაგისთანა ფეთხუმის ღრძო ხასიათი. დასასრული არა ჰქონდა?

— სად ჯანაბაში და დოზანაში წავა! ის მაგედან წამსვლელი არ არის.

— ეხლა, შენ იცი და მე აღარ ვიცი, მაშ! — დაუტატანა ქალმა, რომელმაც კარგად იცოდა, ძნელი იყო გაზხარული ოჯახური ცხოვრების შეყოფილება და ქმრისაგან არ ესწავლებოდა ეს.

— შენ რომ არ გამეძცევი?! — თქვა შემპარავი ღიმილით კაცმა.

— აბა, ვნახოთ, თუ არ გაგამეძცევი. მეტსაც გიზამ. აი, ამ ეზო-ყურეს გაგიყოფ. ეგრე გავაკეთებ.

— ე ეზო-ყურე შენია. მეტი ვინდა

მყავს. ი შვილები თავთავიანთის და-
ვებინავეთ. ამ ეზო-ყურეში ეხლა შენ
უნდა გაიხარო!

— და, შენც, არა?!

— მარაა! არ გინდა, ეგრე, რო.

— მე ის მინდა, რომ დამაფასო. შე-
ნი ეგ ბრტყელბრტყელი ლაპარაკი მო-
იშალე.

— პირში წყალს ჩავიგუებებ, არ გი-
ნდა?! — შეუღრინა კაცმა.

— მუგუზალო! კარგი. ალილო და
ხვალეო. ვნახავ, რა დამაფასებელიც გა-
მოდგები.

კაცმა მუქი ცისფერი თვალებით ცე-
რად გახედა ცოლს, მაგრამ პასუხი არ
გაუცია. ცოლქმრული ცხოვრების მრავ-
ალმა წელმა დიდხანა დააჩქმუნა,
რომ ოჯახური სიმშვიდის შესანარჩუნ-
ებლად უკანასკნელი სიტყვა ყოველ-
თვის ცოლს უნდა დარჩენოდა. გაზე-
თები აიღო და ხეებით დარჩდილულ
ეზოში ოდნავ მოხრილი გავიდა.

ქალმა, როცა ქმარი გაიგულა, წა-
მოდგა და ფურჩუნით სუფრის ილაგე-
ბას შეუდგა.

— ემანდ, ბევრი რამე არ ისწავლო
მაგ გაზეთებიდან. შენ მაინც ეგეთი
მეყოლები, დაუნახავი, — და მერე:
— ეხლა ისეთი ხანაა, რომ არაფერი
არ უნდა გიკვირდეს; წინათ სად იყო,
ცოლ-ქმარი დამდურებოდა. ამას ჰგო-
ნია, თენას ვამართლებ. სრთმანეთს
შევეყეთ, თორემ, უწინამც დღე გა-
მიქრეს, მე რომ შენ დაგცილდე. ან კი
სად უნდა წავიდე რო... ემანდ, ჩამო-
ნელდა და ე თვალები არ გაგიფუჭ-
დეს. შამოდი. შუქს აგინებ.

ქალმა კარი გამოაღო და ქმარს ალე-
რსშეპარული ხმით დაეხმურა:

— რალასა ხედავ, რო!?..

ქალის ხმაში ძალა და შემართება
იგრძნობოდა, მაგრამ თითქოს საყუთარ-
ო ხმისა შეეშინდაო, ქალმა, უმწყოდ
დამწყო აქეთ-იქით მზურა. ამ დროს
მისი თვალები შეხვდა ქმარის თვალებს,
რომლებიც მას მშვიდად შეპყურებდ-
ნენ.

— ეხედავ, ალბათ! — თქვა წყნა-
რად კაცმა.

— ვინ თავმკედარმე, ხმა ამოვილო;
მოდი და ხმამალა წაგყვებტყუე მო-
გისმენ.

ზინზლიჩრთქა

— მოვალ, დამაცა! — შემოუტია
კაცმა და კვლავ გაზეთში ჩაყო ცხვი-
რი.

პერი ადრეული გაზაფხულის და-
პათრობელი სურნელით იყო გაჭერე-
ბული. კაცს სიამოვნებდა ეზოში ყოფ-
ნა. მერე ცაზე დაისის უკანასკნელი
შუქიც გაქრა და საღამოს ბინდი მსუ-
ბუქი სიგრილით დაეშვა მიწაზე.

კაცი წამოდგა. ნელი, მაგრამ მტკი-
ცე ნაბიჯებით შევიდა ოთახში და მი-
შინვე სიმყუდროვის რალაც სითბო და
შეება იგრძნო.

...როცა ტანთ გაიხადა ქალმა, და
ლოგინში შეუწვა ქმარს, მიხვდა, დღეს,
თავის მესარეცლეს რალაც აწყენინა,
კერძოდ რა. თავი და ბოლო ვერ აემა
ამ ამბისათვის. ოლონდაც, ეს კი იყო,
რომ სურვილი მოეცა, ქმარს ერთხელ
კიდევ დალაპარაკებოდა. „ხვალ ეს სა-
მუშაოზე წავა, მე კი მარტომ გული
უნდა ვიხეთქო, რად მოვექეცი ასე-მე-
თქი. ამ ხუმრობაში ცეცხლს არ ვეთა-
მაშებოდე. ოჯახი მართლა არ გავანე-
ლო“.

ქალს ნალევი შემოაწვა გულზე.
მარტობა იგრძნო. მას ეშინოდა სა-
ყუთარ თავთან დარჩენისა, რადგან, არ
სურდა ჩალრმავებოდა თავის შინაგან
მეს, რომელიც ისევ კაცთან მიიყვან-
და. ძალიან მოუნდა ახლა ქმარის ხმის
გაგონება ნუგეზად.

— ხვალ დილა არ გამითენდეს, თუ
არა ვგრძნობდე, რომ გაწყენინე, —
თქვა ქალმა, — ხომ არ მიწყრები კი-
დევ, ხმა ამოიღე. კრიჭა ნუ შეგეკრა.
ქალი სიბნელეში გადახრილიყო და
ქმარს სახეში ჩასაქვროდა.

— ერთი, შენც, მოგცილია! — თქვა
კაცმა.

კაცს თვალებში უნდობლობის ჩრდი-
ლი ჩასდგომოდა, მაგრამ ქალი ამას
ვერ ხედავდა. ის ისედაც გრძნობდა,
რომ ამ ორი სიტყვის ელერადობაში
იჩქმალეზოდა რალაც საიდუმლოება და
გარდუვალობა, თითქოს მასში მიმა-

ლულიყო ვიღაც იდუმალი, ყოვლის-
შემძლე არსება, რომლის ფხიზელ
თვალს შეუმჩნეველი არ რჩებოდა
ადამიანთა საქმენი. ქალი იწვა წყნა-
რად, ბალიშში თავჩარბული, თვალდა-
ხუჭული. საბნის პირთან ისმოდა კა-
ციის მშვიდი, მონოტონური ფშვინვა,
თითქოს ამქვეყნიურ განცხრომას მო-
უცავსო. და ქალს ეჩვენებოდა, რომ
ყაცი სიბნელეში რაღაცას უღიმოდა,
მაგრამ რას, არ იცოდა ქალმა. არც
სჯეროდა ამ ლიმილის სიწრფელე. მან
რაღაც დააშავა. ამას ყაცი არასდიდე-
ბით არ აპატიებდა. ქალს ვერ წარმო-
ედგინა, რომ ახლა, როცა ის ქმრის
გვერდით იწვა, ყაცი მის დღევანდელ
რატრატს სერიოზულად მიიღებდა და
გულში ჩაიჭრიდა მღრღნელი ჭიასა-
ვით.

„კარგი იმედი რომ არა, ცხოვრება

ტანჯვად იქცეოდა“, — გაიფიქრა ქა-
ლმა და ჩაფიქრა. მას უყვარდა ქმა-
რი, და არეული სულის დასაწყნარებ-
ლად ცდილობდა გაეხსენებინა ყველა
ის კარგი, რაც ქმართან აკავშირებდა.
მაგრამ ეს მოგონება ირეოდა და კვლავ
ჭრებოდა, როგორც კენჭების მოხაზუ-
ლობა ნაკადულის ფსკერზე. ქალს ძი-
ლმა თავი წაართვა, მისი ფიქრის სა-
გნები თითქოს ლეჩაქით დაიფარა და
სადღაც, შორეულ სივრცეში ჩაინთქა.
გარეთ კი ღამის მყუდროება გამე-
ფებულიყო. თვალშეუდგამი უკუნეთით
მოცული ცის ქვეშ, ჩაბნელებულ დე-
დამიწაზე ძილს მისცემოდა ადამიანთა
მოღვათა, ყველა თავისი ამოუხსნელი
გამოცანით და საწადელით.

ეძინა ქალსაც და კაცსაც.

1975 წ.

იოანე პოლუხანაშვილი

ფ ა უ ს ტ ი

ქალაქის გალავანთან

ნიშანი ასევეა ღვთისმშობლის — Mater dolorosa-ს ხატი.
მის წინ აწევია ყვაილები.

გ რ ე თ ჰ ე ნ ი

(აწეობს ხატის წინ ყვაილებს)

ო, შენზე მლოცველს და მავედრებელს,
მოწყალე თვალით გადმოჰხედე,
მრავალტანჯულო!

ლაზვარსობილო,
შენგნით შობილი
ძის ჯვარცმისათვის თვალშიპყრობილი,
აღუვლენ მწარე ოხერას და ჩივილს.
ზეციერ მამას,
შენი და შენი ძის საშინელ ტყივილთა გამო.

ეინ უნდა იგრძნოს
ან ამოიცნოს,
თუ რა სევდით და მწუხარებით მაქვს სავეს გული...
როგორ კანკალებს ის, შიშისგან ათრთოლებული!
ო, ჩემო შეშწევ და მფარველო, შენ ერთადერთმა,
ძალგის გაიგო მისი თხოვნა, მისი ვედრება!

მე, გულდარდიანს,
თუ ხანდახან გარეთ გავდივარ,
მაშინაც თან მდევს შიშისაგან მოგერილი ძრწოლა.
ხოლო როდესაც მარტო ვრჩები —
ცრემლადა ვდნები —
იმდენს ვტირი, რომ ლაშის გული გამეპოს ორად.

როს ჩემს სატყველთან ნახარებ ამ ყვავილებს ვკრეფდო,
 გული მაშინაც საესე მქონდა საშინელ სევდით, **ერკინული**
 და მე, საბრალომ, ისინი სულ მდღულარე ცრემლფარს **ლირთქან**
 დაენამე, ვიდრე ამ თაიგულს აქ მოგართმევედი.

სწორედ დღეს დილით,
 როდესაც მზემ თავისი სხივი
 ჩემს ბნელ ოთახში შემოანათა,
 უკვე საწოლში ვიჭექი და გულამოსკენილი
 ვქვითინებდი და საშინელი ელდა მზარავდა.

ვინძლო დამიხსნა შიშისა და სიკვდილისაგან
 და, შენზე მლოცველს და მავედრებელს,
 მოწყალე თვალით გადმოჰხედო,
 მრავალტანჯულო!

ღამი

ქუჩა გრეთქენის სახლის წინ

ვალენტინი, ჯარისკაცი, გრეთქენის ძმა.

ვალენტინი

ყოფილა ხოლმე, შევსწრებვიარ მზიარულ სუფრას,
 სადაც ბევრ ვინმეს უთავბოლო ტრაბახი უყვარს.
 და მისმენია, თუ რაოდენ მოურიდებლად
 შეუსხამთ თავის სატრფოთათვის ქება-დიდება.
 ჩემთვის, იდაყვებ-დაყრდნობილი, დაემჯდარვარ იქვე,
 გულარხეინად მიეცემივიარ მზიარულ ფიჭრებს,
 მერე თვითონაც ამილია პირსავეს ჭიქა
 და, უღვაშებში გალიმებულს, ამაყად მითქვამს:
 „ყველა თავისით კმაყოფილი ბრძანდება, მაგრამ
 ჩემი გრეთქენის სადღეგრძელო მინდა ვთქვა ახლა.
 არა მგონია, არსებობდეს სხვა გოგო კიდევ,
 რომელიც თუნდაც იმის ხელის ნაბანად ღირდეს“.
 და ეს სიტყვები, ჩვეულებრივ, ერთი ხმურით
 აუტაცნიათ და ჭიქების მწყობრი წკარუნით
 უთქვამთ: ნამდვილად ყველაფერი სწორი გახლავთო,
 უკეთეს გოგოს ქვეყანაზე სხვას ვერ ნახავთო.
 ეს სადღეგრძელო ჩემთან ერთად შეუსევამს ყველის,
 მოტრაბახეთ კი ჩავარდნით მუცელში ენა.
 აი ახლა კი ყველაფერი სხვაგვარად არის —
 გინდ თმა იგლიჯე და გინდ კედელს ახალე თავი
 ყველა ბრიყვი და არამზადა თავს ნებას აძლევს,
 რომ ორპროვინად მიმანიშნოს საკუთარ დაზე,
 მე კი, ვით ვინმე დამნაშავე, ვდგავარ და ვითმენ,

მთლად სიმწრის ოფლში გაღვარული, გადაკრულ
 მავრამ გინდაც რომ სათითაოდ აკეწო ყველა,
 ტყუილხართ-მეთქი, შე მათ უკვე ვერ ვიტყვი, ვერა!

ჩუ, აგერ კიდევ შემომესმა ნაბიჯის ხმები,
 და თანაც ორნი ბრძანდებიან, თუ არა ეცდები.
 ის არამზადა თუ აღმოჩნდა, კისრით დავითრევე:
 ცოცხალი თავით მე აქედან ვერსად წამივლენ.
 შემოდინ ფაუსტი და მეფისტოფელი.

ფ ა უ ს ტ ი

როგორც მაგ საყდრის საკურთხეველის ფანჯრის მინიდან
 იღვრება შუქი მარადღურეტ წმინდა კანდელის,
 ხოლო შემდეგ კი მთლად სუსტდება მისი სხივი და
 კვლავ უკუნეთით იღვენება მყუდრო ნათელი,
 ჩემშიც ასევე ისადგურებს უკუნი ბნელი,
 რაღაცნაირად უნიათო და სევდის მგვრელი.

მ ე ფ ი ს ტ ო ფ ე ლ ი

მე კი იმ მრუში კატასავით შადა, მეშლება,
 სახანძრო კიბით ნელინელ რომ დაბლა ეშვება
 და კედლის ძგიდეს ფრთხილად ზურგით ეხახუნება,
 თავის საკბილო რაკი უკვე იქ ეგულება.
 მთლად ღვთისმოსავი გრძნობებით ვარ მე დღეს
 მოცული —
 განწყობილება მაქვს ქურდული და ავბორცული,
 სიამისაგან მიცახცახებს მთელი სხეული,
 როს მახსენდება მე ვალურგის ღამე გრძნეული,
 რომელიც, ჩემდა გასახარად, სწორედ ზეგ დგება.
 შენ რომ იცოდე, ჩემო კარგო, მხოლოდ იქ ხდება
 ქვეყნად ნამდვილად გასაგები ისეთი რამე,
 ვით შეიძლება არ გემინოს კაცს მთელი ღამე.

ფ ა უ ს ტ ი

ჩქარა ვიხილავთ, როგორ ფიქრობ, იმ განძს ახლოდამ,
 წელან ჩვენს უკან ასე უცბოდ რომ კიაფობდა?

მ ე ფ ი ს ტ ო ფ ე ლ ი

შენ წარმოდგენაც კი არა გაქვს, როგორ მოილხენ,
 იმ ადგილიდან სქელ ყულაბას რომ ამოვიღებთ.
 როგორღაც გაკვრით ჩავიხედე და იქვე ხრამში
 გადამალული ტალერებიც კი მომხვდა თვალში.

ფ ა უ ს ტ ი

იქნებ იქ ჩემი სატრფოსათვის მეტად საჭირო

რამე ძვირფასი სამკაულიც აღმოვაჩინოთ!

მ ე ფ ი ს ტ ო ფ ე ლ ი

მე ერთი ნივთიც კი შევნიშნე იქ ამას გარდა,
და ის აღმასის თვლებით ნაჭარგ ყელსაბაშს ჰგავდა.

ფ ა უ ს ტ ი

ძალიან კარგი! რადგან შენც ხომ მშვენივრად იცი,
უსაჩუქრებოდ მასთან მისვლა თუ როგორ მიჭირს.

მ ე ფ ი ს ტ ო ფ ე ლ ი

მე კი ვფიქრობ, რომ ძალიანაც არ დაიმორცხებებ,
სიტყბო-სიამეს თუ ის ახლა მუქთადაც მოგცემს.
ისე კი, როცა მოკაშვამე ვარსკვლავთა გუნდით
არის ცა ასე საუცხოოდ გადაბადრული,
რომ მოისმინო, შენთვისაც არ იქნება ცუდი,
ნაწარმოები ჭეშმარიტად მაღალმხატვრული.
საამისოდ კი მე ავირჩევე ზნეობრივ რამეს,
საბოლოოდ რომ აცთუნებს და გაგიღებს კარებს.

(მღერის ვიტარის აკომპანიმენტზე).

რას უდგებარ. კატარინჰენ.
შენ აქ დილაადრიან?
მალე სატრფო კარს გაგიღებს.
თუ შიგ შესვლა გწადია.
შესვლით შედი, შედი, რადგან
შენ აქ ამის გამო ხარ!
ქალწული კი შეზვალ, მაგრამ
ქალწული ვერ გამოხვალ.

ვიდრე დროა, სატრფოს კარებს
გაარიდე თავი შენ,
რადგან იგი შენ სულ მალე
ხელცარიელს გაგწვევს.
დაიჭერე და ნუ ელი
მისგან რამე სიკეთეს,
ვიდრე თითზე თავის ხელით
ბეჭედს არ გაგიკეთებს.

ვ ა ლ ე ნ ტ ი ნ ი

(უახლოვდება მათ)

ვის იტყუებ მანდ, შე წყველო თავიჭერიაც*.

* იფელისხმება ცნობილი ლეგენდის გმირი, რომელმაც ქალაქ
პაშელენიდან ვირთხებთან ერთად ყველა ზავშიც გაიტყუა ტყილი
პანგებით, რადგან ვირთხების მოსპობისათვის დაპირებული გასა-
მრჯელო არ მისცეს.

და ამ ღამეში ასე ურცხვად ვის უბნევ გზა-კვალს უკანა
 ჯერ ეშმაკამდე გზა ჰქონია მაგ ბრიყველ საყრავს
 ხოლო მერე კი, მომღერალო, შენი ჯერია.

მე ფ ის ტ ო ფ ე ლ ი

გიტარა სულ მთლად მიამსხვრია! ის აღარ ვარგა!

ვ ა ლ ე ნ ტ ი ნ ი

თავსაც ასევე გაგიხეოქავ შუაზე ახლავ!

მე ფ ის ტ ო ფ ე ლ ი

(ფუსტს).

ბატონო დოქტორ, არ დაუთმო! უფრო მხნედ-მეტქი!
 ოღონდაც ცოტა ჩემსკენ ახლოს ჩამოიწიე.
 დააძრე დაშნა და მხოლოდ წინ გადადგი ფეხი,
 დარტყმას მე თვითონ ავიცილებ.

ვ ა ლ ე ნ ტ ი ნ ი

მაშ აიცილე!

აბრძვიან.

მე ფ ის ტ ო ფ ე ლ ი

რატომაც არა?!

ვ ა ლ ე ნ ტ ი ნ ი

ჰა, მაშ, ესეც!

მე ფ ის ტ ო ფ ე ლ ი

რაღა თქმა უნდა!

ვ ა ლ ე ნ ტ ი ნ ი

მგონი ეშმაკი იბრძვის ჩემთან — ეს მისი ბრიყვი
 და ოინია, ასე ხელი რომ დამიდუნდა.

მე ფ ის ტ ო ფ ე ლ ი

(ფუსტს)

აბა, აძგერე!

ვ ა ლ ე ნ ტ ი ნ ი

(ძირს ეცემა).

აჰ!

მე ფ ის ტ ო ფ ე ლ ი

დაწყნარდა საბრალო ბრიყვი!
 ალბათ აქ მალე ასტეხენ ერთ ყვირილს და განგაშს,
 და ამიტომაც აღარა ღირს ჩვენი დარჩენა.

პოლიციას კი საუტხოოდ ვეწუობი, მაგრამ
სასამართლოსთან გავუბრუნებარ საქმის დაპყრას.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

გლიან.

შ ა რ თ ა

(ფანჯარასთან)

გვიშველეთ!

გ რ ე თ ჰ ე ნ ი

(ფანჯარასთან)

აქეთ მოანათეთ, აქეთ ეგ კვარი!

შ ა რ თ ა

(იქვე)

ისე ჩხუბობენ, ერთმანეთი დახოცონ ლამის!

ბ რ ბ ო

აგერ იქ უკვე შვედარი გლია მათ შორის ერთი.

შ ა რ თ ა

(ქუჩაში გამოსული)

შველელი რა იქნა? ასე უცებ სად გაქრა ნეტაე?!
გ რ ე თ ჰ ე ნ ი

გ რ ე თ ჰ ე ნ ი

(ქუჩაში გამოსული)

ეს აქ ვინა წეეს?

ბ რ ბ ო

შვილი შენი მშობელი დედის.

გ რ ე თ ჰ ე ნ ი

რა საშინელი ამბავია, უფალო, ჩვენს თავს!

ვ ა ლ ე ნ ტ ი ნ ი

ვევდები-მეფე და, ჰა, სიკვდილიც თავს დამტრიალებს,
და ვგრძნობ, რომ ველარ მოშესწრება მე დღის ნათელი.
რისთვის უდგებხართ მანდ, ქალებო, და რას ღრიალებთ?
ახლოს მოიწით და ისმინეთ ჩემი სათქმელი.

(ვევლანი ვარს შემოეხვევიან.)

მე მესმის, გრეთჰენ, რომ ჯერ კიდევ ხარ ახალგაზრდა,
და ამის გამო ბევრ რამეშიც გამოუცდელი;
რომ თვალთმაქცობაც გგვლია და თბნ, ამას გარდა,
მაგ შენს საკუთარ საქმეებსაც ცუდად უძღვები.

მაგრამ რაღაცა აგიღია ნამუსზე ხელი,
მოდო, აშკარად შეიფერე ხელობა შენი.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

გ რ ე თ ჰ ე ნ ი

ძმაო! უფალო! გვეედრები, რას ამბობ მაგას!

ვ ა ლ ე ნ ტ ი ნ ი

კმარა, გეყოფა წამდაუქუმ უფლის ხსენება!
რაც მოხდა, მოხდა! მაგით საქმეს რა ეშველება?!
სულ ზედმეტია ეგ ტირილი და წვა და დაგვა.
ჯერ ერთთან იწყე შენ წანწალი, მაგრამ სულ მალე
მის ადგილს სხვები დაიჭერენ, შენც კარგად იცი.
დღეინამდე კი როცა ავა იშათი რიცხვი,
მთელი ქალაქი მოაწყდება უკვე შენს კარებს.

უსირცხვილობა როცა ჩნდება, ის პირველხანად
ლამის სიბნელით დადის ხოლმე თავშებურვილი.
თუმც მუისვე ჩნდება მისი იქვე ჩაკვლის სურვილიც.
მაგრამ ის ისე იზრდება, რომ თავს ველარ მალავს.
მცირედი ხანიც არ გაივლის, და უკვე ზედაც,
დღის სინათლეზე გამოსვლასაც აშკარად ბედავს,
თუმც ამის გამო ოდნავაც არ მშვენიერდება,
პირიქით, რაც კი იგი უფრო მეტად ვრცელდება
და დღის სინათლეს ეტანება უბეში ძალით,
მით უფრო მეტად ამაზრუნენი ხდება ის ამით.

მე უკვე ნათლად ვხედავ იმ დროს, როცა შენ, შეძავს,
როგორც გაბრწინლ მძორს, ყველა ისე თვალს აგარიდებს.
და თუ კიდევაც შემოგბედავს ვინმე, გულს ცეცხლად
შემოგენთება შენ ეს მზერა და სისხლს აგიმღვრევს.
ველარ ატარებ ოქროს ძეწვეს და ეკლესიაშიც
ველარ ილოცებ საკურთხევლის წინაშე მღვდომი;
ვერც მაქმანებით გაწყობილი კაბის შრიალით
ველარ გამოხვალ საცეკვაოდ შენ ტოლებს შორის.
ბნელ ჟურღმულებში მათხოვრებთან და საბიჩრებთან
იწვნივ მაგ შენი სავეალალო ყოფის სიმწარეს.
მაგრამ გინდაც რომ შეგიწყალოს უფალმა ღმერთმა,
წყევლა და კრულვა არ აგცდება დედამიწაზე.

მ ა რ თ ა

ის გირჩევნიათ ცოდვები რომ მოინანიოთ,
ვიდრე მაგ ლანძღვა-გინებაში სული დალიოთ.

ვ ა ლ ე ნ ტ ი ნ ი

ო, უნამუსო მაჰანკალო, შენი ბედი, რომ
არ შემიძლია, ახლავე ხმა გაგაკმენდინო;

ყოველ ჩემს ცოდვას შემინდობდა უფალი ღმერთი,
სათითაოდ რომ ჩამეღლეა ნეკნები შენთვის.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

გ რ ე თ ჰ ე ნ ი

ო, მშაო, ეს რა საშინელი წამება არის!

ვ ა ლ ე ნ ტ ი ნ ი

მაგ ტყუილ ტირილს დაანებო, სჯობია, თავი!
შენს მეტი ვინმე შესძლებდა კი ოდესმე განა,
უნამუსობით ჩემთვის გულში ჩაეცა დანა!
პატიოსანი ჯარისკაცის სიკვდილით ვცვდები,
და განსაკითხად ღვთის სამსჯავროს წინაშე ვდგები.
(კვდება).

ტ ა შ ბ რ ი

წირე, ორგანი და გლობა. გ რ ე თ ჰ ე ნ ი მლოცველთა შორის.
მის ზურგს უკან ბოროტი სული.

ბ ო რ ო ტ ი ს უ ლ ი

სულ სხვანაირად იყო, გრეთჰენ,
როს უცოდველი
დგებოდი შენ ამ საკურთხეველთან,
ხელთ გაცრეცილი წიგნი გეჭირა
და სასოებით კითხულობდი იქიდან ლოცვებს.
და მთელი შენი არსება მაშინ
სანახევროდ ღვთით,
სანახევროდ კი
ამო ბაეშეფრი ოცნებებით იყო აღსავსე.

გრეთჰენ,
რა მოგდის,
რა გემართება?
ყოღვებმა ხომ არ დაგიძიმეს შენ ასე სული?
იქნებ დედაშენს ავედრებ უფალს,
ხანგრძლივი ტანჯვა-წამებისთვის შენგნით განწირულს?
ვისი სისხლია მაგ კარის ზღურბლზე?
ეგ რა ფაჩუნობს და გითრთის მკერდქვეშ,
მარტო თავისი არსებობით შიშით რომ გზარავს.

გ რ ე თ ჰ ე ნ ი

აჰ!..
კვლავ ფიქრებმა,
საშინელმა, ბნელმა ფიქრებმა
ამიყოლიეს,
მე მათ ვერსად ველარ წაუვალ.

გუნდი

Dies irae, dies illa
Solvat saeculum in favilla*

ორგანის ჰანგები.

ბორიტი სული

რისხვამ გიწია!
შიშითა ძრწოდე!
საყვირი გრგვინავს!
საფლავნი თრთიან!
და შენი სულიც
ფერფლიდან დგება,
მარადი ტანჯვის წინათგარძნობით
შეძრწუნებული.

გრეთჰენი

ტაძრიდან გასვლა მაინც შემძლოს!..
ორგანისაგან თავბრულა მესხმის.
გულს სიღრმემდე მზარავენ და თავზარსა მცემენ
ეს გამყინავი გალობის ხმები.

გუნდი

Iudex ergo cum sedebit
Quidquid latet, adparebit,
Nil inultum remanebit**.

გრეთჰენი

ო, ლამის სული შემეხუთოს!
ტაძრის კედლები
ზედ მემხოზიან,
ბნელი თალები
თავს მატყლებიან!
ჰაერი!

ბოროტი სული

დამალვა გინდა?
ცოდვას და სირცხვილს
აწ ვერასოდეს დაემალები!
ჰაერი?

* სავლესიო გუნდი ასრულებს კათოლიკურ სავალობელს განკითხვის დღის შესახებ:

„ღღე რისხვისა, ეს ღღე ვაღღეფერს ნაიარტუტად აქცევს ამჰვეუნად...“ (ლათ).

** „მაშინ მსაყელიც ტატზე დაქდება, ვაღღა ფარული გამომელანდება და დაუსჯელი არცინ დარჩება“.

შუქი?
ვაგლახ შენ, ვაგლახ!

გ უ ნ დ ი

Quid sum miser tunc dicturus?
Quem patronum rogaturus,
Cum vix justus sit securus?*

ბოროტი სული

ნათლით მოსილნი
ცოდვილისგან პირს იბრუნებენ,
სულით სპეტაცნი
შიშით ხელს ვერ გამოგიწვდიან.
ვაგლახ!

გ უ ნ დ ი

Quid sum miser tunc dicturus?

გრეთჰენი

ო, მეზობელო, თქვენი ფლაკონი...

(ველწასული ძირს ეცემა).

გერმანულიდან თარგმნა გიორგი ჯორჯაძისგან

* „ჩა შეთქმის მაშინ შე უხედურსა? ან რომელ მფარველს შე-
ვობოვო შევლა, არს უცოდველიც ძლიეს გადარჩება?“.

აპოლონ ცანავა

„რაც ერთხელ ცხოვლად სულს დააჩნდებინს“...

„თუ ვინდა, რომ ტალახში გაძლო, ქვერ იწუნდა შოკოლად, იის სუნე უნდა მიიშორო. ჩვენს ბედზე, ია აფვილად კვდება“.

ოთარ ჭილაძის რომანი „ყოველმან ჩემთან მხოველმან“ სთაურადანვე პარადიგმით იწუნება და შეშფოვებს ასპექტით კიდევ უფრო ღრმად. ვიდრე ამ რომანში გამოყენებულ პარადიგმებს განვიხილავდეთ, წინასწარ გვინდა აღვნიშნოთ შემდეგი: ოთარ ჭილაძე მხატვრული აზროვნების თვითმყოფადობით გამოირჩევა და ქართული პროზის განვითარებაში თვისებრივად ახალ საფეხურს ქმნის. თითოეული ფრაზა, წინადადება, დიალოგი, შედარება თუ მეტაფორა პოეტური შთაგონებითაა გაჩენებული და მთელი ნაწარმოები შეუნდობელი ძალისხმევით აკისრდება. ოთარ ჭილაძე ხსნაითების მწერალია, — შეუშვდარი ინტუიცია და დახვეწილი ინტელიქტი მას საშუალებას აძლევს, პერსონაჟები წარმოაჩინოს არა გარტყანი დახასიათებითა და აღწერილობით, არამედ შინაგანად, ე. ი. ხასიათებით.

ოთარ ჭილაძის რომანზე — „ყოველმან ჩემთან მხოველმან“ — ხაზურადღებო კრიტიკული წერილები დაიბეჭდა ქართულ, რუსულ და უცხოურ ენებზე. ერთმანად აღინიშნა მისი მადლობატურული დონე და მრავალგანზომილებიანობა. „თანამედროვე ქართულ პროზაში ოთარ ჭილაძის რომანი „ყოველმან ჩემთან მხოველმან“, მოაჩინა იმ ნაწარმოებად, რომელიც განსაკუთრებით მეტოე გამოვლენება მისი და დღევანდელი მწერლობის სისხლხორციელში ტენდენციამ... ეს თანამედროვე ქართული ლიტერატურის უმნიშვნელოვანეს მონაპოვართა დონეა. ეს ის დონეა, რომელიც ჩვენ შეგვეფერება და მოვევთხოვება... სისხლარულია, რომ ასეთი დონე მართლა არსებობს, არა როგორც სურვილი ან ფანტაზია, არამედ

როგორც კონკრეტული, ხელშესახები რეალობა“ (გ. ასათიანი, უცხოეთს დროთათვის, თბ., 1985, გვ. 239). აღინიშნა ისიც, რომ „რომანში უველოფერ... არ ექვემდებარება ყველაათვის უყვე ნაცნობი და ჩვეული კრიტერიული აქსიომების ჩარჩოში მოქცეულ ანალიზს“, რომ ჩვენი ლიტერატურა და კრიტიკა „ქვერ იწუნდა გრუბედავად“ ებღუტება „სოციალურ“ თუ „ისტორიულ“ კონკრეტულობას, დღევანდულობას, თუმცა, ზოგადსაკუთრების თამამი კონცეფცია ერთხელ ვულისხმობს, მეორესაც“ (ე. ოგნევი, ცრუშაკაბელთა საგა, „მნათობი“, № 3, 1988, გვ. 108). მინიშნებულ იქნა გაბრიელ ვარსია მარტეის, ფოლქსტერის თუ დოსტოევსკის რომანების მოდელუბთან ო. ჭილაძის ამ რომანის სიახლე (ე. ბაქრაძე, ე. ოგნევი), მაგრამ ე. ოგნევი დოსტოევსკის „ძმები კარამაზოვების“ სათანადო პასაჟების შეპირისპირებაზედ განმარტავს, — „შე არადავ არა მაქვს რაიმე პირდაპირი გაცდენის ძიება, უბრალოდ, პათოსის ნათესაობას ვგულისხმობ, ზოგადსაკუთრებით მცნებებისა და მისწარტებების ურთიერთგადმუკვეთ მოტოვებს“ (იქვე). ცნობილია, რომ მწერალს შეუძლია მასალა იხსნოს სხვა ავტორებისაგან, ავტოთვე მითოლოგიიდან, ოქმულება-ღვეგანდებიდან. „ნაწარმოების წარმატების საწინადარია მისი შემცველი მასალის მხატვრული დაშუშავების მადლი დონე. ეს მასალა შეიძლება ავტორისეული, დამოუკიდებლად მოპოვებული ანდა ნახსენები იყოს. სხვების შეიძლება მითოლოგიიდან, ოქმულება-ღვეგანდებიდან, სხვა ავტორთა თხზულებიდან... მწერალში თუ პოეტში ძველსა და ცნობილს ახალი შთანაფქვი უნდა დაუ-

დის საფუძვლად“ (მორაიუნის, პოეტური ბედ-
 ლეცებისათვის, თბ., 1981, გვ. 11). პოეტური
 სტოიციზმის ამ მოთხოვნის ზრუნავად დამ-
 სტრებას ო. ჭილაძის პირველი რომანი, რომელიც
 ახლაც არსებობს „არგონავტიკის თქმუ-
 ლების“ შესაბამის ასპექტებთან. რაც შეეხება
 მეორე რომანს („უოველმან ჩემმან მოყვნილ-
 მან“), აქ სამყაროს „მოდელები“ ძიებასა და „სხა-
 თათა ქაშინიკის ეპიურ გაქარებას, პერსონა-
 ჟის გამაგრებულ დამბულობასა და ტრაგი-
 კულას ფორმირებისეულ წარმოსახვას თუ
 იდეალებს, „ეს აღბათ მართლაც ასეა“ (ვ. რუ-
 ნევი), მაგრამ ამჯერა პარალელურს, როგორც
 შეინიშნავს კრიტიკოსი, „რბა მგონია... რამდენ-
 თვის მინც მოციხისის ნათელი, რადგან რთარ
 ჭილაძის ტალღატი უაღრესად თვითმყოფადია.
 თანაც, რომელ მარკეტზე შეიძლება დამატარა,
 როცა ჭილაძის სამყარო პარჭუშია და შეცდრა,
 როცა ვაჩიბების არსებშია თუ მათ ირგვლივ
 გამოყვებული დამტ, კიდევ უფრო აშუქებს სუ-
 ლის დამბუღლ მისტერიას“ (იჭვი).

ჩვენ იმის თქმა გვიწევს, რომ მოდელებს, მ-
 ხლის სესება თუ ტიპოლოგიური მსგავსება
 არამც და არამც არ გულისხმობს მესესების
 იდენტ დამცრობასაც კი, თუ ნახესების მახა-
 და მალა მბატერულ დონეზეა დამუშავებუ-
 ლი. რა პარალელუბზე არ უნდა მიუთითონ,
 ო. ჭილაძის ხამივე რომანი, როგორც ეს სა-
 მართლიანად აღინიშნა ქართულ კრიტიკაში,
 უაღრესად თვითმყოფადია და ქართველი ხა-
 ლის ბედურულმართ წარსულზე მოგვიბრბობს.
 გარკვეული თანმიმდევრობა შეიძინევა ეპიკთა
 ასახვამდე. „გზაზე ერთი კაცა მიდიოდა“ ან-
 ტაქტური პერიოდის საქართველოს ცხოვრებას
 და თვითრუღებადგარგული ქვეყნის დარე-
 ნების პროცესს ასახავს; „უოველმან ჩემმან
 მოყვნილმან“ — ამერიკის კოლონიადქცეული
 ქვეყნის უბედურებას გახატავს, ხოლო „რკი-
 ნის თეატრი“ — ამერიკის რღვევის შედეგად
 გადამცემული ქვეყნის ეროვნულ-განმთავისუ-
 ლლებელ და რველუსეურ ზრბოლას. „მწე-
 რალი აცოცხლებს ჩვენი ისტორიული ყოფის
 წყვილიდს, როცა სიუბიზუდ და თვითრუღებ-
 დაკარგეო, როცა ქვეუნად გატარლობა და
 ზორბტება გახატონდა... აქედან იღებს სათა-
 ვებს ო. ჭილაძის მბატრი ტრაგიზმი“ (ვ. მბი-
 ვივილი, უკანპრომისი შემოქმედო, „სამყა-
 რ“, № 2, 1985, გვ. 185). ო. ჭილაძის სამივე
 რომანის უნივერსალური სიდიდებში სამშო-
 ხლოს ბედთანა დაკავშირებულ, მაგრამ ჭამ-
 შობლის გადარჩენის იდეა მრავალგანზომიდე-
 ბითაა წარმოდგენილი. უნივერსალური სიდი-
 დებში და კონკრეტული სიუეტები ისეა ერ-
 თანეთთან შენევეთებულა, რომ კონკრეტული
 მოქმდი გზიბის სულიერი სამყარო, მისი
 უბოქანალიზი საოცარ ხიღრებებს ეფუძნება,
 რომლის ერთბაშად გაიფრტვა ჭირს. მარადი-

ულ სიდიდებთან დავაშვირებული მარადი-
 ული საფიქრალი და სინამდვილეს მხედველელი
 ასახვის მრავალგანზომილებიანობა, რადიკა-
 ტუქსიტებისა და პარადიგმა-სიმბოლიკის წო-
 შიერ გამოყენებას გულისხმობს, ო. ჭილაძის
 რომანებს გამოჩინულ ადგილს უმკიდრებენ
 ჩვენს მწერლობაში.

როგორც ითქვა, თუ პირველი რომანი ასა-
 ხავს ანტიკურა პერიოდის საქართველოს ქერ
 აღწევებსა (იეტი) და მეტე კი „დაცეპას“
 (ოუქადო), მეორე რომანი პირდაპირ „დაცე-
 მით“ იწყება (ქმრის ჩონზე მლოცველ ზეღ-
 ხავშეიან ანას ქერ თათარი იმორბილებს და
 შემდეგ კი მოზღოში გამაორბებული ცრუ
 მაკებელი); აქვე შეინიშნავთ, რომ, როგორც
 პირველ რომანში, აქაც, საფინილო პარადიგმა
 უცითვის მომავლისა, განახლებისა, წილზედო-
 მალი ხავშეას სახეში პოულობს დეკოდირებას
 (შდრ. პირველ რომანში — იყარბის (იჭვი
 პატარა უბიარო), მეორეში — კატორღიდან
 დამარუნებული ეცხა წლის მართა).

ახლა გავცეყოთ ამ პარადიგმა-სიმბოლიკებს,
 რომლებსაც ძალზე ტყვეად მხატვრული ტუნ-
 ქთა აქისრბათ ამ რომანში.

ცოდვის ზღვევეთისა და გაღავენ-
 ანი ურტქის პარადიგმა. „უოველმან
 ჩემმან მოყვნილმან“ ზიბლიდან მომდინარე
 პარადიგმა და მისი შენარბი ცნობილია.
 ჩვენ მინც ვანმარბატავთ, რომ ეს გამოთქმა
 მის მველელ კავნს მიეწერება. დმერბომა დის-
 წვეილა კავნი, ქვეყანაზე კვენსითა და ძარწო-
 ლით სიარული მიუსაქა. კვენმა სიბოვა ლმრბის:
 „უოველმან მოყვნილმან ჩემმან, მომკლას
 მე“-ო. უფალმა უარი უთბრა. შენს ცოდვას
 ახლა სხვა იტვარბთებს და იმის სისხლი დაიღ-
 ვრებაო. ვ. ი. კვენის ცოდვა გრბელდება შომა
 მომავლობით.

ზოხმე მვედელი ქაბისბრო მაკებელს შოა-
 გონებს, რომ მან უდინაშულო თათარი დამ-
 რა და ანას სხლიდან ვაგდო, თვითონ კი თა-
 თრის ადგილად დიკავა, ამიტომ „გინდ მოგე-
 კლას და ვინდა მოკლა გლომბიო“, სულ ერ-
 თითო — „უოველმან ჩემმან მოყვნილმან მომ-
 კლას მე. — თქვა ზოხმე მვედელი... — რა-
 თა? მე რომ არავინ არ მომიკლებს?! — ღაა-
 ბნი, ვაცხარდა, დატრბომა ქაბისბრო“ (რომანს
 1981 წ. გამოცემა). ისე ცდილობს სხვათა გვა-
 რბოთა და ჩინთი, სხვისი ცოლით შემწეილი
 რქახისა და საყუთარო თავის გადარჩენას ცრუ
 ქაბისბრო მაკებელი, რომლის ვალენიანი და
 რკინის აღყაფიანი სასახლე ურტქში „სამარ-
 კველშივე იყო დამბალი და სიმბრკელიდან
 ედებოდა უროლი სუნი“.

ცრუ მაკებლის ცოდვა მანმა გერბა გიორ-
 გიმ იტვარბთა. სიცოცხლეში ერთხელ დამოვ-
 რალი ვაოგვა, მამინაცვალს მბარბდება: „შენ
 არბინიად იყავი, მე მოუვლი ამ ურჩბულს“

(იგულისხმება განდევნილი თათარი, ა. ც.),
გოროჯი ჩემთვის ტყუილად კი არ დაურქმე-
ვიათო...

— ჯერ ერთი, — უბრალო მეორე დღე-
სვე მიაჩნია, — შენ გოროჯი კი არა ხარ,
არამედ გოროჯა, მეორეც ერთი, ვინ
მოწყვლელი ხარ... შენ კი არა, იმ მართლა
გოროჯისაც ვერ მოუკლავს აქამდე ურჩხული.
ხელ კლავს და კლავს, მაგრამ რომელ ხატ-
ზე განიხავს შედარი ურჩხული... გოროჯობას
თუ იჩენებს, ან უნდა მოკლა ის შენი თათა-
რი, ან უნდა მოკლულყინო. ესაა შენი ვალი".
ასე იქცა ანას პარტული სუფარულის წაყოფი
განტვიფების ქაყად, და განა მარტო გოროჯი?
შეკავებდა მთელი მოდგმა (მეტრე, ნაყოლო-
ზი, აღქმანდრე, ანეტა, თეთი ანა და სხვა)
მეტ-ნაკლებად აზიარებს „დაცემის“ ცოდვას.
რომანის ავტორს აფორიაქებს კითხვა: „რა
ქირს აღმიაწი? რა შეუფლა ღმერთმა ტლახს
ამისთანა მოურჩენელი?" ეს დღემდე უპასუხო
კითხვა აღმიაწის ტრაგედულის წინაგანი
ფუნქციაა და ცნობილი ათი მცნებებს დოკო-
რუნებას თუ მიჩქმალვას ცდაში ვლინდება.
ე. ზაქარაის თქმით, „თი მცნებით დავმო-
ხილი შანკარებანი მანამდე იარსებებენ, სანამ
აღმიაწი აქნება... ოღონდ აქ პრობლემა დგას
— ეს შანკარებანი უნდა დაითრგუნოს, თუ
უნდა მიჩქმალის?.. ან, ვინ თრგუნავს, სუ-
ღლიერ თავისუფლებას აძლევს. ან, ვინ ჩქმა-
ლავს, სუღლიერ მოწიხის მსხვერპლია" (მო-
მავლისკენ მიმავალი ცალბელა კაცი, „კრი-
ტიკა“, № 3, 1976, გვ.70-71). ამგვარად, კი-
ნის ცოდვის პარადიგმა, რომელიც დანარჩენ
მცნებასაც (არ აქურდო, არ აშარუო და ა. შ.)
გულისხმობს, შრავალგანწიხილებიანია და რო-
მანის ძირითად მიზანდასახულობასთანაა მისი-
დაცემული.

რომანის მოქმედება ურტქში ხდება. ურტქი
წროტიდან ზეთი კლდეტრითაა დაშორებუ-
ლი, გამოიქცა მოსახრება (ე. ზაქარაძე), რომ
ურტქში ხელნაწი იგულისხმება, მაგრამ შეა-
ნდრისთვის ხელნაწიანი ვალენიანი ქალაქის
— მთავრული ურტქის შემადგენი რომანში არაა
შეშინებუვითი, „რომანის ურტქი კონკრეტუ-
ლობის საზღვარს აჩვენებს და მთელი სიყუ-
არის სხედ. სიმბოლოდ იქცევა ურტქელების
ზედი კაცობრიობის ზედია" (დასახ. წერილი,
გვ. 77). ჩვენს ადრინდელ წერილში (იხ. მთი
პოეზიაში, „კრიტიკა“ № 3, 1982 წ.) განვიხი-
ლეთ რ. ქალაქის ღირსეული კაცია „თიხის
სამი ფარტაქი“, რომელიც შეამდინარეთის
უკვდავი „გოლაქმეის ეპოსი“ თანამედროვე-
ობის პოზიციებიდანაა შეტაფორიზებული და
აღვნიშნეთ, რომ ვალენიანი ქალაქის — ურტ-
ქის გამოვლელი, მთითური ვალგამეში, პრომე-
თესა და ამირანის მსჯავად, პირველად აუქან-
უდა ღმერთებს, რომლებსაც უკვდავება თავად

დაიკრებს და აღმიაწის კი სიყვარული დაუ-
წინებს. პოეტისთვის ვალგამეში ცუდი-საყვიის
აუკანონი მდგომი, ევრატორის მსგავსი, შეუ-
არებელი გმირია, რომელსაც „ურტქისა ვულ-
ზე ეყაროს და არა ფიქვეშ ურტქის ქიება"
(გვ. 78). ამგვარად, ურტქის პარადიგმაც შრავ-
ალგანწიხილებიანია და აღორძინების, გან-
ხლებას, განკაცებას (შდრ. ენქიდოს განკაცება)
ეტალონური ფუნქცია აქვს დაკისრებული.

შარადიული დედის პარადიგ-
მა აღმიაწის გამოყვანილია ირადურის
შოსანი დედაკაცა, ანას არქტიპი; ე. ზაქარაძემ
ყურადღება მიაქცია ამ გარემოებს, „რომან-
ში იქედის, მსწერობის ალგორითული ხელვა
ქალის საბით ზედმა ყოველივით" (დასახ.
წერილი, გვ. 75). აქვე მოტანილია ცნობილი
პასუხი რომანთან: გოროჯა ვენახში მუშაობს.
მეზობლებიც ვენახში შრომობენ, ხანდახან გა-
სამხრევებლად შუფანებენ ერთმანეთს. ამ რე-
ალურ სურათს უცნაო ენაცვლება მეორე სუ-
რათი, უბედუროდვე რეალურად და იტა-
ლურად: „კაცის ჩრდილი შოსანი დედაკა-
ცი ისევნება, თავსდაში მოგზადა, მსუღებ-
ზე გადაეფარებინა და დედასურული ნაყოფი ბე-
ლები ზედ დედაკაცებია, თითქოს ღმერთს აჩ-
ვენებდა უთავსებროდ უფრო ახალგაზრდა
ჩინდა. აქა-იქ გარეოდა თმაში ქალარა. იქდა
პარმოყუმული, ფიქრიანი, შარადიული მსახუ-
რი ღვთისა და კაცისა, შარადიული დედა... სა-
წყისი შარადიული სიცოცხლისა... უკვდავური
კარგი აქნება, ღვთის წყალობით" — ფიქრო-
ბდა თავისთვის, შედეგისა და ამირანის გამჩენი
და ამავე ღრის, შედეგისა და ამირანის ქალი-
შვილი".

შეკვეთის გმირისა და სამშობლოდაკარგუ-
ლი შედეგის დედობა თუ ქალიშვილობა, მომა-
ვლის უსაზღვრო რწმუნისთან ერთად, ტრაგი-
კული ზედსაც გულისხმობს, ამიტომ ამბობს ანა:
„ჩვენ უნდა გავქლოთ". „—უნდა გავქლოთ
გუნებაში იმერტებს აღქმანდრე დედაკაცის
სატყვევს". ა. კაიორ მიუთითებდა, „ღმერთობის
წინააღმდეგ ამბობენ მეტად აღმიაწის პრო-
მეთის ტესისრული თმის უფრო ხიზ-
ლავს"-ო („პრომეთე ქოქიბეთში“, „ციცკარი“,
1977, № 11, გვ. 82). — „უსახრული თმის"
აქცენტირებით, რ. ბელიძე სიკვრად ახალღებს
შარადიული დედის, ანას, შატრატულ საბეს.

რომანის ფინალში, როგორც ე. ზაქარაძემ
მიუთითა, „უზბატად მეორდება ის სურათი,
რომელიც დასაწყისში, გოროჯას ვენახში მუ-
შაობის რახ ვნახეთ. მისი განმეორება კიდევ
ერთხელ გვიდასტურებს, რომ ქალი წარმო-
დენილია რომანში, როგორც სიცოცხლის სიმ-
ბოლო და სიკეთის წყარო". (დასახ. წერილი,
გვ. 78).

მართლაც, კატორღაში დაბადებული და
უკვდავოდ დაჩენილი ექვსი წლის შარათა

ხმას — ცალხელა აღექსანდრეს ურუქში ჩა-
მოხვავს. აღექსანდრემ „წინასწარ იცოდა,
რომ... წამოხდებულ ნასაერადღეთან ეს დედო-
კაცი გახვდებოდა, თითქმის თავიდანვე ასე
იყო დათვლიანწინებული. — „დავლოცე, დე-
და, ოხლები ვართ. — ძალიანელი აღიქმეა
აღექსანდრე, აცანცანებული ნიკია რომ გა-
ხეროს როგორმე — ღმერთმა დავლოცოთ
და ვადღერებდეთო, შეალო, — ამოიხვართ
ამზობს დედაკაცი. რას იზამ, ქვეყანა ქვრივ-
ობლიბა უოფლია, ჩვეც უნდა ვავდლოთ.“

საყეთის ურინარი სე კე, ბუბუნება და მისი
უხლავა ნაყოფი უქრალით ცვივა მართის
კახის კალთაში“. ასე ვარდაიხაბა და განიყო-
და ანას მარადიული ქალობა მართის სა-
ხეში. ეს კი დატეხული და განადგურებული
„დარიაანგის ხალის“ (ზღა. „გზაზე ერთი კა-
ცი მოდიოდა“) შეღაბდა გაზონის ტრადიარ-
დი მასიფი თავსაერთიანი ანას ტრავჯულ
ცხოვრებას ერთი მიზანი ამართლებს: „ჩვენ
უნდა ვავდლოთ!“

ცალხელა აღექსანდრემ ასალი, დიდი ხი-
ცოცხლად დაბარდა კატორღიდან და ეს ხი-
ცოცხლად — „ქიოტე, შინადი, თამაში, ხალი-
სიანი... სამუდამოდ ვადარჩენილი და სამუდამ-
ოდ დაბრუნებული“, ზიძისთან ერთად, ახალ
ცხოვრებას იწყებს ურუქში. საშარტილიანად
შენიშნავს აკ. ზაქარაძე, რომ „გაორგავაღექსა-
ნდრე-ნიკო-მიტო სხვადასხვა ტოტია ერთი
საყეთის ხისა. ამ ხის ფესვი ანა... ანამ შთა-
ფრის აღექსანდრეს, ცუხიარო წადი და მის
ნახევო: „თუ ვინა რომ მოიხვეწი, მის ხა-
კობზე“. ეს არ აყო მისი უბრალო მონახუ-
ლება. ამ საქციელით დაბრუნდა მაკბელითა
ოქასში საყეთი, ხაყარული და იმედი“ (და-
სახ. წერალი, გვ. 74).

მაშლინსა და ესკულაპესს პარა-
დიგმა ისევ და ისევ ადამიანის ეოლოტურ,
წინობრივ-ფილოსოფიურ აბექტებზე ამბეა-
ლებს უფრადღებას და შთამბეჭდავ მხატვრულ
ფუნქციას ახრულებს.

გაორგავა ვადამეცებს მაკბელითა სამუდამოდ
ოქასს მოშორდეს და ქალაქში ვადიკარგოს.
მართლაც, მეურმეებს ვაყვება ქალაქში. გზად
მომავლებს შინს ფრინველი, სოხიოლის და-
რაკა, მამალი აუწყებდათ დედ-ღამის ბარუნ-
ვას; ერთ დღეს მამალმა უჩვეულო ყვილი
ატიხა, „ყოფოდა, ევლს იხვებოდა, ვულს იხვებო-
ვებოდა, კვებს აბრუნებოდა, უაწყებებოდა დამბუ-
ღობისაგან ამაყვებულ ფეხზე და მოვიდა
ქვეყანა იურუშებოდა, იხურტყნებოდა ვანაცდებ-
დნო ჩავარდნილი ზღაბივით... არავის აინტე-
რესებს, არავის არ ეხმის ის, რასაც მან მოა-
კვლია, რაზედაც მხოლოდ მას აუბილა უფალი
თვალ“. ვახერხებულმა მეურმეებმა დეოთების
ფეხზედ დარაქს „კურსზე დაადებინეს ვაჭელი,
ფილადის წამარბანავით დონიერი კისერი და

წადღას ერთი ვაკარიო წამგდებინეს თავი...
ტანი ცალკე ზტუნავდა, ტრუნაწუნაწუნაწუნა
კლებოდა მიწას, ცოცხა-ცოცხებდა „მეგრეთუ ქე-
თქის უბაროდა, რომ კვებოდა, თავსაუფლ-
დებოდა იმ მამიდ და დურესებელი მოვადე-
ობისაგან, რაც ღმერთს დედალენა მისი მო-
დგობისათვის“. ქვეტიქტში იგულისხმება, რომ
გაორგავა „მამინაცვალს მარტო ვენახში სამუ-
შაოდ არ სჭირდებოდა... ეს მხოლოდ ვაორ-
გამ და მამინაცვალმა იცოდა“; პარობის თა-
ნამხად, ქაიხირის მიერ დაღვრალი სისხლი
გაორგავს უნდა ზღოს — ან უნდა მოკლას თა-
თარი, ან უნდა მოკლდეთნოს. ზომ შეიძლე-
ბოდა თათარი დღევანდელი მოსულყო ურუქში და
სხვისი სისხლი დაედვარა მამლის ვამუდმე-
ბულმა ყვილიმა ვაორგავს, აღბათ, თავისი პა-
რასა მოგონა და უმად უყან დაბრუნდა. გა-
ორგავა დედას უამზობს მამლის ამხავს ცულმა
წინათგარძნობამ ანა შეიძარწუნა. სახლში დაბ-
რუნებულს, ექიმი განდიერი, მამლის მარადე-
ლურ პარადიგმად, ესკულაპესს ამხავს უყვან-
ბა: „ნამდვილ ექიმს, ესკულაპესავით, ორკანი
ქობს უნდა ექპარს ხელში, ძალელების მოსა-
ხერხებლად, და საგზაო ახვაში ვადილი და მა-
შალი უნდა ექდეს — ხიბრენე და ხაფხიზენე...
ესკულაპე შედრის ვაკოცლებეზე ოცნებობ-
და, მაგრამ ოცნებაც არ ამბიებს ღმერთებმა.
წუთისაგან ხის ძირას შეუარებულს, შეხი და-
სცეს შეოცნებე თავში. საწყალო, აღბათ, და-
ნახურებულ გულმკერდზე ბოლოებეტარულელი
მამალი ექდა და დასუიოდა“. შენაწინავეი მხა-
ტვრული ვარდასახვა — მრავალგანსოილები-
ანი და დამაფიქრებელი.

ჩრდილში ვარდელი ვაორგავა მართლაც ახ-
რულებს მამინაცვალთან დადებულ პარობს
და ეყუდებინება თათარს. ხნულ დამეში, ვო-
შურში შემოპარულ თათარს, გაორგავა პატარა
ხაყუფიო ჩაქუტებმა, თათარი კი შეუცდომი
დანის ვაუყრის. ანა შეილის სისხლიან პერანგს
ხაყუფის კახის ქვეშ და ვაორგავს სისხლიან
ლოგანში წყება. ზობივ მღვდელი კი ამბრტხს:
„სანამ დედას შეილის სისხლიანი პერანგი ეც-
ვიო, ქვეყანა არ დაიღუბებოა“.

გაორგავს ზიტად და ირმად მოვ-
ლინების პარადიგმად მხატვრულად ძალზე ხა-
ინტერესია. ზობივ ანას უთხრა: „სანამ შენ
ცოცხელი ხარ, გაორგავ ცოცხელი აქნება“-ო.
მართლაც, ანასთვის ვაორგავა „ისევ ცოცხელი
იყო და შტარებს რომ დამადვოდა, თანსარი
საბეს იღებდა, ხან ზედურად იჭყოიდა და ხნა
ზედურტებში ვარდელი, ნოსარტით უყურებდა
დედას, ხან წამად მოდიოდა. ერთი წუთითაც
არ შეიძლებოდა აქურაობის შიტოეობა, რადგან
გაორგავი ხან ქვიდან ვამოეხმარებოდა ბოლმე,
ხან კი ხარის ტარდიან... ანა ვაშურის ვარშემო
დაჩოჩავდა“.

მარადიული დედა, თავსაერთიანი ანა, წამ-

რის დაქვეშა, შვილის ხისხიან საწოლზე ამოვარდნის თავის სიციცხლს. „მოულოდნელად გამოიღვინა შუადამხახ. გიორგიო, ეს არ დამიანახა, დაჩრტრულა, თითქოს ჩათხუნებულნი სოფლის გამოღვიძებისა მოერბოდა, და შვილის ხისხელს სულიც ამოაყოლა“. უცნაურია, ოთარ ჭილაძის შეფქვლია ზოგჯერ ერთი ფრაზით მოქმედი პირის მთავარი ინახვინა გამოცხეთოს — „ეს არ დამიანახა, დაჩრტრულა, თითქოს ჩათხუნებულნი სოფლის გამოღვიძებისა მოერბოდა“... —

ახსნ დასაფლავების დღეს სოფელში ირემი შეიძოდა, „თითქოს ვერც ხალხს ამხნევდა და არც გაგონებელი ძაღლების ყვირა ესმოდა... დახარბებულეთი პირდაპირ მაკაბლების რკინის ალაყაფს შიდაცა, დარტნილ ცას მიუშვებოდა და სტირალში მოსულა კაცოვით დაიშურვლა... — ეც გიორგას ხელია. დედას მოკაიხა, — თქვა ზოსიმე მღვდელმა“. ანეტას ძმის მოხვლა კატორღელა მშის ნიკოს გამოცხადებდა მიამინა („ნაიკო, ნიკო!“). ალაყაფას კარგნი ვაჟედეს „იარებშია ენო დუყნისა, ხომ წეროდად მოკვდიო... დიდა, დანაშული თვალგბი მქონდა, გუგონებოდათ მართლა უტირიაო“. ირემი გომურში დაბინავეს და გაუფხურებლად შეინახეს. ანეტა უღლიდა ირემს, მღაერს შეუფარდა, მაგრამ მაკაბელთა სახლში ირემსაც უტირდა ცოფნა, მადან, ანეტას თქმით, „აქ ვეღლაფიერა ურდა“. ანეტამ გადაწყვიტა, საწრღველ სახლს მოშორებოდა, წინასწარ ირემი ვაჟეშა, „წაიდი, საითაც ვინდა, ოღონდ შორს წაიდი“... მაგრამ, ხელ მადე, სოფლის ბოლოს თოფის ხმა გაიხმა. ცუდად ენიშნა ეს ხმა ანეტას და ირემის კვალს გაჰყვა. „მოკლედ ირემს სტეფანე მჭედელი და ზაქარია ზაფარი დაგამოხონენ თავზე“. ასე მოიშორეს ტალახში შეოფშა ურქველებმა ბუნების ნარქუარა კადეც ერთი... რომელიც ჩრდილში ამოწრდადი გიორგას ხელი იყო, მარადიდელ დედასთან გამოსამშვიდობებლად მოხული. ირემს ხედმა თითქოს შეაკრთო ანეტა, მაგრამ გაქცევის განზრახვაზე ხელი არ აუღია. მართალა, დამეგბი არ ეტონა და უკველ ქოხებში თოფმოშარქვებული ზაქარია ზაფარი ეღანდებოდა, „მაგრამ მთელი ერთი ზაქარია ზაფარი რომ ქვეტულაყო, მაინც უნდა გაედღია აქედან“. ანეტა მართლაც გაქცევა, მაგრამ წნოსში, რკინიგზის ინჟინრის, მიტოს, ნაცვლად, ურქვიდან გაქცეული თაღლითა იაკობა დახვდებმა და გააუმატიურებს. „ეს ეწარება „დაცემის“ გზებზე კადეც ერთი კეთილმოხილი ია. „ოუ ვინდა, რომ ტალახში გაძლო, ჭერ ია უნდა მოკლდა, იას ხენი უნდა მოიშორა. ჩვენს ხედზე, ია ადვილად კადეც...“ — ასე განუშარტავს ზოსიმე მღვდელი ქვეყნის „დაცემით“ გამოწვეულ ვითარებას ეროვნულად უღვრულ ვაჟარ პეტრეს, რომელიც მიუბრუნებდა ბახუობისა, სამაქპრეც ავხორცა

„ტახიდ დუსას“ ირემის და კადეც ერთი უმწარებს სიციცხლს სიციცხლს... ანეტა ანეტას (გაიხსენოთ დედას ხისხიან სტირალს, გოგო, ვინმეს თქმულია. რომელიც უნდა იყო ასე, ხიჭივით. — ეუნებოდა იგი ანეტას და ანეტას პირი უწრებოდა, ხელ-ფეხნი ეთოშებოდა, თითქოს ვეღლი აცოცდებოდა ტანზე“).

ქვეყნის „დაცემით“ დაგროვებული ჭეშუი და ტალახი სიკეთეს სიხსნ. ტრაგიკულ ბედს აზარებენ მაკაბელთა ოჯახის წევრები: ანა, გიორგა, ანეტა, ნიკოლოზი, ალექსანდრე იყო მარადიდული მშვეალი („უნიფხვო გოგო“) ადათა, რომელმაც მაკაბელთა ენოში მდგარ ხეზე ჩამოხარჩო თავი. „ქურდულად, ფაყაფუფო, კოფიანი ძაღლის ლეშავით, აზარებოდა მარადიდული „უნიფხვო გოგო“, მარადიდული მშვეალი და მარადიდული ვადა, რომელმაც საკუთარი არაფერი მქონდა, ღმერთქალის შესაშური სიყვარულსა და სიყვითის გარდა“. ღმერთების შესაშური სიყვითე და სიყვარული. წარმოუდგენელი რამ იყო ეღამედე ტალახში ჩაფლული ურქველებისათვის.

ცრუ ქაბოსროს მაკაბელს სამაგიერო მიეწოდო. ცოცხლად დალბა, ორი დღის შემდეგ ნახეს მკედარი. „ურქუმა მომკედარიყო გამოკეტად ოთახში, როგორც კიდობანში თავი“. ცალხელა ალექსანდრემ მაინც იმის შურია, მონიბარა მკედარის ხაზუა, ვირზე შეხვა და მთელი დამე სოფელში ატარა. ასე „დაცეა“ ადამიანი. ასეთი ხედი ხედა ცრუ მაკაბელს.

ქაბოსროს სიყვდილთან ერთად შეწყდა კარადისხელა საათის დაუშოვავად რეცეა, მისი „მდარელია, მზრძანებლური და, ცოცა არ იყოს, შეწაშოთებელი ხმა“. პეტრემ თიღეტის ჯიბიდან საათის მოსამართი ამოღო, ენოში ისროლა და... მაკაბელის დროც დამთავრდა.

ოთარ ჭილაძის მხატვრული ხედა ღრმა, იგი ქვეტექსტებით, მარადიდებოთა და ხიხოლდობოთაა დაუფრული. დააკვირდით მწერლის ფრაზებს: ცალხელა ალექსანდრე კატორღელში დამადებულ მართას აბრუნებს მშის სოფელში. „კონტრასანდასავით შემოაპარა ვადარტენილი სიციცხლე სამშობლოში“ ალექსანდრე ვვიან, მაგრამ მაინც მიხვდა, რომ „სირცხვილი იყო ბეშუობაში დაყარვულ მღაევე წუწუნნი, როცა ნაერთოდ ბეშუობა, ოცნება და სიღამაზე იყო ვადსარტენი, როცა ქვეყანა იყო დასახარბებელი, ქვეყანას მქონდა კადრება წაგლქილი და ზეუფლად ღლებოდა უწმეობისაგან, მონობისაგან, ვულში ჩაქლული მრისხანებისაგან... ალექსანდრე... იგრძნო... ოცნება რომ უნარტუნებდა კატორღელში დაბადებულ ბეშუეს მერცხლისა და ვავილის სიყვარულს“. ალექსანდრეს უფლებმა არ მქონდა, ანეტასავით, მართასათვისაც შემოებია „სიყვარულის ძაფით ნაქსოვი კაბა, რო-

მელსაც უნდა დავთარა და დავცა მის სულის სიწმინდე და სიყოფილე“. შედარებით აღდგარის ღვაწლებს მსჯავსად ეტეხება პატარა მართას ურუქის შესასვლელთან მარადიული დედა და ბებია — ანა. ქარა მართას ზურღზე აწევა და „ნენ ადგებს, თითქოს ეუბნება, რა შორს დაშვარხარ, მიდი, აკოცე, ცხაა შენი დედაც, მამიდაც და ბებიაყო“.

როგორც აღინშნა, თორა ჰელაძის ამ რომანში, საქართველოს ისტორიის ურცელი პერიოდია (1795-1910) დოკალიზებული, მაგრამ მწერლისთვის აქ კონკრეტულ დროს ვადაშენებელი მნიშვნელობა არა აქვს. მისი გმირების წინაშეა-ეთიკური და ფილოსოფიური სისრისის ურველივით მარადიულ სიღაღწევა პრატიკურული და ეს სიღაღწე, სამშობლოს გრძნობა იქნება თუ ამ მდებარეში ჩამოყალიბებული მოთხოვნის დამტყვე, ე. ი. მისი გარკვევა, თუ რა შეუძლება დემოკრატია ტალახს ამისთანა მოურჩენელი, — განმეორებადია და ყველა დროს ესადაგება, — მხატვრული ნაწარმოების ერთ-ერთი უმარველები დიარსებაც სწორედ ესაა.

შეწარალი, როცა მეფისნაცვლობის პერიოდს ეტება, ისეთ მოვლენაზე მიანიშნებს, რაც განმეორებადი და ხაყოფილია, ამავე დროს — მარადიულიც. „გადარჩენისა და ცხოვრების ზედპირზე ამოტყვევების თინს იხე ვადეო-ფებანა და იხე გამოყოფაყაწებანა ყველანა, მამა შეიღეს ვეღარ სცნობდა და შეიღი — მამას; მეფისნაცვლის სასახლეში გამართულ მეჭლისზე რომ მოხვედრილიყვნენ, ზელის აუკანადალხად ჩაუფრიდნენ ერთმანეთს საწამლავს“.

ხელმეღლადო ტურღუს კატორღაში აგვანინა, რვეოლუციონრობა დაახრალეს — ფარანი რად ვენოოო (ღადო ღამით ფარნის ზუქით გამოტყვებულ მწერარზე ნადიარბდა). აგო „რვეოლუციონრობა კატორღაში ვახდა, უფრო სწორად, კატორღაში შეიგნო პირველად, რომ უკლდე, დამოყოფილხად არ არსებობდა ღამისა და მზიარული ზიკი ღადო ტურღუსი და სანამ მის დამონებულ, მაგრამ დღემორჩილებელ ქვეყანას სულა ეღმებოდა, იმპერიის გუშაგებისთვის ურველითვის დამაგვებელი და შეთაშფოთებელი იქნებოდა“. ღადო მიხვდა, რომ „ამ დამაღდა და დანერულებულ საშუაროში ერთადერთი წამალი სიმართლის თქმა იყო“.

თორა ჰელაძის მხატვრული აზროვნების თავისებურება რომ ვარვენოო, ტრევიალური გამოთქმით, მთელი რომანი უნდა ვადმოვაწეროო. ი. ჰელაძის რომანები, მათ შორის საარტეწირო რომანიც, ბოლომდე ანარჩუნებენ

უკომპრომიზო მხატვრულ ძალისხევისა და გამოარჩეული პოეტური გწმელისა. მხატვრული თითქოს ერთი ამოსუნქვიოთ არის შენსულენი. რა თქმა უნდა, საილუსტრაციოდ მანც შეიძლება, ზოგიერთი მხატვრული პასუხი გამოვადიდევოო:

ხის მჭრელი კატორღელების უმეტესობა თავიანთ სიყოფილეს იქვე ტყეში ამთავრებდა და ყვავის ღუქმა ზებოდა. ი. ჰელაძე, ქვებიტში, ამის თაობაზე წერს: „ყვავი შავი კუმარის ზებუის სიმდროით მიფრინავდა ტვის ვახწვრავ“; ი. ანდა, „ზიბეს წაქვის რტოსავით უბეში და ქაუტი ქობრის ჰქონდა და შავი, ჰინკების სავსე თვალეში“; „მართა საქუთარ, მზისგან ვაწოლუბულე კუთხოთეობსაც ზედავდა და გრძნობდა, როგორ ფეოქავდნენ მისი თვალეში, ზღუდში ჩაუფრული ხარტყევივიო“; „ანას კახას ეღღისიის კუთხოში ჩამდგარა ბინდის ფერი დამკრავდა და საქველბის სენი ასდლოდა“; ანას ქმარი რომ მოსუვდა, „თთარი შეიწეა, როგორც უმარტონო ძროხის გველი“. ანა ითმენდა, „ძროხაც ასე ურჩრდება გველს, ვაწრევისაც ეშინია, ფებებოართოღებულე, ვაოგნებულე დგას და ეღოდაება, სანამ რძეს არ გამოსწოვს, სანამ მტკიანეულად არ მოსწუდება გველის ზღავა და ვაოთშიღი პირ ძროხას... შეშისგან დამბლა ეცემა და სერტოღდ უშრება ქიქანი“; „ოქახის სივდილს მუფრებელი არა ჰუავს; ოქახი დიდხანს კვებება“; ანასთვის „ღმერთის მხოლოდ სიყვარულის უნარი მიეცა, ცხოვრება კი სიძულველს ათესენებდა“ (189); „ქალი ვაშუებინა მომუწული თითებო, დედაქვდარი ხარტყევივიო რომ მძულბობდნენ ერთმანეთს, და ზელისგულზე აკოცა“; „ანას მუბლი მოგვეთა, მომუწული ზელეში პირთან მიიჭანა, თითქოს მოყენეა და სუნსქვიოთ უნდა ვაოთხოო“; ვაოტგას სხებდარს „თვალის ვარშემო თეთრი ბღინის ვიწრო ზოლი ვახდევდა, თითქოს ცარციოთ შემოუბზავთ, უტეოხად რომ ვამონდნებდ მისი წელანა, საოთოდ ამობურცული თვალაო“; „გოტგას თვალეზიდან ვაოტგას სულში ზელემორედ დამაღებულა... ღვათების მტკივით მარად უცვადელი ანა ამზირებოდა და ნამეჯალ ანას, ცვადებდს, წარშავაღდა და მოკუთავ ანას... რა უფლება ჰქონდა მოცხო სავკუთარი სიყოფილე, შეიღისთვის ზელიდან ვამოცეღაქა თიხა, რომლიცგანაც იგი დედის უკოტეს ორგულს ძერწავდა“. ასე შეიძლება, კიდევ ვავაგრმელოთ ერთიმეორეზე უკოტისა შედარებების, მტტფორების, პარადიგმა-სიმბოლოების ამოწერა, რომლებიც ადამიანის შენაგანი საშუაროს მხატვრულ ენაყავის წარმოადგენენ და მკითხველებს წარმოსახვის პრეციოზულობით სიზღავენ და აოცებენ.

კობა იმედაშვილი, თამაზ გიგიშვილი

ს ა უ ბ ა რ ი

კობა იმედაშვილი: ამ საუბრის მომზადებისა და, თავად საუბრის დროსაც, თქვენი პროზა, კიდევ ერთხელ გულდასმით გადავიკითხე, რომ მთლიანობაში გამეაზრებინა თქვენი შემოქმედება, რა არის და რა იყო რის შემდეგ გულწრფელად გათბრათ, ბევრი რამ ახალი კუთხით დავინახე და ბევრი ტყვილი თქვენი გზიკებისა გავითავისე, მაგრამ როგორც ლიტერატურის ისტორიკოსს, ერთი თხოვნა მექნება თქვენთანაც და სხვა ქართველ მწერლებთანაც — ყოველთვის დაითარღეთ ნაწარმოები. ეს თუცაღებელია როგორც თავად შემოქმედებითი პროცესის ამოსახსნელად, ისე ისტორიისათვის.

- რატომ მოგახსენებთ ამას?
- მე მინტერესებს თქვენს პროზაში იმ თვისებათა გამოჩენილი, რითაც 60-70-80-იანი წლების პროზა განსხვავდება ერთმანეთისაგან.
- როგორ იცვლება დამოკიდებულება აღმართთან?
- როგორ იცვლება დამოკიდებულება სინამდვილესთან?
- როგორ იცვლება სტილი, მინერა წერილი?

ყოველივე ამის გარკვევის გარეშე, არც მწერალსა და არც მწერლობაზე მსჯელობა არ იქნება სრული. მე სწორედ ამ თვალსაზრისით ვაშინვე ერთ მთლიანობაში გამოვლენილ ევოლუციას, მაგრამ როდის რა არის დაწერილი არ ვიცი, იქნებ ბრძანით ისიც, როგორ უყურებთ ყოველივე ამას, რაც საინტერესოა თუნდაც შემოქმედების ფსიქოლოგიის თვალსაზრისით.

თამაზ გიგიშვილი: ჩემი ნაწარმოებების 1981 წლის გამოცემაში („მოთვარის შვალი“) ყველაფერი ამ თანმიმდევრობითაა დალაგებული, როგორცადაც ფურცელ-გაზეთებში ქვეყნდებოდა.

ა. ი. მაგრამ წლები არაა მიითთებულნი.

მ. ბ. ვეცდები განმარტება მოგცეთ იმ კითხვებზე, რომლებიც დაგზადებიათ. და ხატოლად, მინდა, რომ შეათხველია ჩემი საუბარი ჩემსავე პროზაზე გაიგოს სწორედ როგორც განმარტება. თქვენ შეითხვებით, მე ვაღდებულა ვარ, ავიხსნათ, განმარტება მიეცე კრიტიკოსს, რომელმაც პატივი დამდო და ჩემი შემოქმედებით დაინტერესდა.

მაშ ასე: როგორ იცვლება დამოკიდებულება აღმართთან? აღმართი ახალგაზრდა ავტორისთვის ხშირად უფრო კეთილია. უკველ შემთხვევაში, მე ეს სიკეთე უფრო მინტერესებდა. გვიან მივხვდი, რომ მართო სიკეთის დანახვა ნაწარმოებს ერთფეროვანს ხდოდა და არც ცხოვრებისეული სამართლით იყო განმარტებული. ეს კითხვა აღწევს მწერლებს და აღწევს მგონი არაფერი გამომდის. ამიტომ თითქმის ვერ შეხვდებით ჩემს წიგნებში ე. წ. „ურაფოთი გზიკებს“ (გამონაკლისი ალბომ „ბირჩლა-ბერინაა“ „უბრა კითხვასაში“). ძალიან მოქმედებდა წერა იმაზე, ვისი ნაწარმოებია ეს არ მხამოვნებს. როგორ იცვლება დამოკიდებულება სინამდვილესთან? იცით, რა თაობასაც ვეუბოვნი, ერთგვარი შენახანი შეხობილობა, გარკვეულ მიზნითა გამო, მგონი ყველა ჩვენთაგანს ჰქონდა. დღეს ვედილობ უფრო თავისუფლად ვწერო, ყოველ შემთხვევაში, წერის დროს სულაც არ მაწუხებს ის ამბები, ჩემი ეს ნაწერა დაიბეჭდება თუ არა. დღევანდელ მწერალს სინამდვილესთან უფრო თავისუფალი დამოკიდებულება მოეპოვება და ამდენად — უფრო პატიოსანიც... როგორ იცვლება სტილი, მინერა წერისა? მე მგონი, აღატულ მოთხრობებში უფრო მეტი ყურადღება იქცეოდა სიტყვის თავისთავად ფერადობას, ფრანის ერთგვარ სილამაზეს, რაღაც „ლამაზად წერას“, პოეტურ აქცენტუარებასაც. ამას მაშინაც ვგაძნობდი, მაგრამ ვერ ვერტოდი. ხშირად ერთი ნაწარმო-

ები საგანგებოდ მხოლოდ იმატომ მასწავლებია, რომ ის ე. წ. „პოეტური აქტუალობა“ გამოქვეყნდა. დღეს მგონი ცოტა სხვაგვარად ვერ, ყოველ შემთხვევაში, წერის დროს, საგანგებოდ ფრანგულად ვიქტორს, ფრანგები თავიანთ მოდიან და მანდა, რომ მოვადნენ მხოლოდ და მხოლოდ ისინი, რომლებიც ამ წუთში მჭარდებიან, რაც შეიძლება ნათლად და უბრალოდ თქმისათვის. რაც შეეხება ადრინდელ მოთხრობებს, მგონი ისინი კომპოზიციურად უფრო შეტარდნა არაან და მთლიანნი, ვიდრე, ვიქტორი, „შვიდი ხმისა და ტორაოლასათვის“. ამ რომანის კომპოზიცია მათთან შედარების აშკარად ვერ გაუძლებს... და ნარჩენს ვერაფერს გეტყვით.

ბ. ი. სიტყვამ მოიტანი და ახლა, წლების ამ გადასახველიდან, როგორ აფასებთ სიმელონი წლების ქართულ პროზასა და თქვენს მიმდევლ მოთხრობებსაც? წინასწარვე ვიტყვი, თუმიცა შეიძლება ვიდებოდე, მე მგონი თქვენი მოთხრობა „ჩვიდი“ და ბოლო ორი რომანი — „ეფი კთხულისა“ და „შვიდი ხმისა ტორაოლასათვის“ — ისტატობით განსხვავდება თქვენივე მოთხრობებისაგან, მიუხედავად იმისა, რომ, საესებით ბუნებრივად, მათ ერთმანეთთან მიიწე ერთი ავტორის ზედვა და ზღწერა აკავშირებს.

მ. ბ. ე. წ. სამოციანელთა შეფასება ჩემს უფლებებში არ შედის...

თქვენ ამბობთ, რომ ადრეული მოთხრობებისაგან ოსტატობის მხრივ განსხვავდება „ჩვიდი“ და ორივე რომანი. ღმერთმა სიეთუ მოგცეთ, მაგრამ რომანები რომ გავტყობათ, უფრო ზუნებრივად მივაჩნევდი. იმ მოთხრობებში მეტი უბრალობა და ხალხობრობა. ველოდებო უფრო ცოცხალია. რომანებში უფრო შეფასება შემოიტარა მოვლენისა; აატობდაც ავტორმა იფიქრა, ვაი თუ უამისოდ სა-თქმელს ვერ მიმიხვდნენო. ხომ იყოთ, ავტორების ამხავი, ზულ რადაც უხეიდურება ელანდებათ.

ბ. ი. თქვენს მოთხრობებში შედარებით ნაკლებად ჩანს ქართული სოფლის ყოფითი მხარე, აღმინებები აქ თითქოს ნაკლებად საქმიანობენ, მათი (და მწერლისა და მკითხველის) შერა უფრო სულშია ჩაბრუნებული. უფრო სწორად — გვირთა სულში მიმდინარე პროცესები ამდენად ღრმაა და ძლიერი, რომ გარეგნული ქმედება ყურადღების მიღმა ჩჩება, უფელშემთხვევაში, „შრომითი საქმიანობა“ არ ზედება თვალს. ჩემის აზრით, ეს გამართლებულია, ბოლოს და ბოლოს, გარეგნულად აღმინათა შრომა ერთმანეთს ჰგავს, მათი ფიქრ, განცდა, მათი სულის მოძრაობა ეი ყოველთვის განსხვავდება ერთმანეთისაგან.

თქვენ რას იტყვით ყოველზე ამი შესახებ?

მ. ბ. არასოდეს მიფიქროს, ეს რომანობა შრომაზე იყოს, ეს კი სიყვარულზე შეიქმნება და აღმინანს და რომელმე სიტუაციაში ვიქტორ, სწორედ ამგვარში, როცა უფრო ნათლად ჩანს მის ხასიათი. ისე, რომანებში, როგორ არა, ახა რა არჩენთ? მე მგონი უსაქმურის შთაბეჭდილებას ატყობთ არ ახდენს, გარდა ერთისა — თედო რომ ჰქვია „ნიღბაში“. ამასაც მეტი რა ექნა, საყუთარი კუროც კი წინასწარ გამოთალა და მით დასარტულა თავისი „შრომითი ბიოგრაფია“.

ბ. ი. თქვენს პროზაში დიდი სიმჭიდროთ არის წარმოჩენილი აღმინანის მარტობა, თითქოს ზოტა აქვს შესხმული ამ მარტობას — აღმინანის, მარტობელა აღმინანს გაძლებას ამ მარტობაში. მეტად შთაბეჭდილი გამინაელის ერთის შეხედვით კაცკაცი დედებრია — პელო, მისას ქვრივი, თავისი გადაძვები სიცოცხლის სიყვარულით, თვითობინითა და თუმორით, მაგრამ ისიც კი, შეიღებითა და შეიღიშვლებით დახმწლელი, ხშირად მარტობა (სოუნდაც ცხრა შეიღი დადილოდეს, მიიწე მარტობა ხარო... „მიიღე მარტობა ვარ“... „დადივარ, დაფრატუნობ ოთახში და ველოდები... მეც არ ვიცი, რას ველოდები“...).

მარტობის მტანწყელი გრძნობა ქართულ პოეზიაშიც მძაფრადაა გამოვლენილი და, რა მარადოსულიც უნდა იყოს, საკმაოდ ძლიერად — ახალგაზრდობის შემოქმედებებში, რამ განაპირობა მარტობის მოტივის ასეთი პრევიარება თქვენს პროზაში?

აქვე დავუმატებ, თქვენსვე პროზაში მარტობის დაძლევის გზაც ჩანს — სიყვარული, სიყვარულის გზა.

ისეთი შთაბეჭდილება მჩანება, რომ პირველი (მარტობა) ჩვენს რეალობაში ისტებულის მწვევე ასახავა, ბოლო მეორე (სიყვარული) — მწერლის გონებით ნაქარანხვევი გამოსავალი, ისევე, როგორც დასასრული ბოლო რომანისა („შვიდი ხმისა და ტორაოლასათვის“). რომანის გმირთაგან ვერც ერთმა ვერ მიადწია ჩალურს, რადგან ის სადღაც შორს, მთებში კი არ იყო თქრმე, არამედ თვით მათში, მათ გვიდრით, მათ გარშემო, უბრალოდ, ერთმანეთი უნდა დაეწახათ და დაინახეს კიდეთუმიცა ვეღამ არა.

ამ რომანის შეიდი გმირიდან დრი ხომ იღუპება, ერთი იყარგება, მაგრამ დასასრული რომანს მიიწე ბედნიერი აქვს, რადგან შეიდი მარტობელა ერთმანეთს ნახულობს, შეიდივე სწლევს შიშს, მარტობობას, უნდობლობას, ექვს, გაუცხოებას, შეიდივე თავისუფლებმა. ეს კი ყველაფერს ნიშნავს.

თქვენ აღმინაში, უპირველეს ყოვლისა, პო-

ებურ სულს ვებოძო და ამ პოეტურის ზავსა
მივამჩნიოთ ყველაზე დიდ დანაშაულად. ასეა
გელა ასეა შთაბრძნის შვილი, ასეა ბერძენი ღუ-
ღუშორი, ასეა ელისო...

თ. ბ. „ყველაფერი, რაც შეიქმნა, მარ-
ტოობის შედეგია“... ეს კატაქსის სიტყვებია.
მარტოობისავე სწრაფვა ადამიანისა ჩვენში
კარგა ხანს სოციალურ ბირტებთან ერთად
არაა. მარტობა ღმერთთან დათაროს, რომ ადამი-
ანის გამუდმებით სარგებლობაში ტრიალებ-
დეს. ადამიანი ხომ სარგებლობაში მათთანაა
არსს, როცა მარტობა კარგა დღე არ დაგვად-
გებოდა ადამიანებს მარტოობის სურვილი
მთლიანად რომ დაეკარგათ. მარტოობამ შექ-
მნა ის წინააღმდეგეთა, რომლებიც დღეს ხა-
დილს მთავრებდნენ, აღარაფერს ვამბობ ამ
პარატებსზე, რომლებმაც პატივს კომენტის ჩა-
უქროლეს, ან ამ პატარა თანამგზავრზე, რი-
ნელოც მის სისტემაში ენათადა შექმნის და
წლების მერე ვალაქტიკაში გავა... ეს ყველა-
ფერი მარტოობამ შექმნა... ადამიანი მხოლოდ
მანამ აცლის საკუთარი თვისა თუ სამყაროს
შესაყვინობად, როცა მარტოდ რჩება. მგონი
შოპენაუერის აქვს ნათქვამი სიყვლილი „სი-
ბრძნეზე“, სიყვლილი რომ არა, ამ ქვეყნად ფი-
ლოსოფია არ იქნებოდაო. ეს სიტყვები მარ-
ტოობისავე შეიძლება მოხსიანდეს. თქვენ
თქვით, რომ მარტოობიდან გამოსავალს სე-
ვარულში ვხედავ. თუ ამაში ყველაფერს (თვით
ხის, ან ხალხის) სევარულს გულისხმობთ, რა
თქმა უნდა... აწვევარ სურვალს მოყვას წეს-
რავში სამყარო და სწორად ამან გამოცა, რომ
ადამიანები და ვარსკვლავები ერთმანეთს არ
ეჭაბებოდნ...

ქ. ი. თქვენი პირობის ძირითადი გმირები,
გმირები, რომლებიც გასდევს მთელ თქვენს
შემოქმედებას — ამასწინააღმდეგ ვიღაც დღემდე,
ორნი არიან — მოხუცებული და ახალგაზრ-
და. ორივე მარტობელია და ორივე ერთმანე-
თით ვამართლებული.

ცხოვრებაში ხშირად მართლა პირველი
და მესამე თაობა (პაპები და შვილიშვილები)
უფრო უტყბს ერთმანეთს (სოციალიზმში
არის ეს მოვლენა შესწავლილი), მაგრამ
თქვენს შემოქმედებაში რამ განპირობა ამ
მოვლენას ასე მკვეთრად წარმოჩენა?

თ. ბ. ეს თავისთავად მოხდა... შეიძლება
იბოტომ, რომ დიდებამ გამარდა (მშობლებს
ათხი „საგარეო“ საქმე ქონდათ). დიდებამ
მთელი ახალი აღთქმა თითქმის ზეპირად იყო-
და და ყოველდღიურ ყოფაში მარტოდ იყ-
ნებდა. ის იყო ჩემი ყოველი საქციელის შემ-
უახებელიც. როცა პირველი მოთხრობა წაი-
კითხა, თურმე ვიარდებ გულგრილად ვადადო
და ჩაილაპარაკა: (შემდეგში აფიცებოდა,

ტყუალად მომეცინოს) „მისთვის აქვდა ხე-
თა წელაწადი“ ჩემთვის ამ დიდებამ მუდამ
დიდი მნიშვნელობა ქონდა...
გეგმვითი

ქ. ი. ბატონო თამარ, თქვენს მოთხრობებში
გულგებობის უშუალოდ კარგად ცხოვრობს, თქვე-
ნი სოფელი თანამედროვე, მდიდარი სოფე-
ლია და დღევანდელ ტერმინოლოგიას რომ
მივმართოთ, მატერიალური დოვლათი არ აყ-
ლია, მაგრამ სულიერი დემოკრატია, სული-
ერი სიღარიბე, რომლის ფონზეც სოციალ-
ური მომხმარებელი ჩანან განსაზღვრებული, ამა-
ღებული პიროვნებანი — პაპები და ბებიები,
მანაც მისევე შთაბეჭდილებას ატოვებს. თითქმის
მატერიალური დოვლათის მატება აღარბეჭდს
სულს, თუ პირიქით, ჩვენს სინამდვილეში
სამდიდრის მთხვევა მხოლოდ სულიერ ღირ-
ებულებათა დათმობის, სულის გაღარიბების ხა-
რზე ხდება?

თქვენი სავარაუდო გმირები ხომ სული-
რად ამაღლებული პიროვნებანი არიან, რომე-
ლთაც უჭირს მომხმარებელურ საზოგადოებაში
არსებობა.

პატოსან კაცს მართლაც უჭირს ცხოვრება,
მაგრამ უაღვიღებმა კიდევ რადგან სულიერი
სიწმენე, სულიერი ფასეულობანი მას ბევრად
ძლიერსა ხდის. ბოლო რომანი კარგი მგვა-
ლითა ამისა. თუმცა „ბერიკაობაში“ ყველა-
ზე დაჩაგრული, გულნატყვი და ახუნდა აფ-
ლებული უმცირესი ძმა, სული სუფთა და
ღირსეული ზღაპრის გმირით ღარაბი და
უქონელია. გულბრწყვილი მკითხველმა შეი-
ძლება ისიც იფიქროს, რომ მატერიალური
და სულიერი სიმდიდრე ერთმანეთთან შეუ-
თავსებელი ცნებებია, რომ ისინი ერთმანეთს
გამორიცხებენ.

თ. ბ. არ ვიფიქრობ, რომ ყოველთვის გუ-
ლბრყვილოდ ვიღაცა რომელიმე მწერლის,
ვთქვით, აწვევარ სიტყვები: ვლუბის ვლუბით
ადალი და სხვა, ან რომანებში სოფლის გა-
მოყვანა უყოფელ კარგად, ქალაქისა კი —
ყოფელ სულად. მატერიალური დოვლათი
აღმათ ერთმანეთს შეიშორება (ბოლოსდაბოლოს
რადაც მანქანებით კაცს ერთ საათშიც შეუძ-
ლია გაეადრებეს); სულიერი სიმდიდრე კი
მუდამ წელი, ტატიოთ მიღის, ზოგჯერ საუყუ-
რებშიც კი სჭირდება. იტყვიან ხოლმე, საუყუ-
რეთა მანძილზე ადამიანი არ შეცვლილაო...
რატომ არ შეცვლილა იღონდ ეს შეცვლა
ძალე თანამედროველი და თითქმის შეუშ-
ნეველია. მჭერა, რომ პატივს როცა ბევრი მი-
ხედება, მატერიალური დოვლათი ამქვეყნად
ყველაფერი არ ყოფილა და ვერც ხედვარე-
ბას მომბატონო, კვლავ იბრუნებს პირს სუ-
ლიერი სიმდიდრისავე. დროთა მანძილზე ეს
პროცესი უფრო და უფრო გაღრმავდება და
ყოველმომხმარებელი გახდება. ბერძენი მულტი-

მლინება იხსნა, რომელმაც იათქოს ვე-
უნად ახატება დაკლო, სრულ მარტოობაში
გარდაცვალა, უცხო აღმართა შობის შუ-
პირად, ვინა თუ დამიქრებს, მლინის
ერთა სანდო შეგობაში მარტობა ვრულბრე-
ვლო შკიოხელში შეიძლება ასე იფიქროს,
რომ მატრიალური და სულიერი სიმდიდრე
ერთმანეთთან შეუთავსებელია. აქას აღმათ
შკოლოდ უნახავა კაცი თუ იფიქრებს... უნა-
ხავა კაცი, რომებს რომ შიხებლთებს, თვა-
ღმერთი ზგონაა, ჩვენ კი ზოგჯერ ისეც არ
გვინდა შევადროთ — ღმერთი არა ზარო.

ბ. ი. თქვენი პროზა ძირითადად თანამედ-
როვე გლეხების ფსიქიკას ასახავს (ერთი
რომანის („ეჟიმი კითხულისა“) გარდა, ან ქა-
ლაქში ჩამოსვლი, გაქალაქებული კაცის
ტრაგიკულ გაორებას... ნუ მიწვევთ, მაგრამ
ზგონია, რომ როგორც გაქალაქებული გლეხ-
კაცის ღრფა არის ხელოვნური და არაორგა-
ნული, ისე თქვენს კომპოზიციურად კარგად
შეკრულ რომანში „შვილი სმისა და ტროლ-
ლანთვისა“ ქალაქური ებიზოდი — ძალისმი-
ლად ქალაქში დარჩენილი ბერდია ღღუღუღ-
რის ამბავი — ხელოვნურია და ამდენად, ზე-
დგური, იგი სტილებრავადაც „მოვარდნილი“
რომანის ენობრივი ქსოვილიდან და ფაქტურ-
ად სხვა რომანის კონსტრუქციის შთაბეჭდილებას
სტოვებს. თანაც ღელა ღღუღუღურის გაქალა-
ქებული, ხელმოყარული შვილი აბდიის რო-
მანის „ენტიკერის“ მთავარ გმირს ზომ არ ჩა-
შობავს?

მ. ბ. ბერდია ღღუღუღურის ამბავი სტილით
შეირდება მოვარდნილი მოგზავნებით
მთელი რომანის ენობრივი ქსოვილიდან. რო-
მანის უველა ამბავი ზომ სოფელში ზღბუ-
შკოლოდ ერთი იქნა ქალაქთან დაკავშირ-
ებული. კონსტრუქციისაკენ (ამბის, ექვსივე
ამბისაკენ) ძნელად გავექვივოდა, რაჟი ბერდია-
ნებებს რაც თავს ვადახდით, წარსულში მოხ-
და. მთელი რომანი ფაქტურად სწრაფაა ფი-
ნალისაკენ. აქას პირდაპირ ვერა კიდევ, ამდ-
ნად, ებიზოგში, ანუ ამბავთა დასასრულში,
უველანი, თქვენი სიტყვით რომ ვთქვათ,
„კონსტრუქტორად“ უნდა მოსულაყვენ. მე კა-
რგად მესმოდა რისკი ამგვარი ბერდისა და იმის
აუცილებლობაც, რომ რადაც-რადაცუცხა ზო-
გადი და ზედპირული გამოვდიოდა, მაგრამ
სხვა გზა არ მქონდა კომპოზიციური მოდელი
(სწორედ მოდელი) ასე მოითხოვდა და ძალზე
დამახტრებს ამ მოდელი. რა გამოვიდა, არ
ვიცი... რაც შეეძება ღღუღუღურის ამბავს,
ამ ნაწილს ახლა რომ ვწერდეთ, შეიძლება გა-
მომეტყვია ზოგი დეტალი, სხვას ვერაფერს შეე-
დგედი. სხვათა შორის, ერთ „საიდუმლოსა“
გიტყვით: ამ ნაწილის თავდაპირველ ვარიან-
ტში, ე. წ. „შეობული ამბის ავტორი“ (თუ

გახოვთ ეს უბილავი პერსონაჟი რომანს რა-
ვიდან ბოლომდე გასდევს) ღღუღუღურის ამ-
ბის „წერაღმანა“ გამო ბერდია უველად
შკიოხელს, რა ვქნაო, ამგვარად ვერა პარტო-
ყოფით ამბებს ვერა ჩვენ ვაქტივობითო. მერე
საქაროდ აღარ შეიხინდა, ვთქვამრ, შკიოხელად
(და, ცხადია კრიტიკოსი) ისედაც შიხებლთა
უველაფერს-შეოქი. „კენტიკერის“ გმირის ან-
ლოგია — არ ვიცი... აქ ზომ არა, „თუ ვინმე
უბუროდ დარჩება, ის აუცილებლად შამანმა-
ქნებაო?“ ამ ებიზოდს ჰყავს თავისი პარტო-
ტიანი, ერთი ზგმა შეგობრის დედა, რომელც
სწორედ საფუნოფუნს კართან დავანახე, ისე-
თა შეშკართალი და უშწერო, იათქოს სადაცა-
დაფუვირბენ, ზენ აქ საიდან გაჩნდი, გახარუნ-
დაი უყარო... თქვენი არ ვიცი და ამგვარი ადა-
შიანება შე ძალიან მავყარს, მზად ვარ ზოლ-
მე, მათ წინაშე დავიბოქო. შკიოხედება და
კრძალვა ენტიკერის უპირველეს თვისებად
შამანია.

ბ. ი. თქვენ ხშირად შიშობით პროზაში
თეატრის იმიტაციას, სადაც ავტორი წამყვანის
როლს ასრულებს. რამ განაპირობა ამ ბერდის
სე დიფინებით გამოყენება?

მ. ბ. თეატრის სავყარულმა... თეატრი
ლაპარაკს რომ მოვეყვ, ეს დალოვი დაუსრუ-
ლებლად გაგვაგრძელებდა. ზგმა თავი ხშირად
დამიქრათა: რაღა რომანს ვწერ, ჭარ საოქ-
მედო არებს განსაზღვრავ, „დეკორაციას“ ი-
წავ. მერე „შუსიკას ვიხსავ“, მერე ხანათლი
პარტიტურას (გახსოვთ, მოთხრობაში „მუღდ-
როზე“ ერთი წერელი პარტიტორი მომავ-
დაც ნაღიკენარაინი შართას სახესლა ანათებს)
და ბოლოს იწეება „თამაში“, ანუ წერა...

ბ. ი. თქვენი რომანები მეტად შინაგულ-
კენ პრობლემებს აყენებენ არა შთოლოდ შკი-
თხველის, არამედ კრიტიკის წინაშეც. ასე,
რომ ჩვენი ეს საუბარი ამომწურავი ვერ იქ-
ნება, თუ არ ვილაპარაკებთ შითოსის ფუნქ-
ციანზე თქვენს შემოქმედებაში. უბირველეს-
რაც მინდა შევნიშო, ის გახლავთ, რომ მე
ექვსის თვლით ვეუფრებ კროტიკში კარტო-
რიულობით გამოთქმულ აზრს, რომ რომანში
„ეჟიმი კითხულისა“ შითოლოგირება თქვენს
შიერ ვაცნობიერებელი ბერდია და სავგანგ-
ბოდ არის მოხმობილი. მეტსაც მოგახსენებია,
სახელი გიორგი რომანში „ეჟიმი კითხულისა“,
ჩემის აზრით, ვფიქრობ, სიმბოლოა და ან-
შითემა, სიმბოლო ქართველობისა, კრებო-
ცნება, რომელიც ქართველობის ერთგვარ სი-
მბოლოდ მარტო თქვენს შითობობებსა და
რომანებში კი არ გამოიყენება, არამედ, საე-
რთოდ, ქართულ პროზაში. თუმცაღა, მიაციობა
ხირბლასი (სადაც ხირბლა იღგა, ამ ადგილზე,
ნახშირისა და ნაყარში, ვანგმირელი გმირის

ნაცვლად ერთი ნაბიჯივით ვგდომ... ზირჩლა თითქმის არცა ყოფილა) და მდებრივობა სამივე შეთავაზების გზით (საბჭოთა, რომელიც გიორგი ბალიაშვილი და ზოსიმე მდებრივად დღესაც მიიღიან წითლისკუთხედის გზაზე, დღესაც ეძებენ ერთმანეთს და ვერ უბოვიათ; ზირჩლა საბჭოთა არც მიმალული და არავინ უწყვის, ხელს რომელს სოფელში გამოიჩინებდა, ან ვის სულში ჩაეხლებოდა?) კმაყოფილი გიორგიის გამოჩენა და გაქრობა, თავის არქიტექტურულ გეგმებს უდიდოდ, თუმცაღა უფრო ხატად, სიმბოლოდ ქვეყნის. (სოფლის ცენტრზე ამხედრებულ კმაყოფილი გიორგიის კი ამის წინათაც გადაწყვეტილია ქედის თავზე და ისევ გამოჩნდა. „გეგმებს იმედი აქვთ, რომ კმაყოფილი გიორგი კვლავ გამოიჩინებოდა“). მინც გეგმებს მითოსურ ლოგოსას...

თ. ბ. ხელს კი პერსონაჟს გიორგი მჭეო, უფლებან მითოსი ხომ ვერ აგულისხმებია? ისე კი, გიორგი, როგორც შეგინიშნავთ, არ არის გეგმარბობა, ერთი ხელის მოქმედებით შექმნილი სახელი. შეგახსენებთ, რომ სახელი გიორგი, სწორედ როგორც ერთგვარი გამოხატული ქართული ბუნებისა, მხოლოდ ამ რომანში არ გამოიყენებოდა. გიორგი მჭეო ჩემი მოთხრობის „ნაივლის“ კმაყოფილი პერსონაჟს, რომელიც დიდ მსოფლიო იმში უნდა მოეცადა, როგორც კვლავიდან წინათ მრავალი მისი თანატოლები, გიორგი რომ ვერცხვით... გიორგი მჭეო ხალიაშვილს — „ესაი კითხულისა“ მთავარ პერსონაჟს. გიორგი ის კმაყოფილი, რომელიც რომანის ფინალში, თვით ცენტრზე ამხედრებული ქედის თავზე გაივლივებს, როგორც მარადილად იმედი სიკვდილის, სიწინისა და განახლებებისა. და ბოლოს გიორგიისთან შესახვედრად მიდის ჩემი ბილი რომანის („შედი ხმისა და ტორილასათვის“) ერთ-ერთი მთავარი პერსონაჟი, ახრია მასურა, რომელიც გადაწყვეტილია იმ ქვეყანად წასვლის წინ თავის უფლებად დაე მიდეს („შენ ჩემო დიდი ანდო“), კმაყოფილი შეიღებულს, გიორგიის უფროსს, როგორც გამოჩნდება ამ ქვეყნად უფროსსა. ახვარაი „დამთხვევების“ შემთხვევით რომელი ხდება. როცა რომელიმე ავტორი თავს აქვებს, ჩემი გმირის აზრებზე და ასოციაციებზე, შეცა ეს ვიცი თავში რა მოუვადა, რას იტყვისო, ახვარაი განცხადებისა უფლებითის პარობიოდ ვიღებ. დეი, რაც ხუროს ისა თქვას ჩემმა გმირმა, როგორც თავისი ბუნება კარახობს, ისე მოქმედებს, მაგრამ ჩემდათვად, სანამ არ შეცდივინება, ეს გმირი, რომელიმე კეთილშობილ საზოგადოებაში თავისთვის მოქმედა კუთხეში თუ ვინცხვამ მომავალია, წინას ვერ დაეწყებოდა. ჩემი გმირი მინც ჩემი და მე მასზე უფლებად, ახრიალურტურად უფლებად, წინადაწინედ უნდა ვიყოფოდა ეს აუცილებელია, თუცა ნაწარმოებს თავისი ეგზოტრიკული „გეგმისა“ განჩინა,

თუცა შეგინიშნავთ გეგმის განხორციელებით წერას. უფლები ნაწარმოები პატარა უნდა სცემდეს თავის „გეგმისა“ და განაწილებს ახვარაი რომ უფროსს, მაგალითად, მდებრივების „გეგმისა“, ან თითქმის „დაწინადა და დაქუცმაცებულ“, ასოციაციურ ფილმს და ძალაუფლებად ახადება შიში. რა შეარტეს უფლებად ამას, რათა მოეცას თავის ავტორი ამდენ დაქუცმაცებულ ფრაგმენტსო, და აი, ფინალში შემოდის კლოუნთა კოსტუმებში გამოჩნობილი ხუთივე პერსონაჟი (ფელიქსის საყვარელი კლოუნები), რომელიც შირის ერთი პატარა უმარადილი გამოჩნდება. ეს უფროსის მტკაფრია, რომელიც ფილმს გვირგვინად ედგება (გმირის ბავშვობა, გმირის სიუზენაველი, დაკარგული სიწინი და უშუალობა) და რაც უფრო ერთი მხრისავე წარმართავს მთელ ნაწარმოებს.

რას ნიშნავს მითოსი ლიტერატურაში? ანაზე ჩვენ პასუხს ვერ ვაძლევთ.

ბ. ი. ვანა ენზე გასკვამ?

თ. ბ. ამოწურავი პასუხის გაცემა აღბათ არავის შეუძლია. დეი არავინ ამბობს, რომ „რომანი სიეტრის უფლებად უმარადისი ფორმაა, რადგან მასში სწორედ სიეტრე გეგმავდება, რომ სიეტრისა ჩვენად“; თომას მანის აღიარებით, „რათა მხოლოდ სამოსელია რეალისა, რეალისა კი მუდამ სიწინად სერიოზული“... და კიდევ სხვა უმარად... ვის აღარ უთქვამს რამე მითოსისა და რომანის ფრაგმენტისაზე. უფლები რომ გავიხსენოთ ან მოვძებნოთ, ჩვენს სახეობაში მხოლოდ „ციტატების კულტურა“ გამოცა ჩვენ კი უნდა „ფიცი დავდო“, რომ ვიწრო სახედრებით შემოვიფარებდებით, ანუ მხოლოდ ჩვენს თავს მივხედავთ.

სახილოდ კი, ვფიქრობდა რომ ვთქვათ, თავად რომ არ ვიყო ავტორი, „ესაი კითხულისაში“ დავინახავდი არა რამე „მითოსურ მოედლს“, „ანტიმითს“ ან სხვა ახვარას, არამედ ნაწარმოების სტილი გამოვლენილ „მითოსურ პოეტისა“. პოეტისა კი, მოგახსენებოდა, ინტუიციანად თავის დამოკიდებულად და ზოგჯერ იმედიან ამბეჭდში გამოვლენდება, რომ ქმნის ილუზიას, თითქმის ყოველივე მწერლისა და დამოკიდებულად მოხდა. მე კი მჭერა: მწერლის უნებურად ნაწარმოებში არაფერი არ ხდება. მწერალს უფლებად პატარა დახდის და იმთავითვე „შემოქმედა“ უწოდებს. ეს უფროსად ნიშნავს...

ბ. ი. აქ მინდა სიტყვა ჩავიროთო: რა იქნა უნდა, მითოსთან მიხედვით თუ მითოსის გამოვლენება სხვადასხვაგვარად და სხვადასხვა დონეზე ხდება — კონსტრუქციულ თუ პოეტურ დონეზე (ან ორივეზე ერთდროულად) და ამ სხვაობის დიდი მნიშვნელობად აქვს, მით-

გრამ ორივე მონც შედეგია მითოსის ცხოველყოფელი გავლენისა შემოქმედზე და ამდენად, ლიტერატურაზეც.

მწერლის უნებურად იქნება მართლაც არაფერი ზღბია ნაწარმოებში, მაგრამ შემოქმედოც აღმაინია და ისევე როგორც აღმაინს არა აქვს თავის ნაშრომებში ყოველივე ბოლომდე გააზრებული, ვერც მწერალი გაიქცევა ინტელიციის კარნახს, არაცნობიერის გამოვლენას, ყოველივე იმას, რაც არცთუ იშვიათად მოთემებით არის ზოლმე რეალიზებული, ან მოთემებს რომ გვაფიქრებს ზოლმე, წაშლილი კონტრეტების მიუხედავად...

რაც შეეხება თქვენს დაკვირვებას, სწორი ბრძანდებით, გეთანხმებით, რომანში „ეპიკოთხულისა“ მითოსური პოეტისა გამოვლენილი, მაგრამ, ვფიქრობ, არა მხოლოდ იგი.

მოგვსვენებათ, თანამედროვე ქართული რომანის ერთ ნაჯადში საქაოდ დიდი ფუნქცია აქვს „მითოსური-პოეტურ“ დროს, დროისა და სივრცის განსაყუთრებულ გავებას.

ყოველივე ეს მართო ქართულ მწერლობას არ ახასიათებს.

თქვენი დამოკიდებულება დროსთან პირველი რომანის შესანიშნავად მდნებულ სათურ-შივე ჩანს, მხედველობაში მაქვს „ეპიკო“ ორგვარი გავება. მე ვფიქრობ, ეს „მითოსური-პოეტური“ დროა რაც უკვე სცილდება მხოლოდ „მითოსურ პოეტისა“.

მ. ზ. რომანის სახელწოდება, რა თქმა უნდა, ორმნიშვნელოვანია, და ამაზე მისაყვედურებს კიდევ, ნაწარმოებს არ შეიძლება ორმნიშვნელოვანი სათურა მქონდესო. მისადად შე, როცა ეს სათურა დამწერტ (საერთოდ წერას ისე არ ვიწუებს, თუ სათურა ნაპოვნი არა მაქვს. ასე მგონია, სათურა ერთგვარი გასადება თუ გზამკვლევა, რომელიც წინ მაგაძღვის და შეამოცანას გამოჩინებს), დიდი რამ აღმოჩენასავით სწორედ მისმა ორმნიშვნელობამ გამოხარა: „ეპიკო კოთხულისა“ — ანუ დრო, როცა შავინ კოთხული ცხოვრობდა და მწვემსადე თავის სამწყოს, და „ეპიკო კოთხულისა“ — ანუ კოთხულისა და მის სამწყოსს თავს დატებით ეპიკო, კიბიანობა, თვით „კოთხული“ ობლიანად ნაპოვ სიტყვად მთავრინივე შეიძლება სადმე ვინმესაც მქონდეს, მაგრამ მაინც და მაინც შე ახად შემხედვარია, ეს სიტყვა ვიპოვე ეპიკო თეოდორაძის წიგნში, რომელიც ავტორმა იცანა წლებში გამოცხა და ხევესურეთში მის დისკაქრობას აღწერს. ამ წიგნში ერთადერთი, სულ ერთაზნაყიანი ეპიზოდა, ვანმე კოთხულ კაცზე, რომელიც სოფლის ბედობაღს განაცხედა, იყო ყველას მრაველი და გამოთხავი, მოსამართლე და მოწყალე მაგრამ ერთ დღეს თავად ზაიდიან დიდი ცოდვა (რა ცოდვა, — წყანის ავტორი არ ვიპოვებ) და რაც ცოდვის განსწეული,

ანუ უფლებამოსილი მისი ცოდვის აღსწერა, არგვლავ არავინ ვგულისხმობ, თავადვე გამოუტანა საქუთარ თავს განაგრეც, თუ უფრო მეტი კლა. ეს არის და ეს... მაგრამ აღსწერა უფლებათხავისთავად სულის შემტარელი და ლიტერატურაშუალად ეფექტური შეჩვენა ამ „ეფექტურ ეპიზოდში“, რომანშიც მხოლოდ რამდენიმე გვერდი უყავია, მაწერალი აქვს მოხუც გიორგი ზღაიაურს, აზღანდელი კოთხულის წინაპარს. რაც სიტყვამ მოიტანა და ხევესურეთი ვახხენეთ, აქვე მინდა ვთქვა, რომ რომანში აღწერად ამზავს არავითარი პირდაპირი კავშირი ხევესურეთთან არა აქვს და არც საქართველოს სხვა რომელიმე კუთხისთან. როგორც თქვენ თქვით, მე უფრო „მოდმივი დრო“ მინიშნავდა, „მოდმივი დროს“ კი არ უყვარს ერთი კონკრეტული ადგილი. სიუვეტი „მოდმივი დროისა“ მუდამ ხეტიალშია, მოდულ ქვეყანაზე დადის. მისარ აწინებს არც საზღვრები და არც სანამდვილის რეალიზების ღალატი. ამისი თქმა საქიროდ მამანია, მათ უფრო, რომ ერთი კრიტიკოსი დახეიციობით სწერდა „ლიტერატურისაი ვრუიაში“, ნაწარმოებს საქართველოს ერთი კუთხის ,, ხევესურეთის ამზავს აღწერსო. მაგრამ როცა რომანის ავტორი არსად არც ერთ გვერდზე, ერთხელაც არ ამბობს ან არც არაფრით მინიშნებს, რომ ამზავი ხევესურეთში ან მაკონდოში ზღბია, არავინ არა აქვს უფლება, თქვას: ვინდაი თუ არა, მე ვიცი, რომ ასეთა, მათხელე კი, ავტორი, რაიმე მინიშნებით ან დეტალებით რომ „ვიდღეს თავს“. ორიენტაცია მის მიერვე არჩეულ დროზე ან ადგილზე ავტორის წმიდაიწმიდა უფლებათა და აქ ფრჩხილებს გამსწის ცდა უმაღლრა საქმეა. თუ რომანში ვინმე ან ხევესურეთს იცნობს, ან ფშვს, ან მოიუღობს, ეს შე არ აღმაშფოთებს, მაგრამ თუ ვინმე იტყვის, რომ მე ხევესურეთის ამზავი აღწერტ, ამით უხერხულ მდგომარეობაში ჩამადგებს. მომდგებთან ხევესურები და ხევესურული რეალიზების, ადათ-წიგნების და სხვათა შესტად დაცვა, ანუ ხევესურეთის ისტორიის შესტად გადმოცემას მომხსოვერ, თუ ვერ გამოვან, გაბარაზევიან და ამის იქნება ჩემზე: „ეპიკო კოთხულისა“ ნამდვალად არ არის აღწერა საქართველოს რომელიმე კუთხისა, ან რომელიმე კონკრეტული ისტორიული ეპოქისა. მე ერთი სურავლი მქონდა, — ცხოვრების ჩემული მოდელი შექმნა, პატარა მოდელი, რომელზეც რაიმე „რაქვებდა“.

ზოგჯერ რომანის დასაწყისსაც ამაზე მეტყუარადღებს აქტუვენ, ვიძრე მას ავტორი აკოსრებდა: „პირველად იყო სიტყვა“ — სხარებხს ეს გათანამედროვებული ფრანზ თითქოს რომანის შიელი სტრუქტურის არჩეულობაზე მიგვანაშნებს, მაგრამ ეს არის და ეს... სხვაგან, სადმე, მე ერთი მინიშნელობაშიც კი აღარ შევ-

მართაც ე. წ. უხვედოარქაულ სტილს. ეს სტილი დღეს საქმიად დიდი პატივით სარგებლობს არა მარტო ლიტერატურაში, ვერნახალსტიკაშიც კი. მაგრამ „თმის“ გმირები თანამედროვენიც საუბრობენ. თანამედროვეთა, მგონი, საკუთრად მწერლებს ენაც შეიძლება მიიხრან, ეს ადრეული გზაო, მაგრამ, დაიჭერით, არც არქაული სტილის ათვისება და მის სტიქიაში „შესვლა“ უნდა იყოს ძნელი. მე კი ამ გზას ვერ გავყვებოდი, თუნდაც იმბოპო, რომ ჩვენ უნდა გვაყვს ამგვარი სტილის დიდი მწერლებმა, და მათი ყოველგვარი მიხამვა მხოლოდ და მხოლოდ უხერხულ მდგომარეობაში ჩავყავყავებ. „პირველად იყო სიტყვა“, ისე როგორც სათაურის ირანოფენება, მხოლოდ გასადგობა, მინიშნებაა რაღაც შორეულზე, უფრო სწორად კი — ამ შორეულს უახსენება დღევანდელი კაცის თვალით. ერთი პატარა ციტატი შეიძლება უკუშედეგადაც კი იძლეოდეს და წაცვლად არქაულ საშუაროში მიხამოებისა, გვაფრთხილებდეს: ამ საშუაროში ისე შეშლილი, რომ თქვენი საუკუნის მოქალაქეებზე დაჩრდილო. ყოველ შემთხვევაში, ავტორის სურვილი ამგვარი ენოდ, დანარჩენი კი სვამს განსჯას.

იქნებ ჯობდა მითისქმნალობის ფაქტობიერებული სურვილის წაცვლად განსჯადების სურვილზე გველაპარაკა? ეს სურვილი რომ უვლია კაცს უნდა ჰქონდეს? ბევრჯერ წაბაიოთავს მითობობები თუ რომანები, რომელთა ამბავიც საქართველოს ერთ რომელიმე კუთხეში ხდება. მათში უფლადფერია თითქმის, კოლორიტიც, ენოფრადიული სიზუსტიც, საღვთოზე შეკრებილი გლუბებიც ამგვარი სიტყვებით საუბრობენ, როგორადაც ამ რომელიმე კუთხეში. კაცი იტყვის, აი, რა ნადღია ყველაფერი, ზარდაბარ ჩემი სოფელი მომადგინდა... მაგრამ ამ „კოლორიტი“ თუ „სიანდლის“ უნდა სწორად მწერლის უმწეობა ამბავება — განსჯადობის თავისი პერსონაჟები, განსჯადობის ამბავი; გმირი უნდა იყოს ქართველი, მაგრამ თავისი მამური ვნებებით, ადამიანური უშუალობით უფრო მეტს მოიცავდეს, რაც სცილდება ერთი ერთი შეილის ნიშნებს, რაც ზოგადია, უკვლის მომყვლია. ზოგადი რომ ისევე სიანტირესოა, როგორც კონკრეტული? აი, სწორედ ეს სწორად უზოგადებისავეს ზადებს „მითისქმნადობის“ სურათს. ბედნიერია აღბათ ის მწერალი, ვისაც ეს ქმნადობა ხელოვნური კი არა, ზუნებრივი გამოისდის. თუ ყველაფერი „თავისით დაიხამა“, არც ერთი მხარე არ დაზარალდება. მაგრამ ნაწარმოები ზოგჯერ მშვენივრ გამოდის ხოლმე. პარობლემას ვწარებიან ცოცხალი სახეები. იქმნება ვერტიკალური „პარობლემის ნაწარმოები“ და არა სახეებისა. აღბათ, ეს გზა უფრო ძნელი თუ არა, ძალზე ძნელი მოიცავს არა. თუ ვაწვებს ამა-

გვარი რამაც კარგად გამოხვლია, ამის მხოლოდ გამოდგომებულა ლიტერატურა.

მაგრამ პირისხის ვლადიმერ [დენ შტრბ] წავედით. ახლა მე შეგავიწყებულა [ქრემენ] ვერბან თუ არა „თამა კობულისას“, როგორც თქვენ ამბობთ, ამ ზოგადი, მრავალმნიშვნელოვანი, მითოსური რომანის პერსონაჟები უპირველესად ქართველები? ვიდრე ამაზე თქვენ მისაუხერხებდეთ, მოიყვით ნება, რომ ჩემი გიოსრათ: რომანის მთავარი გმირი ვიორჯი ბალიაური ისე არ მემეტება, როგორც რევენიტებში ვაიშებიც, აქაოდა ტიარანო. გახსოვთ თუ არა ეწინობი თქმა, ტიარანებს ხალხი ქმნის. ვიორჯი ბალიაურიც ხალხმა შექმნა, მისმა უტყვესა მორჩილებამ და განუხერხილამ. ხალხი ბრძენიაო, — ვამბობთ ხოლმე, მაგრამ ხალხი და ბრბო ზოგჯერ ერთმანეთში გვერევა. „ხალხი“ ერთი სინდისია, ერთი გონებაა, ისტორიული გამოცდილება და მომავალზე ფიქრია. „ბრბო“ კი დახვედლი, წუთიერ შთაბეჭდილებებს აყოლილი ან ვინმე ავანტიურისტის აწყებსზე წამოგებული ადამიანთა კრებულია. ბრბოს აზრის ხალხის აზრად გახადება ისევე დიდი დანაშაულია, როგორც ჭეშმარიტი ხალხის აზრის უფლადუბეულობა. ბრბოს სახელით დამარაკი ან ბრბოს გულს მოგების ცდა, იმის ამედი — ხალხი მივიშროო, შარლტანობაა. ვიორჯი ბალიაურს მგონი სურდა კიდევ, რომ ხალხი ბრბო არ ყოფილიყო. გახსენეთ კოშკის საკმლიდან მზარადი ბალიაური, როცა გამარჯვებით აღტირებულ ბრბოს ვასცქერის. იმ წუთში ეს კაცი დამცინავი ხდება... გახსენეთ, როგორ წაყვიდება ერთმანეთს ორი ქარისკაცი ერთი ხანჯლის მიხითვისებლად. აქაც ვიორჯი ბალიაური ვერ ხედავს ვეფაცობას... და საერთოდ, არა მგონია ეს კაცი ადვილად გასამტებელი „ურაუროლითი გმირი“ იყოს. ეს რომ ასე ყოფილიყო, მაშინ ვიორჯი ბალიაურს, დაუნდობლად განწარულ უკვე უმწეო მოხუცს, მისი მეგობარი ზოსიმე ბერა და აღბათ ავტორიც, მეტრდით არ აეფარებოდა. იქნებ შეეძობა დავუწვი, მაგრამ ამ სცენაში მე სისხლმწყურებულ ბრბოს ქველა დავაყრვიენე და ეს მისად ბრბოსადმი ზოსიმე ბერას თვალის ერთი თავგანწარული გასწორებით, ისევე როგორც თვალის ერთი გასწორებით დაახვეინა უკან რომანის წინა სცენაში იგივე ბრბოს თავად ვიორჯი ბალიაურმა.

ა. ი. მეორე რეჟისორი — „შვილი ხმისა და ტორილასათვის“ დრო ლეკალიზებულია, სივრცე შემოზღუდული (იქ მინც ზღაპრის დრო და ზღაპრის პოეტია მქალაქობს). მითოსური მდინარის ნაცვლად, აქ ზეუღლებრივი მდინარეა, რომლის გადალახვა-გაღმობლახვა შეიძლება თუმცა ერთ თავში — „შიში“ მითოსური ბედის გარდუელობა მინც ამყარად ვლი-

ნდება. მითოსთან მიხედვით: დროსა და სივრცის მითოსურ-პოეტური გაგება, ბედის გარდუვალობის აღიარება („ჩივილი“, „ეჟამი კითხულისა“), მშვენიერება („ეჟამი კითხულისა“), ცალკეულ მითებების გამოვლენა („მთვარის შვლილი“) ბოლო რომანში ზღაპრით არის უარყოფილი. მეტრად ცნობილი მითემა — საქარული მდინარე, რომლის გადაღობვა არც ერთ მოკვდავს არ ღალტს, რადგან იგი ზღვარია ზესკენელსა და ჭვესკენელს შორის — თითქმის განგებ გაუბრალოებულია, დამოწყებულია, ისევე როგორც გაუბრალოებულია (კარგი, დემოკრატიული გაგებით) მთელი რომანი და რეალური მდინარეს ხომ რამდენჯერმე გადაღობავენ და იგი მართლა საშიშია, მაგრამ არა თავისი საკრალური ძრით, არამედ სავსებით რეალური წყალუბებით.

მ. ბ. მითოსზე არც ამ რომანის წერისას მიფიქრია. მითემა თუ გახდა მდინარე, რომელიც გადახდასავა საკრალური ზღვარია უვადო გამოსახთვის, ამაზე რომანის შესავალში საგანგებოდ კი ვაძახებ, რომ მდინარეს ზღაპრულ უფრადღებებს წერავენ მთავრებს-მეოთხე. დასაწყისში წერია, რომ ავტორს, ანუ ამხის მოხვედლს, ჩააბნე მინაწერილოვანის თქმა არ დაუბნავს მიზნად, რადგან სწერა, რომ რომანში განსაკუთრებულია და მინაწერილოვანი არაფერია უნდა ზღაპრული, რომ სხვანაშა შე-მორჩენილი დიადი წუთებიდან განსაკუთრებული არცერთი არ არის, უვადო თავისი უბრალოებით არის დიადი და არც ამ სურათში იყო რაიმე განსაკუთრებული, ვრთხელ, მდინარის პარას, ნაწილობა კვლავი რომ ნახა შენსულში ამხის ავტორმა. „უვადოფერი დიადიც, რომ უბრალო უნდა იყოს, უბრალო, როგორც წყლის მოსვლა“. ამ „უბრალოს“ ძებნა, მე მგონია, ვცადე, თუნდაც იმით, რომ „მითაურ“ საკრალურ ზღვარამდე, ანუ მდინარემდე, შეაღწე პერსონაჟი თავისი „მიწერა“ გზით მოვიდა, ციადე არაიან ჩამოვარდნილია — შეაღწევი ამ ცხოვრების ზღაპრულუნებში გამოჩნდა, შეაღწევი თითქმის შორხანს და შიშით უკან იხედვიან, ვიდაცა ხომ არ მოგვდევსო. სადღაც, მგონი, ისიც კია ნათქვამი, რომ მდინარე შეიძლება სულაც არ უფილიყო შეიძლება არც წყამა მოსულყო. ზღაპრის ოცენება, შორეული, სადღაც ცაშია. არ ვიცი, იქნებ ეს გახდა მითემა? იქნებ ზღაპრის ის ადგილია, სადაც შეიძლება არც ვუწყოთ უკან მოვბრუნდებით თუ არა (შეიძლება მხოლოდ ირი მიბრუნდა). ამ რომანის მითოურ ფორმაზე მეტს ვერაფერს ვამტკიცებ. გეთანხმებით, ფორმა და კომპოზიცია რომანისა საგანგებოდაა ნაწინები და საქმოდ პირობითიდაც. ამ პირობითობისა არ შეშინოდა,

თუმცა კარგად ვიცი, რომ პირობითობას პროზაშიც თავისი ზღვარი აქვს.

მაგრამ დავუბრუნდეთ საქმისგანს წარმართულობას. ამ ვიცი, შეიძლება მისი [წინააღმდეგობა] ამ რომანის არცერთი პერსონაჟი არ გახლავთ არაქართული. მე ვვუღიბებო მისიონის არაქართულობას. მახარის ხასიათში ბევრში ჩაშა ტრადიციული ქართული პროზის ბერაკუბებისა. გარსოს დედა, მტკუნება, რომ ოთარაანთ ქვარევის შორეული შთამომავალია, აღარაფერს ვამბო კაქაეზე, რომლის შინაობისა დასაწყისშიც კი, საგანგებო სურვილის გამო, პირდაპირ ასოციაციას აღძრავს ცნობილი უხედა ქალებებისა, რომელნიც ბევრს კი დაპარაკობენ, მაგრამ მათ კამპანიაში უფრანს არაფერი სჯობს. კაქაეები ზღაპრული, ნაცნობია და მის თხრობას ქართული ზღაპრული სურნელი ახდის.

ბ. ი. თქვენ მართლაც ბრძანებთ, ბოლო რომანში ნამდვილად ჩანს განგებითი მინაწერილობანი ლიტერატურაში დამკვიდრებულ ხასიათობას და მორტიუბზე. მაგრამ, ამ ასოციაციების მიუხედავად, თქვენი გმირები თავისთავადი არიან და ეს მსგავსება, მე მგონი, ერთნული ფენომენის ზუსტ ამოცნობაზე მითითებებს მხოლოდ, და მაინც, რამ განაპირობა ეს შეგნებული „მსგავსებანი“ არა მარტო სხვის, არამედ საკეთარ გმირებთანაც?

მ. ბ. ვახსოვთ, მოხუცი ცოლ-ქმარი, ვენახში რომ მუშაობს? მოხუციც თავისი ტრადიციულობით ხელს სულაც არ მშლიდნენ. პირაქო, ისინი „მუშუდშია“ გამოიყვანებენ რა, რომ კრატაოსები ხშირად მოითხოვენ პროზადან აგვარი ბერაკუბებს — თედონების და ყუიტიების გაქევისას. ისინი მაინც არიან, და დარწმუნებული ბრძანდებიდეთ, თუ ღვთის გადავრჩით, ოცდამეათე საუკუნეშიც იქნებოან. ტრადიციულობა პერსონაჟებისა ან უფრო — „ლიტერატურულობა“, ქართული უფრანსა თუ სხლის მართდულობის გამოსახატვად დამქირდა. ქაღზე ამაყად ხომ არ გდერს? დამქირდა-მეოთხე, ვინაა თუ არა, გამოვბატრებოთ, ხომ არ მოიქვამს მსგავსებისა და სხესებისა მწერაღს არ უნდა ეწიოდეს. მთავარია, ეს სესებმა ჩასთვის დასჭირად, შეიქმნა თუ არა ჩაიხე საკუთარი და სესების სიფუტელზე. აგვარი ჩამების რომ მშინებოდა, მოსირობა „ნაღაში“ პირდაპირ არ ვთქმევინებდი თედოს ცოლს, ქმარს რომ ეუბნება — ნაცარქეციას შეაღწევილი ხარო.

ბ. ი. დღეს გულუბრყვილობა მწერარს დაეწამოთ სინამდვილესთან ჩვენი შორეულწინამატებს და მორტიუბების გამოვრება. მაგრამ მითი, გარდა იმისა, რომ ზოგადიდამიანურ ვნებებს აედენს (და სწორედ ამიტომ

ხშირად ჩვენდა შეუძენობად ვიძიებთ კი-
დაც ქვეყნის მითოსურ მოღვლეებს), ვგი დიდი
ლიტერატურადა, ვიგანტური ვეტერორა და
მწერლისთვის შთავიგნების უმრავლი წყაროც.

თუ კლასიკური მითის შექმნის დროს ზევსს
წინაპარს რელიგიურად სწავროდა მის მიერ აღ-
ქმული სამყაროს ნამდვილობა, დღევანდელი მწე-
რალი იღვწის გვიქმნის. „ვითომ“ მისი შე-
მოქმედებითი მეთოდის განმსაზღვრელია. ეს
არის ის პირობითობა, რომლის გარეშეც მზა-
ტარული შემოქმედება წარმოუდგენელია. მი-
თოლოგიება და მითქმენადობა დღეს სწო-
რად აღ ლოგისა ვეწარება.

მე ვფიქრობ, თქვენს მოთხრობაში, „მთავარის
შეილი“, ზუსტად ვაქვთ ვიანალიზებული მე-
ქანიზმი მითოლოგიებისა დღევანდელ სინამ-
დვილში. მხედველობაში მავს ბიჭის ორმაგი
დამოკიდებულება მთავარსთან, მთავარის „ვა-
ცოცხლება“ და შემდეგ ბიჭის ერთიანობა ბუ-
ნებისთანა — მთავარსთან, მიწასთან, ცენთან...
ერთი პატარა ნაწევრები „მთავარის შეილიდან“:

„ეს დასაწყისი იყო მთავარის ამობრძანებო-
სა, მერე ქედის თავი ნელ-ნელა უფრო ვეი-
თლდებოდა, სივითლე ოქროსფერში ვადიდი-
ოდა, ბოლოს ოქროსფერი ნაღვერდის ფე-
რში და სისხლივით წითელი, ცეცხლოვებელი
ფარდის წინ მშვიდად ვამოდიოდა მთავარე.

— დავიწყეთ, — ამბობდა მთავარე...“

„ბიჭმა იცოდა, რომ იქ, მთავარეზე ეხლამას
კაცი იყო, მგვრამ მთავარე ამით არც იღუშაღე-
ბას ვარგადა და არც მქრქული სილაშაუსს. ბიჭი
მონუსხულივით მისი ვერცხვით, როგორც მო-
ნუსხული ხოლმე მავრებელი თატრისა, რი-
მელში ვარგად იცის, რომ წყვილადმი ვაქვე-
ულ სცენაზე არც ნამდვილი მთავარე ამოღის
და არც ნამდვილი ხეები ქვეყნენ ზღვების
ღამის სიზმარულ ჩრდილებს. იცის და მარც
ელის იმ წყვილადმი ვინათებულ სასწაულს“.

თ. ბ. ქერ კითხვა ვავიფროთ, რომელიც
საქმით სირთულის წინაშე მავუნებს. დიდი
კითხვა, ბევრისმომყველი. მასზე პასუხის ვა-
ცემა შეკლდეარის დღიანებულ შრომას მოი-
ხვებს. მე შეკლდეარა არა ვარ და ვეუდელი შორს
არ შევტოპო. მითი უმრავლი წყაროა მთავო-
ნებისაო... აღბათ რომელიმე დიდა ნაწარმო-
ების კითხვისას არ დავხდებოთ ამგვარი ვან-
ცედა — რადა დარჩა დასაწერით? ხანდახან
ისეთი შეგარენება ვაქვს, თითქმის ვეუდლერი
მართლაც უნაე დავიწერა და მინც მწერლები
წერენ, მუნაქონება მუნაქონა თხზავენ, მსატე-
რები ხატავენ და სწორადაც იქცევიან. კაცი-
ბრაობს რომ იფიქრა, რა შეიძლება შეი-
ხვას „ილიადასა“ და „ოდისეაზე“ უფრო დი-
დიო, ლიტერატურა ერთ ადგილზე ვაქვარდე-
ბოდა და ადარ ვევიფლებოდა თონს მანი სწ
ქონს, თვით არსთავიდიდი კა... ის, რაც უწო-
ვადეზია, ხშირად მარადიულიცაა, და აღბათ

მიედ თავის მარადიულობას სწორედ „უწო-
ვადესობით“ ინარჩუნებს. მგვრამ ამასაც ვფიქ-
რობ: კარგად რომ დავხებნოს კაცმა, ოქვენს მთ-
ერ ნახუნებ ამ „ვითომს“ უნაედებს მითოს-
შიც იპოვის. მითისა არ ვიცი და ზღაპარში კი
მგონი მხმენია კიდევ — იარა, იარა და ვითომ
ერთ დიდ ქალას მიადგაო. ვოვადამაწარა
ვენებების გამოხატვის პრეტენცია ყოველ მწე-
რალს უნდა მქონდეს და ავრთვეც პრეტენცია
„ვითომისა“. ეს „ვითომ“ თამაშის ელემენტია.
თამაში კი უნაე სურვილია რელიგიის მსგა-
ვი რამდენ შექმნისა, სამყაროს საკუთარი მო-
დელის შექმნისა.

ვოვქერ, თანდათანობით, ინტუციით მი-
ღვიარო ხოლმე აქამდე, რაც მერე შემოქმე-
დებითი ზედწერისა თუ სინამდვილისადმი და-
მოკიდებულების განმსაზღვრელად უნდა იქ-
ცეს. უსიფრთხილობანი ლიტერატურაში მხო-
ლოდ წინის მომტანია. უსიფრთხილობად მიმა-
ჩნია მითოლოგიების მიწვეთა ამგვარი გან-
საზღვრა. საგორც ამერსული ვ. წ. „საღი
ფრანკალიზას“ წარმოადგენელი ვეთავაზობს:
„სამოციანი წლების დასაწყისში სოციალური
რომანის დიდი ერა დამთავრა. რომანისტებს
აღარაფერი დარჩენოდათ ამის ვარდა, რომ
უფიქრათ მითებზე და შეიქმნათ რომანები —
მოწვევებელი სინამდვილისაგან, ყოველდღე-
ური, ჩვეულებრივი ყოფისაგან, ადგილისა და
დროის ვარგზე, უდიდოგოდ, ზედმეტი ამ-
ნა-განმარტების გამოუყენებლად“. აღბათ,
ჩვენშიც ვწერთ, ამგვარ ნაწარმოებებს, რომელ-
ნიც მხოლოდ განყენებულ ნიწებს თუ ატა-
რებენ „სამოციანი წლებს“ მითოლოგიე-
ბისა. რას იზამ, ლიტერატურა უფრო გლობა-
ლური ვახდა. თვით უწორისი ქვეყნის მწერ-
ლებიც კი, დღეს ვაქვლებით ადვილად კით-
ხულობენ ერთმანეთის ნაწარმოებებს, და თუ-
ნადაც ნაწარმოები არ წაიკობონ, ისფორმა-
ციის საშუალებანი იოლად ავრცელებენ სხვა-
თა და სხვათა აზრებს ამ ნაწარმოებებზე და
მინც კურიოზები აქვს ზებმა ხოლმე: ვოვ-
ქერ საბოლოოდ საღებმა ის, რავეც დასაღვი-
ოთი ოცია-ოცდაათი წლის წინ დაიბდინენ, რაც
იქ უნაე დავიწყებს, ზვენ კი ლამის არის კი-
ნონის ძალა მივანიჭოთ. ვილადაც ომოსდამა-
ნის წლებში თქვა: „ოსვეციკის შემდეგ რი-
თმებით ლამარაა აღარ შეიძლება...“. და ეს
ფრანკ დროშასავით ვაფრიალდო. ერთმა დრა-
მატურგმა თქვა, რომ თანამედროვე მხოლოდო
მხოლოდ კომედიით, ფარსით, ვროტესკით თუ
გამოხატებოა და ვიცი კონონად ვაქციეთ,
ცერად დავუწყეთ ცერა ვ. წ. „პიკტოშ მწე-
რლებს“, რომელნიც არასოდეს არ ზემობდენ,
ამიტომ კი არა, რომ ასე სურთ, არამედ ამი-
ტომ, რომ ღმერთის ისინი ზემარებდა არ ვაუ-
ჩენია. ერთმა თქვა, რომ „ამ ოც საუკუნეში

ბორტების ხართო წინა ქვეყნად ოდნავადუ
არ შედგებულა, მეორას არათ, აღმაინ
ეთოლია და ხკეთი მუდამ სძლევს ბორტე-
ბას. და ეს ორადე უყოღრესობა მხატვრის
ხელში აღმათ დამატებლობას იძენს. ერთს
სძულს სიკვდილი და მთელი თავისი ცხოვრე-
ბა სიკვდილად შეხარას (ყოველ შემთხვევა-
ში, თავის ნაწარმოებებში თავს ასე აქვებს),
მეორე კი დაბეჭიობით ვკომპიკებს „სიკვდ-
ლი, სიშარბლეს თუ ვიკვავთ, გენიოსია, შთა-
მაგონებელი ფალოსოფიისა“, რომ „სიკვდილი
თუ არა, ფალოსოფიისობას კაცოწალი არ დაი-
წევებდა...“ ჩვენს დროში ნენტომენტალობა
ღამს ხალაქდავ ზაღდღებად ვაქციოთ თა-
ნამედროვე ამბიკელი რომანისტი, ქონ აღა-
ეო კი, გვამბიკებს, რომანი თავისი ბუნებით
ნენტომენტალურიაო.

ისეთი ნამდვილი ნაწარმოები აშეათად და-
წერება, მასში რაიმე მითოლოგიური შეტა-
ფობია არ ვაქციოთეს, სულერთია, ავტორის
ნებით თუ უნებურად. მთლიან კაცობრიობის
აზროვნების სათავეებთან დგას, თითქოს შეი-
წავარს ჰგავს, საიდანაც დასაბამს დიდი და
მშველარი მღინარეები აღებენ. და ეს დასაბა-
ში ჰყვებავს ყუველივეს, რაც კი ქვემოთ ცო-
ბლობს. ნაწარმოები შეიძლება უაღრესად
რეალისტური იყოს, ან უყოღრესად აბსურ-
დული, მაგრამ მითოსური ხელით მაინც იკ-
ვებებოდეს. ჩვენ ამას ვამჩნევთ (როცა ვსურს),
ან ვერ ვამჩნევთ (როცა არ გვინდა შევაშინო-
თ). და მაინც, მითოსის აქ ქენსა, სადაც ის
აჩანს თუ არ აჩის, არც შეიძლება რომ
იყოს, უყოღრეს საქმეა. მითოსი მგონია, მა-
გალითად, მარტორქის სიმბოლია იერს იონე-
სკოს პიესაში „მარტორქა“. თუ არ ჩავთვ-
ლით იმას, რომ ამ პიესის პერსონალებს შუ-
ხლზე რქა ამოხდით და მარტორქებად გარდა-
აქმნებიან, ხილბოს კი მთელი ქალაქი მარტო-
რქებით იყვება, ამხერკვის თავის გზაზე ყუ-
ველად და ქვეყნიერებას წაღვეთი ემშქრე-
ბა, მთელი პიესის დანაწრენი ატრამბიტები
უყოღრესი რეალობის, უფრო მეტიც, ნატუ-
რალიზმის ფარგლებს არ სცილდება. ჩვეულებ-
რივად აღმაინები დაღიან სამსახურში, ღუ-
ბობენ კაფეში, ცდილობენ რაღაცთ ვაგრონ,
კაცები ედღაბუციებიან ქალებს, ქალები ინა-
წებიან და მაინც ეგებიან ანკისზე. აღმათ ვან-
ზოგადების ამ მითოსურმა ფორმამ დაინტე-
რესა მსოფლიოს თეატრები, კინოტრესებს კი
აქმნიან, რომ მარტორქის სიმბოლიაში ფა-
შინა იგულისმდება, რომ პიესის ანტიფაშინ-
ტური არსა სწორედ ამ სიმბოლიაში ქენს.

ბ. ი. დამეთანხმებით, რომ მითოლოგი-
ების პროცესი თანამედროვე საბჭოთა ლიტე-
რატურაში დიდ როლს თამაშობს. დგება საყა-
თისი გამოყვლმულ იქნას სოციალისტური რე-
ვილიზმის ლიტერატურაში მითოლოგიებისა

და მითოსმანდობის შინაგანი მექანიზმი და
მნიშვნელობა. მნიშვნელობა კი მოგეხსენებათ,
საკმაოდ დიდია.

მ. ზ. სოციალისტური რეალიზმის პრინცი-
პებს მრავალი ლიტერატორი და მეცნიერი იკ-
ვლევს მწერლები მის კვლევას ვერ დაჩემე-
ბენ. ერთი რამ ჩემთვის ნათელია: დღეს ისე
თითქმის აღარაინ წერს, როგორც ოცი, ან
ოცდაათი წლის წინ წერდა. თვალსაწიერი გა-
რჩარდა. აღმათ ამ უყოღრელი ტრამბიტო-
ბის გამო, რომ უფორმებებსა ხართო და
ღაღა სუნთქვა სჭარდება. ეგებს ამ ფართო
თვალსაწიერში მითოლოგიკება, მითოლოგიკო-
რი მოტივი თუ შენაკადიც აგულისმება.
ღმერთმა დაიფაროს, რომ ერთ მშვენიერ დღეს
ვინმემ თქვას, თავი დაანებეთ ამ მითოსს, ან
მთავარზე წერსო, ან ვარსკვლავების თვლი-
სო ვინმეს აქმებთო, არც ამქვეყნად და არც
ლიტერატურაში, არაფერია ზღებია, ან თუ ზღე-
ბა, ხელოცნურია და დროებითი. ყველაფერი,
რაც მართლა ზღებია, ობიექტურ სიუჟეტველს
ემყარება. ხომ ყოფილა შემთხვევა იმისა, რომ
რაც ერთხელად ვერ მოგვილია, წლებს მერე
ჩავყოფილა მონასიკვად. ზოგჯერ ვებმრო-
დით ხილმე იმას, რაც კარგა ხნის მერე ჩვე-
ნივე ხელით თუ თვლით უნდვ მოგვექმენა,
შეგვეხწავლა და აგვეთვისებინა. ერთ-ერთმა
ცნობილმა წარმომადგენელმა საბჭოთა ლიტე-
რატურასა, — ვესვალოდ ვიწვევამ თქვა:
„მე ჰგონია, რომ საბჭოთა მწერალმა ყველა-
ფერი უნდა აცოდეს. ჩვენ უნდა ვცნობდეთ
ყველა წიგნს, როგორცდაც არ უნდა იყოს ეს წი-
გნები. ჩვენ უნდა ვცნობდეთ ყველა მწე-
რალს, როგორცდაცარ უნდა წერდეს ის მწერა-
ლი... მე უნდა ვცოდებ, რას ფიქრობს ჩემი
მტერი. მომეციო, შეთანხმებლი შენყავდა ხომ
იმას არ ნიწვევს, რომ ვებმრობე? შესწავლა
ცოდნა. ვიდრე ვსოვრობ, ვწუშობ და ვი-
ბრძვი, მინდა რაც შეიძლება ბუკრი ვცოდებ.“

ნუ დავაიწვევთ, რომ ეს სიტყვები საქმა-
ოდ შოთობან წლებში ითქვა... ჩემს სიუმაწეა-
ღაში, ლიტერატურულ პრესაში წყიობდებო
მაქვს წერილები, რომლებშიც დასიხოდნენ
ვლად მწერალს, რომელმაც თორმე თავისი
პერსონაჟი ბოკოდ გადაიქცია (აღმათ, კაფ-
კას), გაიღვიძა ერთ დღეს კაცმა და ნახა, რომ
ხოკოდ გადაქცეულა. აწერებოდა ვინმე პეინ-
გუფიზე, რომელიც თორმე დამბინებულა
ფერბით წარმომადგენდა პირველი მსოფლიო
ომის საწინაღობას. დღეს ამაზე მხოლოდ ვა-
გველიქება. დღეს ყოველი ჩვენი ლიტერატო-
რი გეტყვით, რომ კაფკაც და პეინგუფიც მე-
ოცე სიუჟენის დადი მწერლებია არიან. სხვისი
არ ვიცი და მე ვკაცს „პროცესი“ წავიკობ,
როგორც უაღრესად რეალისტური ნაწარმოე-
ბი. დღეს უნდა მზირად იწერება, რომ კაფკამ
თავისი კოშმარული ხილვებით მეორე მსოფ-

რა, არაფერა გამოვა. თვით უდიდეს ქაოსშიც კი (უკველ შეშინებულა ლიტერატურასა და ხელმოწევაში) გასკვეული წესრიგი და მარ- მონია იგულისხმება. ქაოსი „ქაოსურ წეს- რიგს“, და მაინც წესრიგს მოიხრავს. ქვეყნო- ბიერის დაფანტულობა და ამორფულობა მუ- დამ მოჩვენებითია, როგორც ცხოვრებაში, ასე ლიტერატურაში. ქრებაში შიშავალი ად- მაინ შეიძლება მართლაც ფიქრობს ათასგვარ წერაღმარე, მაგრამ თვით ამ დანაწევრებულ და დაჩხვლულ ნაფიქრალში იგულისხმება ერთი რაღაც მთავარი, ამ დღის, ამ ფიქრის ან მო- ვლენის განმსაზღვრელი. თუ ეს „ერთი რაღაც მთავარი“ გაიფიქრობიერებულა არა გვაქვს არც ჩვენ და არც ჩვენს გმირს, ლიტერატურ- სული ხერხის მხოლოდ მიზნაშვლელსა გამოგ- ვავა. როცა ლიტერატურება ან მწერლები მიზნაშვლელობაზე აწყობენ ღუპარაკს, ალბათ ამგვარი ხერხის გაიფიქრებას და გაფიქრებას გულისხმობენ. „მიზნაშვლელთა“ მაშინ არ არის დიდი ცოდვა, თუ იგი ცოდვის, მწერლის კუ- ლტურის ადსტურებას. უფრო დიდი (თუ არა მიუტყუებელი) ცოდვა ის იქნება, რომ მწერალს მისხაძი არაფერ ჰქვადეს, ანუ ამ- ქვეყნად თავისი მოთხრობებისა და სასკოლო კრატემათიგეში მოთავსებული ნეწყვეტების გარდა არაფერა წაეციოს. ეს საწინდელბაა! მესამეში ალბათ სასკოლო იქნება დამარცხი კომპროტირაჟი, რომელიც ზემოთყვინს ან მოყარებს ნაწარმოებებს არ იყნობს. მხატვ- რობაში — მხატვარზე, რომელსაც მიქვალაწე- ლის რეპროდუქციებიც კი არ უნახავს. ლი- ტერატურაში რაღაც უნდა ჩათვალის ზღუე- ბრაც. ამხელ უკითხვი ლიტერატორი? ამგვარა ლიტერატორი ალბათ უკვდაზე დიდ უსამო- ვენებას მაინც კრიტიკოსებს გაყენებთ — ცოტა იყის და ბევრსა გიხრავთ...

როცა ჩვენში მიზნაშვლელობაზე აწყობენ ღუ- პარაკს, თითქმის მუდამ მხოლოდ უცხოურის მიზნაშვლს გულისხმობენ. ზოგჯერ ისიც კი ზგონით ხოლმე, რომ ის კერაზეა, ვისაც თურმე „ჩვენ ვხატავთ“, ია-უარდით მოფენი- ლის გზით მოედინენ ლიტერატურაში. ენაგო- ნებს ეძახიან და ეძახდნენ უცხოელთა ისეთი მწერლებსაც, რომელთა დასაბეღებაც კი ამ ენათციის გვერდით საწინდელ ჭერბეღელბად მოგვიჩვენებთ. მაგრამ დრო აქაც ადრეებს თა- ვის საქმეს და აშკარა ხდება, იყო თუ არა მავანი და მავანი მართლაც ეხიგონი.

ღუპარაკონი ამხობს, რომ „უსაზღვროა არა რეალიზმი, არამედ თვით რეალურობა“ და ალბათ ის იგულისხმება, რომ რეალურობის უსაზღვრობიდან მომხიბლ „სინამდვილეს“ ლიტერატურაში წესრიგა სჭირდება, რადგან მხატვრულ სინამდვილეს მაინც ვიდაცა, ანუ მწერალთა ქმნის და ამის გამო უსაზღვრო ვერ იქნება. მაგრამ თუ ცხოვრება უსაზღვროა,

ალბათ რეალიზტი მწერლის გამოხატვის ფორ- მაც არ უნდა იყოს ვიწრო, რეალიზმით შემოფარგლული. მწერალი, მაინც, მუდამ, დრო- ხის ან პოზიციონტს აქვთ ნიშნაშვლეს უკუბრ- უნდა იყოს შედგობილი.

ისე კი, მათილოგურა მოედლების უკვლე- გან და უკვლავურთა ჩხრევა მართლაც სახა- ცილია. მახსოვს, ერთ ფოლკლორისტს პოეტბა ეხუმრებოდა, მავან ლექსში მუბა მაქვს მახ- სენებია და ჩემზე წერაღს რადამ არ წერათ. დიხაც დავწერო, ზურბობითვე მახსოვბა ფოლკლორისტი. ალბათ შეეფომაც ეს არის — სიდაც მუბა ან მდინარბა ნახსენები, უკვლავან მათისურთა მოედლის ძებნა არ შეიძლება. მთა- სობა სიღრმეში უნდა იყოს, ნაწარმოების სა- ქარაკველში. საქარაკველთან კი მას ვერა ძა- ლა ვერ ამოთხობს, მუდამ იქ იქნება და, დროის შეიდეგ, თუ აქ მართლაც არის, შეუბ- ჩნვეელი არ დარჩება.

მთისის იქნება მართლაც ის არის, რაც მი- წიდან გუფუნებს, რაც ციდან ჩამოგვამის, ან სულაც ჩვენს გვერდით იფუხალი სახით დე- ზეტება და თავის თავს გვახსენებს.

ბ. ი. ამირველად იყო სიტყვა... ამ ფრწით იწყებთ პირველ რომანს, იგივე ფრწა ფი- ვერირებს ზეორე რომანში... საერთოდ, ნაწარ- მობიდან ნაწარმოებში გადაღის გმირი, ხე- რბი, სიტუაცია, მოტივი... ეს ქმნის შემოქმე- დების მთლიანობის შეგრძნებას, მაგრამ აქ ერთფეროვნების წარმოქმნის საშიშროებაც ხომ არ იზალება?

მ. ბ. წინა მახსოვს დასასრულს თითქმის უკვე ვიქვი ამაზეც: ერთფეროვნებისა არ შე- შინაა. ბოლოს და ბოლოს უკვდა მწერალს აქვს ერთი მთავარი თემა, რომელსაც განუწყ- ვებთღოდ უტრიალებს. წერა (თუ გამოქვეყნე- ბა) გვთან დავაწყე. თან ამორფულოდ არ ვგრძნობ. ამ რამდენიმე ჩანაფიქრიდან, რომ- ელიც გონებაში მიტრიალებს, სულ სხვადა- სხვა ამხავი და სხვადასხვა განწყობილება შე- იძლება დაიხადოს. როგორც კი ვგრძნობ, ერთფეროვნება აწყება-მეტი, ასე ზგონია, რა- დაც განგება შემაჩერებს. ვიცი, რომ მახურთი და ქაღურთი (გვარებსაც დააკვირდით) ზგვანან ერთმანეთს, მაგრამ ბევრი რამით ზგონი ერთ- მანეთსაც ავებდენ. ეს ვარწმობაც ამედით მავსებს. გიორგი ლეონიძეს ერთ მოთხრობაში უწერია: დიკვან ელფთფირზე სოფლის მღვდე- ლი ამხობდა; „ორი ელფთფირი რომ მუყ- დებს; ერთს უსათუოდ ჩამოვხარბობდიო“. ორი- სხა რა მოგახსენოთ, აი, მესამე მახურთი ან ქა- ლურთი თუ გამოჩნდა...

ბ. ი. ვისურვებთ არ გამოჩენილიყოს...

ამირან როზაძე

ზნეობრივი კათარჯისისაჲს სავალი გზები..

„დღეს ანტონოსა და დავითის ამბავს აღ-
 ვწერ და ვინც წაჲკითხავს, თუ ისევ დანად-
 ვლიანდება და ჩაღიქრდება, როგორც წუბიელ
 ჩემი სტუმრები დანადვლიანდნენ და ჩაღიქრ-
 დნენ, ეს ამის ნიშანი უქნება, რომ საქმისათვის
 თავი რაგანად გამოიხმევია“. — გვიცხადებს
 საქართველოში ნაპოვნივე უცხოელი მისი-
 ონერია, ბართლომეო, რომელიც ქველ ქარჩ-
 ხაძის ახალი ურცველი მოხირობის, „ანტონიო
 და დავითის“, პერსონაჲდ მოგვყვლინა.

მოხირობაში ძირითადად ორი მოქმედი გვი-
 რის, ანტონოსა და დავითის, ცხოვრების მნი-
 შნელოვანი ამბავია გადმოცემული. პირველი
 მათგანი, რომის კათოლიკური ეკლესიის ნებ-
 რთვით, ფეოდალური ხანის ღრობინდელ, ცუ-
 დკეთლ სამთავროებად დაუფრთღ და დაქუც-
 მაცემულ საქართველოში წარგზავნილი მისი-
 ონერია, მეორე კი, ტომით ქართველი, ბედის
 სიმთხლითა თუ მანინდელი უოფის მოღუწე-
 რაგებლობით ყარაღდ ქვეული — დავითი.
 ნაწარმოები ანტონოს პიროვნების გაცნობით
 იწყება. ირკვევა, რომ იგი რელიგიური დოგ-
 მების ბეზმირიტებაში დაღუვებული კაცი უო-
 ფელა და ეკლესიისათვის მიუღებელი შეხედუ-
 ლების ქადაგებისათვის ადრე უმკაცრესი სა-
 სჯელი, ციხედზე დაწვა ბქონია მისჯილი.
 ირტყოსად გამოცხადებულ ანტონიო დას-
 ღრუბავად იყო გაწვირული, როღესაც სამპრო-
 ბადეში მყოფს გაუღვიანი ნათესავებისა და
 მეგობრების შემწეობით შეწყალების ცნობა
 მიუღია. სასიკვდილო განაჩენისაგან თავდასხნა,
 რაც ყველა მსჯავრდებულისათვის უბედნი-
 ერები მოუღენია, ანტონოსათვის პიროვნული
 ტრავმების მიზეზად იქცა და აი, რატომ: სა-
 სამართლოს განაჩენი ვერ აიკლია მისმა სამმა
 თანამოქმედ და თანამოხრებ. შეეძლო თუ არა
 ანტონოს, უღრტავინელოდ სიკვდილს შეგებ-

ბული მიამცო სამეულის ზედირის გაზიარება?
 რასაკვირვებია, შეეძლო, მაგრამ სიცოცხლის
 შენარჩუნების შინაგანმა წუფრავილმა მას სხვა-
 გარი მოქმედებისაკენ უბოძდა. აი, რას გზობს
 იგი ბართლომეოსთან საუბარში: „მე განგებ
 გავუშვილე ჩემს თანამოქმედებს ღარაქის შავრ
 მოტანილი ამბავი (შეწყალების შესახებ —
 ა. რ.), რადგან ვიცი, რომ შეწყალებასზე უა-
 რის თქმას არ დამანებებდნენ... მე კი სიკვდი-
 ლის შინისა თუ ჩემი წარმავალი სხეულის
 შიდახლი სიუარულის გამო ყველაფერი იმ-
 წამსვე მათ ვუთხარა... თავი ისე შეტერა, ვი-
 თომ აღუფრთხილებელი ვიყავი ჩემი მეგობრებისა
 და ნათესავების არამოთხე გამოსარჩლებით“.
 მორალურად „გამოღვიძებული“ ანტონიო დას-
 ძენს: „დავრწმუნდი ბართლომეო, რომ პატი-
 ვისა ყველაზე მძიმე სასჯელი ყოფილა“. თინ-
 კურ განაღვრებას გადაჩენილა, მაგრამ უკ-
 ვე სხვაგვარად „დასჯილი“ ანტონოს სულიერი
 შფოგმარტობა ვისაგებია, რადგან, რო-
 გორც ცნობილია, „მომენტალურ აწმყოს
 ტყვიობიდან გათავისუფლებული პიროვნება
 ისე უბრუნდება თავის პირვანდელ სიმაღლეს
 და იმის მიხედვით, თუ რა წონის უარყოფით
 ღრეუბლებასთან იყო დაკავშირებული მისი
 იმუღლსური მოქმედება, იგი სწორად შეტ-ნა-
 კლები სიძლიერის სინანულსა და სულიერ
 ტკივილებს განიცდის, კონფლიქტში მოდის
 საერთარ თავთან და კაცხავს და სჯის მას იმი-
 სათვის, რომ სათანადო სიმტკიცე ვერ გამო-
 აჩანა“ (შ. ჩხარტაშვილი). ანტონოს „შეც-
 დლობა“ კი აღმანის არსებაში თანდაყოლილი
 ეგოიზმის გამოამყარაება იყო. მაგრამ, ანტო-
 ნიო, რომელმაც გაიკრებების ტამს, ჩენი სახე-
 დლოვანი თანამომარული, ცოტენ დდიანის,
 მსგავსი მეგობრული თავდადება ვერ გამოიჩი-
 ნა, გრძნობს, რომ შენარჩუნებული სიცოცხლე

სამხალთი აქვს მოკვებულა. თავისი ადრინდელი საქციელით ვაღრზინებულს შიანთა ასე, თორემ, როგორც შემდგომ მკითხველი დაარწმუნდება, მის სამხალდეზე ზედმეტია ღაპარაკი. პირაქით, იგი მართლაც რომ რაინდული თვისებებით შემკულ პაროკიენებად წარმოგვიდგება. შინაგანად სიმშვიდედაკარგულ ანტონიოს მშობელი ერთი მიზანი ამოძრავებს: როგორმე მოახერხოს შეღაბული პაროკიენული დარსებას რეპაბლიკაცია. საქართველოში მისიონერებთან ერთად გამოშვწავრებას კი, აი როგორ ხსნის იგი: „ეჲ არავინ მიცნობს, არავინ იცის ჩემი არაბაობის ამბავი, იქნებ უცხო ქვეყანაში დისხეული სიკვდილი უსოვო“. საქართველოში ჩამოსული ანტონიო, რომელშიც უკვე მომწიფებულია ზნეობრივი კათარზისის აუცილებლობის მოთხოვნა, — პოკებს კიდევ მისთვის შესაფერის სამოქმედო ასპარეზს, როგორც მისი ზედი დავითის ზედს გადაეჭავენება... როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ქ. ქარჩხაძის ახალ მოთხოვნაში გადმოცემულია ძირითადად ორი პერსონაჟის ურთიერთობასთან დაკავშირებული ამბები. რის გამოც არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება მათ სიუჟეტურ ორგანიზირებას. მწერალს სურს ემპირიული მოვლენების ასახვის ფორმზე გვიჩვენოს პერსონაჟთა ცხოვრებისეული მიზანდასახულების აუცილებლობით ნაყარანბევი სულიერი მისწრაფებები. უკველი მომხდარა მოვლენა თუ ფაქტა მწერალს ინტელიგენტურად განსჯის ორბიტაში აქვს მოქცეულია. ამიტომ მკითხველი მძაფრად შეიგრძნობს იმ უძვირფასებას განძის სიდიადეს, რომელზედაც ეს მოთხოვნა დაფუძნებულია და რომელსაც ზნეობრივ მოთხოვნათა ერთგულდება ჰქვია. მომხდარა ამბების დაწვრთვებით აღწერა მწერალს პერსონაჟთა მასაჟების გახსნასა და გამოძერწვაში ეხმარება. მოქმედი გმირები სწორად უჩვეულო, ანატარფარეტულ მოვლენებთან კავშირში წარმოგვიდგებიან, რაც ზედს უწყობს პაროკიენების სულის სიღრმეში დაფარულ გრძნობათა ნიუანსების უკეთ წარმოჩენას. მოთხოვნაში ვხვდებით ერთგვარ გადაჭარბებებს, რომლებიც ადამიანის უსაზღვრო და ამოუწურავი შესაძლებლობებიდან მომდინარეობს და ჩვეულებრივობის ფარგლების სცილდებიან. ეს უნდა ჩაითვალოს ამ მოთხოვნის განსაკუთრებულ დარსებად, რადგან მწერლისათვის, „ჩვეულებრივობის მოთხოვნა შეიცავს იმის საფრთხეს, რომ ბორკილი დაადოს თბობას ადამიანთა ვახდელ ოცნებებსა და იდეალებზე“ (გრ. კეკელიძე). პერსონაჟთა ურთიერთობაში თავჩენილი ზოგადი მძაფრი მომენტის ჩვენების ამოს მკითხველი საკუთარ შესაძლებლობასაც ამოწმებს და ცდილობს, უპასუროს მას წინაშე დასმულ შეიკვას: როგორ მოიქცეოდა იგი, მწერლის მიერ აღწერილი მოვლენების მოწმე და მონაწილე რომ უკ-

ფილიო? როგორ მოიქცეოდით, მკითხველ, ჩვენ ანტონიოს ადგილზე, როდესაც მან ერთმანე მდელის კისრზე შემსტერებლად უშინადა გადაჭრა? ეს კამანდი რომ უნდა გეგონებოდეს მკვლელის მიერ იყო ნასროლი. ნაწარმოების ემოციური ზემოქმედების ძალა მკითხველზე ფაქტების ამგვარად წარმართვის ცდურებას იწვევს. ეს თავისთავად საინტერესო საკითხია, მაგრამ მას მოთხოვნის ფარგლებს ვარცთუ ვაყვართ. ამიტომ უფრო უპირისი იქნება პასუხი გაცეცხ ასეთ საკითხს: ნიშნავს თუ არა ანტონიოს მიერ ზემოთ ნახსენები საქციელი (დავითის მიერ მდელისათვის ნასროლი კამანდის გადაჭრა, რაც სხვის საქმეში დარეკობაზე ჩარევის მსგავს მოქმედებად აღიქმება) ფართოკუბის ძიებით შეპერობილი ადამიანის მოქმედებას?

ანტონიოს ფართოკუბის მამიებელ პიროვნებას ვერ ვუწოდებთ, თუმცაღა ცნობილია, რომ საქართველოში იგი „ღირსეული სიკვდილის“ საძიებლად არის წამოსული. ვინაღმა დავითმა მისი მოქმედება გულადობად შეაფასა, მაგრამ თვით ანტონიო სხვაგვარად ფიქრობს: „ბართლომეო მერწმუნე, მე თვითონვე მწარედ ვნახობ ჩემს საქციელს. გრძნობამ ამიუყოლია და ჰკითხო ვერ ვავსომე, თორემ რადღა მისებლად იმას უნდაოდი, რომ ჩემი წარავით მდებელსაც ვერ ვუწველიდი, მხოლოდ ახალ ზიფათს გადავეყრებოდი და, რაც მთავარია, შენც ხიფათში ვაგვხვედი“. ბართლომეოს აზრით კი: „ღონიერული ჩარევა მანდ შეუძლებელი იყო. საჩველებლას ვერანაირა ჩარევა ვერ მოიტანდა. ჩუბრებლობა კი ღვთით გაჩენილი კაცისთვის დიდა სიწყველი იქნებოდა, ანტონიოს მოქმედება არ იყო დინკობტური „თაუდადებით“ ნასაზრდოები. მას უფრო შინაგანი აღლოს კარნახი წარმართავდა, ამგვარი მოქმედება კი ზნეობრივი მოქმედებაა და იგი მხოლოდ საკუთარ ძალებში დარწმუნებულ სულიერად ძლიერ პაროკიენებს შეუძლია.

ანტონიოს არ ჰქონდა არჩევანის შესაძლებლობა, ჩათა წინასწარ განეხილა, რა შედეგი შეიძლებოდა მოეყოლოდა მის „წინადუბიდა“ მოქმედებას. აღწერილი სიტუაციაში ყველაფერა ღრობის მცირე მონაცემოში უნდა გადაიწვეთავო, რადგან არ იყო სხვადასხვა ვარიანტების გაზრების შესაძლებლობა. ამ ღრობს ანტონიოს იმედის რწმენა ეხმარებოდა. როგორც ატორა წერს, „ადამიანის არსებობის ღრმეუენებში, როგორც ფართული წყაროები მიწის გულში, ისეა ჩახუდებული იმედის ამოუწურავი მარაგი, რომელიც ამითა ჰგავს ნიუანსებს წყაროებს, რომ არავინ იცის, როდის ხად გარჩენს სადინარს და როდის ხად ამოხეტიავს ვვალვისაგან გადაბრუნულ უდაბნოში“. აღბათ, სწორედ ეს იმედის რწმენაა ის ძალა,

ადამიანის ინტელიტურ მოქმედებას რომ აღ-
 ლევს სტიმულს; მოქმედებას, რომელიც ხშირ
 შემთხვევაში უტყუარი რეზულტატის მოპოვე-
 ბის საწინდარია. ეს საკითხი კი, ისეთი საკითხი,
 რომელიც თავისი წინასწართი ერთის სფეროს
 უპატივობდა.

ეთიკური პრობლემატიკისადმი ინტერესი,
 რომელიც ქ. ჭარბაძის სხვა ნაწარმოებებშიც
 იგრძნობა, „ანტონიო და დავითი“ შიტი ძა-
 ლით გამოვლინდა. ავტორმა მართლაც თე-
 მატკის ერთი სანტერესო ვარიანტი შემოგ-
 ვათავა და ერთბელ კიდევ გვარძმობაშია, თუ
 როგორ აქცევს ადამიანს პაროქენად წესო-
 ბრივი იმედობისადმი სამსახური. ეს მოთხ-
 რბა შკობიველის მესხერებაში ბევრ რამეს
 ამოატეხავებს მსოფლიო ლიტერატურის უსა-
 ზღვრო ოცნაიდან. ამ მხრავ ზეინი ვაჟა-ფშა-
 ველას გახსენებაც იმარებდა. ვფას პერსო-
 ნაეთა უმრავლესობა ხომ წევობრივი საწმინ-
 დის დაცვისა და ერთგულებისათვის იბრძვის
 და ხშირ შემთხვევაში თავსაც სწირავს მათ,
 როდესაც გარკვეული კოლექტივის ინტერესე-
 ბი სხვაგვარად მოქმედებას მოითხოვს. ანტო-
 ნიოს ქვეყა, რისთვისაც მას ერთგულობაში
 დასდებს ბრალი და უშეძლებს სახელისათვის
 განაწესებს, ალღუა ქვეუღუბლის მოქმედებას
 გვაგონებს, რომელიც სარწმუნოებრივი სამარ-
 თლის ნორმებს საკუთარი პაროქენული მრწა-
 მისი ერთგულებას გამო არღვევს. ალღუას
 მიერ „ცოდება-ბრალით მონათლული სამართ-
 ლის“ დაგმობა და ანტონიოს მიერ რელიგი-
 ური დღემების წინააღმდეგ გაღმარება, წი-
 ნააღმდეგობაში აღმოჩნდა რელიგიურ თუ კო-
 ლექტიურ მორალთან, რომელიც გარკვეული
 სამართლებრივი პრინციპებით იყო განსტკი-
 ცებული. ამგვარი სახის კონფლიქტების ასა-
 ზვა და წარმორენა მხატვრულ ლიტერატურა-
 ში, საზოგადოებისა და პაროქენების ურთიერ-
 თობის მართლად პრობლემატიკას ეხმარება.

ანტონიოს თავდადებული წარუწვა უნაღო
 დავითის გაკეთილშობილებისათვის ისევ და
 ისევ ვაჟა-ფშაველას ზოგიერთი პერსონაჟის
 მოქმედებას გვახსენებს. კერძოდ, მხედველო-
 ბაში ვვაქვს, გოგოთურისა და აფშინას ურთი-
 ერთობა პოემიდან „გოგოთურ და აფშინა“.
 როგორც ცნობილია, ამ ნაწარმოებში აფშინას
 ავკაცობას გოგოთურის კეთილშობილება დაუ-
 პირისპირდა. ამ ფაქტმა აფშინაში საკეთის
 თესილი გააღრავა, მან თავი დაანება უღანსაშ-
 ულო ადამიანებას ძარცვას და ხალხისა და
 რელიგიის სამსახურში ჩადგა. არც ანტონიოს
 არ დაუზოგავს ენერჯია, რათა ყანად დავითი
 წევობრივად ამაღლებულ პაროქენად ექცია.
 როგორც ვფას გოგოთური, ისე ქ. ჭარბაძის
 პერსონაჟი, ძლიერა პაროქენებას აჩინა, რა-
 დგან რაც მათ შექალბს, ის ყველას რადი ძა-
 ლღუას. არც ის შეუძლია ყველას, რომ წევო-

ბრივი უმოქმედების შედეგად გაიწროების
 პასუხისმგებლობა აკისროს. თუ ადამიანი თა-
 ვისი საქციელის სიუღრეს ვერ გრძნობს, მა-
 შინ მასზე დაკისრებულს წევობრივად იმე-
 იღება ასე ითქვას, ფაქტში საქელი თავის
 მწიწუნელობას და ერთგურობას დაკარგავს.
 ამიტომ ყველა რადი მოწოდებული იმისათ-
 ვის, რომ აფშინასა და დავითის მსგავსი წევ-
 ობრივი შეტამორღოვა განცადოს. ეს პერსო-
 ნაჟები არაერთადიული „საწმკიით“ მსჭავრ.
 დებული ისეთი თხიქტები არიან, რომელიც
 არსებაში საზოგადოებისათვის სასიკეთო სამ-
 სახურში მონაწილეობის წინაგანი იმპულსები
 აღმოქმდბს.

ამ ნაწარმოებში, როგორც უკვე ვემოთ ითქვა,
 იურიდიული და წევობრივი სამართლის ურთიერ-
 თობის საკითხიც დააუნა მწერალმა. მოთხრობაში
 კონკრეტულ მაგალითებზე დაყრდნობით ნაჩ-
 ვენებია, რომ იურიდიული სამართალი ყოვე-
 ლთვის ვერ ამყარებს პარამონულ კავშირს
 წევობრივ სამართალთან. ის რაც ცალკეულ
 ინდივიდს სამართლიანად მიაჩნია, ზოგჯერ წი-
 ნააღმდეგობაშიც კი შოდის სამართალთან, რე-
 მელსაც კანონის უღლებები აქვს მიინებული.
 ქ. ჭარბაძის „ანტონიო და დავითი“ დგას
 ე. წ. ორქარება სამართლის საკითხი. გ. ა. მა-
 რთალია პაროქენა, რომელიც წინაგან დაწ-
 წმუნების გზით სქის და სამართლის უსაქო-
 ლოგიურად განცდის გზას ადგას, მაგრამ მა-
 რთალია ისიც, ვინც იურიდიული სამართლით
 განსტკიცებულ წესრიგს იცავს.

როგორც მოთხრობიდან ჩანს, ერთმანეთს
 დაუკუშრდა ანტონიოსა და დავითის ზედი-
 რივე პაროქენა წევობრივი კათარზისისაკენ
 ისწრაფვის, სულიერა განწმენდის გზებს
 ეძებს. ამ გზაზე მათთვის არავითარი დაბრკო-
 ლება არ არსებობს. როგორც ანტონიო, ისე
 დავითი, მართალია, წევობრივად ამაღლებულ
 პაროქენად გარდაიქმნენ, მაგრამ კონკრე-
 ტულ სიტუაციაში ამის დანახვა არ სურს მო-
 სამართლებს, რომელიც ნაწარმოებში შამა ხე-
 ზასტაინებს სახით წარმოგვიდგება. შამა სებას-
 ტიანე, საქართველოში წარგზავნილ მისიონე-
 რთა კოალიციის მეთაურია და შამა პასუხის-
 მგებლობას, როგორც მეთაურისა, ძალზე დი-
 კება. მას დაუშვებლად მიიჩნია ანტონიოს მო-
 ქმედება ყოფილი ყანადი, დავითის, შეუარე-
 ბისა და წარუწვისათვის, მიუხედავად იმისა,
 რომ დავითი წევობრივად „გამოღვიძებულია“.
 ბართლომეოსა და შამა სებასტაინებს საუბარ-
 ში იკეთება ის დაპირისპირება, რომელიც
 სამართლისა და წევობრივ ნორმებს შორის
 იჩინა ოჯი. „ივც ყანად, შამო სებასტაინე“,
 — ეუბნება ბართლომეო მას, — „ითანქერ
 უტრო კეთილშობლია, ვიძრე ის სულმოკლე
 და ღანარი თავად, რომელსაც როგორც ვხე-
 დავ, მართლმსაქლებსა ქომავად დადგომას

უიარებს“. ამან შამა სებასტიანე პასუხობს: „იხს მიხედვით, თუ გულში რა გვიძევს, უფალი ღმერთი წესს. მართლმსაქმლება კი ამის მიხედვით წესს, თუ რას ჩავდივართ. სს-წორზე არა ანტონიოს ზედო, არამედ ჩვენს ქვეყნისა და ჩვენი მისიის სახელი... ჩვენ კი უფლებს არა გვაქვს აქურტებს იმის მიწევი მივყო, ჩვენს ქვეყანაზე ცუდი ფიქრის“. როგორც ვხედავთ, მართალია შამა სებასტიანე, რომელიც მართლმსაქმლების სახელით მოქმედებს, მაგრამ მართალია ბართოლომეოც, რომელიც წევობის პრინციპს ანიჭებს უპირატესობას და ამიტომ, როგორც ანტონიოს, ასევე დავითის დაცვათათვის წარუწავს.

იურიდიული და წევობრივი სამართლის ურთიერთობა იურისპრუდენციას უადრესად ფაქტის საყიობია. იურიდიული სამართალი უწევს ანგარიშს მორალურ სამართალს, ეს აუცილებელია, მაგრამ მთლად მის პოზიციასზე ვერ დავდებთ. კანონმდებლობა, რომლის ძირითადი არსი საზოგადოების სოციალური სტრუქტურაიდან გამომდინარეობს, ხშირად მთლად სიმკაცრით წესს დამნაშავეს, რომელიც შესაძლებელია, საკუთარი სწმენის თვალსაზრისით, სრულიადი არ გარწმობდეს თავს ასეთად. ვინა შეიძლება უსასტიკესი განაგენი გამოუტანო ისეთ პაროვნებებს, როგორც ანტონიო და დავითი? ისინი ხომ მკითხველის განსაკუთრებული სიმპატიით ხარგებლობენ. ამ საყიობთან დეკლარაციებით მკითხველის შეხიერებაში შეიძლება გაცოცხლდეს ფრანგული ფაქტის „ორნი ქალაქი“ (ფრანგული კანონი გამოჩენილი ოსტატების თან გაბუნისა და აღენ დედონის მონაწილეობით). მკურნებელს ახსოვს, როგორ ასრულებს მართლმსაქმლება თავის უმკაცრეს გადაწყვეტადას, მიუხედავად ამისა, რომ მკურნებლის ხიმატია მთლიანად მხარდებულის მხარეზეა. დამნაშავე, რომელიც ამ ფაქტში აღენ დედონი განახსიერებს, ჰქვავს კაცს, რომელიც მართლმსაქმლებისაგან დაცინებული წესრიგის დამცველი იყო. მართალია მკვლელობა მოხდა, მაგრამ ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით მკვლელი არ არის დამნაშავე. ამ ფაქტს ბევრი ამჩნევს და თანაუგრძობს კიდევ მას, მაგრამ გილიოტინის აცილება არავის ძალდებს. კანონი ბოლომდე ერთგული და

რჩა თავისი გადაწყვეტილებით. დამკვლევით ამგვარ ვითარებასთან გვაქვს საქმე „ანტონიო და დავითი“. მწერლისა და მკითხველის შიშობა იმით მხარეზეა, რომელიც მართლმსაქმლება მთელი სიმკაცრით დასჯას უიარებს. ამ ნაწარმოებში კანონმდებლობა მაინც ვერ წვიმობს გამარჯვებას. ვერ წვიმობს იმიტომ კი არა, რომ დამნაშავენი სსწელს ვაურბიან. ისინი სსწელს არ ვაურბიან, მაგრამ წევობრივი მოთხოვნის „კანონით“ საქმე ხელს სსვაგვარად წარამართება: მთლიანი საქართველოს ადგილობრივ ზღვისუფალი წიგნიერი წარმომადგენლის „დახმარებით“, კათოლიკური ეკლესიის მსვეურთაგან ზღვიერიდ მსჯავრდებულ ანტონიოს, დავითი უიარებს გადაჩვენას. ხიფათის თაიდან აცილების მიზნით, მას ანტონიოს გატაცება და სსვან განივნა სწავლია. რადგან დავითის გადაწყვეტილებას წინ ვერაიენ აღუდგება, ანტონიო იმულებულია სსწამლავი მიიღოს და სიციცხლეს გამოეხიროვოს: რატომ მოიქცა ასე? როგორც მწერალი წერს, მას უნდოდა „...ამით დავითისათვის მისი გატაცების საშუალება მოეპოო და ასალი ცოლვისაგან ეხსნა“.

მას ასე, დასრულია ანტონიოს ცხოვრების გზა მან საქართველოში მართლაც რომ „ღირსეული სიკვდილი მკვია. დავითი, კი, რომელიც ძველი ცოლების მონაწილის მიზნით, მოწამებრივი სიციცილი არ დაანებებს, — აგრძელებს არსებობას. მას სურს დარჩენილი სიციცილი, უსამართლობის წინააღმდეგ ბრძოლას შესწიროს. უფოლდ უახლში უფრისსამი. ებლური სულისკვეთება ჩამოყალიბდა. ამ გარემოებას ზელი შეუწყო მისი სიძის, თავადი დავითისა და ეფრემ მკვდლის უმსხავსო მოქმედებამ, რაც როგორც ანტონიოს, ასევე დავითის წინააღმდეგოდ მამართულ მაქინაციებში გამომდევნა. „ანტონიოს სიკვდილის შემდეგ მთხვადი, რომ უფრისსიება მოვალეობა“.

— ამისთვის აცა და იბრძვის კიდევ ამგვარი მოვალეობის დასაცავად. ეს გზა, რასაკვირველია, განსხვავდება ამ გზისაგან, რომელიც ანტონიოს მონაწილე და მწუროვარ სულის ორიენტაციით ტრაგედულად დასრულდა; თუმცა, სამართლიანი უფრისსიებას წევობრივ მოქმედებას გულისხმობს, რადგან, საბოლოო ქამში, ბორტებას დათრგუნვის სახით — საზოგადო სიკეთის დამკვიდრებას ემსახურება.

რამაზ პატარიძე

ქება ქართული ენისა

წიგნილი 41

ღირსშესანიშნავი ქართული თხზულებების — „ქება და დიდება ქართლისა ენისა“-ს მეცნიერული შესწავლა, რაც პაულე ინგოროყვამ წამოაწყო, გრძელდება.

პაულე ინგოროყვამ პირველმა ცხადყო, რომ „ქება“ არ ეყრდნობა მე-10 ხაუტუნის ქართულ სახაწმინდე-სინელ მოღვაწეს იოანე-ზოსიმეს. როგორც ცნობილია, თხზულება იოანე-ზოსიმემ 884 წლის თარიღიან ქართულ ხელნაწერს ბოლოში დაურთო. ეს ხელნაწერი — სინურა მრავალთავი, როგორც ჩანს, რამდენიმე დანიანებულთა, იოანე-ზოსიმემ „შესამდე შე-მოსა“ 881 წელს. ამის შესახებ თავად იოანე-ზოსიმე თავის ანდერძში გვამცნობს.

„შეიშინა შეხამედ წმიდაჲ ესე წიგნი მრავალთავი ტყუათა ზრახსახათა, სინა-წმიდას, ხელითა იოანე ფრთად ცოფელინა ზოსიმესითა დანახაიოფანთა წელთა ქართულად 885-სა და ქარნიკონსა 201-სა“. ორივე თარიღი ურთიერთ-შესაბამისია და 881 წელს ნიშნავს. ანდერძის შემდეგ, მომდევნო ფურცელზე იოანე-ზოსიმემ „ქება“ ჩაწერა, ხოლო თხზულებას ბოლოში მიაწერა:

„ქრისტე შეიწუადე მხატვალი ამისა იოანე ამე“.

ანდერძი და თხზულება ირივ იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერითა შესრულებული, ხოლო „მხატვალი“, როგორც ცნობილია მხოლოდ და მხოლოდ გადამწერს ნიშნავს.

სწორედ ეს უმართავები კვშმარტება ბრძანა პაულე ინგოროყვამ: „იოანე-ზოსიმე ამის მხოლოდ გადამწერი ამ ძეგლისა და არა

ავტორი თხზულებისა. თვით იოანე-ზოსიმე არსად, არცერთ ხელნაწერში არ ასახელებს თავის-თავს ავტორად. ხოლო ერთგან იგი პირდაპირ მოიხსენიებს თავის-თავს მხოლოდ როგორც გადამწერელს ანუ „მხატვალს“.

მთქმელი ამისა პ. ინგოროყვა სწორედ შე-მონახსენებ ხელნაწერ სინურა მრავალთავს უთითებს (პ. ინგოროყვა, „გეორგი შერბლი“, გვ. 751).

დღეს ხელნაწერი „სინური მრავალთავი“ ბეჭდურად გამოცემულია, უვალსათვის ხელ-მისაწვდომია და ამდენად — ეყრდნობა თუ არა თხზულება იოანე-ზოსიმეს — მეცნიერული მსჯელობის საგანი აღარ უნდა იყოს.

რაკი იოანე-ზოსიმეს „ქება“ არ შეუთხვავს, თავისთავად დიხსვა ხაიოთი — როდის, რა ეპოქაში უნდა შექმნილიყო ესოდენ ღირსშესანიშნავი თხზულება?!

პაულე ინგოროყვამ „ქება“ მე-9 ხაუტუნის დამდეგით დათარიღა. ეს პირველი მეცნიერული ვარაუდი იყო თხზულების შინაარსის შესრულების ვაზუ. მაგრამ პ. ინგოროყვას თხზულებების შინაარსი საფარგლებად არ უყვარდა, მან „ქება“ ქართული ლექსწყობის თვალსაზრისით განიხილა, საუფრულონადაც განიხილა და „ქებას“ საღებოს ფორმა აღმოაჩინა.

პ. ინგოროყვას წყალობით „ქება“ და დიდება ქართლისა ენისა“ ამერიკიდან ქართული წუობილი სიტყვის ნიმუშია, პოეტური ქმნილება და არა პროზული თხზულება. პ. ინგოროყვამ „ქება“-ს საღებოს ფორმაც გაარკვია და თხზულების ტრადიციული ავტენტულობა შეიძინა.

„ქება“-ს ტრადიციული ავტენტულობის ამოცნობის შემდეგ, თხზულების შინაარსის ამოცნობის ქერი დადგა. საქმე ის არის, რომ

1 წერილი I — „მნათობი“, № 11, 1981 წ.;
წერილი II — „მნათობი“, № 7, 1983 წ.;
წერილი III — „მნათობი“, № 6, 1985 წ.

მხულებს სტაროფულ ავებულებასა და მხულებს შინაარსს შორის არსებობს შედარო ურთიერთკავშირი. ამის შესახებ ცოცხა ქვემოთ ვიტყვი.

„ქებაა“-ს შინაარსის კვლევა, რაც 1970 წელს დაიწყო, საკმაოდ დიდხანს გაგრძელდა. ეს გარემოება განაკვირბი არ უნდა იყოს, რაჟი „ყოველი საიდუმლო“ ქართული ენისა ანუ ქართული ანხანისა მხულებსაში ან ნაგულისხმევა ან მინიშნებულია. ამ საიდუმლოთა ამოცნობა კი ქართული ანხანის საიდუმლოთა ცოდნის გარეშე შეუძლებელია. სწორად ამიტომ ქართული ანხანისა და მხულებს შინაარსის ამოცნობა ზედმიჯნა ერთდროულად და თანდათანობით.

ზანტრლოვი კვლევის შედეგად, „ქებაა“-ს შინაარსის ჩაობის შეცნობის საფუძველზე აქაი ზაქრამე „ქებაა“ მე-4 საუკუნის ძველად და მე-4 საუკუნის ქართული სინამდვილის ამსახველ მხულებლად სცნო. ეს „ქებაა“-ს ზედმიჯნოდ დახადებას ჰგავდა. გამოირკვა: აღმოჩენილია ქრისტიანული ეპოქის ქართული მწერლობის უძველესი მხატვრული ქმნილება — „ქებაა“ და დიდებას ქართულისა ენიხაა“.

აქაი ზაქრამის შემდგომ, მე ჩემის მხრავ, „ქებაა“ მე-4 საუკუნის პირველი ნახევარო დავათარღვ. მხულებსაში, ასე მგონია, ქართული ქრისტიანული წილობარცხვას 104-წლიანი მეტობა იგულისხმება. მხულებსის 94 წელი, როგორც გამოირკვა, ქართული 104-წლიანი მეტობის კერძო შემთხვევაა, მეტობის ერთდროი წილია. ქართული ქრისტიანული წილობარცხვას მეტობა 582-წლიანი ცილის შემოღებამ განაპირობა. მე — შთავრის 582-წლიანი ცილი ნიკეის კრებამ დაუპირობა. აბ. წ. 825 წელს. შესაბამისად, „ქებაა“ ვერ შეიქმნებოდა აბ. წ. 825 წელს ადრე. ამასთანავე ქართული 104-წლიანი მეტობა ისინია 858 წელს, როცა შემოღებულ იქნა ბიზანტიური ერა. ე. წ. ბიზანტიური დანახაპიფიანი. ამიტომ, „ქებაა“-ს შემქმნის ქრონოლოგორ ეპოქულად აბ. წ. 825-858 წლები მიიჩნევა.

ცხადია, 825 წლის შემდეგ, ნიკეის კრების დიდგვილიების შესაბამისად, წარმართული ქართული წილობარცხვა ქრისტიანულ-ქართულ წილობარცხვად უნდა გარდაქმნილიყო. ეს უფოოდ ნიკეის კრების მომდევო უახლოვს ხანში უნდა განხორციელებულიყო, რაჟი მხულებსაში ეს უკვე მომზადი ფაქტია.

საგულისხმია, წარმართულ-ქართული წილობარცხვის ქრისტიანულ-ქართულ წილობარცხვად გარდაქმნის თარიღს დავათის ქვა-ჭვარი ვეიმეღვს. ამის შესახებ შემდგომ, დავათის ქვა-ჭვრის ზედწერაობას განხილვისას ვიტყვი. „ქებაა“-ს შემდგომი განხილვისას, იდიშერ ჰელოქემ მხულებსა, თავის მხრავ, აგრეთვე, მე-4 საუკუნის ძველად სცნო. ამასთანავე,

გამოიქვა ვარაუდი მხულებსის თარიღის გამო. ამ ვარაუდით, თუკი მხულებსა — 94 წელი ქრისტეს მოსლულია, ქართულ წილობარცხვას გულისხმობს, ძველის დაწერას თარიღი აბ. წ. 342 წელზე მოვიდოდა.

გურამ ნარსიქემ „ქებაა“-ს შესახებ თურხად „მნათობა“ ორი მეტად მნიშვნელოვანი წერალი გამოაქვეყნა „მნათობი“ № 9, 1965 წ. და № 4, 1968 წ.); მხულებსის მრავალი ზუნდოვანი საკითხი გაარკვია. შეიძლება ითქვას, მან შეცნიერული სახუთიანობით ცხადყო, რომ „ქებაა“ და დიდება ქართულისა ენიხაა“ მე-4 საუკუნის ძველია. იგი დაწერაღდა 825 წლამდე, ქრისტეს მოსლადნულ შთარედ მოსლამდე. რაც შეეხება მხულებსის 94 წელს, ამ თარიღს მან სწორი და სავსებით მისაღები შეცნიერული ამხნა-განმარტება მოლოქენა. „ქებაა“ თარიღიანი მხულებსა აღმოჩნდა — აბ. წ. 342 წლისა.

ამდენად, მე მიიჩნევა, რომ სწორია როგორც იდიშერ ჰელოქის ვარაუდი, ასევე ვურამ ნარსიქის მტაკეცა ამიერიდან ჩვენს ზელთა ქართული ენისა და ქართული აზროვნების სწორუყოვანი ძველი მე-4 საუკუნის პირველი ნახევრისა. მხულებსა და აღმოჩენილი 150 წლით უფოო აღმოჩენილი უკუთხა, ვიადრე „შუშანიკის წამება“ აკობ ზუფილისა ამიტომ ურთავი არ იქნება თუ ქრისტიანული ხანის ქართულ მწერლობას „ქებაა“ დაიწერებო, შთი უმეტეს მხულებსა ქართული ენისა და მწიგნობრობის შესახებ, მის წარსულსა, აწმუთსა და მომავალზე მოგვითხრობს.

რაც შეეხება მხულებსის შინაარსს, მისი საბოლოო ამოცნობის დროც ახლოვდება. საკმე აბ არის, რომ ამჟამად, მხულებსის შინაარსის კვლევისას, მხოლოდ მის ამარადარია ვართ. — არამეველებსა რაც რამ მოხდა. სულ ამღამ მხულებსის ტუპის ცალი აღმოჩნდა — ქვაში გამოკვეთილი „ქებაა“ და დიდება ქართულისა ენიხაა“, ე. წ. დავათის ქვა-ჭვარი. ქვას დაფაზე გამოქანდაკებული ზატი ზედწერალითერო ზატოვანი ენიი ამსვე ვაუწყებებს, რასაც მხულებსა ვეუბუნება. დავათის ქვა-ჭვრის ზატი და „ქებაა“ ავაციობსა რინარსის ძველებია. ამიტომ საკითხია ეს ძველები ვეკელით როგორც ცალ-ცალკე, აგრეთვე ორივე ერთად. დავათის ზატი დაავებმარტება საბოლოოდ ამოციენოთ მხულებსა და პირუთუ „ქებაა“-ს შემწირობით შეიძლება ამოციენოთ დავათის ზატი.

როგორია შთი ურთიერთმიმართება? ვფიქრობ, უმეველია, უფოო ადრე მხულებსა უნდა შექმნილიყო, ხოლო შემდეგ დავათის ზატად უნდა განხორციელებულიყო. ამგვარად, ქარ მხულებსა დაიწერა, ხოლო შემდეგ მისი ორიული — დავათის ქვა-ჭვარი შეიქმნა. ორივე ძველი ესქატოლოგორია მოლოდინის

ამსახველი ძველებია. ამიტომ „ქებას“ მსგავსად, დავათის ქვა-ქვარაც მოსალოდნელ შემორედ მოსვლამდე, ე. ი. 898 წლამდე უნდა შექმნილიყო.

რაც „ქებაში“ 842 წელს დაიწერა, ცხადია, დავათის ქვა-ქვარი 842 წლის შემდეგ უნდა შეექმნათ, მომდევნო უახლოეს ხანში, დაახლოებით 20 თუ 25 წლის შემდეგ მაინც. ამიტომ, დავათის ქვა-ქვარის გამოქმნადკცებული სატი და დავათის ქვა-ქვარის ქართული ანაზი დაახლოებით 860-იანი წლებით შეიძლება დათარიღდეს. იღონე ქუჩაქვარისათ შორის კვლავი კვლავი-არცა, ვფიქრობ, დააზუსტებს ამ მონახლოებით თარიღს.

ორვე ძველში უშუალოდ ნიკიის კრების (825 წელი) მომდევნო ხანის ვითარება ახსნა. დღემდე ამდამინდელი ქართული სინამდვილის შესახებ არაფერი ვიცოდით. ორვე ძველის საბოლოო ამოცნობის შემდეგმ ბევრა რამ ვაირკვევა.

ორვე ძველში ქართული ქრისტიანული წილობრიცხვის არსი და რაობა განცხადებული. უფრო მეტაც შეიძლება ითქვას: „ქებაში“ და დავათის ქვა-ქვარის სატი იმას ვვიმედვლს, თუ რაგორ ვარდაიქმნა წარმართული ქართული წილობრიცხვა ახალ-ქრისტიანულ ქართულ წილობრიცხვად.

ქართული ქრისტიანული ქრონოლოგიის რაობა რომ შეიყენოთ, ზოგად-ქრისტიანული ქრონოლოგიის არსი უნდა ვიცოდეთ. ადრეულ-ქრისტიანული ღმრთისმეტყველება „დასახამთიანში“ ქრისტეს მეორედ მოსვლამდე, შესაქმნის იქვსი დღის შესახამთიანად, იქვს ათასწლეულს ითვლიდა („რამეთუ წელი ათასი ვითარცა ერთი დღეა“). ამ ადრექრისტიანული რწმენით 6.000 წლის შემდეგ დადგებოდა „დედ უფლის მეორედ მოსვლას“ და კაცობრიობის განკითხვის უწყა.

ქრისტიანული ქრონოლოგიის უფძემდებელი სექსტ იულიუს აფრიკელი. მისი ქრისტიანული „ქრონოგრაფია“ ახ. წ. 321 წელს დაიწერა. აფრიკელის წილობრიცხვით ქრისტეს მოსვლა დასახამთიან 5500 წელს მოხდა, ხოლო ქრისტეს მეორედ მოსვლა ახ. წ. 600 წელს უნდა შემდგარიყო (5500 + 600 = 6.000).

ქართული ქრისტიანული დასახამთიანის (5804 წელი ქრისტეს შობამდე) იულიუს აფრიკელის „დასახამთიანში“ 104 წლით ადრე იწუება: 5804—5500—104. შესახამთიანად, ქართული წილობრიცხვით ქრისტეს მეორედ მოსვლა 104 წლით უფრო ადრე მოხდება, კერძოდ, ახ. წ. 898 წელს (5804 + 898 = 6.000).

ახ. წ. 898 წელს ქრისტეს მოსალოდნელი მეორედ მოსვლის მრწამსი ახსნა სწორედ ქართულ ქრისტიანულ ძველებში — „ქებაში“ და დავათის ქვა-ქვარზე.

მე-4 საუკუნის ბოლომდე ქრისტეს მეორედ

მოსვლის კონკრეტული თარიღი ქრისტიანული ცვლების მიერ ქრისტიანული უარყოფითი არ იყო (ეს საკითხი უკვე ქრისტიანულ... ამ ქრისტიანულ თან არ შეიძლება... ქრისტიანული... გები უნდა იყოს ის სულიკვეთება, მეორედ მოსვლის მოლოდინი, რომელიც ადრე-ქრისტიანულ ქართულ ძველებში „ქებაში“ და დავათის ქვა-ქვარზე ახსნა.

ამ ძველების წვალობით ჩვენ ამიერიდან ვიცით, რომ მე-4 საუკუნე ქართული ენისა და მწიგნობრობის აღორძინების ხანა, საქართველოში ქრისტიანობის გამარჯვებისა და უფლის მეორედ მოსვლის მოლოდინის საუკუნეა.

რაც შეეხება საქართველოში ქართული ქრისტიანული წილობრიცხვის შემოღებას, იგი შემოღდა 842 წლამდე, რაც „ქებაში“ — თარიღისა ქართული თხზულებაში 842 წლისა, უპირატესობას არა ზოგად-ქრისტიანულ წილობრიცხვას, არამედ უკვე არსებულ ქართულ წილობრიცხვას ანიჭებს. ხოლო უფლის მეორედ მოსვლის საქართველო არა საუკუნელათა-საქრისტიანო წილობრიცხვით, არამედ ქრისტიანულ-ქართული წილობრიცხვით იცავება.

ქრისტეს მეორედ მოსვლის იმედი კვლავ აღორძინდა საქართველოში მე-18-14 საუკუნეებში, როცა ქრისტიანთა ღმრთისმეტყველება „დასახამთიანში“ ქრისტეს მეორედ მოსვლამდე 6.000 წლის ნაცვალად 7.000 წელი იანგარიშეს. ამას შესახებ კ. კეკელიძე წერს:

„ქრისტიანულ აზროვნებაში ერთერთი მნიშვნელოვანი ადგილი ითვალისწინებოდა უცხოელებთან დავის წინაშე ათასი წელი ერთი დღეა (ეს. 89,4), ხოლო მხოლოდ ან სამეორე საბოლოოდ შეიძლება დღის განმავლობაში შეიქმნა, ქრისტიანთა შორის ფეხი ვაიკვარწმენა, რომ ქვეყანა მხოლოდ შეიძლება ათას წელს არსებებს; მეტი დადგება მისი აღსასრული და იქნება მეორედ მოსვლა, რას შემდეგაც დაჟარდება დაუხრულებელი სურვეთა ან ცხოვრება.“

რწმენა, რომ შეიძლება ათას წლის შემდეგ ქვეყნის აღსასრული უნდა მოხდეს, საქართველოშიც განმტკიცებულა. „ეთნო აღწერელი“, რომელიც იყო მოღვაწე მე-18 თუ მე-14 საუკუნისა, წინასწარმეტყველთან ერთად (ესაია, მე-18, 6-8), ამბობს: „დადალებით, რამეთუ ახლოს არს დედ უფლისა და შემსრბვა ღმრთის მიერ მოწიობის დედ უფლისა მოვლის უარსწებელა არსებოთა და გულისწყრმითა, დადაზად ვოველი სოფელი ოხრად და ცოდვილითა წარწყმედად მისგან“.

„ამხარად, აზრება 7.000 წლის შემდეგ ქვეყნის აღსასრულის შესახებ, რომელიც ღმრთისმეტყველებით გზით შემოსულან ჩვენში, მე-18

საუტუნად უკე არქენად ქველან. ქვეწის აღსარღისა და მეორედ მოხელის წლად საქართველოში 1898 წელი მიუჩნევიან, თანამედ ჩვენი მადელული ქრონოლოგურა ხანტებისა. (კ. კეკელიძე. ვებრედები. 4, გვ. 105-109).

აკვეთა, მეორედ მოხელას მოლოდინი საქართველოში ორქვარ ყოფილა: ქვარ მე-4, ხოლო შემდეგ მე-14 საუტუნეში. ქრისტეს მეორედ მოხელას ქვარ 898 წელს, ხოლო შემდეგ — 1898 წელს ელოდნენ.

საგულანსხვო, ეს თარიღება მოლოდ ქართული წელთაღრიცხვით შეიქლება ახსნას. ოღონდ, უნდა ვიფიქროთ, მე-4 საუტუნის საქართველოში მეორედ მოხელის მოლოდინი და სარწამისა მოლოდ ქრისტიაწული იდეოლოგიას გამარჯვებოთა და ქართული ქრისტიაწული წელთაღრიცხვის ჩაობათ არ უნდა განიარტოს. ეს მოლოდინი, როგორც ჩანს, აქვანინდელ ვითარებას — ქართული ენის აღორძინებასა და, სარწათოდ, საქართველოში ეროვნულ აღმავლობას უკავშირდება. „ქებასა და დიდებასა ქართლისა ენისა“ უფროდ ემოწმება ანთ თვალსარწას:

„დასარბულ არს ენა ქართული დღედ მდომეორად მოხელისაქ მესიისა სარწამებლად, ჩაათა უკველსა ენასა ღმერთან ამხელის ამთ ენითა“;

„და ესე ენა ქართული, შექრული და კრახიხული სახელითა უფლისათა, მდებალი და დარწმუნებული, მოედის დღესა მას მეორად მოხელისასა უფლისასა“.

ესედა, „ქებასი“ მეორედ მოხელისა ს. წ. 898 წლის უფლისა მოსლოდნელი მეორედ მოხელის დღის დადგომას გულანსხობს. „ქებასი“სა და ქართული ქრისტიაწული წელთაღრიცხვის „მეორედ მოხელისა“ საუთისა გარკვეულია. ახლა „ქებას“ „ქრისტეს მოხელისა“ უნდა განიარტოს. ეს საუთისუ ქართულ ქრისტიაწულ წელთაღრიცხვას უკავშირდება. მოთუშტებს „ქებასში“ თხულებს დათარიღებისას წლებს ათვლილა: „ქრისტეს მოხელისთვის“. კერძოდ „ქებას“ გვამცნობს:

„და ესე ენა ქართული... მოედის დღესა მას მეორედ მოხელისა უფლისასა. და სარწამულად ესე აქუს: ოთხმოცდაოთხმეტე წელი, უმეტესსუთათა ენითა, ქრისტის მოხელისთვის ვიქვარ დღესამოწმად“.

„ქებას“ „ქრისტეს მოხელისთვის“ თითქოს ქრისტეს მოედინებას, ქრისტეს განმარტებებისა ანუ ქრისტეს შობას უნდა გულანსხობდეს. მაგრამ ეს ან არ არის.

ქრისტიაწულში ქრონოლოგიამ კაცობრიობას არსებობის დრო-თამი დასაბამიდან ქრისტეს მეორედ მოხელამდე ორ სარწამულად დავო: ქრისტეს მოხელამდე და ქრისტეს მოხელის

შემდეგ. ხანა ქრისტეს მოხელამდე კოდეალი კაცობრიობის არსებობის სარწამული დროა და მოსარწამებელი დრო-თამი ქრისტეს მოხელისათვის, ხოლო ქრისტეს მოხელა კაცობრიობის სნისა და განახლების დასაბამია.

როდის მოვიდა ქრისტე? როგორც ეცნობილა, აღარქრისტიაწულში ქრონოლოგიამ კაცობრიობის არსებობის ხანა დასაბამითგან ქრისტეს მეორედ მოხელამდე, შესაქმის 8 დღის შესაბამისად, ექვს თასწულით განსაზღვრა. კლემენტი აღქვანინდრადილისა და აპოლიტე რომეაღლის თვალსარწათით კაცობრიობის ისტორიაც ექვს პერიოდად (ერად) იყოფა. პირველი ხუთი ერა ბაბილოური ისტორიის დრო-თამია, ხოლო უკანასკნელ მე-6 ერას ქრისტეს მოხელა იწყებს (ქრისტეს მოხელა აქ ქრისტეს შობას გულანსხობს).

ნეტარი ავგუსტინე სარწვეწო ისტორიას, ავრადე, ექვს პერიოდად (ერად) ყოფს, ისე შესაქმის ექვსი დღის შესაბამისად. სარწვეწო ისტორიის მიხეულო დავოთა ასეთია:

1. აღმოდან წარღვნამდე;
2. წარღვნიდან აბრამამდე;
3. აბრამითგან დავითისა და სოლომონის მეუბობამდე;
4. დავითისა და სოლომონის მეუბობიდან სამეფოს აღსარღამდე (ძვ. წ. 988 წ. ბაბილონის ტყვეობამდე).
5. ბაბილონის ტყვეობიდან ქრისტეს შობამდე;
6. ქრისტეს შობიდან მეორედ მოხელამდე.

კლემენტი აღქვანინდრადილისა და აპოლიტე რომეაღლის დარად, ნეტარი ავგუსტინეც კაცობრიობას არსებობას ქრისტეს შობით შეწინავს, ბიბლიური ხუთი ერა ქრისტეს მოხელით შთავრდება. კაცობრიობას განახლების უკანასკნელ მე-6 ერას ქრისტეს მოხელა იწყებს.

ოღონდ ნეტარმა ავგუსტინემ (354-430) პირველში უარმყო ქრისტეს მეორედ მოხელის დღის გამოდგენის დოგმატი. მისი აზრით, იდამიან არ მალუმ წინსწარ განმეორტობს დვის ნება. ამიტომ ქრისტეანს მუდმივი მოლოდინი უნდა მქონდეს და უკველთის მხად უნდა იყოს განკითხვის დღისათვის. რაც შეეება „ქრისტეს მოხელისა“, ნეტარი ავგუსტინესათვის ქრისტეს შობა ავგუსტინეს მოხელისაა.

ჩვენთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იულუს აფრკეელის ქრისტიაწული ქრონოლოგია, რაკი იგი დიდო საფუძვლად წიკებს ქრების (825 წ.) შემდეგდროინდელ ქრისტიაწული ქრონოლოგიას ვარაიციებს. როგორც უემოთ ითქვა, იულუს აფრკეელის წელთაღრიცხვით ქრისტე მოვიდა დასაბამითგან 5460

წელს, ბოლო ქრისტეს მეორედ მოსვლა დასაბამიდან 6.000 წელს უნდა მომდარაო. მკითხველისთვის ისიც ცნობილია, რომ ქრისტიანულმა ღმრთისმეტყველებამ კაცობრიობის არსებობის ექვს ათასწლეული, ჯერ კიდევ ნიკეის კრებამდე, თორმეტ წამეულად დამო (დღის 12 საათს შესაბამისად), უკუელა გამოეული 500 წლის ტოლად ჩაითვალა (12X500 = 6.000). ასეთი სათვლავით, მათეს სახარების მეექვსის იჯვის შესაბამისად, ქრისტე მე-11 წამეულის დასასრულს, ანუ 11X500 = 5.500 წელს მოვიდა. ე. ი. იუდეუს აფრკელის ქრონოლოგიით ქრისტეს მოსვლა ქრისტეს შობას გულისხმობს.

მოკლედ შეაძლება მოგვჩაბო: იუდეუს აფრკელის წელთაღრიცხვა აგებული იყო არა რაიმე ქრონოლოგიურ თუ აბტრონომიულ კალენდარულ საფუძვლებზე, არამედ საღმრთო-ქრისტიანულ საწყისებზე.

როცა ნიკეის კრებამ კალენდარული მე-11 მთვარის 582-წლიანი, წამეული შემოიღო, იუდეუს აფრკელის წელთაღრიცხვა აღარ ეხადებოდა წელთაღრიცხვის არც კალენდარულ, არც საღმრთო-ქრისტიანულ საწყისებს.

და პარტულ, ქართული ქრისტიანული წელთაღრიცხვა ხელოვნურ ქრისტიანულ საწყისებზე კი არ აშენდა, არამედ ძველი, წარმართული ხანის ქართული კალენდარული ქრონოლოგია საფუძვლად დაედო და მესამედა წელთაღრიცხვის ახალ, ქრისტიანულ საწყისებს. ე. ი. წარმართული ქართული წელთაღრიცხვა ქრისტიანულ-ქართული წელთაღრიცხვად გარდაქმნა. თუ როგორ განხორციელდა ეს გარდაქმნა, ამას მე-4 საუკუნის ქართული წერილობითი ძეგლები — დავითის ბატი და „ქება და დიდება ქართლისა ენისა“ ამხეღენ: უფრო ცხადად და მკაფიოდ ეს დავითის ბატზე შესახებ: წელთაღრიცხვის გარდაქმნის იჯვით ქარტა „ქებაში“ უფრო რთული შესაცნობია.

ქართული ქრისტიანული წელთაღრიცხვის ჩონჩხი ასეთია: ბაბლიურა შესაქმის ექვსი დღის შესაბამისად, ზოგად-ქრისტიანული ქრონოლოგიის მსგავსად, ქართული ქრისტიანული წელთაღრიცხვით კაცობრიობის არსებობის დრო-თარიღი „დასაბამიდან“ „ქრისტეს მეორედ მოსვლამდე“ ექვსი ათასწლეულია (5604 + 800 = 6.000). დრო-თარიღი „დასაბამიდან“ „ქრისტეს მეორედ მოსვლამდე“ ათეღილია 582-წლიანი უამეულებით. ეს ამის მარწყებელია, რომ ქართული წელთაღრიცხვა შექმნილია ნიკეის კრებოს შემდეგ, მაგრამ 842 წლამდე („ქება“-ში 582-წლიანი ცვალები უკვე დასტურდება).

ქვე უნდა დავსძინოთ, რომ ქართული წელთაღრიცხვა უპირველესი ქრისტიანული წელთაღრიცხვაა კაცობრიობის ისტორიაში, რომელიც დროთაძინ „დასაბამიდან“ „ქრისტეს მეორედ მოსვლამდე“ 582-წლიანი წამეულდე-

ბით ითვლის. ერთგრი უპირატესობა ქართული წელთაღრიცხვისა სწორად ეს არის. ქართული წელთაღრიცხვით, ქრისტეს მოსვლამდე ათი 582-წლიანი წამეულებია იწყება ძვ. წ. 5604 წელს და მოვრდება ძვ. წ. 285 წლით (10X582 = 5820; 5604 - 5820 = 284).

ძვ. წ. 284 წელს იწყება ქართული წელთაღრიცხვის მე-11 წამეული — ქრისტეს მოსვლის წამეული. მათეს სახარების მეექვსის იჯვის შესაბამისად „მეთორმეტე დამ“ ქრისტეს მოსვლის დამია. ზემოთ აღინიშნა, რომ იუდეუს აფრკელის წელთაღრიცხვით ქრისტე მე-11 წამეულის დასასრულს მოვიდა, ბოლო ქრისტეს მოსვლა ქრისტეს შობას გულისხმობს. ქართული წელთაღრიცხვით კი ქრისტე არა მე-11 წამეულის დასასრულს, არამედ მე-11 წამეულის დასაბამს, ე. ი. ძვ. წ. 284 წელს მოვიდა.

ქართულ ადრექრისტიანულ ღმრთისმეტყველებას შიანია, რომ ქრისტეს მოსვლა და ქრისტეს შობა სხვადასხვა დამ არის.

ძვ. წ. 284 წელი ქართული წელთაღრიცხვით „უპირისწილ დამთა“ დასაბამია, როცა ქრისტეს მოსვლით შესიანური დრო და კაცობრიობის განახლება იწყება. შესიანურ დროს ქართული წელთაღრიცხვა არა ქრისტეს შობით, არამედ ქრისტეს მოსვლით იწყება.

ამგვარად, ქართული წელთაღრიცხვით ცო-ბული კაცობრიობის არსებობის ხანა ანუ ბაბლიური ხანა და კაცობრიობის განახლების ანუ შესიანური ხანა არა ქრისტეს შობით, არამედ ქრისტეს მოსვლით იმეწყება. ე. ი. ქართული წელთაღრიცხვით კაცობრიობის არსებობის დრო-თარიღი დასაბამიდან ქრისტეს მეორედ მოსვლამდე ორ წამეულ ქრისტეს მოსვლა მინავს, ქრისტე კი, ქართული წელთაღრიცხვით, მე-11 წამეულის დასაბამს — ძვ. წ. 284 წელს მოვიდა. ასეთი იყო ქართული ადრექრისტიანული მარყამისი.

რაცე ქართულმა ღმრთისმეტყველებამა ქრისტეს მოსვლის თარიღად ძვ. წ. 284 წელი მინიწეს, ამ საწყის თარიღზე ახლო ქართული ქრისტიანული ქრონოლოგია დასმრთო-ქრისტიანული მომდერების შესაბამისად, ქრისტეს მოსვლის ძვ. წ. 284 წელს დაიწყო მე-11 582-წლიანი წამეული. ამან განაპირობა ქართული ქრისტიანული დასაბამიდანის საწყისი თარიღი — ძვ. წ. 5604 წელი. დასაბამიდან ათი 582-წლიანი ცვალი დასრულდება. ძვ. წ. 285 წელი, ბოლო ძვ. წ. 284 წელს დაიწყება მე-11 582-წლიანი ცვალი.

თავის მხრივ, ქართულმა დასაბამიდანმა განაპირობა ქრისტეს მეორედ მოსვლის საწყისი თარიღი — აბ. წ. 286 წელი, რაცე დასაბამიდან

ეწახა ათხმედიანი კაცობრიობის არსებობისა სწორედ ა. წ. 896 წელს დასრულდება. აგრეთვე შეიძლება დავასკვნათ: ქართული ქრისტიანული ქრონოლოგია შექმნილია 825 წლის წაკეთებულ კრების შემდგომ, რაკი დასაბამი-თან ქრისტეს მეორედ მოსვლამდე ექვსი ათხმედიანი ათვლილია 582-წლიანი ციკლებით. ძვ. წ. 5804 წლიდან ა. წ. 896 წლამდე ათვლილია 11 სრული 582-წლიანი ციკლი (11X582=6402) და მე-12 ნაყოფი ციკლი — 147 წელი. მე-12 ციკლის 148 წელს ანუ ა. წ. 896 წელს მოსალოდნელი მეორედ მოსვლა და კაცობრიობის განჯიხვის ეამი უნდა დაიდგარიყო.

ქართულ ქრისტიანული ქრონოლოგიის ეს ქარა აისახა დავათის ხატზე. დრო-თან ქართული დასაბამითან ქრისტეს მეორედ მოსვლამდე, როგორც უფრო აღინიშნა, დავათის ხატის ზედწერილში ათვლილია 582-წლიანი ციკლების შემეყოფით.

თავად შეიძლება ითქვას „ქება და დიდება ქართლისა ენისა-ს შესახებ. ამ განსხვავებით, რომ თხზულება თვითვე ქართული ქრისტიანული ქრონოლოგიის ჩონჩხი. „ქება“ თავიდან ბოლომდე 582-წლიან ციკლებზეა აგებული.

ქართულ ქრისტიანულ ქრონოლოგიას საფუძვლად დაედო ქრისტეს მოსვლის ქართული საღვთო თარიღი — ძვ. წ. 284 წელი. ეს საწინა თარიღი ქრისტეს მოსვლისა ის ათვლის წერტილია, რომელმაც განაპირობა ქართული ქრისტიანული ქრონოლოგიის ხსატემა.

ამს ცხადყოფს დავათის ხატი, ამხვე ცხადყოფს „ქება“. ორივე ძველ ქვემოთ ქარცა-ცაღვე განვიხილავთ, რომ შემდეგ შეიქცხვას ორივე ერთი საერთო სათურთი განკითხვად:

1. „ქება და დიდება ქართლისა ენისა — თხზულება და
2. „ქება და დიდება ქართლისა ენისა — ხატი“

რაც შეეხება ქართული ქრისტიანული ქრონოლოგიის ქრისტეს მოსვლის თარიღს — ძვ. წ. 284 წელს, შეათხვედმა უკვე იცის, რომ ეს წელი წარმართული ხანის ქართული ეროვნული წელთაღრიცხვის დასაბამი თარიღია. ამ სრულად სახელმწიფო ეროვნულ წელთაღრიცხვის საფუძველი ჩუყავს ფარნავაზ მეფის დროს და ფარნავაზ მეფის დროდან არსებულა. როგორც ცნობილია, ძვ. წ. 284 წელს, როცა ფარნავაზ მეფემ სრულად სახელმწიფო ქართული ენა და ქართული მწიგნობრობა შემოიღო, ქართული ენისა და ქართული მწიგნობრობის შემოღების თარიღი ეროვნული ქართული წელთაღრიცხვის საწყისი დასაბამი თარიღად აქნა მიჩნეულა. შეათხვედს მოყვლად შევახსენებ:

უძველესი ქართული მატამე წარმართული ხანისა „უპოვება ფარნავაზის“ ვაუწყებს: „ამან ფარნავაზ ვანერცო... ქართული (ენა ქართლისა)... და ამან ფარნავაზ შექმნა მწიგნობრობა ქართული“.

მე-17 საუკუნის დაშვებს, „ქართლის ცხოვრების“ შემატანემ ამ უძველეს უწყებს ასეთი ქრონოგრაფიული განმარტება დაურათო:

„ქა მწიგნობრობა დაიწყეს ქართველთა ქართული... და მიუთითა თარიღი — „ძვ. წ. 284 წელს“ (ეს მითითებული თარიღი, საიდუმლოდ ჩაწერილი, ამოცნობილია ზემოთ).

რაც მოავარია, ქართული მწიგნობრობის შემოღების თარიღს, მე-17 საუკუნის დაშვებს ქართველი შემატანე, ბახლონური, ებრაული, სპარსული, ბერძნული და რომული ქრონოლოგიის დასაბამ თარიღებს ადარებს და ამით ვიცხადებს, რომ ქართული ეროვნული წელთაღრიცხვის დასაბამი ქართული მწიგნობრობის შემოღების თარიღი — ძვ. წ. 284 წელი.

შემდგომ, თარიღი — ძვ. წ. 284 წელი იხსენიება ვახუშტი ბაგრატიონის „საქართველოს ისტორიაში“. კერძოდ მეცნეობი წერს: „ფარნავაზის მეფობის ცხრამეტე წელს ქართული ზუთსაინა ქრისტიანთა ათქარ მობრუნებული განვიდა და მეოთხრამეტე იწყების“.

ვახუშტი ბაგრატიონს მაინა, რომ ფარნავაზის მეფობის მეცხრამეტე წელი ძვ. წ. 284 წელია, ბოლო ამხვე წელს მე-11 582-წლიანი ეამიერლი იწყება;

შემდგომ, თეიმურაზ ბაგრატიონი აღნიშნავს, რომ ძვ. წ. 284 წლიდან „უცხოელად მოდიან ქართულნი წელთა აღრიცხვანი“-ო, ე. ი. ქართული ეროვნული წელთაღრიცხვის დასაბამად თეიმურაზ ბაგრატიონს ძვ. წელთაღრიცხვის 284 წელი მაინა;

შემდგომ, დავით ჩუბინაშვილი (1814-1891) ფიქრობს, რომ ქართული ქრისტიანული ქრონოლოგიის საფუძველი და დასაბამი წელთაღრიცხვისა არის თარიღი 284 წელი ძვ. წელთაღრიცხვისა;

შემდგომ, ისტორიკოს მ. ჯანაშვილს მაინა, რომ დასაბამი ქართული ეროვნული წელთაღრიცხვისა არის თარიღი 284 წელი ძვ. წელთაღრიცხვისა;

შემდგომ, აღქმანდრე სვანიძის ვარაუდით, ქართული ეროვნული წელთაღრიცხვის დასაბამი ძვ. წ. 284 წელი;

ქართული წელთაღრიცხვის რაობა უფელაზე უკეთ პავდე ინგოროყვამ ამოცნო. მან ქართული ეროვნული წელთაღრიცხვა ქართულ კალენდარსა და ქართული მწიგნობრობის შემოღების დაუკავშირა, ეს ამ დროს, როცა „ქართლის ცხოვრების“ მე-17 საუკუნის ქრონოგრაფიული ჩანაწერი ქარცნობილი და

ამოცნობილი არ იყო, შეფუძლებულია პ. ანგოროვას შეცნეირული ინტუიცია არ გვაოცებდეს. შეცნეირა წერს:

„ფარნავაზის დროს მომხდარა რეფორმა კალენდარისა, შემოღებულ იქნა ადგილობრივი ეროვნული ქართული წელთაღრიცხვა, რომლის დასაბამად შეღებულა 284 წელი ძველი წელთაღრიცხვისა, ცნობა, რომ ფარნავაზმა შექმნა მწიგნობრობა, ქრონილოგურად ემთხვევა ამ ხანას, კალენდარის რეფორმას, ქართულად ადგილობრივი წელთაღრიცხვის შემოღებას ძვ. წ. 284 წელს.“

„ძველი ქართული კალენდარის შესწავლიდან ირკვევა, რომ სახელდობრ დასაწერსა ქართული ნაციონალური წელთაღრიცხვისა არის 284 წელი ზევს ერამდე. ეს წელი არის გამოსავალი თარიღი, რომელიც შემდეგ საფუძვლად დაედო ქართული ქრონიკისის სისტემას“ (პ. ანგოროვა. 1939; 1941, 1070 წწ.).

პ. ანგოროვა მართალია: წელთაღრიცხვის შემოღება კალენდარის შემოღებას გარეშე შეუძლებელია. როცა, ფარნავაზ მეფის დროს, ძვ. წ. 284 წ. ქართული ეროვნული წელთაღრიცხვა შემოიღეს, ერთდროულად წლის აღრიცხვის კალენდარული სისტემაც უნდა შემოღებულყო.

პ. ანგოროვა მართალია: მე-17 საუკუნის დამდეგის „ქართლის ცხოვრების“ ქრონოგრაფიული ნაწიწარმა ცხადყო, რომ ქართული ეროვნული წელთაღრიცხვის დასაბამია ქართული მწიგნობრობის შემოღების თარიღი — ძვ. წ. 284 წელი.

რა კავშირია ქართული დამწერლობის შემოღებასა და ქართულ ეროვნულ წელთაღრიცხვას შორის? ეს საკითხი შეცნეირულად უკვე შესწავლილია. გამოიკვეთლა, რომ ქართულ ანბანში ქრუსთია ძველქართული კალენდარი დასტურდება. ცხადია, ქართული დამწერლობის შემოღება, ქართული ანბანის კალენდარული სისტემის შემოღებასაც ნიშნავს. ძვ. წ. 284 წელს, სრულიად-სახელმწიფო ქართული ენისა და ქართული დამწერლობის შემოღებასთან ერთად, ამოქმედდა ქართული ანბანის კალენდარული სისტემაც — ერთიანი საქართველო თავისა არსებობის წელთაღრიცხვას სრულიად-სახელმწიფო ქართული ენისა და ქართული დამწერლობის შემოღებით იწერეს. სახელმწიფოს მესვეურის მიერ განხორციელებულთა ეს გონიერული აზრი უფროდ ემსახურებოდა ქართველ ტომთა ეროვნულ შეგნებას და „უკოვლო ქართლის“ სახელმწიფოებრივ ერთიანობას.

ამგარად, ფარნავაზ მეფისდროინდელი წარმართული ქართული წელთაღრიცხვისა და ნაივის კრების შემდეგდროინდელი ქრისტიანული ქართული ქრონილოგიის მიმოხილვის შედეგად გამოირკვა:

წარმართული ქართული წელთაღრიცხვის დასაბამია ქართული ენისა და ქართული დამწერლობის შემოღების თარიღი **წიგნობრობა** წელი:

წიგნობრობა

ქრისტიანული ქართული ქრონილოგიის საწერსა ათვლის წერტილია — თარიღი ქრისტეს მოსვლისა — ძვ. წ. 284 წელი.

წარმართული ქართული ქრონილოგიის ქართული ენისა და მწიგნობრობის შემოღების თარიღი ქრისტიანული ქართული ქრონილოგიის მოსვლის თარიღს ემთხვევა. ეს გარემოება თვალნათლივ ცხადყოფს, რომ წარმართული ქართული წელთაღრიცხვის დასაბამია თარიღი საფუძვლად დაედო ქრისტიანული ქართული ქრონილოგიის შიგულ სისტემას: ქრ ქრისტეს მოსვლის თარიღს და შესაბამისად ქართულ ქრისტიანულ დასაბამივანსა და ქრისტეს შიგრედ მოსვლის თარიღს. ზოგადი ნონანს წარმართული და ქრისტიანული ქართული ქრონილოგიისა ასეთი იქნება:

- 1. წარმართული ქართული ქრონილოგიის დასაბამი თარიღი — ძვ. წ. 284 წელი;
- 2. ქრისტიანული ქართული ქრონილოგიის ქრისტეს მოსვლის თარიღი — ძვ. წ. 284 წელი;
- 3. ქართული დასაბამივანი — ძვ. წ. 284 + (10X688) = ძვ. წ. 5804 წ.
- 4. ქრისტეს შიგრედ მოსვლის თარიღი — ძვ. წ. 5804—6.000 — ახ. წ. 286 წ.

უნდა ვთქვათ: ფარნავაზ მეფის დროს შემოღებულა ქართული წელთაღრიცხვა ადრექრისტიანულ ხანაშიც არსებულა. ეს არსებულა წელთაღრიცხვა ნაივის კრების შემდეგმ ქრისტიანულ წელთაღრიცხვად უქცევათ, წარმართული ვაქრისტიანეზით. ანუ რომ არა, საქართველოში ნაივის კრების შემდეგმ საყოველთაო-საქრისტიანო წელთაღრიცხვა უნდა შემოღებულიყო.

რაც მთავარია, ზოგადად ქართული ქრონილოგია, როგორც ეტობა, ქართული ენისა და მწიგნობრობის შემოღებასა, ერთი მხრივ, და ქრისტეს მოსვლას, შიგრედ მხრივ, აიკავებს. უნდა ვთქვათ: ქართველ ქრისტიან ღმრთისმეტყველთა ქართული ენისა და მწიგნობრობის მოსვლა-მე-ღმრთისა, იგივე ღმრთის-ლოცვისა ანუ ღმრთის სიტყვის მოსვლად მუხრევათ.

ქონდათ თუ არა, ადრექრისტიანულ ხანაში, ქართველ ღმრთისმეტყველო საამისო საფუძველი?!

კლავ ძვ. წ. 284 წელს უნდა დაუბრუნდეთ, როცა ქართული ეროვნული წელთაღრიცხვა დაიწყო და ქართული ანბანის კალენდარული სისტემა ამოქმედდა. ქართული ანბანის შიხს უძრავი წელიწადის კალენდარული სისტემით წელიწადი ვაზუბუნლის ბუნობით იწევა, როცა მზე ვერძის ზოდიაქოს გასუფ-

ბუღის დღე-ღამ ტოლობის წერტილზე დგას. მაშ ასე, წარმართული ქართული წილიადრეობით, წილიწადი გაწაფულების ბუნობით ანუ გაწაფულების დღე-ღამ ტოლობით იწყო-ბოდა. მაგრამ იმ ასტრონომიული მოკლეობის გამო, რასაც პარცესია ეწოდება, გაწაფულების დღე-ღამ ტოლობის წერტილი განუწვევებლად მოძრაობს და დროთა განმავლობაში სხვადა-სხვა კალენდარულ დღეებზე მოდის. ცხადია, საქართველოში იმ დღე-ღამ ტოლობის წერტილი ძვ. წ. 284 წელს ანუ როდის იწვებოდა ქართული წარმართული წილიწადი იულიანური კალენდრით. ეს ასტრონომიულ-კალენდარული საკითხია და მკითხველს მოკლედ მოვახსენებთ: ძვ. წ. 284 წელს გაწაფულების ბუნობა მოდიოდა მარტის თვის 25 რიცხვს; შესაბამისად ქართული წილიწადის დასაწყისად მიჩნეული იყო 25 მარტი, კერძო დღე — შუის დღე.

ძველთაგანვე, როგორც ჩანს, საქართველოში 25 მარტი მიჩნეული იყო გაწაფულების ბუნობის ანუ გაწაფულების დღე-ღამ სწორების დღედ. კერძოდ, სულხან-საბა ორბელიანი ამის შესახებ წერს: „პირველად მარტსა ოცდახუთსა სწორდებოდა დღე და ღამე“-ო (ს. ს. ორბელიანი, თხზულებანი, 4, გვ. 572).

285 წლის ნიკეის კრების ახლო ხანებში, როცა ძველი ქართული წილიადრეობა ახალ ქრისტიანულ წილიადრეობაზე გარდაიქმნა, იულიანური კალენდრით გაწაფულების ბუნობა მოდიოდა არა 25 მარტს, არამედ შიშლივით 21 მარტს. ეს დღე ნიკეის კრებამ გაწაფულების ბუნობის დღედ მიიჩნია.

ნიკეის კრების შემდგომ შემოღებული ქართული ქრისტიანული წილიადრეობით კი წილიწადი 25 მარტს იწვება, როგორც ზემოთ

განმარტა, ქართული ქრისტიანული ქრონოლოგიის სისტემა ნიკეის კრების მიერ შემოღებული 582-წლიანი ციკლიდან იქნა შეტანილი. 582-წლიანი ციკლის ათწლიან წერტილად წარმართული ქართული ქრონოლოგიის დასაბამი თარიღა — ძვ. წ. 284 წლის 25 მარტი, კერძო დღე ჩაითვადა. ქართული წარმართული ქრონოლოგიის დასაბამი თარიღი ქრისტიანული ქართული 582-წლიანი ციკლის საწყის თარიღად იქცა; ხოლო ამ ციკლით წლების ათწლიან წარმართული ქართული ქრონოლოგია ქრისტიანულ ქართულ ქრონოლოგიად აქცია.

582-წლიანი ციკლის შემოღება თავისთავად იულიანური კალენდრის შემოღებას ნიშნავს.

ამგარადა, ქართული ქრისტიანული წილიადრეობა ისეთი კალენდარული წილიადრეობაა, რომლის წლის დასაწყისად მიჩნეულია 25 მარტი. ქართულ ქრისტიანულ წილიადრეობას უძრავი ქრისტიანული დღესასწაული ხ ა რ ე ბ ა იწვებს.

საგულისხმოა, დუთისმსახურების ადრე-ქრისტიანულ ქართულ წერილობით ძეგლებში: მრავალთავა, უძველეს იადგარსა და სინურ ექვლიციონში საეკლესიო ლიტურგიულ წილიწადს ხ ა რ ე ბ ა იწვებს და არა ქ რ ის ტ ე ს შ ო ბ ა, როგორც ეს მიღებული იყო ადრეული ხანის იერუსალიმური, კონსტანტინეპოლური და რომული დუთისმსახურებით. ლიტურგიული წლის დაწყება ხარებით ქართული დუთისმსახურების თავისებურებაა, ქართული ადრექრისტიანული ვითარების გამო-ჩახლდა, უბრალო საკითხი არ არის და უფრო ღრმა ახსნა-განმარტებას თხოვლობს.

ასე მაგონია, ამ საკითხს „ქება და დიდება ქართულია ენისა“ და დავათოს ხატი ვაარკვევს.

ბრანჯთა ამბავი ფინელა ნინოს „ცხოვრებაში“

„ნინოს ცხოვრებასა“ და მისგან მომდინარე რედაქციებში (სულ 5 რედაქციაა. ქვე ტ. 7, სტატია „ნინოს ცხოვრების“ რედაქციები, ავტორი ივ. ლილაშვილი) ბრანჯები ორჯერ იხსენიებიან. პირველად ნინოს მამის — ზაბილონის მიერ ბრანჯების დამარცხებისა და მათი მონათვლის ამბების აღწერასთან დაკავშირებით, მეორედ — ნინოს მიერ ქართლის მოქცევის შემდეგ, როცა ქართლში ბრანჯი მთავარდიაკონი წამოვიდა „კურთხევისა მოცემად“.

ეთნონიმი ბრანჯი შუა საუკუნეების საქართველოში, როგორც ჩანს, ფრანგთან იყო დაკავშირებული, რადგან IX-X სს. ქართველი პიზნოგრაფი ნინოსადმი შექმნილ საგალობელში ზაბილონის მიერ მოქცეულ ზალხად ფრანგებს ასახელებს (პ. ინგოროვა, ვიორჯი მერსლუი, თბ., 1954, გვ. 840). ასევე, „ქართლის ცხოვრებაში“ არსებული ერთი მინაწერით „ბრანჯები ფრანგები არიან“ („ქართ. ცხ.“, I, გვ. 78).

ვახუშტი ზაგრატიონმა არ იცოდა „ქართლის ცხოვრების“ ეს მინაწერი თუ არ აღიარებდა ბრანჯების ფრანგებთან იდენტურობის აზრს, ძნელი სათქმელია. ფაქტი ისაა, რომ მას ბრანჯები ესპანეთში მცხოვრებ ზალხად მიიჩნდა. ავტორებ, — წერდა იგი, — ყოფად ბრანჯსა ბარცალონსა, რომელი ქალაქი არს შპანიას კათალიონიაში... ველიცა მათალონისა ანუ კათალიონისა კვლად მუნვე მოსახლენი ბარდუსი, ხოლო ქართულ ბრანჯი“ („ქართ. ცხ.“, ტ. IV, გვ. 78, შენ. I).

ფრანგმა ქართველოლოგმა მ. ბროსემ (1802-1880) „ქართლის ცხოვრების“ ფრანგული თარგმანისაში დართულ კომენტარში რომაულენის ბრანჯებთან ომის ამბავი 808 წელს მდ. რანზე კონსტანტინე დიდის ფრანკებზე გა-

ბრანჯების ასახვად მიიჩნია (საქართველოს ისტორია, ტ. I. სპს, 1848, გვ. 92, შენ. 8. ფრანგ. ენაზე).

ა. ხახანაშვილის თანახმად, ზაბილონმა გალები (ბრანჯები) დაშარცხა. შემდეგ იქვე, შენაშენაში წერს: „ბრანჯები ისტორიაში ცნობილი არ არიან. იმ დროს, რომელსაც ქართული წყარო ებება, კონსტანტინე დიდმა მდ. რანზე ფრანგები დაშარცხა და დაატყვევა მათი ზელადება“. იქვე მოაქვს ფრანგი აღმოსავლეთმცოდნის ფ. ლენორმანის (1827-1888) მოსაზრება ბრანჯების ფრიგიელებთან შესაძლო იგივეობის შესახებ (ა. ხახანაშვილი, საქართველოში ქრისტიანობის შემოსვლის წყაროები, მოსკოვი, 1893, გვ. 20, შენ. 42. რუს. ენაზე).

ავად. ივ. ჯავახიშვილმა თავისი მოსაზრება ბრანჯების ვინაობისა და ბრანჯებთან დაკავშირებით „ნინოს ცხოვრებაში“ მოთხრობილი ამბების ისტორიული რეალობის შესახებ ანდრია მოციქულისა და წმინდა ნინოს საქართველოში მოღვაწეობის საკითხთან დაკავშირებით გამოთქვა. „...რენი შველევარები, — წერს იგი, — შეტის. შეტე ნდობით, თათქმის მოწინებით ეპყრობიან ზევ ორ უძველეს მატანიეს. რასაკვირველია, ამიტომ, რომ შატბერდულ წმ. ნინოს ცხოვრებას თვით ნინოს ნაშრობად და მის თანაშრომელთა და თანამედროვეთა წყურად სოვლიან“. მაგრამ, ზ. ზანტიას ისტორია, „არც ნინოს მამას, ძღვევაშობლად სარდად ზაბილონ იცნობს“ და ვერც „ნინოს ცხოვრებაში აღწერილ ბრანჯებთან ბძოლის მაგარ შემთხვევას იპოვით ივ. მ. ბროსეს, — დასძენს ივ. ჯავახიშვილი, — „ცხოვრების“ ამ ცნობაში 808 წ. კონსტანტინეს ფრანგებთან ომი ეგონა ასახული. მაგრამ, ფრანგების სახელის გარდა, ეს ორი ბძოლია ახა-

გეოგრაფია და ატოცნობილ მოვლენათა ატოტიტიტი?

რა თქმა უნდა, „ნიონის ცხოვრებას“ თუ IX ს-ში შექმნილ თხზულებად მივიჩნევთ, მასში, თავისთავად ცხადია, მასში ანარქალურად ასახებოდა ქართლის მოქცევის თანადროულად იყოთ ქართლში მომხდარი ამბები, დას. გეროპაში ნინოს მამის — ზაბლონის სახელთან დაკავშირებულ ცნობებზე რომ აღარაფერი ვთქვათ. ვნახოთ რამდენად რეალურია „ნიონის ცხოვრების“ ცნობები ბრანქებას შესახებ.

ბრანქების პირველი მოხსენიება, როგორც აღვნიშნე, ნინოს მამის — ზაბლონის სამხედრო სამსახურთან არის დაკავშირებული. „ცხოვრებაში“ ნათქვამია: „კახაბერეაჲთ კაღაჲთ კაცი ვინმე მთავართა შესახაში“ ზაბლონი „წარვიდა პროჲად მეფეთა წინაშე მხაზურებად და ნიჭისა მოღებად“. როცა იგი „მოიწია წინაშე მეფისა პროჲად“, „ეწვევნენ ბრანქნი პროჲითა ბრძოლად ველსა ჴელსა პიტლანისასა“. ზაბლონი და მარცხა ბრანქები, ხოლო დატყვევებული ბრანქთა მეფე და „უკოვლნი მთავრნი“ რომაელთა მეფეს წარუდგანა მეფემ ტყვეებს სიკეთლით დასჯა „გონუწესა“. დაქვის წინ ბრანქებმა გაქრისტაინება გადაწყვიტეს. ზაბლონიც და აუწუა მეფესა და პატრიარქს. მათ ნება დართეს ბრანქებმა გაქრისტაინებულიყვნენ. ისინი „შეიფანენეს ტაძარსა ღმრთისასა, წმიდასა ეკლესიასა, და აზიარენეს საიდუმლოთა ქრისტესათა“. სიკეთლი-მსიქლინი დილით ადრე ადგნენ, შეიმოსეს „სამოსელი სამკოდრომ“ და გავიდნენ „ადგილსა მას კაცთა საკლესასა“. ზაბლონს შეებრანდა ბრანქები, მისი შუამდგომლობით მეფემ ბრანქები შეიწყალა. სამშობლოში მიმავალ ბრანქთა თხოვნით, ზაბლონი მათ გაჰყვა და თან მღვდლებსც წაიყვანა ერთი დღის სავალს შემდეგ, აფხალობრიცმა მცხოვრებლებმა გაიყვეს რომ მათი მეფე და „უკოვლნი მთავრნი“ ცოცხალი დაბრუნდნენ, „...შეიძრნენ ათნი იგი სარისთავონი; ხოლოჲა და ხოზაბა, ზლაჲა, ზენეშავი, ტომგარავი, ჴაჴი, გზაი, ჴარგაი, ჴარდაი, ჴარმაი და თონიყონი საიდუმლო და მოვებავადებს მდინარესა ჴელადი და ღამარასა“. სამშობლოში დაბრუნებულმა ბრანქთა მეფემ „განეო ერთი იგი და დაავჯინა წუალსა მას იმერს და ამირს. და აჴურობეს მღვდელთა მდინარე იგი... შობდა უკოველი ერთი მდინარესა მას და განხანებოდეს“. „განხანილი“ ბრანქები მდინარიდან აჴოდიოდნენ „გამოსავალსა ერთსა. და დასდებდა ზაბლონე ზელსა უკოვლსა ტრსა ათადე“ (მატბერდის კრებული, გვ. 826-880). ასე შეიქმნა „ესე ზაბლონ-მამა და ემბაზი ბრანქთა“.

„ცხოვრების“ ცნობით, ბრანქებზე გამარჯვებისა და მათი ერთი ნაწილის მონათვლის

შემდეგ, რომში დაბრუნებული ზაბლონი სამხედრო სამსახურთან გადადგა და იერუსალიმში ჩავიდა, სადაც ცოლად შეირთო ნინოს დედა კაიდოკელი სუჴანა (საქელა-სუჴანა, სოსანა ცნობილია ბიბლიიდან, I ეზრა, 8, 9 და სამარცხიდან, ლუკა, VIII, 8). ათ ასეთია ნ. მარის მიერ „უცნაურ ლეგენდაჲ“ მიჩნეული ამბავის მოკლე შენახება.

ზემომოყვანილ თხრობაში, ერთი შეხედვით, მართლაც მწელი გასარჩევია რა არის ისტორიულად რეალურია და რა არა. მაგრამ, აღწერილი ამბავი, ვანსაუთრებით კი ბრანქთა მონათვლის რიტუალი, ისტორიულად მომხდარის შობილებადებს ტოვებს. ქვემოთ შევეცდები ვაჩვენო „უცნაური ლეგენდის“ ცალკეულ დეტალთა რეალობა.

ქართული საისტორიო ტრადიციის რამდენ ბრანქებს ურანგებდა (იგულისხმება საფრანგების ძველი მოსახლეობა ვალები) მიიჩნევს, ბრანქებ-რომაელთა იმ ომში, რომელშიც კაიდოკელ ზაბლონს მიუღია მონაწილეობა, ვალების წინააღმდეგ რომაელთა ომი უნდა იგულისხმებოდეს. მაგრამ, როდის უნდა მომხდარიყო ეს ომი?

ჩემი გამოკვლევა (წმინდა ნინოს ქართლში შემოსვლისა და ქართლის მოქცევის დათარიღებისათვის, „მნათობი“, 1988, № 2) ნინოს 308 წელს შემოვიდა ქართლში. მეორე მხრივ, რადგანაც ზაბლონი სოსანას ცოლად სამხედრო სამსახურიდან გადადგომის შემდეგ შეირთო, განდგომილ ბრანქებთან რომაელთა ომი, რომლის შესახებაც „ცხოვრებაში“ მოხსენიებულია, 308 წელზე გაცილებით ადრე, III ს-ის II ნახევარშია საძიებელი. გადავხედოთ ამ მხრივ ვალების ძველ ისტორიას.

რომაელებმა ვალების დაპყრობა ჟერ კიდევ ძვ. წ. II ს-ის 20-იან წლებში დაიწყეს და სამხრ. საფრანგეთში, აზღანდელი პროვინციის ტერტორიულ მცხოვრებლებს ვალები დაიპყრობდნენ. შემდეგში, ძვ. წ. 55-51 წლებში ვაიუს იულიუს ცეზარმა მთელი ვალია დაიპყრო ამ დროიდან ვალია რომის პროვინციად გახდა.

იმპერატორ ვალერიანუსის მმართველობისას (258-260), რომის იმპერიის რთული საშინაო და საგარეო ვითარებით ისარგებლა რომაელმა სარდალმა მარკუს პოსტიუმუსმა და 258 წელს ვალიის, ბრიტანეთისა და ეგვიპტეთის ტერიტორიას რომაისაგან დაშორებად მიმდებელი იმპერიად გამოაცხადა (მართლედ 268 წლამდე). მაგრამ, ვალებს იმპერიას დიდხანს არ უარსებია. აზღაფრამოქმნილი იმპერიის უკანასკნელ მმართველ ტიტოპუსს (270-278) შეეშინდა მის არმიას დაწვევული ქარისკაცთა ამბოხისა, რომელსაც მგავდობა (გლებობა და კოლონიის სახელბო-განმთავისუფლებელი მოძრაობის მოწინააღმდეგე) აჯანყებანი და რაინდიან ვალიაში გერ-

მანელა ტომების შეტრა დაემთხვა. ამიტომ, ძველ ავტორთა ცნობით, იმპერატორ ავრელი. ანუსს (270-275) მიწწერა, რომ მას ვაღებდენ. ზოგა. როცა ავრელიანუსი არმით ვაღიასე ჩავადა, 278 წელს ზაფხულში, ჩრდ.-აღმოსავლეთ სუფრანგეთში, შდ. მარნის მარცხენ მთ. დეხარე კატალუნის ველზე ქ. კატალუნთან (ახლანდ. ქ. ზალორ სიერ მარს) გამართულ ბრძოლაში ვაღთა იმპერატორ ტეტრიკუსი მას დაწინა. ურემმდღავანდოდ დარჩენილი ვაღი-ბი სახტკად დამარცხდნენ (საბჭ. ისტ. ენც. სტ. ტეტრიკოს). რომაელებმა ქ. კატალუნის დასავლეთით, შდ. სენასა და მარნის ზეოთფეში შდუ-ბარე ზავადთა ვამარცხებული ვაღიაც აიღეს და ვერმანელი ტომებიც ვარცეეს. ვაღიაც კვლავ რომის პროვინცია ვაბჟა.

ჩემი ვარაუდით, სწორედ 278 წლის ზაფხულში კატალუნის ველზე მომხდარი ვემო-დასახლებული ბრძოლა ასახული „ნინოს ცხოვრებაში“. ვაგრამ, სანამ ამის დამადატურებელ მასალას მოვიტანდებ, უნდა აღვნიშნო: ვამოჩინებული არაა ვაბილინი, რომელიც „ცხოვრების“ ცნობით, იყო კაცი „მოთავრო. შესაბამა“ (ე. ი. კაადოკიელი დიდგვაროვანი), მართლაც დაწინაურებულიყო რომის იმპერიაში სამხედრო სამარეზე. ამ დროისათვის, როცა ვიკოც ცნობილია, რომის არმია ძირითადად პროვინციების მოსახლეობისაგან კომპლექტდებოდა და პროვინციელი ვემოჩრები იმპერატორებიც კი ზებებოდნენ.

რომის არმიაში სამსახური ვაბილინი, რა თქმა უნდა, კატალუნის ბრძოლაშივე ვაცილებით ადრე უნდა დაეწყო. ვაბილინის სამხედრო სამსახურში შესვლა „ცხოვრებაში“ ქრისტიანთა ამ დევნიდან დათარბებული, როცა, ვიორგი კაადოკიელი იწამა (შაბტ. კრ., გვ. 828). ვაგრამ, რადგანაც დიოკლეტიანეს მიერ ვიორგი კაადოკიელი 308 წელს 23 აპრილს იწამა დაჭილი (ენციკლოპედია ბროკჰაუს-ეფრონი, ტ. 16, გვ. 418), ვიორგ მშობი კი, ჩემი ვარაუდით, უნდა ამ წელს რადგან თვით ვაბილინის ასული წმინდა ნინო ვემოვიდა ქარაილში, „ცხოვრების“ ცნობაში 308 წლის წინ — 257 წელს იმპერატორ ვალერიანუსის დროს მომხდარი ქრისტიანთა დევნა უნდა იგულისხმებოდეს (257 წლიდან 308 წლამდე იმპერიაში ქრისტიანთა დევნა არ უყოფა). აღნიშნულიდან ვამომდინარე, ვაბილინის რომის სამხედრო სამსახურში შესვლა დაახლ. 257 წლით უნდა დათარიღდეს და 278 წლისათვის იგი მართლაც შეაძლება დაწინაურებულიყო რომის სამხედრო სამარეზე.

„ცხოვრების“ ცნობით, ვაბილინის რომის სამხედრო სამსახურში შესვლის თანადროულად (ე. ი. 257 წ.) ჩავიდნენ კაადოკიიდან იერუსალიმში ოხლად დარჩენილი დამა — იონენი და სუსანა, რომელთაგან „მამა მემთხვა

დევტალირობა (ი. აბუღაძის განმარტებით დევტალირა შედის ან პატარა ბავშვებს ნიშნავს), ზოლო სუსანა მხაბრტყელ სარასხ ბეთლემელსა“ (შაბტ. კრ., 828-829).

ახლა კვლავ დამბრუნდეთ 278 წლის ზაფხულში კატალუნის ველზე მომხდარი ბრძოლის აღწერას და ვნახოთ, რამენად რეალურაა ქართული წყაროს ცნობები.

1. როგორც ვემოთ ითქვა, ვაღები რომაელთა წინააღმდეგ აკანებულენია — ვანდგომილები იყუნენ. სწორედ ასეა წარმოდგენილი ეს ამბავი ლეონტი მროველით. „ადგომალ იყუნეს მას უამისა ბრანქნი ბრძოლად მრომთა“ („ქარო. ცხ.“, I, გვ. 78). ამ მშრავ, კიდევ უფრო უზუსტო ყოფილა ის ტექსტი, რომელითაც ვახუშტი ვაგრატონს უნარგებლია. ვახუშტისთან აღნიშნულია: „ვანდგნენ კეისრისაგან ბრანქნი“ (გვ. 78), რაც, როგორც ვხედავთ, უზუსტად ასახავს საქმის ვითარებას.

2. „ცხოვრების“ ცნობით, ბრძოლა რომაელებსა და ბრანქებს შორის „პიატლანის ველზე“ მოხდა (შაბტ. კრ., 829). ლეონტისთან „პიატლანის ველია“ დასახლებული (გვ. 78). როგორც ჩანს, ამ ადგილის უფრო სწორი ფორმა ისევ ვახუშტისთანაა ვემონახული — „პიატლანის ველი“ (გვ. 78), რაც უმეველია კატალუნის ველის დამახინებული ვაღმოცემა (როგორც ვემოთ აღვნიშნე, ამ ტოპონიმთა იდენტურობაზე, ჭერ კიდევ ნ. მარმა ვიუთითა).

3. „ცხოვრების“ ცნობიდან ვამომდინარე, ჭერ დამარცხებული ბრანქების მუდუმ და „უოველია მთავარმა“ აღიარა ქრისტიანობა, ვემოდებ ვაბილინი „უყოფელი ვერი“ მონათლა. რადგან ბრძოლა 278 წლის ზაფხულში მოხდა, ვამოდის, რომ ვერთ-ერთმა ვაღურმა ტომმა ამ წელს აღიარა ქრისტიანობა. ამიტომ ისმება კითხვა: III ს-ის 70-იან წლებში ჩრდ.-აღმოსავლეთ სუფრანგეთში იყო ქრისტიანობა და შეიძლებოდა ამ დროისათვის რომელიმე ვაღურა ტომი მონათლულიყო?

ვეღმა და ამ რეგიონის დედაქალაქმა სხეული კატალუნე კილტური მოდგმის კატოვალუნის საღმისაგან მიიღო კატოვალუნების დასავლეთით პარჩეების (მათი დედაქალაქი ლუტეცია III ს-დან პარჩად იწოდება) ვაღური ტომი ცხოვრობდა.

ჩემი ვარაუდით, „ცხოვრებაში ვერი.ერი ამ ტომის მონათლავს ნუბარა?

ახლა რაც შეეხება ქრისტიანობას. მიუხედავად იმისა, რომ, როგორც ივ. ჭავჭავაძე ვერს, ფრანგებმა V ს-ის დამლევს მიიღეს ოფიციალურად ქრისტიანობა (ფრანკთა მუდუმ ზლოდვიგმა და მისმა დრუფინამ ოფიციალურად 498 წ. აღიარა ქრისტიანობა), ქრისტიანული თემები ვაღიში ვაცილებით ადრე ვანდა. ვაღმოცემით, ქრისტიანობის ვარცედე-

ბა სამხ. ვალაში ჭერ კიდევ მოციქულია დროიდან დაიწყო II ს-ის მეორე ნახევარიდან ვალის ქალაქებში — შაგ, ლუგდუნოშია (ახლანდ. ლიონი) და ვინაში უკვე შიავალ-არცხოვანი ქრისტიანული თემები არსებობდა. ვალდის პირველი ეპისკოპოსების სახელები და პარკანის ქალაქებში აღმოჩენილი ბერძნულ ენაზე შესრულებული უძველესი ქრისტიანული წარწერები მიწმობენ, რომ ვალაში ქრისტიანობის შესვლა იტალიიდან კი არა, აღმოსავლეთიდან დაწვეულია.

უძველესი ქრისტიანული ტრადიციების შქონე ჩანს კატალუნის ველის რაიონი. ამ მხრივ საინტერესოა ურანეთა ისტორიკოსის გრიგოლ ტურელის (დაახლ. 540-594) ისტორიაში შე-მონახული ცნობა იმპერატორ დეციუსის (249-251) დროს რომის ეკლესიის შიგრ ქრისტიანობის საქადაგებლად ვალაში შედი ეპისკოპოსის ვახუჯანის შესახებ. შეიდი ეპისკოპოსიდან ერთი — დიონისიუსი პარიზის ეპისკოპოსად აქნა დანიშნული (წ., I, თ. 30).

დასაბუთებული ცნობა გრიგოლ ტურელს ამ შეიდი ეპისკოპოსიდან ერთ-ერთის, ტულუზის ეპისკოპოსად დანიშნული „წმინდა სატრინი. ნუსის წამებთან“ აქვს ამოღებული. ამიტომ, ცნობა მეტ წოდებას ამსაბურებს და III ს-ის შესაწინააღმდეგ ვალაში დიდი ქრისტიანული თემების არსებობაზე შეკვიითობებს.

აღნიშნულიან ერთად, ვარაუდობენ, რომ ტეტრარქისის შეაშობებ ქარისკაცებს შორის ვალის ეცნტარალურ რაიონებში შეგრძობილი უფოლი ვლხებები და კოლონებში ქრისტიანები იყვნენ. ამიტომ აუო, რომ იხინი ბავუდთა მხარეზე ვადადიოდნენ (ე. შტაერმანი, მონათმულობებულური წუობას კრახისი რომის იმპერატორის დას. პარკანციაზე, მოსკოვი, 1957, გვ. 467, რუს. ენაზე). რა თქმა უნდა, ტყვიდ წა-ვარდებულ ქრისტიანი ქარისკაცები, რომლებიც წამოდიონის შეამადგომლობით სიყველით დასქას ვადურჩნენ და კვლავ სამშობლოში და უნდნენ, სიხარულით მოინათლებოდნენ. ამ, რომ, „ნიწოს ცხოვრების“ ცნობას წამო-დიონის შიგრ ბრანქთა ათი ხაერისთავოს მონათვლას შესაბებ ისტორიული აშხავი უნდა ეღოს საფუძვლი.

4. „ცხოვრების“ ცნობით, ტყვეობიდან სამშობლოში დაბრუნებული ბრანქები, „ვითარცა შიეპლდნეს ვითარ ერთ დღის სავალსა“ და ადგილობრთა მცხოვრებლებში ვაიგეს, რომ მათი შიუდ და „უოველი მთავარნი“ ცოცხალი დაბრუნდნენ, „ათი სერისთავოს“ (ვარა-ანტი „ათისთა ერისთავანსა“) ხალხი შიეგებნენ „მდინარესა ზედა დიდსა დამარსა“ (შატბ. კრ., გვ. 829). რადგან „ქართლის ცხოვრება. შა“ „მდინარესა ზედა დიდსა და ღრმასა“ („ქართ. ცხ.“, ტ. I, გვ. 75, შტრ. „ქართ. ცხ.-ის“ ანა დიდოფისიული ნუსხა, გვ. 46)

და ვახუშტისთან „წუალსა ღრმასა“ (გვ. 78), „დღამარა“, „დღამარა“ — ტრეპტეფებებზე-ბულ ვადმოცემად უნდა აქნას მიჩნეული.

ბძლიონის ადგილიდან (ქ. კატალუნის) სამხრეთ-დასავლეთად, დაახლ. ერთი დღის სავალის შემდეგ, მდ. შარნას ჭერ პტი შორენ (მატარა შორენი), შიედეუე კი გრან შორენ (დიდი შორენი) ერთვას. ქართული წუაროს „დიდი ღრმა“ გრან შორენ-ის უშუალოდ თარ-გზანია. რადგან „გრანდე“ ლათინურად და სავ-ერთოდ ინდოევროპულ ენებში „დოღს“ ნიშ-ნავს (ა. ვალდე, ლათინური ენის ეტიმოლო-გიურა ლექსიკონი, ჰაიდელბერგო, 1910, გვ. 351, გვრძ. ენაზე). რაც შეეხება მდინარის სახელების შიორც ნაწილს „შორენ“, ინდოევრო-პულში „შარ“, „შორ“. ფორმანი სიტყუები იხ-სნება როგორც „ზღვა“, „კაობი“ (თ. ვაშურე-ლიძე, ე. იანოვი, ინდოევროპული ენა და ინდოევროპელები, წ. II, თბ., 1984, გვ. 862, 878; შტრ., ქართული „შორენი“ — მდინარის სიღრმე, შლოგრე. ხულებან-სახა ორბელიანი, სიტყუების კონა, თბ., 1949, გვ. 220). ასე რომ, ქართული წუაროს „დიდი ღრმა“ გრან შო-რენ-ის პირდაპირა შესატყუება.

თუმცა, მდინარის სახელი გრან შორენ ში-ნაობით „დიდი და ღრმა“ ნიშნავს, იგი სავ-ფრანკეთის დიდ მდინარეთა რიცხვს არ ვანე-კუთვნება. მდინარეს ეს სახელი პტი შორენ-თან შეფარდებით უნდა შქონდეს შერაქმეული. გრან შორენის სიდიდე არც ქართული წუაროდან ივარაუდება. ვაგისნეწით, „ბრანქთა შიეფი“ თავისი ერთი რიც მდინარის „იშიერ და აშიერ დაადგინა“ და მღვდლებში მდინარე აურთო-ხეს, „შთახდა უოველი ერთი მდინარესა შას და ვანიბანებოდეს, და აღმოვიდოდეს ვამოსავალ-სა ერთისა“ (შატბ. კრ., გვ. 829-830). რა თქმა უნდა, დიდ და ღრმა მდინარეში ორივე ნაბი-რიდან წასული ხალხი ერთ ვამოსავალზე, სავ-დაე მათ წამოდიონი „ხელს დასდებდა“, ვერ გამოვიდოდა („ცხოვრების“ ცნობით, რადგან მონათვლა ათ დღეს ვაგრძელდა, უნდა ვივა-რადოთ, რომ დღეში ერთი სერისთავოს ხალხი იწათებოდა).

5. არანაკლებ საინტერესოა ქართულ წუარო-ში დასაბუთებული ბრანქთა სერისთავოების სახელები. უძველესია, მათში კატალუნის ველ-ზე მდ. გრან შორენის აუზში მცხოვრები ვა-ლური ტომის ცალკეული თემებისა თუ ტე-რიტორიული-ადმინისტრაციული დანაოოთა (ტეტრარქიების) სახელებია მოცემული. სავ-რუნეთა ვაწვავლობაში, ტექსტის ვლამწერ-რედაქტორთა შეშვეობით, ისინი ძლიერ დამა-ბინწებული სახითა ჩვენამდე მოღწეული. ამიტომ, ძველი ავლტორი ენის სასუფალებით (ნ. შარმა შეათე სერისთავოს სახელის — „თონიგონ“-ის სირიულად ახსნა სკადა. შინს დასაბ. ნაშრომი, გვ. 812) თუნდაც ერთი მათ-

ვანის ახნა რომ მოგვხდეს. მეტად მნიშვნელოვანია აქნება „ნინოს ცხოვრების“ ცნობათა სანდოობისათვის.

ამრიგად, ზაბლონის სახელთან დაკავშირებით „ნინოს ცხოვრებაში“ მოხსენიებული ბრანქები მდ. გრან შორენის აუზში მცხოვრებმა ვალებმა არიან. მაგრამ, ვინ უნდა უოფილიუროს ბრანქი შთავარდაიკონა, რომელმაც ქართული ეკლესიის „დაზარტებაში“ მიიღო მონაწილეობა?

„ცხოვრებაში“ ნათქვამია, რომ ნინოს მიერ ქართლის მოქცევის ამზავა ვაგვით იტრუსხალიში, რომში, კონსტანტინოპოლში. იმპერიაში ანტიტრინებდათ „ქართლის საქმენი“ (შატბ. კრ., გვ. 845). ამის გამო „მოივლინა ბრანქი შთავარდაიკონი“ (ლეონტიძისთანა „ბრანქი დიკონი“, ქართ. ცხ., I, გვ. 124-125) ქებასა შესწავლ და კურთხევისა მოცემად, დეწილიან და ნეტარისა ნინოვასა ლოცვისა წარღებად და მადლისა ზიარებად. და ქონდა წაგნი ბრანქთა მელისა (ქართ. ცხოვრების სომეხურ თარგმანში „ბრანქთა ტომისაგან“, გვ. 121-125) ნეტარისა ნინოვასა, რამეთუ მოენათლნეს იგინი მამასა მისსა ზაბლოვს“ (შატბ., კრ., გვ. 845).

ბრანქმა შთავარდაიკონმა იხილა რა ქართლში ნინოს მიერ მოხდენილი საქმეაუბნო, იგი „განკურთხევათ აღიღებდა ღმერთისა“, ისინი „აღწერა მატაინეში და წაიღო თავის ქვეყანაში — ბრანქის“ („ქართ. ცხ.“ ძველი სომხ. თარგმანი, გვ. 125).

ერთი უძველესი, ბრანქი შთავარდაიკონი ქართლში ბრანქეთიდან უნდა ჩამოსულიყო, მაგრამ ბრანქეთიდან, ე. ი. ახლანდ. საფრანკეთიდან მისი ქართლში ჩამოსვლა გამოირიცხებოდა. ქართლის პირველი ეპისკოპოსის — იოანეს ზედდასწმულ ევსტათი ანტიოქიელს რადგან იმპერატორის მხოლოდ აზიურთა ნაწილის ეპისკოპოსება ემორჩილებოდა (იხ. ჩემი, წმინდა ნინოს ქართლში შემოსვლა...), ქართლში ჩამოსული ბრანქი შთავარდაიკონის სამწყსო იმპერატორის აზიურ ნაწილშია სპიებული. ვნახოთ, ამ დროისათვის მცირე აზიაში ცხოვრობდნენ თუ არა ვალები.

მცირე აზიაში, რომელიც ქართლის მოქცევის დროისათვის რომის იმპერიაში შედიოდა, ვალები ძვ. წ. III ს-იდან ცხოვრობდნენ. კელტური მოდგმის ტომები მცირე აზიაში ძვ. წ. 276-277 წელს შევიდნენ და დიდი ხნის მანძილზე, როგორც ველური მარტყალები, მის მონადირეობას შიშის ზარს სცემდნენ. სანამ პერგამის მეფემ ატალოს I-მა (ძვ. 241-197) არ აძულა ისინი მდ. მალისისა (ახლანდ. უზილი-იარგაქი) და სანგარუსის (ახლანდ. სუქარია) შორის მდებარე ტერიტორიაზე დასახლებულიყვნენ. შემდეგში, მცირე აზიის ამ ნაწილში, მათი სახელის მიხედვით მიიღო სახელე-

წოდება ვალატია (არც „ნინოს ცხოვრებაში“ და არც „ქართლის ცხოვრების“ კრებული არ იქნობს ხალხს ვალატების სახელით). ქვეყნის ტიტარი ვახტაგ კ. ანკირა (ახლანდ. ანკარა): ძვ. წ. 168 წ. ვალატია პერგამის სამეფომ დაიმორჩილა. ძვ. წ. 106 წ. რომის სენატმა ვალატია დამოუკიდებელ ქვეყნად გამოაცხადა.

აზიაში დასახლებულ ვალებში ტომთა სამი გაერთიანება (ტოლმეტოზები, ტიტოსთავები, ტროკმები) შედიოდა. თითოეული ტომი აუფოდა 4 ტეტარაქიად. 12 ტეტარაქიას 300 წევრისაგან შედგარა საბჭო განაგებდა.

ძვ. წ. 84 წელს რომაელებმა ვალატია ტეტარაქ დიოტარას გადასცეს. მან შეფოს ტიტულ მოიღო და თავი რომაელთა მოკავშირედ ცნო. ძვ. წ. 25 წელს ვალატია რომის პროვინციად გამოცხადდა. ამ დროიდან იგი ქერ რომის, შემდეგ ბიზანტიის იმპერიაში შედიოდა. XI ს-ში იგი თურქ-სელჩუკებმა დაიპყრეს, XIV ს-ში თურქ-ოსმალებმა.

მიუხედავად იმისა, რომ მცირე აზიაში დასახლებულ ვალებს ადგილობრივი კაპადოკიურ-ფრიაგიული და ბერძნული (აქ შაკვლად იყო ებრაული კოლონიებიც) მალაქულტურული მოსახლეობა დაეჭდა, მათი ასიმილაცია ნელა მოხდინარტობდა (თუმცა, ქერ კიდევ ძვ. წ. I ს-ის ცერას მათ „გალობერძნებს“ უწოდებდა). ახ. წ. V ს-ში ისინი ქერ კიდევ თავიანთ შრომალურ ენაზე (მათი ენა კატალიუნის ველის ჩრდილოეთით მდ. მოზელზე მცხოვრებმა ვალების ენის მხგავსად არის მიჩნეული) ლაპარაკობდნენ. აღბათ ამით უნდა ახსნას V ს-ის ბიზანტიული ისტორიკოსი სორომენთაზიელ ვალების მხგავსად, ევროპულ ვალებისა ვალატის რომ უწოდებს (წ. I, 5, 8; შდრ. წ. II, 8). ასე რომ, ქართლის პირველ ეპისკოპოსად ზედდასწმულ იოანესთან ერთად იმპერტიდან მცხეთაში ჩამოსულ ბრანქ შთავარდაიკონს, ქერ კიდევ ტყორინებოდა თავისი შრომალურთა ენა.

ქართლის პირველი ეპისკოპოსი იოანე, როგორც აღარ ვწერდა (იხ. წმინდა ნინოს ქართლში შემოსვლისა...) ევსტათი ანტიოქიელის მიერ ნიკეის კრების წინ აქნა ზედდასწმული. ევსტათი მართლმადიდებელი იყო და ქართლს ეკლესიის „დასაზარტებლად“ მის მართლმადიდებელი ეპისკოპოსი უნდა გამოეყვანა. მაგრამ, რადგან, ევსტათის ერთ-ერთი ქვეშევრდომი ვალატის (ბრანქის) ეკლესიის მეთაურს მარკელ ანკირელს კრებაზე ევსტათის მხარდამხარ უნდა ებრძოლა არიანელთა წინააღმდეგ ამიტომ, როგორც ჩანს, ევსტათის დავალებით იოანეს ქართლში მარკელ ანკირელის ერთ-ერთი შთავარდაიკონი გამოეყვა.

ქართლის ეპისკოპოსად იოანეს ზედდასწმის

შემდეგ, ევსტათი ანტიოქიელმა ქართლის ეკლესიის ორგანიზაციაში მონაწილეობა თავის ხელაგრ გააუარესა მყოფ გალტიის ეკლესიის მოაჯრადიკონს რომ დააჯალა, შემოსევეთი არ იყო ანტიოქიის ეკლესია ამ აქტივ ქართულ ეკლესიაზე თავის საეკლესიო შემოქმედებას კანონიკურ უფლებას ანიჭებდა. ამიტომ იყო, რომ უფრო გვიან ქართულ ეკლესიას დიდი ბრძოლა დასჭირდა ანტიოქიის ეკლესიისაგან ავტორიტეტად რომ მიეკუთვნებინა.

კატალანის ველზე 278 წლის ზაფხულში რომაელებმა და განდგომილ გალებს შორის მომხდარ ბრძოლაში ზაბილონის მონაწილეობის შესახებ „ნინოს ცხოვრების“ ცნობები საშუალებას გვაძლევს დაახლოებით მაინც განისაზღვროს ნინოს დახადების წელი.

ბრანტებზე გამოარქვების (278 წ. ზაფხული) შემდეგ, როგორც „ცხოვრებაში“ ნათქვამი, ზაბილონი სამხედრო სამსახურიდან გადადგა და იერუსალიმში ჩავიდა. აქ ნახა, რომ კაპა. დოცილედი იობენალი „დევტალარი... პატრიარქ-ქმნულყოფი“. ზაბილონი და იობენალი დამეცრობდნენ და ბოლოს, სანა მთავრობის შუამდგომლობით, იობენალმა თავისი და სუსანა ზაბილონს მიათხოვა. ცოლ-ქმარი მშობლიურ კაპადოკიაში „ქალაქად კოლხიედ“ დაბრუნდნენ (სავარაუდებელია 274 წელს), სადაც მათ ნინო შეეძინათ (შატბ. კრ., გვ. 280).

შემოადინიწულიდან გამომდინარე, ნინოს დახადების თარიღად დაახლ. 275 წელი ამ მიხი მომდევნო ახლო ხანა უნდა იქნას მიანერული.

და ბოლოს, რაც შეეხება ნინოს ბიძის — იობენალის იერუსალიმში ეპისკოპოსობის საკითხს: როგორც ზემოთ აღვნიშნე, იობენალი და სუსანა იერუსალიმში ზაბილონის სამხედრო სამსახურში შესვლის თანადროულად, დაახლ. 257 წელს უნდა ჩასულიყვნენ. იობენალი იერუსალიმში ქერ პატრიარქის (უფრო სწორად ეპისკოპოსის) მოადგილედ (დევტალარი) გამოდარა, ბოლო ზაბილონის იერუსალიმში ჩასვლისას, ე. ი. დაახლ. 274 წლის დამდეგისათვის, მას უკვე იერუსალიმის ეპისკოპოსო კათედრა ეკისრა. „ცხოვრებას“ ცნობებს მივედევით, იობენალი იერუსალიმის ეპისკოპოსად ჩანს უფრო გვიან: 1. როცა ნინო 12 წლისა გახდა (დაახლ. 287 წ.), ზაბილონი იერუსალიმში ჩავიდა, „იქმან ცოლითაგან თვისისა“ და ასკეტური ცხოვრება დაიწყო — „წარვიდა წიად იორდანესა კაცთა მათ თანა ვედურთორს“ (შატბ. კრ., გვ. 280). 2. ამ დროიდან ჩამდენიმე წლის ვაჯლის შემდეგ, როცა ნინო ქრისტეს მოძღვრებას გადევნო და „ქრისტეს მადლითაგან ჩამივ ნაწილის მონაპოვებლად“ (ქ. ცხ. სომხ. თარგ. გვ. 78) იერუსალიმში დატოვა „ცხოვრების“ ცნობით, ამის შემდეგ ჩამდენიმე წელი ნინო იმპერიის ტერი-

ტორიაზე ამოუფლებოდა, ეპისკოპოსად იხვე იობენალი იყო, რადგან მან „გადადგინა ნინო „ახსნავალსა საკურთხეველესასა“, დასწავა ზე-ლინი და წამოაჯალანა (შატბ. კრ., გვ. 281-282).

ასე რომ, „ცხოვრების“ ცნობებით იობენალის იერუსალიმში ეპისკოპოსობა III ს-ის თითქმის მთელ მეორე ნახევარზე მოდის.

მიუხედავად იმისა, რომ იერუსალიმში იობენალის ეპისკოპოსობის სავარაუდო წლებში იერუსალიმის ეპისკოპოსად ვ. გრუშელი პი. მენაიოს (280-298) ასახელებს (გვ. 451), იობენალის შესახებ ზემომოტანილ ცნობებს თუ გავითვალისწინებთ, მიმენაიოსი შეიძლება იობენალის, იდენტურ პიროვნებად იქნას მიჩნეული. ამ მხრივ, პირველ რიგში მხედველობაში მისაღები იობენალის მსგავსად მიმენაიოსის ნაწინააღივი ეპისკოპოსობა. დაახლ. 267 წელს იერუსალიმში ჩასულ იობენალს, 280 წელს მართლაც შეეძლო იერუსალიმის საეპისკოპოსო კათედრა დაეკავებინა. „ცხოვრებით“ იობენალი ეპისკოპოსად ჩანს ნინოს იერუსალიმიდან წამოსვლის დროსაც, მიმენაიოსის ეპისკოპოსობის ბოლო თარიღის (298 წ.) ცოდნა საშუალებას გვაძლევს ნინოს იერუსალიმიდან წამოსვლა 288 წლის წინა ახლო ხანით განვსაზღვროთ. იერუსალიმიდან ნინოს წამოსვლიდან ჩამდენიმე წლის ვაკვლის შემდეგ, 303 წლის 28 თებერვლის ედიქტით იმპერიაში ქრისტაანთა დევნა დაიწყო. 308 წლის 18 აპრილს ნინომ დატოვა იმპერიის ტერიტორია და ქართლისაკენ გამოემართა.

შემოადინიწულის შემდეგ შეიძლება დავასკვნათ:

1. რომაელების ბრანტებთან ომის შესახებ „ნინოს ცხოვრების“ ცნობებში, რომაელების წინააღმდეგ გალების იმპერიის უკანასკნელი — 278 წლის ზაფხულში კატალანის ველზე მომხდარი ბრძოლა ასახულია.
2. „ცხოვრებაში“ რომაელების ბრანტებთან ბრძოლის ადგილად დასახლებული „კატალანის ველი“ კატალანის ველის დამახინჩებულ გადმოცემას წარმოადგენს. ბოლო, ბრანტთა მონათვლის ადგილად მთითიებული მდინარის სახელი „დიდი ღრმა“, მდ. გრან მორენის უფუალი თარგმანია.
3. ნინოს ბიძის — ზაბილონის მიერ მონათვლილი ბრანტები ჩრდ-აღმოსავლეთ სურხან-გეთში, კატალანის ველზე მდ. გრან მორენის აუზში მცხოვრები ერთ-ერთი გალური ტომი უნდა იყოს. სწორედ ამ ტომის ათი ტეტარაქის სახელია დამახინჩებულად ქართულ წყაროში შემონახული.
4. „ნინოს ცხოვრების“ ცნობა ზაბილონის მიერ ბრანტთა მონათვლის შესახებ მოწმობს, რომ III ს-ის შუა ხანების გალაში მრავლად იყვნენ ქრისტაანები. ძველი ქართული წყაროს

მონაცემები ახალი მასალით ავსებს გალიაში ქრისტიანობის არსებობას შესახებ ევროპულ ავტორთა შვირ ცნობებს და იგი 251 წელს ტულუზის ეპისკოპოსად დანიშნული სატურ-ნინოს „წამებას“ ცნობებით დასტურდება. „ნინოს ცხოვრებას“ ცნობები ზაზილონის მიერ ბრანჯო მონათვლის შესახებ ჩვენამდე მო-ულწყველო „ზაზილონის ცხოვრებიდან“ უნდა მომდინარეობდეს.

5. ქართული ეკლესიის „დასაწყარებლად“ მცხეთაში ჩამოსული ბრანჯი მთავარდიაკონი გალატიელი (მცირე აზია) სასულიერო მოღვაწე უნდა უოფლაუო.

6. „ცხოვრების“ ცნობების მიხედვით, ნინოს დაბადების თარიღად დაახლ. 275 წელი უნდა იქნას მიჩნეული. ხოლო ნინოს ბაბა — იერუსალიმის „პატრიარქი იობნალი“ იერუსალიმის ეპისკოპოსის ჰიმენაიოსის (280-296) აღმეტური პიროვნება ჩანს.

7. ისტორიულად რეალურია იორდანის უდაბნოში ზაზილონის წასახლები შესახებ „ცხოვრების“ ცნობაც. დაახლ. 287 წელს, ზაზილო-ნის მიერ ასეტური ცხოვრების დაწყების დროისათვის, მუდუხანოეობას კარგა ხნის ის-

ტორია მქონდა. მდ. იორდანის გაღმა მუდუხანოე ნინე ახ. წ. I ს-იდან მდღიან ვაშარ „ხანი ერთეულზე იყენენ. III ს-ის დასასრულისთვის ქრისტიანულ საზოგადოებაში უჩვეულო სურვალი შეიქმნეა მუდუხანოებისადმი (თ. ოლტარევესკა, პალესტინის მონაზვნობა IV-VI ს-ში, „პალესტინის მართლმად. კრებულა“, სპ., 1896, გვ. 8-4, რუს. ენაზე). ამ დროს მიუღ ქრისტიანულ სამუაროში იყო ცნობილი ეგვიპტელი მუდუხანოე ანტონ დიდი. იგი 270 წ. წავიდა უდაბნოში (ქსე. ტ. I, სტ. ანტონ დი-დი). ამავე ხანებში პალესტინაში, ცნობილი მუდუხანოე იყო ილარიონ დიდი. IV ს-იდან მუდუხანოეობამ ორგანიზებული სახითი მიი-იღო ისინი დიდ ლავრებში (მათა პირველი სავანე პალესტინაში 228 წ. შეიქმნა) ვერთი-ანდენ (ოლტარევესკა, გვ. 4.11). ნინოს „ცხოვრებას“ ცნობა რომ გვიანდელ ავტორს ეკუთვნოდეს, იგი ზაზილონის მონაზვნურ ლა-ვრაში შესვლაზე მოუთხოვდა და არა „კაც-თა მათ თანა ველურთა“ — თან წასვლაზე. „ცხოვრებში“ ცნობა იორდანის უდაბნოში მყოფ პირველ განდევნილებზე მიგვიითობს.

შეგონებები

1. კატალონის ველი გეოგრაფიულად შამ-პანის (მომდინ. ლათ. „კამპუს“ — ველი) ოლ-ქში შედის. 273 წლის შემდეგ 451 წლის იფ-ინში იმევე ველზე, ქ. ტრუს დსავლეთით გამართულ „ხალბთა ბრძოლაში“ რომაელებმა დაამარცხეს ჰუნების წინამძღოლი ატილა და ჰუნების დასავლეთისაკენ მოძრაობა შეაჩერეს. ნ. მარსა და კ. კეკელიძეს სწორედ ამ ბრძოლის ასახვად მიანდთ „ნინოს ცხოვრების“ ცნობა.

2. ამ დროს გალიაში ოთხმოცამდე ტომი ცხოვრობდა. ცეზარის ცნობით, რომელთა მიერ გალებად წოდებული ხალხი თავიანთ თავს კელტებს უწოდებდა. ყველა ისინი ერთ-მანეთისაგან ენითა და კანონებით განსხვავდე-ბოდნენ. ბელგებისაგან მათ მდ. მარტონა (ახ-ლანდ. მარან) ყოფდა (გალებთან ომი, წ. I, თი-ვი I).

3. ამპერატორი დეკადუსი, როგორც თვით გ. ტურელიც წერს, ქრისტიანებს დევნიდა. ამიტომ მისი მმართველობის ხანაში რომიდან გალაში ეპისკოპოსების გაგზავნა საეკვეოდ შე-ჩვენება. „სატურინისის წამებაში“ ეპისკოპო-

სთა დანიშნის ამბავი დეკადუსისა და გრატიუსის კონსულაჰის დროს მომხდარად არის მიჩნე-ული. როგორცამა, ცნობაში დეკადუსის (იგი 251 წ. მდ. ღუნაზე გოთებთან ბრძოლაში დაი-ლუბა) შემდგომი მმართველები — დეკადუს უმცროსი (მართვდა მცირე ხნით) და გალუსი (251-253) იგულისხმებიან. ეპისკოპოსთა დანი-შენის თარღად 251 წელს უთითებს გრიგოლ ტურელის ისტორიის გამოცემულიც (გვ. 35, შენიშვნა 4).

4. ცეზარის თანახმად, ქ. ტოლოსი (ახლანდ. ქ. ტულუზა) მდ. გარონაზე ვოლკ-ტეტროს-გების ქალაქი იყო (გალ. ომი, III, 20). სწო-რედ მათი ეპისკოპოსი იყო ზემონახსენები სატურინის ტულუზელი. გამოიჩნეული არაა, გალიაში ეპისკოპოსად დანიშნული 7 ეპისკო-პოსი წარმოშობით გალატიელები ყოფილიყ-ვენენ. აღბათ, ამით უნდა ახსნას ისიც, გალია პირველი ეპისკოპოსების სახელები ბერძნული რომა და უძველესი ქრისტიანული წარწერე-ბი ბერძნულ ენაზე რომაა შესრულებული.

ჯემალ სტაფნაძე

ოღესლაც დიდი ყოფილა საქართველო

XII საუკუნესა და XIII საუკუნის პირველ მეზობელში საქართველო თავისი სიმდიდრის მწვერვალზე იდგა. გააჩნდა ძლიერი ეკონომიკა, მაღალი კულტურა, აქტიური საგარეო პოლიტიკა. მისი საზღვრები, ამდროინდელი წყაროების მიხედვით, ნიკოსიიდან დარუბანდამდე და ისეთიდან სერამდე აუღ გადაჭიმული.

ქვეყნის საზღვრების გამტკიცება, მშვიდობიანობის დამყარება, მიწა-წყლის ზრდა და დოღლათის მოხმარებისათვის შესაფერისი პირობების შექმნა მოსახლეობის გამრავლებასაც უწყობდა ხელს. მაინც რამდენი მილიონი ვი. ყვეთი მაშინ?

ამ კითხვას პასუხის გაცემა ჭირს. დღემდე შემორჩენილ წყაროებში აღნიშნული პერიოდის საქართველოს მოსახლეობის რიცხვი მოცემული არ არის. ამდროინდელი არქივებისა და ქვეყნის აღწერის სიების განდგურების გამო, იძულებული ვართ, ეს საკითხი დღემდე შემორჩენილი ფრაგმენტული ცნობების მეშვეობით ვაგვიფიქროთ. ერთ-ერთი ასეთი ცნობა დაცულია XIV საუკუნის ქართველი ისტორიკოსის, პარპიტიად გამთაბაძემწერლად წოდებულის, თხზულებაში. მოწოდების თანამედროვე გამოთვლებზე დაყრდნობით და შეტად სანდო ისტორიკოსად ითვლება. მის ვრცელ თხზულებაში მრავალი საინტერესო ამბავია მოთხრობილი, რომელთაგან დღეს მხოლოდ ერთზე — მოწოდების მიერ საქართველოში ჩატარებულ აღწერასა და მის შედეგებზე ვილაპარაკებთ. გამოთვლებების ცნობით, ყველა შირის უდიდესმა ბაიომ თავისი ვრცელი სახელმწიფოს აღწერა მოიწოდებდა. ეს საქმე მან დაავალა ფრიად განაოღებულ კაცს არღუნს.

არღუნმა მოიარა ბაიოს სამხრანებლო და ყველა ხალხი თავის დავთარში გაატარა.

„და ვიქარ განაინს სამხრანებელსა ბაიოსსა, — აგრძელებს ისტორიკოსი, — მერ წარაღონსა ფარაურობს, უხუილ ყვენს წინაშე,

რათა მანცა ესრეთ განაინოს კელსა ქუთუე არღუნსსა. და მირა. იწია ყუხილ ყვენს წინაშე, ინება მანცა ესრეთ კმნად, და წარაღონს იგვე არღუნ განგვხად სამხრანებლისა მათისა და განუწესა იგვე წესი. და მივიდა ტახტსა ჩადატსსა და უწინს წინაშე, თურანს, და განაწესა და განაგო მანდაური ყოველი... და ყოველსა რომგურსა, და განაგო ესრეთე და მოიწია ყვენს უღოს წინაშე, და მან პატავით შეაწინარა, და წარმოაღონსა საქართველოსა, მეფეს დავიოს წინაშე, და სამხრანეთად, და სამხრანებელსა მისსა ზედა განაინა აღწერად და განგვხად. და ვითარცა მოიწია საქართველოსა, დიდსა კარსა მიეცნეს ყოველნი მკადრნი სამეფოსა დავიოსნი, და იწვეს აღწერად კაცთაგან და პირუტყუთამდე, ყანი ვენაკამდე, წალკოთი ზოსტნამდე. და ცხრასა გლეხსა, სრულისა მიწისა მკონებელსა, ერთი ლაშქარს წარმავალი კაცი შეაგვიან და გამოქდა სამეფოსაგან დავიოსის ცხრა დღუანი მკედარი, თათართა თინა წარმავალი, რომელ არს ცხრა ბეროი“...

მონღოლთა მიერ ჩატარებული ამ აღწერის შესახებ სიმეტი ისტორიკოსებსაც შემოუნახავთ ცნობები. მაგალითად, კირაკოს განმაცეცი გვუწყობს, რომ სომხური ანგარიშით 708 წელს (უღრის ჩვენს 1254.1255 წლებს) მანგუ-ყაენმა და დიდმა მხედარომთავარმა ბათუმ გაგზავნეს დიდებული არღუნი, რომელიც ჭერ კიდევ გოქ ყვენის დროს აუღ დანაშნულა ყველა ბაბუროხილ ქვეყნებში უმთავრეს ბაიოსს აქრებდა, და მეორე კიდევ ბათუმ ურდოსაგან ტურაღა სხვა მრავალი უხუცესებით, რათა აღწერათ ყველა ბაიო მორჩალი ხალხები. მიღებული ბრძანების შესასრულებლად ისინი გამგზავრდნენ ყველა ქვეყნებში — სომხეთში, საქართველოში, აღბანეთში, მეზობელ მხარეებში და ჩაწერეს დავთარებში ყველა (მამაკაცი) ათა წლიდან დაწვებული, გარდა ქალებისა“.

შეორე სომეხი ინტორიკოსის მალაქიას სი-
ტუვით კი ამ აღწერის შემდეგ მთელი აღმოსა-
ვლეთი აობრდა, რადგან, რაც არ უნდა პატარა
სოფელი ყოფილიყო, მონღოლები მასში 30-
50 კაცს მაინც თვლიდნენ. ყველა მამაკაცს, 15
წლიდან, ვიდრე 80 წლამდე, დავთარში ატარე-
ბდნენ და თვითებულს 80 თეთრს ართმევდნენ.
ეს აღწერა მოხსენებული აქვს სტეფანოს ორ-
ბელიანსაც.

როგორც უკვე ითქვა, გამთავაღწერლის
ცნობით, საქართველოში მოხულმა მონღოლმა
აღმწერებმა სრული მიწის მქონე გლეხის ცხრა
ოჯახიდან მხოლოდ ერთი მოლაშქრე გასწე-
ნეს („ცხრა გლეხს სრულსა მიწისა მქონე-
ბელსა, ერთი დაშქარს წარმავალი კაცი შეგ-
დიან“) და ამ წესით, მთელს ჩვენს ქვეყანაში
ცხრა დუშანი ანუ ცხრა ბევრი მხედარი აღრი-
ცეს („და გამოხდა სამეფოსაგან დავითისა
ცხრა დუშანი მკედარსა თათარსა თანა წარმე-
ვალი, რომელ არს ცხრა ბევრი...“).

მოტიანი აღმწერის დაცული სიდიდეები
— ცხრა სრული მიწის მქონე გლეხის ოჯახი,
მთვან შურჩეული მხოლოდ ერთი მოლაშქრე,
ცხრა დუშანი ანუ ცხრა ბევრი (ბევრი დღე-
ვანდელ ათი ათასს უდრის) შეიპარა XIII ს.
უკუნის შუა წლის საქართველოს მოსახლეო-
ბის რაოდენობაზე მსჯელობის შესაძლებლო-
ბას იძლევა. ცხადია, ჩამოთვლილ სიდიდეთა-
გან ერთ-ერთიც რომ უკლები აღმოჩნდეს, გამ-
თავაღწერლის მთელ ცნობას ფასი აკლდება.

უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველი მშობე-
რის ამ მნიშვნელოვან მონაცემებს არაერთმა
მკვლევარმა მიჰქაილა ყურადღება. მავალიად,
მასზე ლაპარაკობდნენ ვახუშტი ბატონიშვილი,
აკად. მ. ბროსე, აკად. ივ. ჯავახიშვილი, პროფ.
ს. კაკაბაძე, გეოგრაფიულ მეცნიერებათა დო-
ქტორი, სპ. სპრ მეცნიერებათა აკადემიის
წევრი-კორესპონდენტი ვ. ჯაიშვილი, აკად.
პ. გუგუშვილი და სხვ.

პირველი მკვლევარი, რომელმაც გამთავაღ-
წერლის ზემოთ მოტანილი ცნობა საფუძვლი-
ანად განიხილა აკად. ივ. ჯავახიშვილი იყო.
1907 წელს გამოქვეყნებულ „საქართველოს
გეოგრაფიკული ინტორიკა“, აღნიშნული ცნობის
განმარტების შემდეგ, იგი ასტყვიდა: „რაც
ათ (sic) სრულ მიწის პატრონ გლეხის ოჯა-
ხიდან ერთი მხედარი უნდა გასულყო დაშქ-
რად და ქარში წასავალი საქართველოდან
800.000 მხედარი აღმოჩნდება, მასხადამე, მ.
შინ ჩვენ საქართველოში მარტო სრულ ფუძის
ან მიწის მქონელები 800.000 ოჯახი ყოფილა.
თითო ოჯახში რომ ზეთი სული ვიანგარიშოთ,
ამ დროს უძველესი მეთიცი იქნებოდა, — სა-
ქართველოში 4.500.000 ისეთი გლეხი ყოფილა,
რომელნიც სრულ ფუძეზე იყვნენ“.²

აკად. ივ. ჯავახიშვილი მიღებულ 4.500.000
ამატებზე, აგრეთვე, აღწერაში მოუხვედრებელი

არასრულფეროვანი გლეხების, ბოგანოების,
აზნაურების, მოქალაქეების, სამღვდელთა და
და სხვა ფენების აღსანიშნავი მნიშვნელობა
500.000 და სახლოლოდ თვლიდა, რაც, საქ-
ართველოში, XIII საუკუნის პირველ ნახე-
ვარში 5.000.000 კაცზე მეტი მცხოვრები უნდა
ყოფილიყო“.³ სამწუხაროდ, ივ. ჯავახიშვილის
ამ საინტერესო მსჯელობას თან ახლავს ერთი
მცირე უზუსტობა, რაც თვის დროზე ვახუ-
შტი ბატონიშვილსა და მ. ბროსესაც ახანია-
თებდათ. მათ მსგავსად, ივ. ჯავახიშვილიც
თვლის, რომ თითოეული მოლაშქრე მ სრულ-
მიწიანი გლეხების ოჯახიდან კი არ გამოდიოდა,
როგორც ეს წყაროშია ნათქვამი, არამედ ათი-
დან. საქართველოს სრულფეროვანი გლეხების
ოჯახების რიცხვიც და, საერთოდ, ქვეყნის მო-
სახლეობაც ამ საფუძვლზეა დაანგარიშებული.
ეს უზრუნველბა თვის დროზე შეამჩნია ს. კ.
კაკაბაძემ.⁴ ივ. ჯავახიშვილმა ეს უნებლურ შეც-
დომა შევლება გასწერაზე.⁵

სხვადასხვადას შემოცნა გამთავაღწერლის ცნო-
ბას პროფ. ს. კაკაბაძე. იგი აღნიშნული მონა-
ცემების განმარტების შემდეგ ამ დასკვნამდე
მივიდა, რომ ივ. ჯავახიშვილის მიერ დადგე-
ნილი რიცხვი მცდარია და XIII საუკუნის
შუა წლის საქართველოში მხოლოდ 2 მილიონ
ზეთის ათს სულს უცხოვრია.⁶

მონღოლებისდროინდელი საქართველოს მო-
სახლეობაზე ლაპარაკისას გამთავაღწერლის ზე-
მოთ დასამტებულ მონაცემებს ითვალისწი-
ნებს, აგრეთვე, „საქართველოს ინტორიკის ნარ-
კვეთებს“ მისამდე ტომის თანავალი მ. ლო.
მინამეც. მას, ივ. ჯავახიშვილის მსგავსად, XIII
საუკუნის შუა წლის საქართველოს მცხოვრებ-
თა რიცხვი 2 მილიონით აქვს განსაზღვრული.⁷

1984 წელს გამოქვეყნებულ მონოგრაფიაში
„საქართველოს მოსახლეობა XVIII-XI საუ-
კუნეებში“ ვ. ჯაიშვილი 1254 წლის აღწერის
მონაცემსაც შეეხებ და მათთან დაკავშირებული
მრავალი საინტერესო მოსაზრება გამოიტყვა.
წიგნში ეს საკითხი საქმიად ვრცელად არის გა-
ნხილული და გამოტანილია დასკვნა, რომ
„საქართველოს მაშინდელი მოსახლეობა 2,5-3
მლნ-ზე მეტი არ გამოდის“.⁸ ვ. ჯაიშვილი
XII საუკუნის საქართველოს მოსახლეობის
რაოდენობასაც შეეხო. მისი აზრით, „უფრო
სარწმუნოდ უნდა მივიჩნიოთ XII საუკუნის
ბოლოს საქართველოს მოსახლეობის რი-
ცხოვნება 1,8-2 მლნ. ფარგლებში“.⁹

აკად. პ. გუგუშვილს მაინცა, რომ ივ. ჯავა-
ხიშვილის მიერ 1254 წლის საქართველოს მო-
სახლეობის აღსანიშნავად დადგენილი რიცხვი
— დაახლოებით 2 მილიონი, სწორია. აღსანი-
შნავია, რომ თვის მსჯელობას პ. გუგუშვილიც
სწორედ გამთავაღწერლის მონაცემების საფუ-
ძველზე აგებს.¹⁰

ზემოთქმულიდან აშკარა ხდება რა სხვადა-

სხვანაირად ესმით მკვლევარებს უმთავრესად
ლის ჩვენთვის საინტერესო მონაცემი. მკითხ-
ველისათვისაც რომ ნათელი გახდეს ამ ცნობის
ავტორი, განვიხილოთ იგი დაწერაღებთ.

პირველ რიგში შევხებით ცნობას იმ ნაწილს,
რომელშიც მონიშნულია მთავარი ჩატარებული
აღწერის წესზე ლამაზად. როგორც მკითხ-
ველს ახსოვს, უმთავრესად აღნიშნავს,
რომ მონიშნულია „ცხრასა გლეხსა სრულისა
მიწისა მქონებელსა, ერთი ლაშქარს წარმავალი
კაცო შეაგდინ“-ო.

უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთ მკვლევარს
სწორედ ცნობის ამ ნაწილის სისწორეზე აკე-
ვება. მაგალითად, ნ. კაკაბაძის აზრით, უმთა-
ვრესად აღწერის არასწორად აქვს ასახული მონი-
შლით აღწერისდროინდელი საქართველოს სო-
ციალური მდგომარეობა. მას მიაჩნია, რომ აღ-
ნიშნული ხანის საქართველოში სრული მიწის
მქონებელი გლეხი აღარ იყო და თვითონ ამ
ერთეულზე ერთნახევარი ოქაბი მანც იქდა.
ამის მიხედვით, ასკენის ავტორი, „XIII საუკუ-
ნის ნახევარში საქართველოში ყოფილა 1 მი-
ლიონ 215 ათასი კოლა“-ი.

თუმცა რა ოქაბში 8 სულს, მკვლევარი აც-
ხადებს, რომ, თუ უმთავრესად აღუწერ-
ავენ, 1254 წლისდროინდელ საქართველოში
821/—10 მილიონი გლეხი ყოფილა. საერთოდ
კ. 101/2 მილიონი მცხოვრები, რაც სავსებით.
მისი აზრით დაუტყრებელია, რომ საქართვე-
ლოს ტერიტორიაზე ამდენ სულს ეცხოვრა.¹²

ამრავად, ნ. კაკაბაძის მიაჩნია, რომ უმთა-
ვრესად აღწერის ცნობა, საქართველოში შეტანილი
მონიშნულებს მხოლოდ სრულმიწიანი გლე-
ხების ოქაბებიდან გამოყვანის შესახებ, სინამ-
დვილეს არ შეესაბამება. მისი აზრით, საქარ-
თველოში ამდენი სრულმიწიანი გლეხის ოქაბი
არ უნდა არსებებდეს.

ჩვენ უფროსად, რომ წყაროსაღმის ასეთი
კრიტიკული დამოკიდებულება გადაჭარბებუ-
ლია. ამ ნიჭიერად დაწერული თხზულების ავ-
ტორს, რა თქმა უნდა, ისიც კარგად ეცოდინე-
ბოდა, რომ, სრული მიწის (-ფუძის) მქონებე-
ლი გლეხების გარდა, საქართველოში სხვა კა-
ტეგორიის გლეხებიც იყვნენ, მაგრამ მათზე
წერის არ სჭარავს. იგი უზრუნველბას მხოლოდ
იმ დეტალებზე ამბობდებს, რომლებიც მონ-
იშლილებს აღწერას უყავსინდებოდა. ამიტომ არ
ამხნებებს იგი არც არასრული ფუძის მქონე
გლეხებს, არც ზოგანოებს და სხვ. ეს სრული-
დად არ არის გასაკვირი. ჩანს, მონიშნულია
აღწერისას მხედველობაში მიიღეს მეომრის
შეიარაღების სიძვირე და მონიშნის (გლეხთა
წრიდან გამოსულების) აღჭურვა მხოლოდ შე-
ძლებულ, სრული ფუძის მქონე¹³ ცხრა გლე-
ხის ოქაბს დაეყისრეს. სრულიად სამართლიანი
გადაწყვეტილებაა. საქმარისა მოვიგონოთ,
რომ იმდროინდელ შეიარაღებულში შედიოდა:

გავსანი, მუზარადა, ფარი, სპალ-სანაქლი, შუ-
ბი, მხვადლისარი, აღაჯმული ცხენი, და სხვ.
მას თან უნდა მქონოდა, აგრეთვე, ნაჯახი და
ფული. თავისთავად ცხადურ, მუხის ხარკის გა-
წევა მხოლოდ წელმავარ, სრული მიწის მქო-
ნე გლეხებს შეეძლოთ და ისიც რამდენიმე
ოქაბს ერთად. სწორედ მათთვის დაუყისრებ-
ათ მონიშნულს მონიშნულთა შეიარაღება.
ისიც უნდა ითქვას, რომ ლაშქარს მონაწი-
ლეობა დიდ პატივად ითვლებოდა და გლეხთა
უვლა ფენას როდო მქონდა იგი მინიჭებული.

უმთავრესად აღწერის თხზულების ჩვენთვის სა-
ინტერესო ადგილი უფრო დაწერაღებთ გა-
ნახილა ვ. ჭაოშვილი. მისი სიტყვით, ცნობა-
ში „იქვეს იწვევს უვლა მარჯვენის რიცხვ
„მ“-სთან დაკავშირება — „ცხრა გლეხი“,
„ცხრა დუშანი“, „ცხრა ბეგრია“. ვ. ჭაოშვილის
აზრით, შეიძლება ციტატის შენარსისც დამა-
ზინებელი იყოს. „როდესაც საქართველოს
მონახილობას მ მღნ. მცხოვრებთ განსაზღვ-
რავენ, — წერს იგი, — გულახტობით, რომ
მოტანილ ციტატაში „ცხრა გლეხსა“ ნიშნავს
ცხრა კოლს. სინამდვილეში გამოიყისრული
არაა, რომ ეს ორი სიტყვა ნიშნავდეს მეომრად
ვარგის ცხრა მამაკაცს.“¹⁴

მაგრამ, სავსე მთლად ასეც არ არის. უმთა-
ვრესად აღწერის ცნობა მონიშნულებს მთავრ
თითო-
ეული მონიშნის 8 სრულფუძიანი გლეხის
ოქაბიდან გამოყვანის შესახებ სხვა, უტყუარი,
მასალით დასტურდება.

მონიშნულია სახელმწიფოს შემქმნელის, ჩინ-
გო-ხანის დროს შედგენილ საქონისმდებელი
კრებულ „დიდ იასაში“, სხვა საკითხებთან ერთ-
ად, მონიშნულია ლაშქარის ორგანიზაციის
წესიც არის განსაზღვრული. სწორედ „ამ დიდ
იასაში“ წერია ისეთი რამ, რაც უმთავრესად
ღმერთი მოტანილ ცნობას ფრად სიმედო
მასათს აძლევს. ჩინგო-ხანი ბრძანებს: მონ.
ლოლრი არჩია უნდა შედგებოდეს დუშმენი-
საგან (ე. ი. ათათახიანი ქვედაუფრთისაგან),
ათათულებსაგან, ასეულებსა და ათულებსა-
საგან. დუშანთა შენადგენლობაში, თვით მონ.
ლოლების გარდა, უნდა შევიდეს, აგრეთვე,
დასურობილი მხრეებიდან გამოყვანილი ლა-
შქარის; რ მ მ ლის თითოეული მ მ ლ ა-
შქარე ცხრა მკვიდრი ი გლეხის
ოქაბიდან იქნება გამოყვანი-
ლი ი.¹⁵

უფრო საინტერესო ისაა, რომ, მკვლევარე-
ბის მტკიცებით, აღნიშნულს სახელმწიფოს ლა-
შქარის სწორედ ამ პრინციპზე იყო აგებუ-
ლი.¹⁶ როგორც ცნობილია, საქართველო ამ
სახელმწიფოს შემადგენლობაში შედიოდა და
გასაკვირი არაა, რომ მხედრობა აქაც იმავე
წესით შეტარებოდა.¹⁷

ამრავად, უმთავრესად აღწერის ცნობა ამის შე-
სახებ, რომ 1254 წელს საქართველოს აღწე-

რისაა მონდოლებს. უოველი მოლაშქრე ცხრა სრული ფუძის მქონე გლეხის ოჯახიდან გაიყვანეს, სწორია და მის ზედოვანურ ან უნებლიე დამახინჯებაზე ლაპარაკი გაუმართლებელი იქნება. ჩვენი აზრით, მისი მონაცემების საფუძველზე საქართველოს მოსახლეობის რიცხვის განსაზღვრა დასაშვებია.

ახლა შევედით ემთიანეთის ცნობის შემოკრულ მონაცემებთან საქობს — ვ. ფ. დუმენებს.

როგორც იქვეა, ემთიანეთის სიტყვით, მონდოლების მიერ ჩატარებული აღწერის შემდეგ: „გამოჩნდა სამეფოსაგან დავითისა ცხრა დუმანი მქედარი, თათართა თანა წარმავალი, რომელ არს ცხრა ბერია“. თუ დადგინდება, რომ საქართველოს მართლაც ამდენი დუმანი მხედრობა შეაჯდა შეწერალო, ემთიანეთის უკიდვრობა კიდევ უფრო ნათელი გახდება. რა თქმა უნდა, მოგზისებმა უოველი ციფრის ზედოვანურად ცხრასთან დაჯავშინების ხალაქებია.

ემთიანეთის ოსტელების ტექსტი საქობად შეტყუნილი სახით არის შემორჩენილი. ეს ადგილიც დამახინჯებულია, სადაც დუმანებზე ლაპარაკი. მისი ნაცვალად, რომ ცხრა დუმანი და მათი ტერიტორიები იყო ჩამოთვლილი, ოსტელების სათანადო ადგილზე მხოლოდ იქვსი ასეთი ერთეულია დასაშვებელი. მაგრამ ემთიანეთის ოსტელების ვახტანგისეული რედაქციისა და ფარსადან გორგჯანის „საქართველოს ცხოვრების“ მონაცემების დასაბუთებლად შესაძლებელი ხდება კიდევ ერთი დუმანის აღდგენა. ამრიგად, ჩვენამდე მოღწეული ოსტელების ძველ ტექსტებში მხოლოდ შვიდი დუმანი არსებობს დასტურდება.

აქედ. ივ. ჯავახიშვილს უნდა ვუძღვოდეთ, რომ შემდეგ კიდევ ერთი სხვა დუმანიც აღდგა და მათი რიცხვი რვაზე გაიზარდა. ივ. ჯავახიშვილმა მოგვცა, აგრეთვე, ამ რვა დუმანის ტერიტორიებისა და მეთაურების სიებიც. სე. ბოლოდ, მისი სიტყვით, „მთელი საქართველო მონდოლებს რვა დუმანად გაუყვიოთ“. მანამ ივ. ჯავახიშვილის მიერ ჩატარებული მუშაობის შემდეგაც ემთიანეთის ოსტელების შეტყუნილი ტექსტი ბოლომდე აღდგენილად მაინც ვერ ჩაითვლებოდა. შემოიბრუნა რომ დაფინების ვატიკაქობდა — „გამოჩნდა სამეფოსაგან დავითისა ცხრა დუმანი მქედარი, თათართა თანა წარმავალი, რომელ არს ცხრა ბერია“-ო.

სულ ცოტა ხნის წინ ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორმა რ. კენამეშ მცხრე დუმანის არსებობაც დადასტურა. მან ყურადღება მიაქცია იმას, რომ XVII საუკუნის ქართველი ისტორიკოსის ფ. გორგჯანის „საქართველოს ცხოვრებაში“-ც მონდოლების მიერ საქართველოს ცხრა დუმანად გაყოფა ლაპარაკი.²⁰ ამას გარდა, ფ. გორგჯანის განცხადებით, საქართველოს „დედურ თემში გურქისტანს“

ცხადებენ, რაც თურქული გამოცემაში „საქართველოს ცხრა დუმანი“ ნიშნავს. რ. კენამეშ იმაზეც გაამახვილა ყურადღება, რომ იმის „საქართველოს ცხრა დუმანი“ გვხვდება ოღუზურ ებოს „დედე ქორტყის წიგნის“ მცხრე სიმღერაში.²²

ამრიგად, საქართველოს ცხრა დუმანად დავითის ამხავა არა მარტო ქართულ წყაროებს (ემთიანეთისა და ფ. გორგჯანის ოსტელების) აქვს დადასტურებული, არამედ ოღუზურ ებოსაც, რაც ამ საქობის უოველგარემების ბურუსს ხსნის. მცხრე დუმანი კი მერეთია, ხოლო დუმანის თავი — შოთა კუპია.²³

ამრიგად, ემთიანეთის დუმანების საქობშიც სწორია აღმოჩნდა მონდოლებს საქართველოში მართლაც მ დუმანი დაუარსებია და სწორედ ამიტომაც გვეუბნება ისტორიკოსი „გამოჩნდა სამეფოსაგან დავითისა ცხრა დუმანი მქედარი, თათართა თანა წარმავალი, რომელ არს ცხრა ბერია“-ო. ცნობილია, რომ მონდოლურ სამხედრო-ადმინისტრაციულ ერთეულს — დუმანს 10.000 მეომარს გამოყვანა ეკისრებოდა. ცხრა დუმანიდან კი მართლაც 90.000 მეომარი მოკრებებოდა (10.000 X 9).²⁴ აი, ასე წარმოვიდგინებ ჩვენ ემთიანეთის ცნობის ავარიკა.

ახლა მის საფუძველზე დავიანგარიშოთ 1264 წლის საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობა.

როგორც იქვეა, 1264 წელს უოველი ცხრა სრულფორმა გლეხის ოჯახიდან ერთი მოლაშქრის გამოყვანის წესით მონდოლებმა საქართველოში 90.000 მეომარი შეაგროვეს. აქედან ირკვევა, რომ ჩვენს ქვეყანაში 810.000 სრული ფუძის მქონე გლეხის ოჯახი არსებულა (90.000 X 9). თუ თვითონ ოჯახში იქვს სულ ვიანგარისებთ, როგორც ეს თანამედროვე დემოგრაფიაში მიღებული, მივიღებთ ასეთი გლეხების საერთო რიცხვს — 4.860.000 (810.000 X 6).

აღნიშნული კატეგორიის გლეხებს გარდა, ამდროინდელ საქართველოში ასეთი გლეხებიც იყვნენ, რომლებსაც სრული ფუძე აღარ გამოჩნდა. ამთ გარდა, ქვეყანაში არც თუ იხეციერტიკოვანი აწარმოები, ექსპლუატაციის მხედრობები, მოქალაქეები და სხვ. ფუნის ხალხი ცხოვრობდა. არც ერთი ეს ფუნა ლაშქრისათვის საქობ მხედრობის შესაგროვებლად ჩატარებულ აღწერაში არ გაუთვალისწინებიათ. აქედ. ივ. ჯავახიშვილი აღწერაში შეუტანელი მთელი ამ საზოგადოების აღსანიშნავად 500.000 სულს ვარაუდობდა, რაც, ალბათ, სწორია. თუ სრული ფუძის მქონე გლეხთა რაოდენობას ამ ნახევარ მილიონსაც შევუმტებთ, მივიღებთ საქართველოს მოსახლეობის რიცხვს — 5 მილიონ სამასამოცია ათასს.

XII-XIII საუკუნეებში მსოფლიოს მოსახლეობა დაახლოებით 850.860 მილიონს აღწევდა. მასთანავე, იმდროინდელ საქართველოში მსოფლიოს მოსახლეობის 1,48 პროცენტს უკავია. ეს საკმაოდ დიდი რიცხვია და ვ. ჯაოშვილის ეტივი ამიტომ დაიშასურა. მეცნიერი აღნიშნავს, რომ მაშინდელი საქართველოს მცხოვრებნი საშუალო სიმჭიდროვე რესპუბლიკის დღევანდელ სიმჭიდროვეს უახლოვდებიან, რაც ახარადღურიაო. მას ენიჭება XII საუკუნეიდან დღემდე განვლილ პერიოდში საქართველოს მოსახლეობის მსოფლიო მოსახლეობაში 9-ჯერ შემცირების შესაძლებლობაც.²⁵

XII-XIII საუკუნეების საქართველოს პოლიტიკურ ფარგლებში ანტიკავკასიის დიდი ნაწილი შემოვიდა.²⁶ სწორედ ამ ტერიტორიაზე დაარსდა მონღოლთა დომინიონი და ის 90.000-იანი ლაშქარიც ამ მხარეებიდან უნდა გამოისულიყო. ასე რომ, როდესაც XII-XIII საუკუნეების საქართველოს მოსახლეობის მსოფლიოს მოსახლეობაში დაკვირვებულ წილზე ვლასარაობთ, ეს ფაქტიც არ უნდა დაგვაფიქვადეს. ჩვენს აზრით, XII-XIII საუკუნეების მსოფლიოს მოსახლეობაში რომ ანტიკავკასიის ამ ნაწილს 1,48 პროცენტი დამკვირვებთ, ვახსენებთ არ იყო ისიც უნდა მოვიგონოთ, რომ დღეს ამ რეგიონში 10 მილიონზე მეტი კაცი ცხოვრობს.

როგორც ითქვა, მსოფლიო მოსახლეობაში საქართველოს მოსახლეობის წილის 9-ჯერ შემცირებაც ახარადღურად ეჩვენებათ (ვ. ჯაოშვილი). ეს საკითხი მართლაც დამოუკიდებელია. შეიძლება ვთქვათ, რომ იმდროინდელი მსოფლიოს მოსახლეობის 1,48 პროცენტი იმდროინდელი საქართველოს მოსახლეობის 90-ჯერ ნაკლები იყო. ამასთანავე, როდესაც ვთქვამთ, რომ იმდროინდელი საქართველოს მოსახლეობის 1,48 პროცენტი იმდროინდელი მსოფლიოს მოსახლეობის 90-ჯერ ნაკლები იყო, ეს ნიშნავს, რომ იმდროინდელი საქართველოს მოსახლეობის 1,48 პროცენტი იმდროინდელი მსოფლიოს მოსახლეობის 90-ჯერ ნაკლები იყო. ამასთანავე, როდესაც ვთქვამთ, რომ იმდროინდელი საქართველოს მოსახლეობის 1,48 პროცენტი იმდროინდელი მსოფლიოს მოსახლეობის 90-ჯერ ნაკლები იყო, ეს ნიშნავს, რომ იმდროინდელი საქართველოს მოსახლეობის 1,48 პროცენტი იმდროინდელი მსოფლიოს მოსახლეობის 90-ჯერ ნაკლები იყო.

ამის გარდა, XIII საუკუნის 20-იანი წლებიდან მოყოლებული საქართველომ მშვიდობაში გამოვიარების შესაძლებლობა თითქმის დაკარგა. მოვიგონოთ, რომ ქებე და სუბადიან ლაშქარს ქალაქდინის ლაშქარი მოჰყვა, ის კვლავ მონღოლებმა შეტყვალეს. ამას დავრთო უზანაყენისა და თემურ-ლენგის გამანადგურებელი ლაშქარბები... ახლა უზუნ-შასანი და შაბაბის, შერე ლეიანობა, „ტყვის სუფიანი“ და ნათელი ვახდებთ ატომ შემოვიდა საქართველოს მოსახლეობა, მომატების ნაცვლად.

ცნობილია, რომ 1860 წლისთვის დღევანდელ ფარგლებში მცხოვრებნი საქართველოს მოსახლეობა 784,7 ათასს შეადგენდა.²⁷ XII საუკუნისა და XIII საუკუნის პირველ ნახევარში კი, როდესაც მას ჯერ კიდევ უნდა. ჩრდნებულ ქონდა თავისი ყველა მხარე და შემოერთებული ადგილებიც, არც უგზოთ ხამოთელია. გამანადგურებელი ლაშქარბები განვიდა, არც იმდროინდელი დაახლოებით 6 მილიონი მოსახლეობა?²⁸

XIX საუკუნეში საქართველოს მოსახლეობამ თანდათან მატება იწყო. მაგრამ ჩვენს დროში ჯერ არსებული ზარალი განვსაადიო. დიდ სამშულო ომში იმდენი დამარცხდა, რამდენიც ადრე, საუკუნეების განვადლობაში არ დავიკარგავს. საომრად წასულა 700.000 კაციდან, რაც რესპუბლიკის მოსახლეობის 19 პროცენტს შეადგენდა, სამას ათასზე მეტი კაცი დაიღუპა.²⁹ ჩვენისთანა პატარა ტერიტორიაში ეს დიდი დანაკლისი იყო და ვახსენებთ არ არის, რომ 200 წლის³⁰ განვადლობაში საქართველოს მოსახლეობის გამრავლებაც შეუძლებდა. თუ 1989 წელს ჩვენში 3,540 ათასი მცხოვრები იყო, 1948 წელს მხოლოდ 3.282,7 ათასი კაცი ცხოვრობდა, ე. ი. 307,3 ათასი სულით ნაკლები, ვიდრე 1989 წელს. თავისთავად ცხადია, რომ ასეთი ფაქტების გათვალისწინების შემდეგ გავვიზიარებთ განცხადებას: უკანასკნელი 200 წლის³¹ განვადლობაში საქართველოს მოსახლეობა უფრო სწრაფადაც კი აზრდებოდა, ვიდრე საშუალოდ მოელოდა პლანეტის მცხოვრებთა რიცხვად.

XII-XIII საუკუნეების საქართველოს სახანეთისად სავარგული მიწების და მოსავლის სიმცირეზე, მეზობელ ქვეყნებში სურსათ-სამრეცხის შექმნისა და გადმოწოდების სიმძნელებზე (რაცეც ვ. ჯაოშვილია გამახვილა ყურადღება) უნდა აღნიშნოთ შემდეგი: ჩვენთვის ხანტერებს ხანში საქართველოს საკმაოდ დაწინაურებული სოფლის მეურნეობა ქონდა. ამას მოწმობს ის დიდი სარწყავი არხები, რომლებიც XII საუკუნეში ტრაიფონის ველზე, რუის-ურბნისსა, მუხრანში, სამგორში, შიგნით კახეთში და სხვაგან გაიყვანეს. მარტო აღაზნის არხის სიგრძე 119 კილომეტრს აღწევდა და 58 ათას ბექტარ მიწას რწყავდა. 20 კილომეტრი სიგრძისა იყო სამგორის არხი. ამას დიდად უნდა გაუზარდა სახანეთის მიწის ფართობი.

არქეოლოგიური მასალა ადასტურებს, რომ იმდროინდელ საქართველოში თითქმის ყველა ხელმისაწვდომი ადგილი ათვისებული და მუშაყვებული იყო. ნასოფლარებს ისეთ ძნელად მისაწვდომ ადგილებში ვხვდებით, სადაც დღევანდელი უჭირს მოსახლეობის უფროსი მოყოლება. ისიც შეტყვდება, რომ ჩვენთვის ხანტერებს

ზანის საქართველოში მარცვლელის საქმად დიდი მოსახლეობა მოდიოდა. სოფ. ნაკვეთების ნახევარის მაგალითზე დადგინდა, რომ თეთრულ ოქაბს წელიწადში 5 ტონამდე მარცვლი მოჰყავდა.¹⁰

როგორც უკვე ითქვა, 1254 წლის აღწერის მიხედვით საქართველოში 810.000 სრულფუნქციონირებადი იყო. ასეთი ოქაბები შედგებულად ითვლებოდნენ და, ცხადია, სწორედ მათ უნდა მოეყვანათ არქეოლოგიების მიერ მითითებული მაღალი მოსახლეობა. 810.000 ოქაბი ურავლწოდურად 4 მილიონ 50 ათას ტონა მარცვლელს მოიყვანდა, რაც მთელი საქართველოს თეთრულ სულზე დაახლოებით 75% გრამს გულახსობს (4.050.000:5.380.000). ზო. რბლის ეს რაოდენობა სრულიად საქმარისია თავის დანარჩენად.¹¹

თავისთავად ცხადია, რომ ასეთი სოფლის მეურნეობის მქონე ქვეყანას უცხოეთიდან მარცვლელის შემოსიდა აღარ დასჭარდებოდა. ამის გამო მის წინაშე არც ტრანსპორტის პრობლემა წამოიჭრებოდა. მაშინდელი ოქაბი თვითმარ ორგანიზაციას წარმოადგენდა და თავისი სამყოფი საქმელ-სასმელიცა და სატრანსპორტო საშუალებებიც ვაჩინდა.

ერთი სიტყვით, ეთნოლოგიის ცნობა XIII საუკუნეების ზანის საქართველოს მოსახლეობის რიცხვს განსაზღვრისათვის სრულ საფუძველს იძლევა. ამ მონაცემებში გვეხს შეტანილია და მათი სანდოობაც უნდა ვაღიაროთ.

ახლა საქართველოს სახელმწიფოს მიღიან მოსახლეობაში ქართველების წილის დადგენა ცვალო.

ის 5.380.000 სული მხოლოდ ქართველები

არაი იყვნენ. მასში საქართველოს შემადგენლობაში მეოფი სომხური და ალბანური ტომების მოსახლეობაც იგულისხმება.

თუ საქართველოში შექმნილი სომხური ტერიტორიებს თვალს გადავავლებთ, შევამჩნევთ, რომ ერთ-ერთი სომხურ ტერიტორიებზე მდებარეობდა. ამ დუმანში ძირითადად სომხური მოსახლეობა ცხოვრობდა. ჩვენ-ის დუმანი გუაქვს მხედველობაში, რომელსაც შანში და ავად მხარგრძელებს მეთაურობდნენ. ამ დუმ. ნიდან, ისე როგორც დანარჩენებდან, 10.000 მეომარი უნდა გამოსულიყო. აქაც, მთელი საქართველოსი არ იყოს, თითო მოლაშქრე 9 სრულფუნქციონირებადი ოქაბს უნდა გამოეყვანა.

ახლა, თუ მთელი საქართველოს მოსახლეობის განსაზღვრისას გამოვიყენებულ წებს ვიხმართ, შეგვიძლია დაავადგინოთ საქართველოს მოსახლეობაში სომხების წილი. ეს იქნება დაახლ. 540.000 (10.000X9X6 = 540.000).

შერეული დუმანი ჩანს შოთა კუბის საგამგეო ანუ შერეული. XII-XIII საუკუნეებში შერეულის საზღვრები შემახამდე აღწევდა¹² და საფიქრალია, მასში შეერებილი ლაშქრის ნა. ზეგარი (5000) შინც არაქართული იყო. თუ ეს ვარაუდი სწორია, ამ დუმანის არაქართული მოსახლეობის რიცხვი იქნება დაახლოებით 270.000 სული (5.000X6X9 = 270.000).

თუ სომხებისა და ალბანელების მოსახლეობის ერთად აღებულ რაოდენობას (810.000) საქართველოს საერთო მოსახლეობის რიცხვს (5.380.000) გამოვავლებთ, გვჩრება 4.550.000, რაც მაშინდელი ქართული მოსახლეობის მაახლოებითა რიცხვი უნდა იყოს.

შენიშვნები:

1 ქართლის ცხოვრება, II, თბ., 1959 წ., გვ. 234-235.
2 ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს გეოგოგიური ისტორია, თბ., 1907 წ., გვ. 75.
3 იქვე.
4 ს. კაკაბაძე, წერილები და მასალები საქართველოს ისტორიისათვის, წ. 1, თბ., 1914 წ., გვ. 21-22.
5 ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ისტორია, XI-XV საუკუნეებში, თბ., 1949 წ.
6 ს. კაკაბაძე, დაახლ. ნაშრომი, გვ. 27-28.
7 ს. კაკაბაძე, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. III, თბ., 1979 წ., გვ. 566.
8 ვ. ჯაოშვილი, საქართველოს მისახლეობა XVIII-XX საუკუნეებში, თბ., 1984, გვ. 50.
9 იქვე, გვ. 52.
10 ვ. გუგუშვილი, მოსახლეობა, ოქაბი, შეილიანობა, მეცნიერულ-პოპულარული ნარკვევი, თბ., 1985 წ., გვ. 8.

11 ს. კაკაბაძე, ამ რიცხვს ასე ლებულობს — 90.000X9/ = 81 000 + 405000 (810.000:2), რაც 1,215000-ის იძლევა.
12 ს. კაკაბაძე, დაახლ. ნაშრომი, გვ. 24.
13 სრული შიწა ანუ ფუძე დაახლოებით თორმეტ დღიურ შიწას და ერთ ვენახს უდრედა.
14 ვ. ჯაოშვილი, დაახლ. ნაშრ., გვ. 49.
15 История Ирана, М., 1977, ст. 152.
16 იქვე.
17 მონღოლთა თანამედროვე ისტორიკოსის — ჟუგუინის ცნობით, ახალი ვანის ტახტზე ასვლისას, დიდი ლაშქრის საომარდ გაგზავნიას ამ სახელმწიფო საქმეებს გადასამყვეტად უფლისწულთა კრების მოწვევისას“ ზინგიზ-ზანის „დიდი იასა“-ს კრებულის „ფორცლები“ საუბიდან გამოქრნდით და მათ საფუძველზე ყვეტდნენ საქმეს“

18 რ. კენაძე, საქართველოში მონღოლთა მფლობელობის ისტორიიდან, კრ. „აღმოსავლური კრებულები“, თბ., 1983, გვ. 90.

19 ივ. ჯავახიშვილი, თბილელბანი თორმეტ ტომად, ტ. III, თბ., 1962 წ., გვ. 44.

20 რ. კენაძე, დსახ. ნაშრ., გვ. 92-93.

21 იქვე, გვ. 94.

22 Книга моего деда Коркуда, Огузский героический эпос, пер. В. В. Бартолда, М.-Л., 1962, ст. 83.

23 რ. კენაძე, დსახ. ნაშრ., გვ. 95.

24 მონღოლებს შთელი ეს მხედრობა ომში არასდროს გაუწყვევით. წყაროებიდან ჩანს, რომ ისინი ლაშქრობის საქმეს უფრო მცირერიცხოვან, მაგრამ ბრძოლისუნარიან ქართველ ფეოდალთა რაზმებს ანდობდნენ.

25 ვ. ჯაიშვილი, დსახ. ნაშრ., გვ. 50.

26 რეკა — „საქართველოს საბელმწიფო

XIII სუტუნის დამდეგს“, შუადღიურ მ. ბერძენიშვილმა, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. III, თბ., 1979 წ., გვ. 69.

27 ვ. ჯაიშვილი, დსახ. ნაშრომი, გვ. 69.

28 საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. III, თბ., 1980 წ., გვ. 270-271.

29 იველისხმება 1783-1983 წლები.

30 ი. გრშელიშვილი, არსთაველის ეპოქის ქართული სოფელი, კრ. „საქართველო არსთაველის ხანაში“, თბ., 1966, გვ. 196.

31 რა თქმა უნდა, საქართველოში სხვა ეპიტეგორიის მწარმოებლებიც იყვნენ. ამიტომ მითითებულ 4.050.000 ტონას განსაზღვრული რაოდენობის სხვა ხორბლფეოდალთა დაემატება. აქედან, ცხადია, ხორბლის უოველდღიური ნორმა 755 გრამზე მეტი იქნება.

32 დსახ. რეკა.

საგრი ღვრნიშვიკი

ბარდასულ ღლეთა კვალი

„საფურცლად, მთაო, ბარი გაქვს, იკოდუ, ტალაზინი“

ვაჟა

1920 წლის შემოდგომაზე გაკვეთილები ხმა-რად გვაცდებოდა. წიგნებსა და რვეულებს სკოლაში ვტოვებდით და ცარიელი ჩანთებით ბუღალში სოფელ-სოფელ დავებეტებოდით. მოსახლეთა შორის ქაშობით ღობიოხა და ხამინდს ვაგროვებდით ქარისათვის.

1921 წლის დასაწყისში ჩვენი სკოლის ცხოვრება კიდევ უფრო აირია. მასწავლებლები ხშირად აცდენდნენ მეცადინეობას. ზოგი ადგილობრივ რაზმულში იყო და წესრიგის დასაცემად მორიგეობდა, ზოგი დაბის კომიტეტის სხვა დაეაღებას ასრულებდა და გაკვეთილებს ვერ ატარებდა.

მოსწავლეთა შორისაც იმატა მომავალი ცხოვრებისადმი ინტერესმა. სასკოლო ფურნალის „მოწაფეთა ხმის“ იანვრის ნომერი მასწავლებლეთა საბჭომ დააკავა, არ გაავრცელა, პატრიოტული შემართება აკლიაო. მოსახლეობაში ერთმანეთის საწინააღმდეგო ხმები ვრცელდებოდა: ზოგაერთის სჭეროდა მალე რესპუბლიკაში უყვეთსა ცხოვრება დამყარდებოდა, ზოგის აზრით კი, თუ ბოლშევიკები გაიმარჯვებდნენ, ადგილობრივ მოსახლეობას ამოწყვეტდნენ და ჩვენს სახლ-კარში ციშიბირელებს ჩაასახლებდნენ. აქამდე ურჩ ქართველებს ციშიბირს გზავნიდნენ და ახლა სამაგიეროდ იქიდან რუსებს გამოგზავნიანო.

დაბის რაზმულის ერთ-ერთ მთავარ ამოცანას წარმოადგენდა ფრონტიდან დაბრუნებულ ქარისკაცების მომილიზაცია და უკანვე ფრონტზე დაბრუნება. რაზმულში მშ-მდე ადგილობრივი მესოვრები შედიოდა.

1921 წლის იანვრის ბოლო ერთ დღეს სკოლაში მიტინგი მოაწყვეს. სკოლის დირექტორმა სიტყვა წარმოთქვა: „დაბას მდინარე ყვირილას გაღმა მხრიდან, ხიდთან, დეკრტირი ბოლშევიკები მოადგნენ და საჩხერის აღება სურთ, უნდათ გააწილონ. ჩვენ უნდა ვახსნათ აკაცის კუთხე დაღუპვისაგან“. სწამაღვიადელონი ახალგაზრდების ერთ ჯგუფს მანგლისის საზღვრები დაეტოვებინა, უაზრო ბრძოლა შეეწყვიტა და ახლა თავიანთ სოფლებში მშვიდობიანად ბრუნდებოდა.

ჩვენი სახლი ყვირილის ხიდთან ახლოს ვორაკზე იდგა და ეზოში თითქმის უფლაფერი იხმოდა. ხიდთან ვრთ-ერთმა მასწავლებელმა ქალმა „დეკრტირებს“ სიტყვით მიმართა: „სამშობლო განსაცდელშია და თქვენ, როგორც ნამდვილი პატრიოტები, უკანვე უნდა გაბრუნდეთ, საქართველო უნდა დაიცვათო“. რაზმელებმა ფრონტიდან მომავალი ახალგაზრდები ხიდზე არ გამოატარეს, ქარისკაცებმა უკან გაბრუნებანვე უარი განაცხადეს და ატეხა სარდა. სარდას მალე თავგანწირული კივილი მოჰყვა... რაზმელებმა ფრონტიდან თავიანთ სახლებში მომავალი ახალგაზრდების ნაწილი დახოცეს...

რაც მოხდა, ამას საჩხერას მოსახლეობა არ მორეოდო, უფალო გაოგნებულა იყო. ჩვენს ქუჩაზე სამარისებური სიჩუმე გამოედო. დახოცილი ახალგაზრდები რაკველები აღმოჩნდნენ და ისინი ოწში უნდა წაესვენებინათ: ამოატარეს ურმებზე გამოტოლი პატრიოტული ქაბუკები. მთელი მოსახლეობა ქუჩაში იყო გამო.

ფენილი. ზღლისნებმა და მდებრეებმა ადამის მიხედვით მიცალკეულთა პატარაცემად შენობების დარჩენი დაბურეს და ქედმობილინი ქუჩაში იდგნენ, ხანდაზოული დანახილინი შავი მოსახლანებით გამოსულიყვენ და ხმადაზლა მოთქამდნენ, ახალგაზრდობა მიცალკეზულეებს მოსდევდა. მთელი დანა მძიმე გლოვას მოეცვა. ზაღი მადელი ცრემლით ტირიდა... როგორც შემდეგში ამბობდნენ, ამ დროს აღბრალ ჩანდნენ მხოლოდ რაზმელები და მათი ხელმძღვანელობა.

„ნუგეზად“ ერთი-და რჩებოდა: სამკლოვიარიოდ დაბურულ დარახებზე ავრისფერია ხადეზავით შესრულებული წარწერა — „ხმა მიეციო მენშევიებს“.

2

მზიან წლებში საჩხერეში ქართველებსა და სომხების თითო ეკლესია და ებრაელების ორი სინაგოგა მოქმედებდა. ადგილობრივი სომხები ზნობად ტარებდნენ ქართველების საწმენოებრივ ცერემონიას. ესეთა და ადამთაც, დიდი ზანა, ასინი ქართველობისაგან თითქმის აღარფრით განირჩეოდნენ. სხვაობა მხოლოდ ელენიებში საწმენოებრივი სამსახურის შესრულებისას თუ ჩანდა. ჩვენ, ბავშვები, ხან ერთ ეკლესიაში შევავლიდით, ხან მეორეში; ვადექით წენარად დოცვას დროს და სანახობებით ვერთობოდით, განსკოტებით ნათლას. დების დღესასწაულა გვიზადავდა. იანვრის 8(19)-ს ეკლესიაში წირვას შემდეგ იმართებოდა წყლის კურთხევა. ხადღესასწაულოდ გამოწვიბილი სხვადასხვა ასაკის მცხოვრებლებმა მდინარე ვერილის ორველ ნაპირზე ერთ დოქმულ ადგილას გროვდებოდნენ. მდებელი მცირე ქადაგების შემდეგ ვერცხლის დიდ ქვარს ჩუშვებდა მდინარეში და წყალს აუტრახებდა. დოცვის დამთავრების შემდეგ დების-მსახური ნაერთში წყალს ზაღს ასკურებდა. მდოცველებს თან პქონდათ წყლის ქურბელი და წმინდა წყალი შინაც მიქქონდათ. ცერემონილის დამთავრების შემდეგ რომელიმე გაბედულა მლოცვთლოგანი გადამუშებოდა ნახევრად გაუწულ მდინარეში და ქვარს ამოიღებდა. ქვარის ამოღების სახელს მოხავად დღესასწაულამდე დაბის მცხოვრებლები მოწინებით მოხსენიებდნენ. წყლის კურთხევას შემდეგ მუშობლები ერთმანეთის ოქაბებში აკრახებოდნენ და იმართებოდა პურობა.

სომხების მდებელი ნოლიდებსა მილიანად ეკლესიაში ატარებდა. დოცვის დროს, როდესაც სათანადო მომენტა დადებოდა, მდებელი ქვარს იქვე ეკლესიაში წყლით სავსე აუზში ჩუშვებდა და ხმადალა აცხადებდა: — ვის სურს ამოიღოს ქვარი და რამდენ მანეთს შესწარავს ეკლესიასო. დამწერნი გაცხოველებულ მონაწილეობას ღებულობდნენ ქვარს წყლიდან

ამოღების უფლების მოპოვებაში. შემკონის ჩველებრივი წესი წარმატებით მოქმედებდა და „ფასი“ თანდთან მატუნდნენ.

ერთხელ, 1918 თუ 1919 წელს ქვერატ ეკლესიას წყლის აუზიდან ჩემმა თანატოლმა გარისა ზოგაშვილმა ამოიღო. მისმა მამამ სამონ ზოგაშვილმა, მდიდარმა საჩხერელმა ვაჭარმა, შვალის მიერ ამ უფლების მოპოვებისათვის ეკლესიას სასარგებლოდ 100 მანეთი გაიღო. არავინ მდინარის ცივ წყალში ჩახელით არ გატებულა და ეკლესიამაც მნიშვნელოვანი შემოწინებლობა მიიღო!

სომხური ეკლესია შემდეგ წლებში გაუქმდა და ქართველი სომხებიც ჩვენს ეკლესიაში დადიოდნენ.

ებრაელებთან ქართველების ურთიერთობა საკმაოდ შეზღუდული იყო, მით ყოველდღიურ ცხოვრებას თაღმული და სინაგოგა განაგებდა. შახოს ებრაელები ყოველგვარ საქმიანობას ერაღებოდნენ. ამ დღეს მათ ოქაბებში ცეცხლს ქართველები ანთებდნენ. საკლავსაც მხოლოდ სინაგოგის მსახური — ზახაი კლავდა. საწმენოებრივი სხვა ვადებულებების, როგორც ამბობდნენ, ზუსტად სრულდებოდა. საკვებს შერჩევითაც ქმნდით თავისებურება. ფრინველებში, მაგალითად, ბატა უზარატესად მათი „საკუთრება“ იყო. ბაზრობის დღეებში ბატს ქართველი იშვიათად თუ იყიდდა.

საწმენოებისადმი დოკმატური დამოკიდებულება საჩხერელ ებრაელებს ჰქონდა დოქმადით. ოციან წლებში ორჭერ, სხვადასხვა დროს, შახაი დღეს ცეცხლი გაუჩნდათ. ვადრე ქართველები მათ უზნებში ცეცხლს ჩაქრობდნენ, მოსახლეობის დიდი ნაწილი დაზარალდა, ათეულობით სახლა დაწვა. უფროსები გაყვირებულნი აფრებდნენ, იწვოდა მათი სახლ-კარი და დიდი უმეტესობა ხელს არ აწირვდა, შახათიან.

ჩემი ბავშვობისას თითქმის ყველა საჩხერეელი ებრაელი ვაჭრობდა, უზრავლებობა, რა თქმა უნდა, მწიწრილმანეთები იყვნენ; სოფელსოფელ დადიოდნენ და მოსახლეობას აწვდოდნენ სამონს, ასანოს, სანთლებს, საყვარე ძაღს, წებსსა და შახოს, საღებავებს და ფერწიარის, ჰიის საწინააღმდეგო და თავის ტკივილის წამლებს, საეტიანგე და საკაბე ჩიოს და სხვას. მოსახლეობა მათ დიდი დეობით ეყრდობოდა. ებრაელები, თუ საჭირო შეიქნებოდა, საქონელს ნისიადაც ყიდდნენ. იმეზად საჩხერეში რამდენიმე ათასი ებრაელი ცხოვრობდა, მაგრამ ქართულ სკოლებში მათი შვალეში მხოლოდ თითოეუ ჩამოსათვლელნი იყვნენ. ებრაელი ბავშვები თითქმის ყველაფერს სინაგოგასთან ფრთხილბობით სწავლობდნენ.

დაბის მცხოვრებლები ყოველთვის ცდილობდნენ

ზდენს ებრაელთა ხარჭმონებრივი ხვედრი შექმნისადაცარად შეეშინებუქნებნათ.

2.

1921 წლის გაზაფხულზე შორაპნის მარხის რევოლუციური კომიტეტის მეთაური ალექსანდრე საჩინოს ძე ვაშაძე სახტერებს ეტყუმა. დაბის მოსახლეობასათვის ერთი ვაგონი სიბინდი გამოყვით და მარხის ბელმძვანელი სიმინდის განაწილებას უნდა დასწრებოდა. ხალხი გაჭირვებულად ცხოვრობდა, შიმშილობდა. ერთი ფუთი სიმინდის სახელმწიფოს ფასებში შეიღდა ყოველი ოჯახისათვის დიდ დახმარებას ნიშნავდა.

ალექსანდრე ვაშაძე კომპარტიის წევრი იყო 1905 წლიდან. მას განაიღებდა უცხოეთში ჰქონდა მიღებული. ერთხანს პარტიულ სამუშაოზე შევიყარიათა და საფრანგეთშიაც ამუშოვებოდა. ხალხში იგი დიდი ავტორიტეტი სარგებლობდა. ხმარად ვაგონებდით: ალექსანდრე ვაშაძე წიგნებსა და მუხრების საიდუმლოებს თანხარად ფლობს.

ამ დღეს ადგილობრივ რევკომში თათბირის დამთავრების შემდეგ ალექსანდრე ჩვენთან მოვიდა. საჩინო მამს ნათესავი იყო და მას შევიღებთან ჩვენ ოქახს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა.

დაბის მცხოვრებთა შორის ხმა სიმინდის გამოყოფის შესახებ ხწარხად ვარცდილებულიყო და ალექსანდრეს ფებდაფებ მომუშვენი ალექსანდრე წერეთელი და ხაი შთაშვილი. პირველი ადგილობრივი თავადანსაურობის სახელი იყო მოსული, მეორე კი ებრაელებს გამოეგზავნათ. მარხის ბელმძვანელმა ორივენი დაუყოვნებლივ მიიღო და მოუსხინა.

ალექსანდრე წერეთელი, წარმოშობით თავადი, შორაპელი, განაიღებდა, ავტორიტეტის მქონე მებადე-მეფენაჲ იყო. მას საქმიანი კავშირი ჰქონდა გლეხობასთან, თვითონაც შორაპელი კაცი იყო და ადგილობრივი მოსახლეობა მას და მის ოქახს დიდ პატივს სცემდა.

ხაი შთაშვილი სახტერის ებრაელობას შეთაურობდა. ბევრ სასარგებლო საზოგადოებრივ საქმეს ეტყა სათავეში.

ალექსანდრე წერეთელი თხოვდა, რომ სიმინდის განაწილებისას ხელში სახტერის თავადანსაურობაც შეეტანათ. — ახლა უველის უტირს და მათ ბავშვებს უღუშაქაუროდ წუ დატოვებოთ.

ხაიის თხოვნა წარად ვაპარ ებრაელობას შეეტებოდა. — ბატონო ალექსანდრე, ბევრი მოყვანი უყიდურებს გაჭირვებაშია; რომ ნებით, შეგებრადებით, დახმარებას წუ მოკლებთ, სიმინდი მათაც მიუიღებოთ, — ძვეწებოდა ებრაელთა მეთაური.

წინა დღით ორივეს ასეთი თხოვნით სახტერის რევკომისათვის მიემართათ, მაგრამ ადგილობრივ ბელმძვანელს უარი უთქვამს.

ალექსანდრე ვაშაძემ ხალხს ორივე წარმომადგენელს დახმარება აღუთქვა: — სამწუხაროდ, ჭრჭერლობით ბევრი არაფერი გაგვიჩინია, ერთ ვაგონ სიმინდს ამა და შეუძლია, მაგრამ რაც გვაქვს, უველი განაწილოთ. დელეგატები კმაყოფილია წავიდნენ.

ალექსანდრე ვაშაძეს თან მარხის რევკომის ორი მუშაკი ახლდა. კვათურის მატარებლის გახვლამდე ჭრ კედევ დიდი დრო იყო და დედამ ბტუმრები ვახშად მიიწვია. სუფრასთან საუბარს ალექსანდრეს წარსულ არაღელვურ ცხოვრებას და პარტიულ მუშაობაზე გაიძარბოდა. რას არ მუეებოდნენ თანმზლები პირები მისი მდიდარი და გასაოცარი ბიოგრაფიიდან. ბატონ ალექსანდრეს მე შეზღვევია, ზემო სუყრის პერიოდშიც, ხშირად შეეხვედრებოდა და, აღზათ, არ შეეცდებოთ თუ ვიტყვა, რომ ალექსანდრე ვაშაძე ზუნებით ცოცხალი, ცენტრალური, მომქმედო, სიყოფისმოყვარული, ხალხთან მუღამ ახლოს მყოფი, ვაყაყური სულის განათლებული პარკონება იყო. ხალხი მას დიდ ალექსანდრეს ეძახდა!

დიდი ალექსანდრე მალე თვათონაც ჩაება საუბარში. — ქალბატონო პოლინა, რამდენჭერ შეგზავნებია, დამით დასამადავად რომ მოვსულვარ, თქვენს ამაგს მე აღზათ ვერასოდეს ვერ გადავიხდი. უსაზღვროდ მენიამოვნება, თუ თქვენს რაიმე სურვილს როდენსე მამც შევაპარულე, — მიმართა ალექსანდრემ დედას. დედაჩემი ზედმეტად მოკრძალებული ქალი იყო და ოქახის უველია წევრს გაუყარებოდა, როდენსე იგი წინ წამოგდა და აღელვებულმა მიმართა საპატიო ბტუმარს: — ბატონო ალექსანდრე, მხოლოდ ერთი სათხოვარი მაქვს. თუ ნებას მომცემთ, ახლა აქ ერთ ზემს ნათესავს მოვიუყვან და თუ შეგიძლიათ მიიღეთ იგი, როგორც ჩვენი ოქახის წევრს; თუ რაიმე დანაშაუ, აპარტიეთ. დედის თხოვნაზე ბტუმრებს გაყინათ. მამა კი გოგონებულ მიჩერებოდა დედაჩემს და ვერ გაეცო, თუ რა ზდებოდა. ალექსანდრემ დედას მხარსზე ზელი მოსვია, მოეფერა და თხოვა ეს უფრობი ნათესავი მალე მოეყვანა. — ასეთი ვინ არის, რომ მას შემოსვლას თქვენს ოქახს ზემი თანმზობა სჭარებდომ. უველიანი სულგანაზული უცდადნენ, თუ ვინ შემოვიდოდა ითახში.

გადლო კარები და გამოჩნდა პავლე ვა, დედის ახლო ნათესავი. სახე გაფითრებული ჰქონდა, თვალები ანთებული, ხელში მუხრები ცაყა. უველი გაოცდა იგი ხარულ სიწუმში წელი საბაქით მიუბღვავდა ვაშაძეს და არაადი გადასცა. დუმილი პირებლმა ალექსანდრემ დაარღვია. — ბატონო პავლე, დახარბადით ჩვენიონი, თქვენ შეგიძლიათ მშვიდად იყოთ, ჩვენი

1 ო. ქსი, ტომი 4, 1979, გვ. 327.

დედი ზნის პარტიული ბრძოლა ამიერიდან და-
შთავრებულად უნდა ჩაითვალოს.

— ვახაყ, — მიმართა ალექსანდრემ მამას, —
თქვენთვის აღზათ საინტერესო იქნება იცოდეთ
თქვენი მეუღლას ნათესავის პარტიული მოღ-
ვაწერობის ბილი აქტი. როგორც იცით, სამ-
კუთხე ზედსუფლებას დამყარების წინა დღე-
ებში მენშევეკები კიათურიდან თითქმის სრუ-
ლად გაიხიზნენ. მე ქერ კიდევ ვიპატივობდრ,
როდესაც მაცნობებს, რომ შემიძლია ქალაქის
მმართველობის შენობა დავიკავო და ადგილობ-
რივ ბელისუფლებებს ორგანიზაციას შევუდგე-
სიფრთხილბს მისწინა ეს საქმე ერთი დღით
გადავდე და ვაშაძეების უბანში მამახმის ბი-
ნას მივაშურე. საოცრად მენატრებოდა ლოგი-
ნში ძილი. შესასვლელ კართან ორი შეიარა-
ღებული პირი დამხვდა და მოულოდნელად
დამაპატიმრეს, კომსარაიატში უნდა წამოხრძა-
ნდეთო. წინააღმდეგობას აზრი არ ჰქონდა, მე
უკვე არავითარი უპირატესობა აღარ ვაჩინა.
გულმა მიგრძნო: მათ დავალებული ჰქონდათ
გზაში ჩემი მოკვლა. როდესაც ჩვენი კლდიდან
ძირს ქალაქისკენ დავეშვიეთ, ორივეს მაგარად
ჩავაფრე ზედა მკლავებში და გააფრთხილე:
როგორც კი ზღეს იარაღისკენ წავიღებთ, რო-
გორც კი შეიარბევით, მე იმავე წამს ამ კლდი-
დან ძირს გადავშვები და თქვენც თან გადა-
გატანო; იცოდეთ, ან სამივენი ცოცხალი დავ-
რჩებით, ან სამივენი ერთად დავიღუპებით.
კვიდრე ისინი აზრს მოაკრებდნენ, ჩვენ უკვე
კიათურის კომუნდატურაში ვიყავით. ახლაღრე
არაფერ არ აღმოჩნდა, ყველაფი გაქცეულიყვნენ.
ამსობაში ჩემს უფროს მძას კიოივის სხვა
კომუნისტებისათვის ეცნობებოდა, რომ მე და-
მაპატიმრეს და კომუნდატურაში უბედაფეს მო-
გვევა კაზუჯა მიშველიძე და სხვა კომუნისტე-
ბი. ჩემი „მეცოდებმა“ განაირადეს და გაუშე-
ვეს; ჩემარულიაგან ორივე ახალგაზრდა ატი-
რდა — ჩვენ მხოლოდ დავალებას ვასრულებ-
დითო.

— ვახაყ, როგორ გგონია, ვინა ჩანაფიქრი
უნდა უოფალოყო ჩვენი გამარჯვების პარტიულ
დღეს ჩემს საქიის ვასტურებაში? ეს „ბრწყინ-
ვადე“ იდრა თურმე ბატონ პავლეს გუოთვინს;
მახ უნდოდა, რომ ჩვენს შორის არსებული
ძვილი პარტიული დავა ამგვარად გადაეწვავათ!

— რას იტყვით, პარტიეუმული პავლე, ზომ
ზუსტად გადმოვიცო კიათურაში თქვენი ზედი-
სუფლებების უჯანსაყნილი დღის უჯანსაყნილი
აკორდი!

ქერ კიდევ არავინ იყო გარკვეული, თუ რა
გადაწყვეტილებას მიიღებდა ალექსანდრე ვა-
შაძე და ყველა უსაზღვრად დედაყვდა.

ალექსანდრემ ორი პატარა ვაწწი შეავსო,
ერთი პავლეს გადასცა და დედას სადღეგრძე-
ლო შეესვა:

— საქართველოში ქალის მანდილი ყოველ-

თვის მშვიდობის მომასწავებელი იყო. ქალბა-
ტონო პოდინა, თქვენ გაგიმარტოთ, ამ თქვენს
ნათესავს სწორად გავგაგმავთ და მასაბუ-
რება, დღევანდელი დღეს მისი მშვიდობის

— პარტიეუმული პავლე, ღმერთმა შეგინ-
დოთ ყველა შეცოდება. ზეად ჩამოდიო სამართ-
ცენტრში ყველა საჭირო საბუთებს გაგიფო-
რებთ, სწავლა რომ გააგრძელოთ. აწი მაინც
ნამდვილად ემსახურეთ თქვენს საღბს. ჩვენს
დედას და საპასუხისმგებლო გზაზე რაც ნაყ-
ლები სისხლი დაიდვრება, მათ უყურეთო იქნება
საღბისათვის.

ალექსანდრე ვაშაძემ და მისმა თანმშლებმა
პირებმა მალე დაჯეტოვეს.

ოქაბის წევრებმა ის დამე თერთად გაათე-
ნეს.

პავლე იმავე წლის შემოდგომაზე უყრანის
ერთ-ერთ უმაღლეს სასწავლებელში აღადგინეს
და სწავლა განაგრძო.

4

1924 წლის ზაფხული ბევრებმა დედაუღიოს,
სოფელ წირქვალში გაატარეთ. წირქვალი
ქ. კიათურიდან 7 კილომეტრითაა დაშორებუ-
ლი. ამ სოფლის მკვადრნი ძირითადად კიათუ-
რის მაღაროებში მუშაობდნენ. მცირეოდენი
სამსავ-სათვის მიწა, პატარა ვენახის ნაკვეთი
და კიათურის მარგანეცო იყო მათი ცხოვრების
წყარო. მძიმე შრომა ჰქონდათ ქართველ მაღა-
როელებს. დილით ადრე შედიოდნენ რამდენიმე
კილომეტრზე მაღაროში და იქიდან მხოლოდ
საღამოთი გამოდიოდნენ. ამის შემდეგ შედიო-
რვა კილომეტრი უნდა ევლოთ, რომ დამე საქუ-
თარ საზღუში გაეთითათ. მიუხედავად ასეთი მძიმე
შრომისა, მათი შთამომავლობა კიოწაგანი,
მზარული და ენაკვიმია ახალგაზრდობა იყო.
ბაბუა ლუარსაბი, მისი ორი ძმა — ბიჭია და
დომიტრი ვურულები და მათი შვილებიც ასე
ცხოვრობდნენ.

შაბათ საღამოს მაღაროებიდან დაბრუნებულ
სოფლის ახალგაზრდობა მოიცოლებდა მარგა-
ნეცოს შავ მტვერს, საფულდაფულად გასუფ-
თავდებოდა და სადღესასწაულოდ გამოწყობი-
ლი სათემო მოედანზე მოიურბოდა თვის. აქ ამა-
რებოდა ცეკვა-თამაში, სიმღერები და მრავ-
ვალნაირი გასართობი ხანასობა. ამ დღისათ-
ვის სოფლის გაცოცხლები ვრულდასმით ემზად-
ბოდნენ. რამდენ მომავალ ოქაბს ჩაურთა სა-
ფუძველი აქაური საღამურისა და დარჩის მზა-
ზე! შეტრებებს არც ხანდაზმული აკლდებოდ-
ნენ მთლმე. ისდნენ ისინი უბემორთბმულნი
ერთ წრედ და, ვინ იცის, რაზე არ საუბრობ-
დნენ, დროდადრო მათი სიცილიანობის მოწ-
ღვებებულად ატყდებოდა მთლმე; მოხუცთა
მეორე საარსებო პურს ხალხური იუმორი წა-
რმოადგენდა. თემობა გვიან დამით მოავრდ-
ბოდა. მთვარაან დამეში შეტრებულნი ზანტად

იწლებოდნენ, ერთმანეთის დაშორება თითქოს უჭირდათ კიდევ. კვირა დღეს შაღაროს უყვლა მუშა ბაღ-ვენახებში შრომობდა.

ცხოვრობდა სოფელი რაბმულად, საინტერესოდ და ნაყოფიერად.

2

1928 წელს ჩემი ტოლი თანაკლასელები კომკავშირელები გახდნენ. საჩხერის კომკავშირის პირველადი ორგანიზაციის მდივანს მეც გადავეცა განცხადება კომკავშირში მიღების თაობაზე. მან მომიწონა ეს ნახიჯი და გადმომიცა წიგნების სია, თუ რა უნდა წამკითხა, დაამარჯვა როგორ უნდა მოვეცუთოყუა, როდესაც ბიუროს წევრები კითხვებს დამისვამდნენ. მაშინ ახალგაზრდებს შორის გავრცელებული იყო სახელმძღვანელო „კომუნისმის ანბანი“ და მეც მას ჩავუჭქე. გავიდა კარგა ხანი და არ გამოიძახეს. ერთხანს მაიმედებდნენ — შენს განცხადებას მალე განვიხილავთო, შემდეგ კი ბიუროს მოსახრება გადმომიცეს: მაშაშენი ადრე ვაპარო იყო და ჭრჭერობით ვერ მიგადებო, უმჭობნი იქნება განცხადება უკანვე გაიტანონო. კომკავშირის ადგილობრივი ორგანიზაციის ხელმძღვანელები ძირითადად ჩემი ამხანაგები იყვნენ და მათი ჩემდამი ასეთი დამოკიდებულება გამიკვირდა. შემდეგში ისინი მარწმუნებდნენ: ჩვენ არაფერ შუაში არ ვუყავით, ასეთი გადაწყვეტილება მაზრის კომკავშირის ხელმძღვანელმა წერწუბიმ გვიჩინა: კლასობრივი სიფხაზდე არ უნდა მოვადუნოთ, მომავალი კომკავშირელი წინასწარ რევოლუციური ცეცხლის აღში უნდა გავატაროთ.

მაშა 1921 წლიდან მსახურობდა, თან მევენახეობას ეწეოდა. 1926 წელს ს. ჩიხის ვახოს საწერტე ამხანაგობის წევრი იყო. მაშასთან ერთად ამ კოლექტივში მუშაობდნენ ჩახელი მევენახეები — იაკობაშვილები, ჰილაძეები და ოხაიშვილები. მათ ვახოს სადედე და საწერტე ს. ჩიხის ბოლოში მდინარე უყირადას პარას ჰქონდათ, რაქისა და იმერეთის რაიონებდათის ათი ათასობით ვახოს წერტე გამოუყვადო. მაშა არასოდეს ზავსდენ არ უყოფიდა. მას იმდროინდელ მდგომარეობას თითქოს ჩემთვის ხელი არ უნდა შეეშალა, მაგრამ წარსული? წარსულს ვინ შევცვლიდა!

სკოლაში ეს ჩემი ამხავი რამდენიმე მასწავლებელმა მტკაუნეულად მიიღო. მარჩიეს — თქვენს ნათესაებს, ჰველ ბოლშევიკებს, ვაშაშებს და მოღებადებს მიმართით, დაგებმარებაიანო. მაშას ეს წინადადება არ მოეწონა. რა გეტყვარება, შენი პირადი მოქმედებით დაამტკიცე, რომ კომკავშირის ღირსი ხარ, პასპორტი რომ მიიღო, უკვე დამოუკიდებელმა მოქალაქებ ცხოვრების გზაც დამოუკიდებლად უნდა გვიაროო.

რას ვაზამდი, არავინ მხარი არ დამიჭირა. ბე-

ჭრი დამე გამითენებია უიჭრებში. განსაკუთრებით ის მადიზანებდა, რომ წერწუბიას წინადადებას პირველმა, თურმე, ჩვენს კომკავშირის ამხანაგმა, ალიომა მღებმარტელომ დაუჭირა მხარი.

გავიდა დრო. მე და ალიომა უკვე ემსახურებოდით, ის მათთვის პაროქორის გაზდა, მე სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტის დოცენტი ვიყავი. ერთმანეთს ხშირად ვხვდებოდით, ერთმანეთს შეგობრულად მოვკაიხავადით, მაგრამ 1928 წლის ამბებზე სიტყვა არც ერთ ჩვენგანს არ ჩამოგვავიდა.

საჩხერის ალექ ადგილობრივი კომიტეტიდან ჩემი განცხადება გამოვიტანე.

დაგვა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში შესვლის დრო და ახლოობებმა, როგორც ხშირად ხდება ხოლმე, ჩემი მდგომარეობა კიდევ უფრო მშუად დამიხატეს:

— სერგო, ამიერიდან შენს მუშაინტარულ დარგებზე სწავლას, კიდევ რომ მივაღონ, აზრო არ ექნება, პარტიის წევობის გარეშე ამა რას გააკეთებო. ჩემს ოცნებებს ფრთები საქმოდ შეეკვცა.

ჩემი პირველი მარცხი ჩემთან ერთად ოქახაშე მწუკადე განიცადა. განსაკუთრებულ უზერსულობას, რაშიც შემდეგმ დარწმუნდი, თურმე მაშა განიცდიდა: ჩემს გამო რატომ უნდა შეეშალოს სწავლაში ხელიო.

მას შემდეგ ხშირად მიუიჭრია: ასე ადვილია კი მაშა-შვილს ერთმანეთის გამო პასუხი აგებინო და ამ პასუხისმგებლობის დონე და ზღვარი დაადგინო?!

6.

1929 წელს მარტის დასაწყისში საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტის მეორე და მესამე კურსის სტუდენტები მიგვეადინეს რაიონებში სოფლის მეურნეობის სამუშაოებთან დუკავშირებით. მე და ექვსი ჩემი თანაკურსელი გორის რაიონში ვაგვავავენეს. ჭერ მონაწილეობა საშარო შეკრებებში მივადეთ, შემდეგ კი სასოფლო სამუკებში გავგანაწილდეს. მე ხურვადეთის სასოფლო საბუკო შემავა.

პირველ საორგანიზაციო თათბარზე გორის მაზრის აგრონომმა არჩილ გვერდწიფოელმა დაახლოებით ასეთი სიტყვით მოგვემართა: „თქვენ სოფლად მუშაობა მქიმე პირობებში მოგვიწია. ამგვამად გამწუკებულმა კლასობრივი ბრძოლის ერთ-ერთ უველადე შეკეთრად გამოხატულ ფრონტს სოფელი წარმოადგენს. კუდაკი და კულუკის გავლენის ქვეშ მყოფი ძადლები გაფოტრებით ებრძვიან სოფალიზმის დენმწეტებს. ეს გარემოება თქვენ უკოვლეთვის უნდა გქონდეთ შედგეულობაში. აგრონომები არ გვავს საქმარისი რაოდენობით. გორის მაზრაში ერთი აგრონომი, ნაცულად 800 მეურ-

ნისა, 8500 მეტრნის ენსაორება. პრესას, რა თქმა უნდა, თვალყურს ადევნებთ. რამდენიმე თვის წინათ ჩვენს მაზრასში სოფ. კარაღეთში კულაკებმა არაღვინალონი კრება მოაწყვეს, რომელიც მიზართული იყო ადგილობრივი კლდეტიორი მეურნეობის დაარსების წინააღმდეგ. თქვენ აქტიური მონაწილეობა უნდა მიიღოთ ახალი სოფლის შექმნაში. ახლა კვლავად ება კლდეტიორებში, მანქანა-ტრაქტორთა სადგურები, საფურცელს უფროთ ტარიფონის ველზე სარწავთ ხისტების, ვაშენებთ ხელს ბადებს, ვითარებთ ახალ ტექნიკურ კულტურას — შაქრის კარხალს. ამ რთულ სამუშაოებთან ერთად, სამწუხაროდ, თქვენ რთული საყოფაცხოვრებო პირობებიც გექნებათ. უფროსად რის მოთხოვნს თქვენგან დიდ ნებისყოფას და თავდადებას. ჩვენ ერთმანეთთან შეიძრო კავშირი უნდა გავკოდეხს. მე თქვენა დიდი აწიდა მაქვს“.

ამდე საღამოს მე ხ. ზურვალითისაყენ გავემგზავრე. როგორც არჩილ გვერდწიეთისა მონარია, გორის მაზრასე გავიდა და ერთ-ერთმა გლეხმა, რომელიც ურმით იყო და ხ. ნადარბაზევს მიდიოდა, წამიყვანა. ტარიფონის ველზე სახილელი ქარი და უნდა იყო. ჩემი ჩაცმულობა აშკარად არ შეეფერებოდა ამ კლიმატურ ვარდის, მაგრამ რას ვაზაშდი! ზურვალითის სასოფლო საბჭოს მივიანს შევეცოდე და მონარია საბჭოში გამეთენება და მე, ბზეში ჩავწოლილიყავი; საბჭო არ თებოდა.

მეორე დღით არჩილ გვერდწიეთელი გორიდან ამოვიდა. საბჭოს მახლობლად ერთ ოქახში დამიანაგა. ოთახში ოთხი მოხინაღრე ვიყავით: გორის მაზრის პარტიული კომიტეტის წარმომადგენელი ამანაგი თვარო, ლენინგრადის შემცენარეობის ინსტიტუტის ასპირანტი ცაგარელი, საქართველოს განათლების კომისარიატის მუშაკი ძიძიყური და მე. ოთხივეს ერთი და იგივე მიზანი გვექონდა: დავმარებოდიოთ საქოლმურნიე მშენებლობას მაზრასში. სხვადასხვა ასაკისანი ვიყავით, უფროსებიც სხვადასხვა გვეყავი. მაზრის აგრონომს მხოლოდ მე ვემორჩილებოდი. ერთმანეთს ჩვენ მალე შევეწყვეთ და მეგობრულად ვცხოვრობდით.

პირველი დავალება, რომელიც ზურვალითში მომცეს, ხალის გაშენება იყო. ინსტიტუტში შეხადეობა ჭირ კიდევ არ შექონდა ნასწავლი და ხალის გაშენების არაფერი გავიგებოდა. ამის ისიც დავაება, რომ დასარტარი მასალა დიდა წინს წინათ მოეტანათ და უკვე გამზარა იყო. საბჭოს თავჯდომარე შემუქრებოდა: ხეხილი მალე დარტე, თორემ პასუხისცეხაში მავცემო. უფროსად არჩილ გვერდწიეთელს ვუამბე. ორი დღე არ მომცალებია, გვერდწიეთელი მომადგა და სახადე ადგილის დაგეგმა მასწავლა. გამზარა სანერტე მასალაე აქტი შემათვინა და თან დამიბედა: რაც დავკლდემა,

ამასაც მალე მოგაწვდიოთ. წასვლისას გამოკითხა, როგორ იყებები, ასე უფროსადი და ვამბდარა რატომ ხარა. წესს უთხადრია საარსებო წყაროს სტიბენდია წარმოადგენდა. ამავ დროს სოფელში რამე საყვების შექმნათიქმის შეუძლებელი იყო. თუ ადგილობრივ მოსახლეს რამეს თხოვდა მომუადეო, ის უფასოდ მოგცემდა, ჩვენ არ ვვიდიოთ. რამდენჯერ შეიძლებოდა მოწყალების მიღება!

რამდენიმე კვირის შემდეგ არჩილ გვერდწიეთელი კვლავ მომაკითხა და დიმილით მომავოდა დაბეძული ბრძანება: ზურვალითის სასოფლო საბჭოს აგრონომის მოვალეობის შემსრულებლად ვიყავი დანიშნული. რა შეთქმონდას გახარებული და გაკვირებული უსიტყვოდ ვიდექი მაზრის აგრონომთან. არჩილმა ჩემი ყურადღება ახალ დავალებაზე გადამიტანა — დღეს სოფელ ნადარბაზევში უნდა წავიდეოთ, განუვალკებისთან დავაშორებით კრება უნდა მოვაწვიოთ, ზოგიერთ გლეხს საქონელი უნდა ჩამოვართვიოთ. გამგზავრებამდე კარგა ხანს მისწინდა, თუ რა ნიშნების მიხედვით უნდა გავცენაზდრა ვინ იყო კულაკი და ვინ არა. მე უკვე ვაძმაცემით ვიყოდი, რას ნიშნავდა ასეთი კრების ჩატარება!

ჩვენი შეკრება გვიან დამით შედგა. ძლიერი სიცივე იყო და ხალხი ბოსელში მოკრავდა. უმრავლესობა ოსურად დამარაკობდა არჩილს. მა ამისნა: ზოგიერთი მოთვინათვის რქოსანი საქონელი ჩამოურომევიათ და ქსნის სადგურში ჩურტკიათ ჩასაბარებლად. აქ საქონელი ვერ დაუბინავებიათ და ნაწილი დამოცილა. ცხენი ახლა ჩვენ ვეხსაყვედურებენ, ქვეყნის დოვლათს სპობთ და ხალხი რაში უნდა გენდიოთ. ჩხუბა და აუაღმაქული გვიანობამდე გაგრძელდა. — ამალდე აქ ვერაფერს ვერ მოვაწვიეთ, ზვალ მაზრის პარტიულ ხელმძღვანელ ამანაგებს კალმახელიძესა და ამრამიშვილს მოვასხენებს უფროსად, — გამინდო არჩილ გვერდწიეთელი. კრების ზოგიერთ მონაწილეს ისეთი გამოშეტვედელი შექონდა, რომ ჩვენი საქმე მთლად კარგად არ უნდა ყოფილიყო. მაზრის აგრონომს იცვი შეეპარა, შეიძლება აქ დარჩენად საშიში იყოს და ამ დამით გორში წასვლაც; აქნებს აქვე სოფელში ვანშესთან შევაფართოთ თავიო. მალე ჩემთან ერთი ახალგაზრდა გოგონა მოვიდა და ვამეცო. — მე ქეოთ შევა, გორიდან ვარ; აქ სოფელში პატარებს ვასწავლი. რა არჩილმა თხოვდა თქვენს მოგხლოთ. გამომევიო, ჩემთან წამობრძანდით, აქვე ახლოს ვცხოვრობ. მასწავლებელს აქ დიდ პატივს სცემენ და ნუ გეშინიათ, არავინ არ მოგაკითხავს. გარეთ ზნელიდა და ქეოთ ხელჩაყავებული აღმართ-აღმართ მივყავი. პატარა, სურთა, კამწიად მოროდელი ოთახი შექონდა, თვითონაც დამაში ქალი იყო, ჩემი ასაკის თუ აქნებოდა. თხილად მიიდიო, დამაშურა და

დამაწინა. ღამე მიიწი შიშში გადატარე. ახლა უკვე ქეთის გამოე მეწინადა, მისთვის რამე შეურაცხყოფა არ შეეუენებინაო.

გათენდა თუ არა, არჩილა მოგვაციობა, ნაღლაიანი სახე ჰქონდა. ორავენი ორთავდალი სასწრაფოდ გორს წაედეო. იქ მარხის აგრო. ნომს ვადევ უფრო მწვავე საკითხები დაჭდა გადასაწვედა. ტირიფონის ველზე ებრაელები ბის კლდეურნიობაში ვადაცის ვანგებ ახალი ტრაქტორის გამოკვევანა მწყობრიდან, საშპრეთოსითის და ქართლის მოსაზღვრე კლდეურნიეები ტროსანეთის წაქაფებოდენ სარწვაე წყაღზე. არჩილი ებრაელებთან წაეიდა. მე კანტორაში დამტოვა, თუ ვანმე მოვიდოდა, პაპუბე უნდა ვაგვედა.

იხემაღ მარხაში დამაბული მდგომარეობა იყო. დიდი ურჩადლება ემცეოდა კულაების წინააღმდეგ მკაცრ შეტევას, მოქმადიერთა შორის მუშაობას, სახელმწიფო აპარატის წმინდას, მუშათა და გლეხთა ინსპექციის შეშეუობით სხალბო კონტროლს, სავადსახადო კანონის სწორად ვატარებას და სხვ.

საში თვე ვაშუშავე ასეთ პარობებში არჩილ გვირდწითელის ხელმძღვანელობით. დაუფახებელი იყო მისი მეთაურობა. წყნარო, პრინციპული, ადამიანური, აგრონომიული მეცნიერების ღრმა მყოფდენ, დიდი შინაგანი კულტურის მქონე პაროენება იყო ვა. არჩილი, როგორც შემდეგში ვაივტი, შესანიწნავ ქართულ ოჯახში იზრდებოდა, სახელოვანი ექიმისა და საზოგადო მოღვაწის ვახრადელ გვირდწითელის უფროსი ვაი იყო. მან 1928 წელს დამთავრა საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტის აგრონომიული ფაკულტეტი და 1929 წელს, 29 წლის ასაკში, გორის მარხის აგრონომად დანიწყო მუშაობა.

ბატონმა არჩილმა წარუშლელი შთაბეჭდილება დატოვა ჩვენზე, სტუდენტებზე, როგორც დღეში ადამიანმა, თავისი ქვეყნის პატრიოტმა, ძლიერი ნებისყოფის პაროენებამ. ყველანი ანტიკლებული ვიუვიოთ მისი ჩვენდამი მამობრივა ზრუნვათ.

დამთავრდა ჩვენი, სტუდენტებას გორის რაიონში მივლინების ვადა და გულდაწვებატალი გამოვცემწვიდობით ბატონ არჩილს. დაგვიბრდა, რომ საქართველოს შემთხვევაში სიამოვნებით შევიდებოდა მუდმივ სამუშაოზე.

გვაედა ვრლებო და ეს დროც დადგა. ზოგიერთი ჩვენთაგანი კვლავ ებტუმბო ქალაქ გორს.

7

1987 წლის თებერვალში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიოლოგიური ფაკულტეტის დეკანს ნიკო კიციშვილს ჩავახარე ნაშრომი „ძობს მევას ვერწიხის ბუნებრივი აღკობოღრა დაუღიანის დროს“ ბიოლოგიურ

მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მრანაოეზლად. დისერტაციის დაცვა ბიოლოგიურ ფაკულტეტის სამეცნიერო საბჭოზე შეატარდა. სათვის დანიშნა. მაშინ რეცენზიებს დაცვამდე არ იძლეოდენ და ამის გამო ხარისხის ყველა მამიებელი ფრთხილობდა დისერტაციის დაცვის დროს რამე პრინციპული ხასიათის შედეგომა არ მოსვლოდა. დისერტანტის საერთო განათლების დონეს დიდი ურჩადლება ემცეოდა. ამიტომ რაც შემეძლო ბევრს ვკითხულობდი. სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტის ბიბლიოთეკის თანამშრომლები დიდად მემარტებოდენ, უკუვადვარო საჭირო ლიტერატურით მამარტებოდენ. ექსპერიმენტი დამთავრებული მქონდა და თითქმის უკუვადვლე ბიბლიოთეკაში ვმუშაობდი. ლიტერატურულ წყაროებს შორის ჩემი ურჩადლება მამაყრო მენდღებვის სახელობის ქიმიკოსთა საკუშირო საზოგადოების შრომებშია. შემთხვევით ვნახე, რომ საზოგადოების ერთ-ერთი ურჩადლობა ამ პარს ვატხნა, რომელიც შემდეგში ტროციისტი აღმოჩნდა. ამის შესახებ მე დაუყოვნებლივ ბიბლიოთეკას დირექტორს მოვახსენე. ის დაწინაურებული პარტიული მუშაკი იყო და ასეთი სიტუაციისათვის მადლობა გამომიცხვადა.

რამდენიმე დღის შემდეგ, როდესაც შინ დავბრუნდი, უმცროსმა ძმამ კოტემ ვაღმომცა უწყება, რესპუბლიკის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კომისარიატში მამარტებოდენ, მეორად დღეს საღამოს 6 საათზე უნდა გამოცხვადებულყოფი.

შოთლა ღამე ჩემს ბიოგრაფიაში ვაქვემბოდა, მაგრამ ვერტარტებ ვეტი ვერ შევიტანე. 1928 წელს ალკ რიგებში არ მიმიდებ, მაგრამ 1935 წელს თანამშრომლობა ქვეულის წვერი ვახვდი, 1937 წლის დასაწყისში კო სკაე ვერტობის კანდიდატად მიღებას დამარტდენ. დავალებებს პარნათლად ვახსრულებდი, სტუდენტობა ჩემი უმეუოლოლონი არ იყუნენ. მამა 16 წელზე მეტი იყო, რაც მახსორობდა. და მიიწი ვამკრა გულში: თანამშრომლობა ქვეულო მიღებას ერთ-ერთი რეკომენდაცია ვამიწია ძველმა ბილშევიკმა, ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილემ სამეცნიერო საბჭოებში ვასილ კანდელაკმა, რომელიც იმ დროს ინსტიტუტში ვატაკადობული სემინის მიხედვით, დამატარებული უნდა ყოფილიყო. მეორე დღე, როგორც აქნა, შესაღამოვდა და 6 საათზე დანიშნულებისამებრ გამოცხვადდი. ჩემი მასპინძელი აღმოჩნდა ახალგაზრდა თანამშრომელი ნიკოლოზ ბარტოლოვა. მან თავიწინად მიიღო და მეგობრული საუბრისა ვამიწა. ქალაქის ბიბლიოთეკებიდან მოვტროვებინა პარათება და ათვლიერებდა, თუ რა ლიტერატურით ვიყუთა დანიტერტებულა. შეტვდერა მეტად საინტერესოდ წარამართა. ვამოკითხა, რა პარობდებზე მუშაობდა ჩვენი

ლაბორატორია და რას ეძღვნებოდა კერძოდ, ჩემი სადისერტაციო ნაშრომი. მე მალე აღმოვაჩინე ვისთან შეთანხმებას ვაპირებ. მის მიერ დასმულ კითხვებზე ცოცხლად ვასაუბრობდი. ჩვენმა საუნარმა თითქმის ორი საათი გაატანა. საშუალო ხელის მოწერის შემდეგ შემეცინა: — სერგეი ვასილეს ძეგ, რომ არავის უფიქროვია ამ კრებულის გამოტანა თქვენთვის, იქნებ მოიგონოთ, ეს ზეგნების მატად მნიშვნელოვანი იქნება. მე გულწრფელად ვუპასუხე, რომ ამ მასალას შემთხვევით წავაწყდი და მის შესახებ ზემოთის არავის არ მოუშარბავს. დაშორებისას მთხოვა: — ფიქრეთ, იქნებ გაგახსენდეთ, ხვალ სადამის 6 საათზე ისევ გამოვიარო, თქვენი საშვი კომენდატორაში იქნება.

ეს შეხვედრა 15 აპრილს მოხდა. ამ დროიდან დაწყებული 9 დღის განმავლობაში, ე. ა. დისერტაციის დაცვის დღეებში. მე უკვე საღამოს მასთან ვიყავი. უკვე დღე ერთსა და ამავე თემაზე ვსაუბრობდი. ვერაფერი ვერ დავარწმუნე, რომ ჩემს უკან არავის იყო და რაც მოხდა, ეს ბრმა შემთხვევას უნდა მიეწეროს. უკვე შეხვედრისას ჩემდამი მისი დამოკიდებულება იყო ურადილობანი და აღმოჩნდა. მხოლოდ დისერტაციის დაცვის წინა საღამოს, 28 აპრილს, განაწილდა: — სამართლის არ მეთუხუბო, არ ვინდობ დავუბნებო, რომ უკეთ ვცოდნენ ვინ არიან ჩვენი სახელმწიფოს მტრებიო. ამ დღეს აქაურობას გვიანობაზე შევრჩი. შენობიდან რომ გამოვდი, ტრამვაი ახალი ამუშავებული იყო, დღის 6 საათი იქნებოდა, დისერტაციის დაცვა კი ამავე დღის 12 საათზე იყო დაიწყო.

რუსთაველის პარსპექტიდან ტრამვაით სასოფლოსამურწერო ინსტიტუტში წავიდი, დისერტაციის მასალებს ლაბორატორიაში ვინახავდი. ინსტიტუტის მახლობლად სასაუბრე მქონდა ვინმე წყნითელ ლუკას, რომელიც მეტად კლდეობილი პიროვნება იყო და ვემორილ საშუალებებსაც აწვდიდა. ლაბორატორიიდან მას შევაკითხე, ვისთვის ჩემთან ერთად ესაუბრა. ადრე იყო და თავისთვის წინა დღით წახელია შეტყობად აცხადებდა. საუბრე არ დავცადა, სასაუბრეში ჩემი შეგობრები შემოცავდნენ, თუკი მთელი დამე შევბადნენ.

კვირა დღე იყო და სამეცნიერო სემპიუმში შევაბა ზუსტად 12 საათზე დამწყობი. ოპონენტები პროფესორები ვასილ ვარაზი და პეტრე ქობულაძე იყვნენ. პროცედურამ ნორმალურად ჩაიარა და ძიებულ ბარისზე ფარული კონკრეტული ერთსადა მომანიჭეს. როდესაც ოფიციალური ნაწილი დამთავრდა, დამსწრეთი მამაჩემთან მივიდი და ულოცავდნენ. დამსწრეთი შორის ნიკოლოზ ბარტოლოვსკი აღმოჩნდა, დისერტაციის დაცვის მოსახმენად მოსულად. ისიც მივიდა მამასთან და მიულოცა. მეორე დღეს მამამ მთხოვა — უნივერსიტეტი

წამყვანი, ბავშვებისათვის ფესხავილები უნდა ვყოფილი ვერის ხილზე ნიკოლოზ ბარტოლოვსკი შეგვხვდა. გავაჩერა, ახლა მე მომილოცა, მამას კიდევ ერთხელ ასიშოქა კარგი უნდა გულოთო და დავუბრუნე. დაღვრებილი, ჩაფიქრებული ჩანდა. მამა აღტაცებული იყო, რა ურადილობანი, კულტურული კაცი ჩანს, ვინ არისო.

ამ დღის შემდეგ ნიკოლოზ ბარტოლოვსკი აღარსად მინახავს. მე მას დღესაც მადლობის გრძნობით ვალოცებ.

8

1948 წელს სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის ბიოლოგიურ მეცნიერებათა განყოფილების ბიუროს სხდომაზე ჩემი სადოქტორო დისერტაციის გეგმის დაცვა მომიწია. სხდომას აკად. ა. ორბელი თავშელომარებოდა. გეგმა მოიწონეს, მაგრამ სადავოდ მიიჩნეს ვაზის ტანიდების ქიმიური ბუნების დადგენა. ყველაზე მეტი წინააღმდეგობა აკად. ა. ოპარინმა გამოიწია: გამოჩინდა გერმანული მეცნიერი კარლ ფრაილინგერგი ნახევარ საუკუნეზე მეტია, რაც მუხის ტანიდების ქიმიური ბუნებას სწავლობს და საბოლოო შედეგს ჯერ კიდევ ვერ მიაღწია, რა ვიცით, რომ ასე არ დამთავრდება ჩვენს დოქტორანტს, რეალობას მოყვებული გამხედაობა საჭირო არ არის. დისერტაციის გეგმიდან წმინდა ქიმიური ნაწილი უმეცხლად უნდა ამოვადოთ. განყოფილების ბიუროს ა. ოპარინის მოსაზრება გაიზარა. სხდომის დამთავრების შემდეგ ა. ოპარინმა მთხოვა მასთან მესულეუადი ბოქიბის ინსტიტუტში, გავაგრძელოთ მსჯელობა ვაზის ტანიდების ქიმიური ბუნებაზეო.

საუბარი საინტერესო გამოდგა. ხატონი აღქმანდრე დათანხმდა, რომ ქიმიური კვლევა გამეგრძელებინა, მაგრამ არაოფიციალურად, გეგმის გარეშე.

— გეგმაში ის უნდა შეიტანოთ, რაც ნამდვილად შესრულებია. დოქტორანტურაში მხოლოდ იმ პირებს დებულობენ, რომელთაც სადისერტაციო შრომის ორი მესამედი მანც აქვთ შესრულებული. ხომ შეიძლება, რომ ვაზის ტანიდებიდან ვერცერთი ინდივიდუალური ქიმიური ნაერთი ვერ გამოვოთ, ამასაც უნდა მოვლდეოთ, მაშინ მამინ დაცვის წინ შეიძლება შეიქნას მოქმედა-მოქმედა, განყოფილების ბიუროს მიერ დამტკიცებული გეგმა არ არის შესრულებულიო.

— ამუშავე ისე, როგორც გული და გონება გაკარნახებს. კვლევის ფარგლების შეზღუდვას დადებითი შედეგი არასოდეს არ მოხუკდია, მაგრამ ისიც ხომ არის ცნობილი, რომ გეგმა

სახელმწიფო კანონი და მასთან ფრთხილი ურთიერთობა საჭიროა. ვაზის ტანიდების ქიმიური შენამდე მრავალი მკვლევარი მოუპოვდა, განსაკუთრებით აღსანიშნავია გერმანელი და ფრანგი მეცნიერების შრომები. მათთან შედარებით შენ შინც რა უპარატისობა ვაქვს, რატომ ვგონია, რომ რაც სხამ ვერ გააკეთა, შენ აუცილებლად გააკეთებ, გაიმარჯვებ!

ჩემი მოსაზრება ამ საკითხზე მოკლედ მოვახსენებ:

— აღექვანდრე ივანეს ძე, ადრე მკვლევარები ტანიდების მისაღებად ძირითადად იყენებდნენ ფიზიოლოგიურად მომწიფებულ ვაზის თესვს, წიპწას. ამ ფროს თესვში მრავალი სხვადასხვაგვარი ნაერთია, თანაც თითოეულ მათგანს უკვე გარდაქმნის რთული გზა აქვს განვლილი. ასეთი გარემოდან ინდივიდუალური ნაერთის იდენტიფიკაცია ძნელია. მე ჩემი კვლევის ობიექტად ავიღებ იგივე ვაზის თესვს, მაგრამ ადრეულ ფიზიოლოგიურ ფაზაში, როდენაც ქერ კიდევ თესვს მხოლოდ ჩანახარის სახითაა. აქნებ რომელიმე ნაერთს მაშინ მივუხწრო, როდენაც იგი ქერ კიდევ არაა გარდაქმნილი რთულ შენაერთად. ამ ფროს ქიმიური ნაერთების მიერ შექმნილი გარემოდ ხომ უფრო მარტივად უნდა იყოს.

აღექვანდრე ოპარინმა მიღებულა მომწონა: მოსაზრება საინტერესოა, შეაძლება ბედმა გავიმართლოს, იმუშავებ, ვნახოთ.

თელავში ამ მიმართულებით კვლევა გვაძლიერებ, რაც გეგმის მიხედვით უნდა გამოეყენებინა, დროებით მას თვით დავანებე. ერთი წლის განმავლობაში უშედეგად ვიმუშავებ. ვერ აქვს და ვერ ჩავაგდე ზღვში ჩემი ნაინტარი ნაერთი. რამდენი ნივთიერებას გამოვყავი, ყველა ელვისებური სისწრაფით დავიანგა, სხვებ შენერთად გარდაქმნა.

ადიდ ხნის ნატურა 1949 წლის შემოდგომაზე ამისრულდა: ვაზის თესვის ტანიდებიდან პირველი ინდივიდუალური ნაერთი გამოვყავი. უკვე ზღვს მქონდა თერთი ნემსისებრი კრისტალემა მისი ყველა თვისება მარწმუნებდა, რომ ჩემს მიერ იდენტიფიცირებული ნივთიერება კატეჟინი უნდა ყოფილიყო. შედეგის რამდენქნამდე გადამოწმების შემდეგ აკად. ა. ოპარინს მოსკოვში დებენა ვაუთგზავნი: „პირველი კრისტალური ნაერთი მივიღე. ფიზიურ-ქიმიური თვისებების მიხედვით კატეჟინი უნდა იყოს“. მეორე დღებზე მოვიდა აკადემიკოსების ა. ოპარინის, ა. კურსანოვის და ნ. სოსაიანის მოლოცვის დებეშები. ამას აკად. ა. ოპარინის წერილაც მოჰყვა: თქვენს მიერ მიღებული ახალი ნივთიერება ჩამოიტანეთ, რაც შეიძლება მაღე ჩამოდიოთ.

ჩემი ამ მიღწევით ლაბორატორიის თანამშრომლებმა განაჩებულნი იყვნენ და ცენტრალურად შეხსახობდნენ. მათე 50 მილილიტრიანი

ერლენმაიერის კულა კატეჟინის კრისტალეზით გვავეს — მოხავალი უხვი მქონდა. ყველა საჭირო მონაცემი წესრიგში მოვთავსებ და მოსკოვს ვასამგზავრებლად მოვეწვდები. დადგამომენტი, ჩემი პირველი ნივთიერება სამგზავრო ჩანთაში უნდა მომთავსებინა, გავადე კარი დაკულა თერთი კრისტალეზით ადგაზე აღარ აღმოჩნდა!

ინტიტუტის ყველა კოხებ და კუნჭული გავსინტუ, ყველას ყველაფერი გამოვყოხებთ, მაგრამ დაკარგული ნივთიერება ვერ აღმოვაჩინებთ. ახლა უფრო მეტად ამას ვდარდობდი დებეშარომ გავაგზავნი, მოლოცვები მაინც არ მიმდელი რა შევთავალო აღექვანდრე ოპარინს, ანდრია კურსანოვის სულ მეტად ერთი წელი მაინც უნდა შევოცა, ვიდრე მცვაზე უფრძენი გვექნებოდა, ვიდრე კატეჟინს ზღვსახლა მივაღებდი.

ჩემთვის უფრო მეტად დანანანი კი ის იყო, რომ ჩვენი ინტიტუტის კოლექტაჟში ისეთი პიროვნება აღმოჩნდა, რომელმაც საერთო საქნეს უღალატა. მრავალი რჩევა მომცეს, თუ როგორ უნდა აღმოგვეჩინა დამნაშავე, როგორ უნდა მოგვეშო გარედან საგამომარებლო ორგანოები. მე ყველა შემოთავაზებულე დონისძიება უარყვავი. რომელი წინადადებაც უნდა მიმეღო, მისი განხორციელება ინტიტუტის კოლექტის ჩრდილს მიავენებდა. სჯობდა ისევე პირადად მე დავზარალებულიყავი. ზოგიერთი მეგობარი მათრთობილებდა, ვიდრე იმ ნივთიერებას შენ ზღვსახლა მიიღებ, მანამდე შეიძლება ვინმე გამოაქვეყნოს კვლევა, მაშინ რას იზამ, ამდენი ხნის შემოაბის შედეგად რომ დაგეარგებო. მძინე მდგომარეობაში აღმოჩნდი, მაგრამ ჩემი ვნებათა დღევა ინტიტუტის კოლექტის გარეთ არ გამოტანია.

როდენაც მდელარება შედარებით მიწუნარადა, მე მოსკოვს მაინც ვავაგზავრებ. მცირე რაოდენობის კრისტალეზი ერთ-ერთ სინქარაში შემოსხვევით შემარჩინილიყო და ა. ნ. ხახის საბეღობის ბოქიონის ინტიტუტში ჩემი გამართლებისათვის ეს მცირე მასალა წარვადგინე. მიიღებდებნენ, მოვა შემოდგომა და ყველაფერი რაგზე იქნებო.

9

1958 წლის დანაწესში საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტ ბატონ ნიკო მუსხელიშვილს წარუდგინე პაროქტი დედომში ქიმიის, ბიოლოგიისა და მდელციანის განყოფილებათა ინტიტუტების განლაგებისა და აშენების შესახებ. პაროქტის მიხედვით სამივე განყოფილებას 45 მეტრარი უნდა დავაყვებინა, ზღვს საერთო მომსახურების შენობებს — ბიბლიოთეკას, კინოდაზნას, ლექტორიურს. საინფორმაციო ცენტრს, ვიკაროუსს, ორანერარებას, გაარებს, საჭეაბებს და სხვ. — 15 მეტრარი

მიწის ნაკვეთი ეთმობოდა. აკადემიის მცხრე პირნიდლოშმა ჩემს პარტიკი არ მიიღო. განსაკუთრებული წინააღმდეგობა ვიცი-პარტიკიდენტებმა გასწიეს, დიღმის რაიონი სამხისოდ ჭერ არაა მოწყობილი. იმ ღრის აკადემიისათვის გათვალისწინებულ ტერიტორიაზე დიღმში ჭერ კიდევ არ იყო წყალი, ხინათლე, კანალიზაცია და ქალაქის ტრანსპორტი. უველა ამ საქითის მოგვარება, რა თქმა უნდა, მწელი იყო, მაგრამ გაუყოლებული არ დარჩებოდა, თუ ენერჯიულად მოგვადებდით ხელს.

ამის შემდეგ იძულებული ვახვდით დიღმში ტერიტორია მხოლოდ ბიოლოგიურ მეცნიერებათა განყოფილების ინსტიტუტებისათვის გვეთმობოდა. მაღლე ქალაქიდან მე-10 კილომეტრზე აკადემიამ მიიღო 20 ჰექტარი მიწის ნაკვეთი და შეეუდგა მის კეთილმოწყობას.

ამ პერიოდში სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიამ მიიღო დადგენილება, რომ მოკავშირე რესპუბლიკების მეცნიერებათა აკადემიებში გაქლიერდეს კვლევა რადიოაქტურია იზოტოპების გამოყენებით. აქედან გამოვიდნარდა, მეცნიერება ბოქიმიის ლაბორატორიის ტერიტორიაზე დიღმში დაავადება აკადემიის ბიოლოგიურ მეცნიერებათა განყოფილების იზოტოპების ლაბორატორიის მშენებლობა.

1959 წლის დანაწილში იზოტოპების აღნიშნული ლაბორატორიის შენობას სპორტკვლევა ჩაეყარა. რამდენიმე თვეში შენობის პირველი სართული თათქმის ამოყვანალი იყო, როდესაც მოსკოვიდან გვესტუმრნენ აკადემიკოსები მ. შენიკინი, ა. ოპარინი, ა. კურსანოვი, ნ. სისაიანი. მათ ვეთათბირეთ ბოქიმიის ინსტიტუტის დარსების საკითხებზე და ვარკვეთ იზოტოპების ლაბორატორიის მშენებლობა. მოიწონეს ჰევენი წინასწარი სამუშაოები და დაავადებდეს: ტერიტორია გაქვთ, შენობა გეპნებათ, კადრებს ზრდით, მომავალი ინსტიტუტის დაარსებას საქმე მუარ საფუძველზეაო.

ერთ დღეს, დამის 12 საათზე ტელეფონით დამიავიწარდა საქართველოს სს რესპუბლიკის მშენებლობის საქმიანთა კომიტეტის თავმჯდომარე არქიტექტორი ბევენი ლორთქიფანიძე. მან ზოდამე მოთხოვა, ასე უდროო დროს რომ მაწუშებოდა და მორიდებით შემდეგი შემატებინა:

— ბატონო სერგა, ალბათ გაგიკარადებათ რასაც ვიტყვით: დიღმის ვიკუბოდა კიდევ, დაშორება თუ არა, მაგრამ რომ არ ვიხსრათ არ შემიძლია. თქვენ ალბათ წარმოადგენდა არა გაქვთ, თუ რას უპირებენ თქვენს მშენებლობას. საქართველოს სსრ მიწისტრთა საბჭოში გაწავადებულა განკარგულება, რომ ჩამოკერ-

თვით დიღმში 20-ჰექტარიანი მიწის ნაკვეთი, მასზედ დაწვებულ მშენებლებსაწე ურთაფე, და უსართობე და შენობაც ქალაქის ვიკუბეც. როგორც ვიცი, მიწისტრთა საბჭოს თავმჯდომარეს ამ განკარგულებაზე ჭერ ხელი არა აქვს მოწერილი, იქნებ რაიმეს აღონებდით და განკარგულებას გააუქმებინებდით. ახლა დაუოვნება სახიფათოა. ზეად დიღით, სამუშაოს დაწვებამდე უნდა მიხვიდეთ მიწისტრთა საბჭოში და უველადერა განკარგაოთ.

ბატონი ბევენი უოველთვის გამოარჩეოდა თავისი მაღალი კულტურით, დახვეწილი ტაქტით და ეროვნული ინტერესებისადმი ერთგული სამსახურით. ეს აქტივ მისი ეროვნული ხულისა და ენერჯიის ერთ-ერთი გამოხატულება იყო.

დიღით სამუშაოს დაწვებამდე ერთი საათით ადრე, უვეე მიწისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის პირველი მოადგილის კაბინეტთან ვიუთვი. თავმჯდომარე მოსკოვს გამოგვარებულყო. როდესაც პირველმა მოადგილემ დამინება, გაუყვარდა:

— სერგა, აქ რატომ ხარ, აკადემიაში ცუდი ზის პარტერი მოხდაო. კიდევ უფრო მეტად გაოცდა, როდესაც გაავო, თუ რატომ მივედი ასე ადრე მასთან.

— როგორც ჩანს, საქმის ნამდვილი ვითარება დამიმაღეს, არ გამოგებინეს. შეცდომას ახლავე გამოვასწორებო. განკარგულება, რომელიც აკადემიას ებებოდა, გააუქმა. თანაც დამიბრდა: მშენებლობაზე თუ რაიმე დაკვირდება დაავადებო.

გადავა წლები და ახლა იმ ტერიტორიაზე რამდენიმე შენობაა აგებული. აქ მოქმედებს საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ბოტანიკისა და მეცნიერებათა ბოქიმიის ინსტიტუტები, ფიზიოლოგიის ინსტიტუტის ქილდოქილის განყოფილება.

ბევენი ლორთქიფანიძეს რომ დროულად არ ეცნობებინა, თუ რა საფრთხე ელოდა ჰევენს ახლად ფხადაგმულ ლაბორატორიას, მაშინ... მაშინ ვინ იყოს, რა ზედე ეწეოდა ჰევენი დიღმის ოცნებას საქართველოში მეცნიერებათა ბოქიმიის ინსტიტუტის დაარსების თაობაზე!

დიღმში საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მეცნიერებათა ბოქიმიის ინსტიტუტის დირექტორის კაბინეტში გამოჩენილ რუს და ქართველ ბოქიმიკოსთა პორტრეტებს სამაროლანოდ უმწვენებს ვეკრდს ზევენი ლორთქიფანიძის სურათიც.

ღმერთმა ნუ გამოგვიღიას გონიერა, ნებისუოფიანიჩ, ჰევენი ქვეყნისათვის თავდადებული ადამიანები!

გამოსათხოვარის ფუთავი

ქართულმა ლიტერატურამ, მთელმა მრავალეროვნულმა საბჭოთა მწერლობამ მძიმე დანაკლისი განიცადა. წავიდა ჩვენგან გამოჩენილი ქართველი მწერალი, სიტყვის შესანიშნავი ოსტატი, საზოგადო მოღვაწე, საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს დეპუტატი, სოციალისტური შრომის გმირი კონსტანტინე ალექსანდრეს ძე ლორთქიფანიძე.

და აი დადგა ყველაზე მძიმე წუთები, წუთები საყვარელ მწერალთან გამოთხოვებისა, იმ ადამიანთან გამოთხოვებისა, რომელთანაც არასოდეს არ განდოდა განშორება, რომელზედაც მეტისმეტად ძნელია თქვა გამოსათხოვარი სიტყვა.

აფხაზები ამბობენ — სიყვდილი შეიძლება ჩემად შოდის, მაგრამ ხალხის ღირსეულ შვილს, დედა-სამშობლოს ღირსეულ შვილსაც კი არ შეუძლია გაეჭყეს მას.

კონსტანტინე ლორთქიფანიძე მუდამ იქნება შამულის იმ ღირსეულ შვილთა შორის, რომელთაც მოიპოვეს უფლება სამუდამოდ დაჩრენ ხალხთან, არასოდეს განშორდნენ მას, ყოველთვის იცოცხლონ ხალხის შეხსიერებაში.

აფხაზეთის მწერლები, აფხაზი ხალხი, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის მშრომელები, რომლებთანაც ვუღმიე კავშირში იყო კოლხეთის სახელოვანა მომღერალი, უსაზღვროდ დაამწუხრა ამ მძიმე დანაკლისმა.

კონსტანტინე ლორთქიფანიძემ მთელი თავისი ცხოვრებით, შემოქმედებითა და საქმიანობით მოიპოვა ხალხის სამუდამო საყვარელი და პატივისცემა. მის ნაწარმოებებში ნათლად აღიჭმება ქართული სიტყვის ძალა, სიმდიდრე და სინატიფე, ადამიანის სულიერი სამყაროს ღრმა ცოდნა.

მისი ნაწარმოებები უმღერიან საბჭოთა ადამიანების საბრძოლო და შრომით გმირობას, მოუხმობენ მათ ახალ-ახალი მიღწევებისაკენ; მწერალი მთელი სისრულით გვიხატავს სახეებს, ვინც საყუთარი ხელით აშენებდა და აშენებს საბჭოთა საქართველოს.

ჩვენი დიადი ეპოქის თავდადებული სამსახური, კაცობრიობის ნათელი იდეალების, სამართლიანობის, სისამებაკისა და თავმდაბლობის რაინდული ერთგულება წარმოადგენდა კონსტანტინე ლორთქიფანიძის ესთეტიკური მრწამსის საფუძველთა საფუძველს. მწერალი, რომელმაც ქართული პროზა გაამდიდრა შესანიშნავი ნაწარმოებებით, რომლის გულის ძგერა ერწყმის მკითხველის გულის ძგერას, მუდამ იცოცხლებს ჩვენს ხსოვნაში, ხალხის ხსოვნაში.

დიდი შიმარტების მფარალი

საქართველო
საბჭოთაო

დაბადების 80 წლისთვის ბატონი კონსტანტინე შეხვედა ყოველმხრივ და ყოველწილივ დაფასებული, დამსახურებული პატივისცემით, პარტიის, შთაფრობის, მშობელი ხალხის უზომო სიყვარულითა და აღიარებით გარეშოსილი, მხნედ, სიტყვის მისეული ნაბერწყლით, აზრით გაუბზარავით, ისევ ხმალი-უგებები, ისევ შემართული, შემტევი, მოუსვენარი, ახალი შემოქმედებითი გეგმებითა და სარედაქტორო საზრუნავით დატვირთული.

მა გულს მაინცდამაინც არაფრად ეცხებოდა იუბილეები, ტაშისცემა და ზარზემი.

კონსტანტინე ლორთქიფანიძის კოლეგები, უმცროსი მეგობრები, მისი შეგირდები ყოველთვის ვიყავით გაოცებულნი მწერლის, ქეშმარიტად ქეშმარიტი შემოქმედის, მისი განვლილი ურთულესი და უძნელესი გზებითა და ბილიყებით.

ჩაღა სათქმელია, რომ ქუთათური მწერლობა დიდადა დავლებული ბატონი კონსტანტინესაგან, რადგან ქუთაისში მცხოვრები არცერთი მწერლის მცირე წარმატებაც კი არ მომზდარა მისი ხელწაშველების გარეშე.

ავერ, უკვე ცხრა წელიწადია კონსტანტინე ლორთქიფანიძე მოღვაწეობდა მისივე შექმნილ ქუთაისის უძველეს სამწერლო ორგანიზაციაში, იყო ჩვენი ყველაზე დიდი შენაძენის, ეურნალ „განთიადის“ მთავარი რედაქტორი.

ამასთან, კეთილი რჩევით, ათეული წლობით დაგროვილი უიშვიათესი გამოცდილების უშურველად გაზიარებით, განყოფილების ყოველდღიურ საქმიანობაში აქტიური მონაწილეობით დიდად უწყობდა ხელს ორგანიზაციის ავტორიტეტის ამაღლებასა და განმტკიცებას; ახალგაზრდა სამწერლო კადრების მხატვრული ოსტატობის დახვეწას, მათ შემოქმედებითს ზრდასა და დაეფუკაცებას.

ქუთაისში მცხოვრებ მწერალთათვის, ჩვენი საზოგადოებისათვის მეტად საგულისხმო და მნიშვნელოვანი იყო ბატონი კონსტანტინეს სულ ბოლოდროინდელი შეფასება ეჭვი არ მეპარება, დამიდასტურებთ, რომ მისებრ მკაცრი და პირუთენელი მოსამართლე ბევრი არ ჰყოლია ქართულ ლიტერატურას.

მან თქვა: „ძალიან მხარბებს, რომ ბოლო წლებში, ჩემი საყვარელი ქალაქის ლიტერატურული ცხოვრება მეტად ღრმა და შინაარსიანი გახდა... გადაიკითხეთ გაზეთ „ქუთაისის“ ლიტერატურული გვერდები, ქუთაისში გამოცემული წიგნები, დაესწარით ეურნალ „განთიადისა“ და სხვა ჩვენი ეურნალების ნომრების საჯარო განხილვებს და თქვენთვის ნათელი გახდება თუ რამდენად დაშორდა ჩვენი საუბარი, კამათი, მსჯელობა იმ პროვინციულ ელფერს, რაც დიღბანს უშლიდა ხელს ქუთათური მწერლობის წინსვლას“.

ბატონო კონსტანტინე!

ექვსი ათეული წლის უკან მშობლიურმა ქალაქმა გისაგზლათ ელვარე ნიჭი და სიყვარული, გიწინასწარმეტყველათ დიდი სამწერლო ასპარეზი და სარბიელი.

შაბათს, 2 აგვისტოს, თავის სახელოვან შეილთან, მხატვრული სიტყვის ქეშმარიტ დიდოსტატთან გამოთხოვების ფაშას თქვენი შემოქმედებითა და დაუცხრომელი საზოგადო მოღვაწეობით მადლიერი ქუთათურები უკვდავებისკენ გილოცავდნენ გზას.

დავით კვიციანი

კალისტრატე სალია

გარდაცემული

ჩანგრძლივი და მძიმე ავადმყოფობის შემდეგ 27 ივლისს, 1985 წლის აგვისტოს 28-ე დღეს, გარდაიცვალა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო აკადემიკოსი, პროფესორი კალისტრატე სალია.

კალისტრატე ზოსიმეს ძე სალია დაიბადა 1901 წლის 28 აგვისტოს სოფ. ჭვალში (წალენჯიხის რაიონი). სოფლის სკოლის დამთავრების შემდეგ სწავლობდა ზუგდიდის საქალაქო ექვსწლიან სასწავლებელში, ხოლო 1916 წლიდან — ხაშურის გიმნაზიაში, რომელიც 1919 წელს დაამთავრა. ერთი წლის მასწავლებლად მუშაობის შემდეგ, იგი ჩაირიცხა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სიბრძნის მეტყველების ფაკულტეტზე. 1921 წ. ბოლოს კ. სალია უკვე ბერლინშია და სწავლობს ბერლინის უნივერსიტეტის გერმანული ენის ინსტიტუტში, რომლის დამთავრების შემდეგ შევიდა ქ. ჰალეს უნივერსიტეტში და წარჩინებით დაამთავრა იგი.

პირველი მსოფლიო ომის შემდგომ წლებში, ეკონომიკური კრიზისისა და უმუშევრობის ზრდის გამო, უცხოელებისთვის ძნელი იყო გერმანიაში ცხოვრება. კ. სალია საფრანგეთში გადავიდა. იგი ერთხანს მუშაობდა პარიზის გაზეთ „კოტიდიენის“ რედაქციაში, ხოლო შემდეგ, ამავე რედაქციის დახმარებით, შედის სორბონის უნივერსიტეტში ჰუმანიტარულ ფაკულტეტზე, რომელიც 1927 წელს დაამთავრა.

რადგან უცხოეთის ქვეშევრდომობა არ მიუღია, უმაღლესი განათლების სამი დიპლომის მქონე კ. სალიასთვის ყოველთვის ძნელი იყო რიგიანი სამუშაოს პოვნა. მაგრამ, როგორც ცნობილია, მან თავისი ცხოვრება დაუკავშირა იმ დროს პარიზში მცხოვრებ ნინო ქურციკაშვილს (თელავის რაიონის სოფ. ვარდისუბნიდან იყო), ხოლო ამ უკანასკნელის ძნელი ცხოვრებით, 1947 წელს, საფრანგეთის ეროვნული სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის ფინანსური დახმარებით და ნებართვით, მათ დაარსეს სამეცნიერო ისტორიულ-ლიტერატურული ჟურნალი „ბედი ქართლისა“. პირველ ხანებში ეს ჟურნალი მცირე მოცულობის იყო და ქართულად გამოდიოდა, 1957-1985 წწ. სახელწოდებით „ბედი ქართლისა“ „რევიუ დე კარტველოლოჯი“ („ბედი ქართლისა, ქართველოლოგიური მიმოხილვა“), გამოდიოდა წელიწადში ერთხელ (გამოვიდა სულ 42 ნომერი, დიდი ფორმატის, — დაახლოებით 350-400 გვ.), მასში სტატიები იბეჭდებოდა ფრანგულ, ინგლისურ და გერმანულ ენებზე. ჟურნალის სამეცნიერო საბჭოს შემადგენლობაში შედიოდნენ მსოფლიოს ცნობილი ქართველოლოგები, კავკასიოლოგები და ორიენტალისტები. ჟურნალის დირექტორ-რედაქტორი იყო კ. სალია, გამომცემელი — ნინო სალია. ორივე სისტემატურად ბეჭდავდა წერილებს აღნიშნულ ჟურნალში: კალისტრატე ისტორიისა და ლიტერატურის, ხოლო ნინო — კულტურისა და ეთნოგრაფიის დარგში. ეს იყო ერთადერთი სამეცნიერო ქართველოლოგიური ჟურნალი ევროპაში, სადაც ქვეყნდებოდა, როგორც მსოფლიოს ცნობილი ქართველოლოგებისა და ორიენტალისტების, ისევე საბჭოთა მეცნიერების სტატიები.

პროფ. კ. სალიას კალამს ეკუთვნის მრავალი სამეცნიერო სტატია, რომლებიც წლების განმავლობაში იბეჭდებოდა ფრანგულ, გერმანულ და ინგლისურ ენებზე. 1972 წელს კალისტრატემ და ნინომ ფრანგულ და ინგლისურ ენებზე გამოაქვეყნეს „საქართველოს მოკლე ისტორია“.

1980 წელს პარიზში ფრანგულ ენაზე გამოიცა კ. სალიას წიგნი „ქართველი ერის ისტორია“ (522 გვ., მდიდრად ილუსტრირებული). წიგნს იმავე

წელს საფრანგეთის აკადემიის პრემია მიენიჭა. წიგნი დაწერილია ღრმა პატრიოტული გრძნობით. კ. სალია ჯერ-კიდევ ამ 35 წლის წინ წერდა: „საქართველი ერთ დიდი ერია თავისი ისტორიით, როლით, რომელსაც [ქვეყანა] მორეულ წარსულში ასრულებდა. საქართველო — ერთ-ერთი პირველი ქრისტიანული სახელმწიფო — არის და ყოველთვის იქნება ისტორიულ ასპარეზზე წარმოდგენილი“.

პროფ. კ. სალიას „ქართველი ერის ისტორიას“ შალაღი შეფასება მისცეს ცნობილმა მეცნიერებმა: ჰანგს ფოგტმა (ოსლო), ფრანსუა გრაფენმა, ჟან-პიერ შიემ, პ. პერიანიამ (პარიზი), იულიუს ასფალგმა (მიუნხენი), დონ ბერნარ უტიემ (სოლემი), ჟაკალიერმა (ტულუზა), ლუიჯი მაგაროტომ (ვენეცია), მიშელ ვან ესბრუკმა (ბრიუსელი) და სხვ.

აი ზოგიერთი მათგანის შეფასება: „ეს არის შესანიშნავი ნაშრომი, რომელსაც ქართველი ერი იმსახურებს. ფრანგი მკითხველისათვის იგი იქნება შესანიშნავი საშუალება ძალზე ნაკლებად ცნობილი ერის ისტორიისა და კულტურის შესასწავლად“ (ჰანგს ფოგტი); „ჩემი აზრით, საქართველოთი დაინტერესებულ პირთათვის ეს წიგნი იქნება აუცილებელი სახელმძღვანელო, რომელსაც ძალა შესწევს საერთო ხასიათის ძვირფასი ცნობები შიან-წოდოს შათ საქართველოს ისტორიაზე, ხელოვნებაზე, მუსიკაზე“ (გრაფენი).

პროფ. კ. სალიას „ქართველი ერის ისტორია“ ითარგმნა და გამოქვეყნდა ინგლისურ ენაზე. მისი მთარგმნელი, ცნობილი ინგლისელი მთარგმნელი ქათრინ ვივიანი წერდა: „ამ წიგნს დიდი მნიშვნელობა ექნება ყველასათვის, ვინც ხელს მოჰკიდებს ქართველოლოგიას“.

ფასდაუდებელია პროფ. კ. სალიას საქმიანობა უცხოეთში არსებული ქართული კულტურული მემკვიდრეობის შეგროვებისა და დაცვის საქმეში. მასთან იყო თავმოყრილი უცხოეთში მოღვაწე ქართველების (მ. წერეთლის, მ. თარხნიშვილის და სხვ.) პირადი არქივები, რომელთა ერთი ნაწილი მან უკვე გადასცა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტს.

პროფ. კ. სალია ცნობილი მეცნიერ-ქართველოლოგი იყო დასავლეთში. იგი არჩეული იყო ლუვენის, ბაშბერის, ბორდოს უნივერსიტეტებისა და პარიზის კათოლიკური ინსტიტუტის საპატიო დოქტორად, იყო ოსლოს უნივერსიტეტის საპატიო პროფესორი, ხმელთაშუა ზღვის აკადემიის წევრი, პარიზის სააზიო საზოგადოების, პარიზის ლინგვისტური საზოგადოების, ბიზანტოლოგიის საზოგადოებისა და პარიზის საისტორიო საზოგადოების წევრი. პროფ. კ. სალიას 15 წლის განმავლობაში ყოველწლიურად ირჩევდნენ მეცნიერული პრესის საერთაშორისო კავშირის ეიცე-პრეზიდენტად. პროფ. კ. სალია მთელი რიგი საერთაშორისო ისტორიკოსთა კონგრესებისა და კონფერენციების აქტიური მონაწილე იყო. იგი იყო საქართველოს საისტორიო საზოგადოების საპატიო წევრი.

1966 წელს კალისტრატემ და ნინომ, საფრანგეთ-საბჭოთა კავშირის საზოგადოებასთან ერთად, აქტიური მონაწილეობა მიიღეს პარიზში შოთა რუსთაველას საიუბილეო საღამოს მოწყობაში.

პროფ. კ. სალიას სამეცნიერო და კულტურული მოღვაწეობის დიდი დაფასება იყო, როცა ეს ღვაწლმოსილი მამულიშვილი 1983 წელს საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიამ თავის საპატიო წევრად აირჩია.

მადლიერი ქართველი ერი არასოდეს არ დაივიწყებს კალისტრატე სალიას დამსახურებას უცხოეთში ქართველოლოგიის განვითარების საქმეში.

„და გზა თელილი“

ბ. ბოგომოლოვმა სამეცნიერო მოღვაწეობა დაიწყო საქართველოში, კერძოდ, თბილისში მომუშავე რუს მწერალთა შემოქმედების შესწავლით. წინაპართა შემოქმედების ხანგრძლივი მიზანმიმართული კვლევა-ძიებით მან დასახელებული სახელი მოიხვეჭა.

ბ. ბოგომოლოვის ლიტერატურული ნაშრომების სარეცენზო კრებულის რედაქტორი, მწერალი და მეცნიერი ზ. ციციშვილი აღნიშნავს, რომ ეს წიგნი ავტორის მრავალწლიანი შემოქმედების მოღვაწეობის ერთგვარი შედეგია მკვლევარის დახატვის 50 წლისთავზე.

კრებულში შესულ სტატიებსა და წერილებში უმთავრესად შესწავლილია ქართულ მწერალთა ურთიერთობა რუს თანამოაზრეებთან. განვიხილოთ კვლევრათა ურთიერთგამდობების გრძელ პერიოდს, რუსული პერიოდიკის მნიშვნელობა ქართულ-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობის კვლევისათვის, მოპოვებულია შოთა რუსთაველის ცხოვრებისა და შემოქმედებისადმი მიძღვნილი მე-19 საუკუნის რუსულ პერიოდიკაში გამოქვეყნებული საინტერესო მასალები.

ავტორი უჩვენებს ქართულ-რუსულ ლიტერატურულ-კვლევრულ ურთიერთობათა ისტორიულ მნიშვნელობასა და მიუთითებს ამ დამკვლევრებაზე, რაც ბოლო ხანებში ამ ორი ხალხის სხვადასხვა სფეროში თანამშრომლობის კვლევასა და პრაქტიკულ დაეცყო თბილისში ხალხთა მუშაობის მეშვეობით დაარსებით და მონაყოში ქართველთა ახალშენისადმი მიძღვნილი გამოცემის გახსნით.

წიგნის სახელწოდებად კვებულ ნაშრომში „მეგობრობის ბილიეთი“ მიმოხილულია ქართული და რუსული კავშირის გარემოებები მე-19 საუკუნის დამდეგადან, რაც ეფუძნება გეორგიევსკის ტრაქტატს, მის პოლიტიკურსა და კულტურულ შედეგებს. ავტორი მართებულად შენიშნავს, რომ ქართველ და რუს ხალხთა დაახლოება „შემოქმედებდა არა მარტო ქართულ, არამედ რუსულ ლიტერატურაზეც“. ამ დებულების თვალსაზრისით დასტურია, ერთი მხრივ, ნიკოლოზ ბაჩათაშვილის, ალექსანდრე ჰავაშვილის პოეზია, მეორე მხრივ, ალექსანდრე

ბუშუინის, შიხვილ ლერმონტოვის შემოქმედება. აქვე შეიძლება გავისხენოთ საბჭოთა პოეტის ნიკოლოზ ტიხონოვის ნათქვამი: რუს პოეტთათვის იტალიად იქცა საქართველო.

რუს მოღვაწეთა ქართველი მეგობრებთან ლეგენდარული ნინო ჰავაშვილის ცხოვრების კიდევ ერთ საინტერესო ფაქტს ავლენს მკვლევარი სტატიაში: „პოეტის ერთგული მეუღლე“. რომელშიც ახლად მოპოვებული დოკუმენტის საფუძველზე უფრო სრულადაა წარმოჩენილი ნ. ჰავაშვილის წვლილი ა. გრიბოედოვის საფლავზე ძეგლის აგების საორგანიზაციო საქმეში.

მრავალი შემოქმედის გული დაუპყრია ქართველი ხალხს ზიზლსა და საქართველოს სიღმაზეც. ერთ-ერთი მათგანი გახლდათ მე-19 საუკუნის ცნობილი პოეტი და სწავლული — აღმოსავლეთმცოდნე, დიპლომატი. მათე გამაზოვი, რომელმაც არაერთხელ მოხერხა ჩამოსვლა საქართველოში და რამდენიმე პოეტური ნაშრომები მიუძღვნა ჩვენს ქვეყანას.

ბ. ბოგომოლოვი გვაცნობს თბილისზე შევარდებულ პოეტის ბიოგრაფიასა და შემოქმედებას.

მკვლევარი სამართლიანად შენიშნავს, რომ ქართველ ხალხთან მეგობრობა და სიყვარული შემოქმედებისათვის აქვებდა არა მარტო გამოჩენილი, არამედ ნაკლებად ცნობილი მწერლებს, რომლებმაც მრავალი საინტერესო ნაშრომები უძღვეს საქართველოს.

ლიტერატურის ამ მუშაეთა წარმოჩენა და მათი ადგილის განსაზღვრა ხალხთა კულტურულ-საზოგადოებრივი ურთიერთობის განვითარებაში მწერლობისა და ლიტერატურული თანამშრომლობის ისტორიის მკვლევარის აქტუალური ამოცანათაგანია ხალხთა ურთიერთობა-თანამშრომლობის სრული სურათის აღსადგენად.

წიგნში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს თბილისში მყოფ რუსი მწერლების საზოგადოებრივი მოღვაწეობისა და შემოქმედების დახასიათებას.

წერილში — „ოსია კონსტანტინოვი საქართველოში“ ბ. ბოგომოლოვი მიუთითებს, რომ ჩვენთვის ეს საშუალო მოღვაწე საინტერესოა, უწინარეს ყოვლისა, როგორც ლიტერატორი, რომელიც მე-19 საუკუნის 30-

40-იან წლებში ამუშავებდა ქართულ თემას. მკვლევარი ი. კონსტანტინოვს ახასიათებს აგრეთვე, როგორც ვაზულ „ავჯაზის“ პირველ გამოცემულსა და რედაქტორს.

როგორც უკვე იხსენიებოდა, ბოგომოლოვმა ერთიერთი მისი ისტორიის, შესწავლის ერთ-ერთი ძირითად წყაროდ გაიხიდა საქართველოში გამოცემული რუსულენოვანი პრესა. ამ დასაფარდენი წყაროს კვლევის საფუძველზე ნაშრომში დახასიათებულია ერთი მხრივ, ი. პოლინსკის, ი. ი. კონსტანტინოვის, ა. სლივიანსკის, ა. ვერდერევისკის, მეორე მხრივ, ს. დოდაშვილის, პ. იოსელიანის, ნ. ბერძენიშვილის, რ. ვრასთაის, გ. ბარათაშვილის, დ. უფიანის და სხვების აქტიური ერთნაირსტრუქტურული-ციკლური მოღვაწეობა რუსულ ენაზე მკითხველთა საზოგადოებისათვის ქართული კლასიკური მწერლობის ისტორიის, ქართული ფოლკლორის, ეთნოგრაფიისა და თანამედროვე ქართულ მწერლობაზე შემოქმედების გაცნობაში.

მკვლევარი ვრცლად მსჯელობს ქართული მწერლობის განვითარების საკითხებსა და ქართული ლიტერატურისადმი რუს კრიტიკოსთა დამოკიდებულებაზე. ი. ბოგომოლოვი იცნობს მე-19 საუკუნის ქართული მწერლობის ეტაპებს.

წიგნში მიმოხილულია მხარის მრავალრიცხოვანი აღწერები (ქ. თბილისის, სვანეთის, მტკვრის აუზისა და ა. შ.), გზამკვლევიც. ბუნების სილამპით გამოჩვეულ აღფრთოვანებასთან ერთად, რუსი მოღვაწენი აღლართი გრძნობდნენ მხარის ეკონომიკური აღორძინების საკითხს, მაგრამ განვითარების რეალურ გეგმას ისინი ვერ სახედნენ.

რუსულმა ენამ და მწერლობამ განსაკუთრებული როლი შეასრულა შოთა რუსთაველისა და მისი პოემაზე, უკვდავი „ვეფხისტყაოსნის“ პოპულარიზაციის საქმეში.

თუ როგორ ვითარდებოდა საზოგადოებრივი აზრი შ. რუსთაველსა და მის პოემაზე რუსულ პრესაში ამ საკითხს მკვლევარი ეხება სხვადასხვა ნაშრომში. გენიალური ქართველი პოეტის ცხოვრება-შემოქმედების პრობლემები ვრცლად განიხილულია ნარკვევში: „შ. რუსთაველი მე-19 საუკუნის I ნახევრის რუსულ ლიტერატურაში“.

რუსულ-ქართული მრავალსაუკუნოვანი ერთიანობის შედეგებს ვათვალისწინების საფუძველზე ცხადია, რომ რუსეთის საზოგადოებისათვის საქართველო ადრევე აარგად იყო ცნობილი, მაგრამ უდავოა ი. ბოგომოლოვის მტკიცება, რომ მე-19 საუკუნის დასაწყისიდან რუსეთის საზოგადოების იმ პრეტერსული ნაწილის მეობებით, რომელსაც სურდა ამ ქვეყნის უფრო ფართოდ და ღრმად შეცნობა რუსულ-ქართული ლიტერატურულ-საზოგადო-

ებრივი ერთიანობის განსაკუთრებული ძალითა და ინტენსივობით განვითარდა.

ამ პერიოდში რუსეთის ტრადიციულ-საზოგადოების მოთხოვნილებაზე უკვე დასაყრდენად საქართველოსა და მისი წარსლის შესწავლა-პოპულარიზაცია. ქართული თემა რუსული კლასიკური მწერლობის მნიშვნელოვან ნაწილად იქცა. იმდროინდელი საქართველო და მისი წარსული ფართოდ გამოქვეყნდა რუსული პრესის ფურცლებზე. გამოიცა უამრავი წიგნი, აღწერა, ნარკვევი, გზამკვლევი... საქართველოს მრავალსაუკუნოვანი, გვირგვინი ისტორიის შესწავლაში მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა ქართველი ხალხის თავისთავადმა სულიერმა კულტურამ, კერძოდ; ქართულმა კლასიკურმა მწერლობამ და მისმა გვირგვინმა შ. რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანმა“.

მსოფლიო ლიტერატურის ამ ერთ-ერთი შედეგისადმი რუსი მოღვაწეთა ინტერესი განპირობებული იყო კეთილშობილური მიზანსწრაფვით, რაც გულისხმობდა კაცობრიობის კულტურულ შეწყვეტისათვის აფიქსებას.

საგულსიმბოლოა, რომ ამ დროს შ. რუსთაველისა და მისი პოემაზე მსჯელობა გამოკაცებულა პეტერბურგში. 1802 წელს იქ დაიბეჭდა ე. ბოლხოვიტინოვის ცნობილი წიგნი. რუსი მოღვაწის ნაშრომში მალე უცხოეთშიც დაასრულა რუსულად და გერმანულად გამოქვეყნებულმა წიგნმა ბელი შეეფყო შ. რუსთაველის ცხოვრება-შემოქმედებაზე შეხედულებების ჩამოყალიბების რუსეთისა და უცხოეთში.

ქართული ლიტერატურის მდიდარ ტრადიციასა და შ. რუსთაველის პოემაზე შექმნილი წარმოდგენა დასაბუთებულად გააღრმავა ს. დოდაშვილის ცნობილი ნარკვევი, რომელიც 1832 წელს გამოქვეყნდა: „ზავჯაჟისკი ვესტნიკისა“ და „მოსკოვსკიე ედობროსტში“. საქართველოს სახელოვანი ისტორიისადმი ეჭვებით შეპყრობილმა რეაქციულმა წარმომადგენელმა ქართველი ხალხის მდიდარი სულიერი კულტურისა და კერძოდ, შოთა რუსთაველის ქმნილების წინააღმდეგ. მათი გამოხდომანი უმასობოდ როდო დატოვა პროგრესული მოაზროვნე რუსი მოღვაწეების ერთმა ნაწილმა, მაგრამ საქართველოს ისტორიისა და კულტურის დასაცავად განსაკუთრებულ შოგულენად იქცა პეტერბურგის მუცნიერებათა აკადემიის წევრის, ფრანგი ორიენტალისტის მარტი ბროსეს დასაბუთებული მოხსენება რუსეთის მუცნიერებისა და კულტურის ამ ცენტრში.

შოთა რუსთაველის ცხოვრება-შემოქმედების შესწავლაში შემდგომ ეტაპს ქმნის 1842 წელს გამოქვეყნებული დ. ჩუბინაშვილის ნარკვევი — „ქართულ პოემა „ვეფხისტყაოსანზე“, რომელიც ბერლინის ერთ-ერთმა სამეცნიერო ერთნაირად გადამბეჭდა. არსებული სამეცნიერო ლიტერატურისა და ევკასის რუს-

სული პრესის მასალებით ი. ბოგომოლოვმა წარმოსახა დიდი ქართველი პოეტის შ. რუსთველის ბიოგრაფიის აღდგენისა და მისი პოემის „ვეფხისტყაოსნის“ რუსულ ენაზე თარგმნის საკითხში რუს და ქართველ მოღვაწეთა შემოქმედებითი თანამშრომლობის სურათი. ამავე ნარკვევში მკითხველს შეხედება მიითითებას „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორით ა. პუშკინის სავარაუდო დანიტარესებაზე (გვ. 186), რუსეთის ამ გენიალური პოეტის ანტიადრევით გამოცემულ დეკაბრისტებთან დაკავშირებულ ა. შიშკოვის რომანზე, რომელშიც მწერალი იხსენებს საქართველოს ოქროს ხანას და ქვეყნის დიდ შენებლებს — თამარსა და შ. რუსთაველს.

ი. ბოგომოლოვმა დაადგინა ი. პოლინსკის ლექსისათვის „თამარი და მისი მომღერალი შოთა რუსთველი“ გამოცემული მასალები და შეთხზავს ზოგიერთი მომენტის აღნიშნული ნარკვევი მნიშვნელოვანია იმის შესაცნობად, თუ როგორ დამკვიდრდა შ. რუსთველი რუსულ ლიტერატურაში, რასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა „ვეფხისტყაოსნის“ სხვა ენებშიც ასამბეჭდავებლად.

ი. ბოგომოლოვი განაგრძობს ი. პოლინსკის საქართველოსთან დამოკიდებულების კვლევას აღქსანდრე პოევიანისა და იაკობ პოლინსკის ურთიერთობის შესახებ სინტარესოდ დაწერილ ნარკვევით.

კრებულში წინ წამოწეულია საგელისებო ფაქტი ნ. ბარათაშვილის რუსულ ელტერაში აღრიდანვე დამკვიდრების ნათელსაფრად. მდიდარი სამეცნიერო ლიტერატურისა და მასალების ერთი ნაწილის ურთიერთშეჯერების საფუძველზე ი. ბოგომოლოვი აფართოებს ა. პუშკინისა და შ. ლერმონტოვის პოეზიასთან, დეკაბრისტების შემოქმედებასთან ნ. ბარათაშვილის იდენტრი ნათესაობის დებულებას. სინტარესოა ნ. ბარათაშვილის ლექსებსა და პოემაში ორიენტაციის საკითხის მკვლევარი-სეული გაშუქება, ნ. ბარათაშვილის რუსულ მწერლობაში დამკვიდრების საკითხების განხილვა და სხვ.

რუსი მკითხველისათვის მნიშვნელოვანია გ. ურისთაის თხზულებათა პერსონაჟების ი. ბოგომოლოვისეული დახასიათება;

დიდი სიყვარულია და აღფრთოვანების აღწერით იწყება ნარკვევა ა. წერეთლის შესახებ. საგელისებოა, რომ პეტერბურგის თავადანურთა დარბაზში გამართულ ა. წერეთლის იუბილზე მსკოვან ქართველ პოეტს ქუჩიდანაც ტაშით მიესალმნენ მისი შემოქმედების რუსი თავყვანისმცემლები.

ავტოს პიროვნებისა და უტკნობი შემოქმედების სიყვარულითაა გამოთხარი ამ ნარკვევში დახასიათებული პროტარესული რუსი საზღვა-

დოების გულთბილი დამოკიდებულება დიდი ქართველი მგონისადმი.

კრებულში გაერთიანებულ ნაწილებში... კრებულში ნაწილი მე-19 საუკუნის რუსულ-ქართულ ლიტერატურულ ურთიერთობისა და ქართველ მწერალთა რუსულ სინამდვილესთან დამოკიდებულების გარკვევას ეძღვნება.

ქართული ელტერა ზემოქმედებდა რუს მოღვაწეებზე. საბჭოთა ეპოქაში ფართოდ გაშლილი ელტერული ურთიერთობის პირობებში, ქართული სინამდვილის მრავალრიცხოვან რუს ამსახველთაგან ი. ბოგომოლოვი ეხება ს. ესენინის საქართველოში უოფნის ზოგიერთ ემიზოდს, საქართველოს თემატისას ნ. ტობინოვის პროზულ მეგვიადრეობაში.

საქართველოსადმი მიძღვნილი ნ. ტობინოვის თხზულებებიდან მკვლევარი ვრცლად განიხილავს: „ფიცი ბერესნი“, „ამპისონი“, „სიმონი ბოლშევიკი“, „წყნეთის საღამოები“ და სხვა. ეს პროზული ქმნილებები საქართველოზე ფართოდ ცნობილი ნ. ტობინოვის ლექსებთან, პოემებსა და პუბლიცისტურ ნაწარმოებებთან ერთად საქართველოს მეგობარი რუს პოეტს წარმოგვიდგენს ზოლიანობაში და გვაგრძნობინებს, ქართველი ხალხისა და საქართველოსადმი ამ მზურყალე სიყვარულს, რომლითაც ექვსი ათეული წლის მანძილზე გასხვავისნებული იყო ნ. ტობინოვის შემოქმედება. წიგნში შეტანილია სხვადასხვა ეპოქის რუსულ-ქართული ელტერულ-ლიტერატურულ ურთიერთობის ამსახველი ნარკვევები 1962 წლიდან მოყოლებული და 1962 წლით დამთავრებული.

ამ მცირე მიმოხილვიდან შეიძლება დანახავს, რომ წიგნში გაერთიანებული ნარკვევები საკითხთა ფართო წრეს და ქრონოლოგიურად ქართულ-რუსული ელტერულ-ლიტერატურული ურთიერთობის დიდ ეპოქებს მოიცავს.

ათასწლეულის მანძილზე ამ ორი ქვეყნის ურთიერთობანი არასოდეს უოფლი ერთგმაროვანი იმის შეუცნობლად ძნელია ელტერულ-ლიტერატურული და საზოგადოებრივი თანამშრომლობის მეცნიერული წარმოჩენა.

ადრიდანვე ქართველებს მრავალ მეზობელ თუ შორეულ ხალხთან ჰქონდათ კავშირი, როდის და რა საფუძველზე გადამზიდა რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის მატანის ფრცყელი, როგორ შეიქრა ერთმორწმენე საქართველოს თემა რუსი მწიგნობრების შემოქმედებაში თანამედროვე მკვლევართა გადასაწყვეტ აქტუალურ ამოცანად რჩება.

წიგნი კიდევ უფრო მოიგვებდა, რომ მისში უკეთ ყოფილიყო გათვალისწინებული მოსკოვის ქართული ელტერის კერაზე შექმნილი ის ძალი ნაშრომები, რომლებშიაც საფუძველიანადაა გადასაწერილი ძველი შეხედულებანი

აღნიშნული ცენტრის ჩამოყალიბებისა და განვითარების ეტაპებზე.

ასევე სადავოდ გვეჩვენება ი. ბოგომოლოვის მწველობა რუსეთ-საქართველოს ძველი ურთიერთობის შესახებ არსებულ რუსულ ძეგლებზე.

ბოლოს უნდა აღინიშნოს, რომ ავტორი წინაპირობებით იყენებს შესაბამისად საქართველოში არსებულ მასალებს. ი. ბოგომოლოვის კარგად წერს, მისი სტილი ნათელია.

ამიტომაც ეს წიგნი გულთადად მიიღო მკითხველმა.

შრიდონ სიბარულიძე

წიგნების განმარტება

ვახტანგ ბერიძის წერილში: „კვლევი ადრე-ჭრისტიანული ხანის ქართული ზეგნით მოძღვრების შესახებ“ („მნათობი“, № 7, 1986 წ.). გვ. 140, სვ. 1, ქვემოდან მე-2 სტრ. დახედედილია:

ერთფასიანი, უნდა იყოს: ერთფასიანი. გვ. 141, სვ. 1, სქოლიო, ზემოდან მე-9 სტრ. დახედედილია: VI საუკუნეს, უნდა იყოს: IV საუკუნეს.

გადაცემის მისამართი:
თბილისი, აფხაზეთის პარსებქტა, № 18.

ბილეთების: ავტორის — 88-55-11, განყოფილებების — 88-55-15, 88-55-17, 88-55-20.

გადაცემა ასევე 9. 07. 86 წ. გელმოწერილია დსაბეჭდულ 5. 09. 86 წ. ანაწილის ზომა 21/4 № 12, ქალაქის ფორმატი 70X108, ფინიკური ნაბეჭდი ფურცელი 11, პირობითი ნაბეჭდი ფურცელი 15,5. საღრ.-საგამომცემლო თამაში 16,58.

ფე 10546. ტირაჟი 32.000. შუკ. 1671. საქართველოს კ. ც. -ის გამოცემის სტამბა.

6232/101

№ 80 1993.

«М Н А Т О Б И»

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

ИЗДАТЕЛЬСТВО ЦК КП ГРУЗИИ